

**ANKARA'DAKİ İLK ALIŞVERİŞ MERKEZİ (AVM) ÖRNEKLERİNİN
KÜLTÜR MİRASI BAĞLAMINDA İNCELENMESİ:
ATAKULE VE KARUM**

Erdem NALÇACIOĞLU

TEMMUZ 2022

ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

MİMARLIK ANA BİLİM DALI

Yüksek Lisans

MİMARLIK

**ANKARA'DAKİ İLK ALIŞVERİŞ MERKEZİ (AVM) ÖRNEKLERİNİN
KÜLTÜR MİRASI BAĞLAMINDA İNCELENMESİ:
ATAKULE VE KARUM**

Erdem NALÇACIOĞLU

TEMMUZ 2022

ÖZET

ANKARA'DAKİ İLK ALIŞVERİŞ MERKEZİ (AVM) ÖRNEKLERİNİN KÜLTÜR MİRASI BAĞLAMINDA İNCELENMESİ: ATAKULE VE KARUM

NALÇACIOĞLU, Erdem

Mimarlık Yüksek Lisans

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ayça ÖZMEN

Ortak Danışman: Dr. Leyla ETYEMEZ ÇIPLAK

Temmuz 2022, 282 Sayfa

Yerleşik hayata geçildiğinden beri insanların gündelik ihtiyaçlarını karşılamak üzere kamusal alan içerisinde belirli sınırlı alanları olan korunaklı alışveriş mekânları var olmuştur. Diğer yandan, yirminci yüzyıl ile teknolojik gelişmeler ve modern yaşama geçiş, mimarlık pratiğini etkilemiş; yapılar, form, işlev, malzeme ve yapım teknolojisi bakımından farklılıklar göstermeye başlamıştır. Bu gelişmeler ışığında alışveriş ihtiyacının giderilmesine yönelik, yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren Alışveriş Merkezi (AVM) yapıları belirlemiştir. Alışveriş Merkezleri, gelişmiş yapım teknolojilerinin kullanıldığı, her çeşit perakende satış mekânını içinde barındıran, sosyal ve kültürel alanların da bulunduğu, kentten kopuk kapalı bir mekânsal organizasyon olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada, yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonraki küresel yaşam biçimini ve tüketim alışkanlıklarını yansıtan Alışveriş Merkezi (AVM) yapı tipolojisinin Türkiye'deki ilk örneklerinden olan Atakule ve Karum ele alınmıştır. Bu iki yapı, yirminci yüzyıl mimarlık mirasının korunması bağlamında incelenerek

koruma değerleri ortaya konulmuş, sorunları tespit edilerek kültürel miras kapsamında geleceğe aktarılabilmeleri için çözüm nerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Alışveriş Merkezi, AVM, Atakule, Karum, Yirminci Yüzyıl Mimarlık Mirası

ABSTRACT

ANALYSING THE FIRST SHOPPING MALLS IN ANKARA IN CONTEXT OF CULTURAL HERITAGE: THE CASES OF ATAKULE AND KARUM

NALÇACIOĞLU, Erdem

Master of Science in Architecture

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Ayça ÖZMEN

Co-Supervisor: Dr. Leyla ETYEMEZ ÇIPLAK

July 2022, 282 Pages

Since the settled life, there have been sheltered shopping spaces within the certain limited areas in public spaces to meet the daily needs of people. On the other hand, with the start of the twentieth century, technological developments and the transition to modern life have affected the architectural practice. Thereafter, architecture has begun to show differences in terms of form, function, material, and construction technology. In the light of these developments, a new building typology called shopping malls have emerged since the second half of the twentieth century to meet the need for shopping. Shopping malls, where advanced construction technologies are used, appear as a closed spatial organization, disconnected from the city life and consisting of retail along with social and cultural areas.

Atakule and Karum, which are the first examples Turkey of the shopping mall building typology reflecting the global lifestyle and consumption habits after the second half of the twentieth century, are taken into consideration in this study. The conservation values and problems of these two malls were analyzed in the context of the conservation of the twentieth century architectural heritage and conservation proposals were made so that they could be transferred to the next generations.

Keywords: Shopping Malls, Shopping Centers, Atakule, Karum, Twentieth Century
Architectural Heritage

TEŞEKKÜR

Bana bu heyecanı yeniden yaşatan, güvenen, koruma disiplinini sevdiren yöneltmemi teşvik eden başta tez danışmanım Dr. Ayça Özmen'e ve desteğini eksiltmeyen Dr. Leyla Etyemez Çıplak'a teşekkürlerimi bir borç bilirim. Yüksek lisans eğitimim boyunca gerek okul içerisinde gerekse okul dışında ilgi ve desteklerini benden esirgemeyen tüm hocalarıma ayrı ayrı teşekkür ediyorum. Atakule AVM'nin tasarımcısı Yüksek Mimar Ragıp Buluç'u saygıyla anıyorum.

Alan çalışmalarım sırasında; kapılarını sonuna kadar açan Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Dairesi arşiv sorumlu personeli Ali Çeviren ve diğer çalışanlarına, bilgi ve belgelerin sağlanmasında Mimarlar Odası Ankara Şubesi sekreter üyesi Nihal Evirgen ile Ankara Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nden Büşra Bora'ya ve aktardıkları bilgilerden ötürü Atakule ile Karum AVM'nin emektar esnaflarına teşekkür ediyorum.

Beni bu yoğun çalışma sürecinde yalnız bırakmamakla birlikte merakla takip eden, gayretimi perçinleyen annem, oğlum ve kardeşime minnettarım. Bugüne kadarki gerek eğitim gerekse kişisel yaşamıma değer katan tüm öğretmenlerime ve dostlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Babam, Mustafa Nałçacıođlu'na...

İÇİNDEKİLER

İNTİHAL OLMADIĞINA DAİR BEYAN

SAYFASI.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
TEŞEKKÜR	viii
İÇİNDEKİLER	x
TABLolar LİSTESİ.....	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiv
SİMGELER / KISALTMALAR LİSTESİ	xxi
BÖLÜM I.....	1
GİRİŞ	1
1.1. AMAÇ.....	2
1.2. KAPSAM.....	3
1.3. ARAŞTIRMA SORUSU	4
1.4. YÖNTEM	4
1.5. LİTERATÜR ÖZETİ.....	5
BÖLÜM II	8
YİRMİNCİ YÜZYIL MİMARLIK MİRASININ KORUNMASI	8
2.1. YİRMİNCİ YÜZYIL MİMARLIĞI	9
2.1.1. Dünya’da Yirminci Yüzyıl Mimarlığı	10
2.1.2. Türkiye’de Yirminci Yüzyıl Mimarlığı	31
2.2. YİRMİNCİ YÜZYIL MİMARLIK MİRASI	39
2.2.1. Yirminci Yüzyıl Mimarlık Mirası Kapsamında Uluslararası ve Ulusal Yaklaşımlar	39
2.2.2. Yirminci Yüzyıl Mimarlık Mirasının Koruma Değerleri	43
2.3. YİRMİNCİ YÜZYIL MİMARLIK MİRASININ KORUMA SORUNLARI....	47
2.4. YİRMİNCİ YÜZYIL MİMARLIK MİRASINI KORUMA YÖNTEMLERİ ...	53

BÖLÜM III	62
TİCARET VE TİCARİ MEKÂNLARIN GELİŞİMİ	62
3.1. TİCARETİN BAŞLANGICI VE GELİŞİMİ	63
3.2. TARİHİ TİCARET YOLLARI.....	65
3.3. TİCARİ MEKÂNLARIN GELİŞİMİ VE MEKÂN ORGANİZASYONLARI. 68	
3.3.1. Agora.....	70
3.3.2. Forum.....	72
3.3.3. Pazar Yeri.....	73
3.3.4. Dükkân	73
3.3.5. Kervansaray	74
3.3.6. Hal.....	76
3.3.7. Han.....	77
3.3.8. Bedesten.....	79
3.3.9. Arasta	80
3.3.10. Kapalı Çarşı	81
3.3.11. Çok Katlı Mağaza.....	82
3.3.12. Pasaj.....	83
3.3.13. Alışveriş Merkezi	85
BÖLÜM IV	91
ALIŞVERİŞ MERKEZİ (AVM) YAPI TİPOLOJİSİ	91
4.1. ALIŞVERİŞ MERKEZLERİNİN (AVM) ORTAYA ÇIKIŞI	93
4.2. ALIŞVERİŞ MERKEZLERİNİN (AVM) MEKÂNSAL ORGANİZASYONLARI VE TASARIM KRİTERLERİ	94
4.2.1. Otopark	97
4.2.2. Yeşil Alan	97
4.2.3. Kapalı Alanlar	98
4.2.3.1. Dükkânlar	99
4.2.3.2. Servis Alanları	99
4.2.3.3. Sosyal Aktivite Alanları	99
4.2.3.4. Ortak Alanlar ve Sirkülasyon	100
4.2.3.5. Yangın ve Güvenlik.....	100
4.3. ALIŞVERİŞ MERKEZLERİ (AVM) KAVRAMINA ELEŞTİREL BAKIŞ ..	101
4.4. TÜRKİYE’DE ALIŞVERİŞ MERKEZİ (AVM) KAVRAMI	103

4.5. ANKARA’DA İNŞA EDİLEN TİCARİ MEKÂNLAR VE ALIŞVERİŞ MERKEZLERİ (AVM)	105
BÖLÜM V.....	114
ATAKULE VE KARUM ALIŞVERİŞ MERKEZLERİ.....	114
5.1. ATAKULE ALIŞVERİŞ MERKEZİ.....	116
5.1.1. Kentsel Ölçekteki Yeri.....	117
5.1.2. Tarihçesi.....	119
5.1.3. Mimari Özellikleri	121
5.1.3.1. İlk Proje	122
5.1.3.2. İkinci Proje.....	130
5.1.4. Koruma Değeri.....	142
5.1.5. Koruma Sorunları, Süreçleri ve Müdahaleler	147
5.2. KARUM ALIŞVERİŞ MERKEZİ.....	155
5.2.1. Kentsel Ölçekteki Yeri.....	157
5.2.2. Tarihçesi.....	158
5.2.3. Mimari Özellikleri	159
5.2.4. Koruma Değeri.....	170
5.2.5. Koruma Sorunları, Süreçleri ve Müdahaleler	173
BÖLÜM VI	181
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	181
KAYNAKLAR	193
EKLER.....	215
ÖZGEÇMİŞ.....	260

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Tarihi Ticaret Mekânlarının Gelişimi	87
Tablo 2: 1989 ve 2020 Yılları Arasında Ankara'da Açılmış Olan Alışveriş Merkezleri	112
Tablo 3: İlk Atakule AVM, İkinci Atakule AVM ve Karum AVM Karşılaştırması.....	184
Tablo 4: Atakule ve Karum Alışveriş Merkezleri Kültürel Miras Unsurları.....	186
Tablo 5: Atakule ve Karum Alışveriş Merkezleri Koruma Sorunları.....	189
Tablo 6: Atakule ve Karum Alışveriş Merkezleri Değişim Durumları.....	190

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1: Kırmızı Ev, William Morris ve Phillip Webb, Londra 1859	11
Şekil 2.2: Hotel Tassel dış ve içten görünüş, Brüksel, Victor Horta, 1893	12
Şekil 2.3: Werkbund Exhibition, Bruno Taut, Köln Almanya 1914	13
Şekil 2.4: Metropoli Moderna, Mario Chiattonne, 1914	14
Şekil 2.5: Einstein Kulesi, Erich Mendelson, Potsdam Almanya 1924	15
Şekil 2.6: Einstein Kulesi iç mekân.....	15
Şekil 2.7: Schröder Evi, Gerrit Rietveld, Utrecht Hollanda 1925.....	15
Şekil 2.8: Schröder Evi iç mekân (URL-8)	15
Şekil 2.9: Villa Savoye, Le Corbusier, Poissy Fransa 1931	16
Şekil 2.10: Crysler binası, W. Van Alen, New York, 1930	17
Şekil 2.11: Zuev İşçi Kulübü, Ilya Golosov, Moskova Rusya 1929	18
Şekil 2.12: Bauhaus, Dessau, W. Gropius-A. Meyer, Almanya 1925.....	19
Şekil 2.13: Corbusierhaus, Le Corbusier Belin 1958	20
Şekil 2.14: Wainwright Binası, Louis Henry Sullivan, Missouri ABD 1901.....	21
Şekil 2.15: Villa Müller, Adolf Loos, Prag, Çek Cumhuriyeti 1930.....	21
Şekil 2.16: Villa Müller iç mekân (URL-16).....	21
Şekil 2.17: Taliesin, Frank Lloyd Wright, Wisconsin, ABD 1925.....	22
Şekil 2.18: Taliesin iç mekân	22
Şekil 2.19: Hilton Oteli, SOM ve Sedad Hakkı Eldem, İstanbul Türkiye 1952.....	23
Şekil 2.20: Uçaksavar Kulesi, Friedrich Tamms , Viyana 1945	24
Şekil 2.21: ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Behruz Çinici ve Altuğ Çinici, Ankara Türkiye 1963	25
Şekil 2.22: Piazza d'Italia, Charles Moore, New Orleans ABD 1978	26
Şekil 2.23: Wallraf Richartz Müzesi, Oswald Mathias Ungers, Köln 2001	27
Şekil 2.24: Haydar Aliyev Kültür Merkezi, Zaha Hadid, Bakü 2012	27
Şekil 2.25: Colin Rowe'a ait Buffalo Waterfront projesi kapsamında figür-zemin plan çalışmaları	28
Şekil 2.26: Demir Tatil köyü, Turgut Cansever, Bodrum 1987	29

Şekil 2.27: Sydney Pavyonu, Vo Trong Nghia, 2016.....	30
Şekil 2.28: Lloyd Binası, Richard Rogers, Londra 1986.....	31
Şekil 2.29: İkinci TBMM Binası, Vedat Tek, Vedat Tek, Ankara 1924.....	32
Şekil 2.30: İkinci TBMM Binası Batı Yönü.....	32
Şekil 2.31: Merkez Bankası, Clemens Holzmeister, Ankara 1933	33
Şekil 2.32: Sergi Evi, Şevki Balmumcu, Ankara-1934	34
Şekil 2.33: Türkiye Cumhuriyeti Sakarya Valilik Binası, 1955	35
Şekil 2.34: Stad (Radisson Blu) Oteli, Ankara-1964.....	36
Şekil 2.35: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Konya Şubesi.....	37
Şekil 2.36: Şekerbank Genel Müdürlüğü (Türkiye Belediyeler Birliği), Ankara.....	38
Şekil 2.37: İş Bankası Genel Müdürlüğü, İstanbul 1993.....	38
Şekil 2.38: Türk Tarih Kurumu, 1967	43
Şekil 3.1: İpek, Baharat ve Kürk Yolları.....	67
Şekil 3.2: Lyon Borsa Binası	74
Şekil 3.3: Edirne Rüstem Paşa Kervansarayı, Mimar Sinan	75
Şekil 3.4: Ypres Kumaş Hali, Belçika	76
Şekil 3.5: Mahmutpaşa Bedesteni (önde) ve Kurşunlu Han (arkada)	77
Şekil 3.6: Mısır Çarşısı, İstanbul	80
Şekil 3.7: Lüleburgaz Sokollu Mehmet Paşa Külliyesi ve Arastası Planı.....	81
Şekil 3.8: Günümüz Lüleburgaz Sokollu Mehmet Paşa Külliyesi ve Arastası	81
Şekil 3.9: Kristal Palas, Londra	83
Şekil 3.10:Atina Agorası Planı	87
Şekil 3.11: Atina Agorası	87
Şekil 3.12:Roma Forumu Planı.....	87
Şekil 3.13:Roma Forumu.....	87
Şekil 3.14: Venedik San Marco Meydanı Pazar Alanı Planı.....	87
Şekil 3.15: Açık Alışveriş Alanı.....	87
Şekil 3.16: Lyon Borsa Binası Zemin ve 1. Kat Planı.....	88
Şekil 3.17: Rüstem Paşa Kervansarayı Planı.....	88
Şekil 3.18: Ypes Kumaş Hali Planı	88
Şekil 3.19: Kurşunlu Han	89
Şekil 3.20: Kurşunlu Han, Ankara 1471	89
Şekil 3.21: Mahmutpaşa Bedesteni Planı	89

Şekil 3.22: Mahmutpaşa Bedesteni, Ankara 1471	89
Şekil 3.23: Kapalı Çarşı Vaziyet Planı	89
Şekil 3.24: Kapalı Çarşı, İstanbul 1461	89
Şekil 3.25: Kristal Palas Zemin ve 1. Kat Planı	90
Şekil 3.26: Kaisergalerie Pasajı Planı	90
Şekil 3.27: Kaisergalerie Pasaj, Berlin 1873	90
Şekil 3.28: Northland Center Planı	90
Şekil 3.29: Northland Center, Detroit 1954.....	90
Şekil 4.1: Alışveriş Merkezi Plan Şeması.....	95
Şekil 4.2: Otopark alanı 45° ve 90° otomobil yerleşimleri.....	97
Şekil 4.3: İstanbul Galleria AVM	104
Şekil 4.4: İstanbul Galleria AVM aktivite alanı	104
Şekil 4.5: Dernschwam tarafından çizilmiş Ankara tasviri	106
Şekil 4.6: Kale bölgesinden başlayarak güney yönüne doğru, Ulus, Kızılay ve Çankaya aksı üzerinden Ankara kent merkezinin gelişimi	108
Şekil 4.7: Ulus Meydanı, Ulus Çarşısı (1) ve İş Hanı (2) günümüzde Spor Genel Müdürlüğü Binası, Anafartalar Çarşısı (3) ve Taşhan'ın yıkılmasından sonra yapılan Eski Sümerbank Genel Müdürlüğü Binası (4).....	110
Şekil 4.8: Ulus 100. Yıl Çarşısı	111
Şekil 4.9: Kızılay Meydanı ve Emek İş Hanı	111
Şekil 4.10: Ankara'daki AVM'lerin konumu	113
Şekil 5.1: Önde Atakule AVM, arka planda Sheraton Oteli ve Karum AVM.....	116
Şekil 5.2: Jansen Planı'nda Ulus, Kızılay, Çankaya Eksenini	117
Şekil 5.3: Atakule AVM'nin konumu	118
Şekil 5.4: Kuzey yönünden kent silüeti	119
Şekil 5.5: İsim için kent sakinlerine yapılan basın duyurusu.....	120
Şekil 5.6: Ticari alanlara yönelik emlak ilanları.....	120
Şekil 5.7: Dönemin Doğu Berlin'indeki TV kulesi ile Atakule'yi kıyaslayan gazete haberi.....	121
Şekil 5.8: Ulusal gazetelerin köşe yazılarında Atakule	121
Şekil 5.9: İlk Atakule Alışveriş Merkezi yapısı giriş cephesi	122
Şekil 5.10: Vaziyet Planı	123

Şekil 5.11: Galeri boşluğu giriş giriş holüne doğru	124
Şekil 5.12: Galeri boşluğu Botanik Parkı yönüne doğru	124
Şekil 5.13: Zemin Kat (± 0.00 Kotu) Planı.....	125
Şekil 5.14: Birinci Kat (+4.00 Kotu) Planı.....	126
Şekil 5.15: İkinci Kat (+8.00 Kotu) Planı.....	126
Şekil 5.16: Birinci Bodrum Kat (-4.00 Kotu) Planı.....	127
Şekil 5.17: İkinci Bodrum Kat (-8.00 Kotu) Planı	128
Şekil 5.18: Botanik Park yönü galeri katları görünüşü.....	128
Şekil 5.19: Ana kütlede kopuk duran kule	129
Şekil 5.20: Kulenin gövdesi ve açık teras alanı	129
Şekil 5.21: Atakule döner platformlu kule tacı inşaatı.....	130
Şekil 5.22: Atakule seyir terası ve döner platformlu kule tacı	130
Şekil 5.23: Yeni Atakule AVM (URL-67)	130
Şekil 5.24: Galeri boşluğu ve dolaşım alanları.....	132
Şekil 5.25: Galeri boşluğunda düşey sirkülasyon öğeleri.....	132
Şekil 5.26: Botanik Park yönü cephe görünüşü, gündüz.....	132
Şekil 5.27: Botanik Park yönü cephe görünüşü, gece	132
Şekil 5.28: Yapıdan Botanik Parka ve kente bakış.....	133
Şekil 5.29: Galeri boşluğu ve kule.....	133
Şekil 5.30: Galeri boşluğu ve panoramik asansör.....	133
Şekil 5.31: AVM bazasının sardığı kule nişi.....	133
Şekil 5.32: Zemin Kat Planı.....	134
Şekil 5.33: Kesit.....	134
Şekil 5.34: AVM giriş alanı.....	134
Şekil 5.35: Zemin kat galeri boşluğu ve	134
Şekil 5.36: Birinci Kat Planı.....	135
Şekil 5.37: İkinci Kat Planı.....	135
Şekil 5.38: İkinci kat yeme-içme ve sinema birimleri.....	136
Şekil 5.39: AVM kuzey yönü atrium ve ve arka fonda araç yaklaşımı.....	136
Şekil 5.40: İkinci kat ortak yeme-içme alanı.....	136
Şekil 5.41: Sinema salonları fuayesi.....	136
Şekil 5.42: Çatı terası holü.....	137
Şekil 5.43: Gezilebilir yeşil çatı.....	137

Şekil 5.44: Birinci Bodrum Kat Planı.....	138
Şekil 5.45: İkinci Bodrum Kat Planı	138
Şekil 5.46: Birinci bodrum katta yer alan sahne amfis.....	139
Şekil 5.47: Islak hacimler giriş holü.....	139
Şekil 5.48: Üçüncü Bodrum Kat	140
Şekil 5.49: Dördüncü Bodrum Kat	140
Şekil 5.50: Bodrum kat otopark rampası.....	141
Şekil 5.51: Bodrum kat otopark alanı.....	141
Şekil 5.52: Kompozit giydirme cephenin uygulanması.....	141
Şekil 5.53: Kompozit giydirme cephe.....	141
Şekil 5.54: Atakule'nin kurumsal sembol olarak kullanımı	143
Şekil 5.55: Atakule AVM nikâh töreni.....	143
Şekil 5.56: Atakule AVM'nin yıkım sürecinde kullanılan şantiye panelleri	144
Şekil 5.57: Atakule seyir terasına çıkış bileti üzerinde kullanılan Atakule imgesi .	145
Şekil 5.58: Atakule'nin kent yaşamının bir parçası olduğuna dair gazete yazıları .	146
Şekil 5.59: İkinci Kat (+8.00 Kotu) Revizyon Planı	148
Şekil 5.60: Birinci Bodrum Kat (-4.00 Kotu) Revizyon Planı	149
Şekil 5.61: İkinci Bodrum Kat (-8.00 Kotu) Revizyon Planı	149
Şekil 5.62: Kule statik güçlendirme ve yeni AVM temeli uygulaması.....	150
Şekil 5.63: Yeni Atakule AVM Çankaya Caddesi gece görünüşü	152
Şekil 5.64: Birinci bodrum kat kule asansör holü.....	153
Şekil 5.65: Kule panoramik asansöründen Botanik Park manzarası.....	153
Şekil 5.66: Kule panoramik asansör holü	153
Şekil 5.67: Açık seyir terası servis büfesi.....	153
Şekil 5.68: Açık seyir terası eğlence kabini.....	153
Şekil 5.69: Açık seyir terası etkinlik alanı	153
Şekil 5.70: Kapalı seyir terası-bistro katı.....	153
Şekil 5.71: Açık seyir terası katından bistro katına iniş merdiveni.....	153
Şekil 5.72: Bistro kat altında, kule gövdesi içinde kalan ıslak hacim katı	153
Şekil 5.73: İlk Atakule AVM atrium üzeri cam tonoz örtü.....	154
Şekil 5.74: Yeni Atakule AVM atrium üzeri cam tonoz örtü.....	154
Şekil 5.75: İlk Atakule AVM atriumu.....	154
Şekil 5.76: Yeni Atakule AVM atriumu	154

Şekil 5.77: Atakule açık seyir terası özgün halil.....	155
Şekil 5.78: Günümüzde Atakule açık seyir terası.....	155
Şekil 5.79: İlk Atakule AVM	155
Şekil 5.80: Yeni Atakule AVM.....	155
Şekil 5.81: Karum Alışveriş Merkezi	156
Şekil 5.82: Karum AVM konumu	157
Şekil 5.83: Karum AVM ve bağlı olduğu yapı kompleksi	158
Şekil 5.84: Tunalı Hilmi Caddesi, 1970	159
Şekil 5.85: Karum AVM İran Caddesi yönü ana girişi ve arkada otel yapısı	160
Şekil 5.86: Güney yönündeki yeşil alan.....	161
Şekil 5.87: Ticari ve ofis katlarına açılan yaya yolu	161
Şekil 5.88: AVM giriş meydanı.....	161
Şekil 5.89: Ana giriş holü.....	162
Şekil 5.90: AVM iç mekân genel görünümü	162
Şekil 5.91: Zemin Kat Planı.....	163
Şekil 5.92: Birinci Kat Planı.....	163
Şekil 5.93: Birinci kat köprüsünden giriş holüne bakış.....	164
Şekil 5.94: Ana giriş holü.....	164
Şekil 5.95: Galeri boşluğu ve dolaşım alanları.....	164
Şekil 5.96: Arka koridorda yer alan dükkânlar.....	164
Şekil 5.97: Panoramik asansör ve helezonik merdiven.....	165
Şekil 5.98: Kuzey yönü çarşı merdiveni.....	165
Şekil 5.99: İkinci kat bağlantı ve seyir köprüsü.....	165
Şekil 5.100: Bağlantı köprüsü çelik taşıyıcısı.....	165
Şekil 5.101: İkinci Kat Planı.....	166
Şekil 5.102: Üçüncü kat (ilk ofis katı) terası.....	166
Şekil 5.103: Ofis katlarında atriuma bakan şeffaf cephe	166
Şekil 5.104: Üçüncü kat teras arkadı.....	167
Şekil 5.105: Güney yönü yaya yolu.....	167
Şekil 5.106: Üçüncü Kat Planı	167
Şekil 5.107: Dördüncü Kat Planı	168
Şekil 5.108: Atrium üzeri tonoz örtü	166
Şekil 5.109: Tonoz çatı çelik taşıyıcı betonarme kolon bini detayı.....	168

Şekil 5.110: Beşinci Kat Planı.....	169
Şekil 5.111: Altıncı Kat Planı.....	169
Şekil 5.112: Otopark girişi	170
Şekil 5.113: Otopark alanı.....	170
Şekil 5.114: Otopark yangın merdiveni.....	170
Şekil 5.115 (a-b): Köşe parselde tarihi klasik üsluba öykünerek inşa edilmiş yeni yapı.....	171
Şekil 5.116: Karum AVM'nin kentsel çevresiyle etkileşimini konu alan haber.....	173
Şekil 5.117: Yenilenen ıslak hacimler.....	175
Şekil 5.118: Onarımı yapılan zemin kaplamaları	175
Şekil 5.119 (a-b): Kapatılan açık teras ve otel bağlantısı.....	176
Şekil 5.120: Üçüncü kat açık teras ile çok amaçlı salonlara erişim sağlayan merdiven ve asansör kulesi.....	176
Şekil 5.121: Merdiven ve asansör kulesi içi	176
Şekil 5.122: Cephede boya ve sıva dökülmeleri.....	177
Şekil 5.123: Arkadlı geçiş tavanında ve mekanik tesisat yalıtımında bozulmalar...177	
Şekil 5.124: Güney yönü yaya yolunda bitkilenme ve deformasyonlar.....	178
Şekil 5.125: Güney yönü yaya yolunda deformasyon ve korozyon.....	178
Şekil 5.126: İç mekân asma tavanda bozulmalar.....	179
Şekil 5.127: Arkadlı geçiş asma tavanda bozulmalar.....	179
Şekil 5.128: Yeşil alanda açık hava etkinlikleri.....	179
Şekil 5.129: Yeşil alanda tanıtım amaçlı kurulan çadırlar.....	179

SİMGELER / KISALTMALAR LİSTESİ

Simgeler

cm	: santimetre
m	: metre
m ²	: metrekare

Kısaltmalar

ABBİŞD	: Ankara Büyük Şehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Dairesi
AVM	: Alışveriş Merkezi
DOCOMOMO	: Documentation and Conservation of Buildings, Sites and Neighborhoods of the Modern Movement (Modern Hareketin Yapılarının, Alanlarının ve Yerleşimlerinin Belgelenmesi ve Korunması)
ICOMOS	: International Council on Monuments and Sites (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi)
ISC20C	: International Scientific Committee on Twentieth Century Heritage (Yirminci Yüzyıl Mirası Uluslararası Bilimsel Komitesi)
KTVKK	: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu
TDK	: Türk Dil Kurumu
TICCIH	: The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage (Uluslararası Endüstri Mirasının Korunması Komitesi)
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)
URL	: Uniform Resource Locator (İnternet Adresi)
WHC	: World Heritage Center (Dünya Miras Merkezi)

BÖLÜM I

GİRİŞ

İnsanlar ilk çağlardan beri başta beslenme ve barınma ihtiyaçlarını karşılama güdüsü doğrultusunda ürettiklerini değiş-tokuş yoluna gitmişlerdir. Zamanla işlerin paylaşılarak yapılması sonucunda ihtiyacın üzerinde ve çeşitte ürün ortaya çıkmıştır. Bu durum, gereksinim fazlası ürünlerin ortak bir değişim aracıyla yapılmasını gerekli kılmıştır. Böylelikle, değerli maden parçaları, taşlar, inciler birer değişim aracı olarak kullanılmaya başlanmış; alışverişin bu şekilde yapılmasıyla da ticaret ortaya çıkmıştır.

Ticaret olgusuyla birlikte yerleşim yerlerinde alışverişin yapıldığı merkezi ortak alanlar oluşmaya başlamıştır. Tarih boyunca çeşitli toplumların sosyo-kültürel ve ekonomik yapılarına bakılacak olursa, mekânsal ihtiyaçlar karşısında ticaret yapılarına benzer çözüm arayışları görülmektedir. Kıtalararası çeşitli ticaret yolları sayesinde, özellikle Orta Çağ Dönemi'nde, Doğu ve Batı toplumları arasındaki alışverişle birlikte aktarılan kültürel etkileşimin, yaşam biçiminin, alışkanlıkların ticari yapıların mekânsal organizasyonunda etkili olduğu bilinmektedir. Ticari yapılar tarih boyunca evrimine, arkasına teknolojik imkanların rüzgarını da alarak, devam etmiştir. Bu evrimleşme dünya döndükçe de kesintisiz devam edecektir.

20. yüzyılın ikinci yarısında Victor Gruen tarafından Detroit-ABD'nde tasarlanan ve 1956 yılında hizmete açılan ilk *Alışveriş Merkezi (AVM)* yapısı Nortland'ın ardından, 1988 yılında Türkiye'de açılan İstanbul Galleria Alışveriş Merkezi, kent yaşamını ticari, sosyal ve kültürel anlamda farklı bir konuma taşımıştır. İnsanlar yaratılan bu yeni yapay kamusal alanlarda, kapalı ve korunaklı bir ortamda hem alışveriş yapabilecekleri hem de sosyal ihtiyaçlarını giderebilecekleri olanaklar bulmuşlardır. Bu mekân organizasyonunda, alışveriş, yeme-içme ve sosyal etkinlikler bir arada tek bir kapalı hacimde çözülmüştür. Sosyal, kültürel ve ticari anlamda ihtiyaçların çoğunu karşılayan alışveriş merkezlerinin Türkiye'de inşası 20.

yüzyılın sonlarına denk gelmektedir. Türkiye’deki ilk örnekleri, İstanbul Galleria’nın ardından, Ankara’da 1989 yılında hizmete giren Atakule ve 1991 yılında hizmete giren Karum Alışveriş Merkezleridir. Atakule, Türkiye’nin ikinci, Ankara’nın ise ilk alışveriş merkezi; Karum ise Ankara’nın ikinci alışveriş merkezidir. Bu özellikleriyle iki alışveriş merkezi de kentin sosyokültürel ve ekonomik yaşam biçimini etkileyen ve simgesel nitelikleriyle kent belleğinde kalıcı yer edinen yapılar olmuşlardır.

İçinde bulunduğumuz pandemi süreciyle alevlenen “Yeni Dünya Düzeni”nde insan hayatının sosyal, kültürel ve ticari anlamda yeniden şekilleneceği beklentisi, şüphesiz alışveriş mekanlarındaki değişimi de kaçınılmaz kılacaktır. Dünyanın avuç içi kadar bir cihaza sığıdığı bu yeni yüzyılda, ticaretin bildiğimiz anlamda bir mekân olgusuna daha ne kadar ihtiyaç duyup duymayacağı tartışılır bir konudur. Gelecekte, eğer mekân kavramı özellikle ticarete farklı bir boyut kazanacaksa, yeryüzündeki kayda değer ticari yapıların kültür mirası bağlamında değeri her zamankinden daha fazla olacaktır.

1.1. AMAÇ

Bu tez, yeni bir yapı tipolojisinin Türkiye’deki ilk örneklerinden olan Atakule ve Karum Alışveriş Merkezleri’nin kültürel miras kapsamında ele alınması gerekliliği hipotezi üzerinden kurgulanmıştır. Bunun yanında, günümüzde koruma disiplini yüzyılın son on yılında inşa edilen yapıları henüz kültürel miras bağlamında tartışmaya başlamamıştır. Bu anlamda proaktif bir yaklaşımla ele alınan bu çalışmada en uygun tanımlamanın yine de “20. Yüzyıl Mimarlık Mirası” olduğu düşünülmektedir. Bu dönemi temsil eden yapılar ile ilgili çalışmalar arttıkça, bu tanımlama gelişecektir.

Bu doğrultuda, çalışma kapsamında yirminci yüzyılın ikinci yarısının küresel yaşam biçimini ve tüketim alışkanlıklarını temsil eden bir yapı tipolojisi olan Alışveriş Merkezleri (AVM)’nin Türkiye’deki ilk örnekleri Atakule ve Karum Alışveriş Merkezleri’nin yirminci yüzyıl mimarlık mirasının korunması bağlamında incelenmesi, koruma değerlerinin ortaya konulması, sorunlarının tespit edilmesi ve geleceğe aktarılması için ilkesel çözüm önerileri sunulması amaçlanmıştır.

1.2. KAPSAM

Tezin amacı, kapsamı, yöntemi, literatür özeti açıklanan birinci bölümün ardından ikinci bölümde literatür özetinin ilk konusu olan *Yirminci Yüzyıl Mimarlık Mirasının Korunması* irdelenmiştir. Bu başlık altında, Dünya’da ve Türkiye’de yirminci yüzyıldaki mimari eğilimler hakkında bilgi verilerek, yirminci yüzyıl mimarlığı betimlenmiş, ardından yirminci yüzyıl mimarlık mirasının tanımı ile bu alanda uluslararası ve ulusal yaklaşımlar ve koruma değerleri aktarılmıştır. Yirminci yüzyıl mimarlık mirasının en fazla karşılaşılan sorunlarından ve uluslararası koruma belgelerine referansla koruma yöntemlerinden bahsedilmiştir. *Ticaret ve Ticari Mekânların Gelişimi* üzerine olan üçüncü bölümde, ilk olarak ticaretin başlangıcı ve evriminden, ardından ticaret yollarının ticaret mekanlarına olan etkisinden söz edilmiş ve son olarak, ticari mekanların gelişimi ve mekansal organizasyonları Doğu’dan ve Batı’dan kronolojik olarak verilmiştir. Bu kapsamda, sırasıyla, agora, forum, pazar yeri, dükkân, kervansaray, hal, han, bedesten, arasta, kapalı çarşı, çok katlı mağaza, pasaj ve alışveriş merkezi yapı tipleri incelenmiştir. Ardından, bir tabloda bu ticari yapı tipolojilerinin evrimsel gelişimi özetlenmiştir. Dördüncü bölümde, yirminci yüzyılda yeni bir tipoloji olarak ortaya çıkan *Alışveriş Merkezi (AVM)* kavramından söz edilmiştir. Alışveriş Merkezi (AVM)’nin ortaya çıkışının anlatılmasının ardından tasarım kriterleri ve mekansal organizasyonları incelenmiştir. Dükkanlar, servis alanları, sosyal aktivite alanları, ortak alanlar ve sirkülasyon öğeleri gibi kapalı alanlardan, yeşil açık alanlardan ve otopark birimlerinden oluşan Alışveriş Merkezleri (AVM)’nin mekansal özellikleri hakkında bilgi verilmiştir. Ardından, Türkiye’de ve Ankara’da Alışveriş Merkezi (AVM) kavramının oluşumundan bahsedilmiştir. Son olarak da Alışveriş Merkezi (AVM) olgusuna eleştirel bir bakış sunulmuştur. Alan çalışmasını konu alan beşinci bölümde, sırasıyla *Atakule ve Karum Alışveriş Merkezleri* kentsel ölçekteki yerleri, tarihçeleri, mimari özellikleri, koruma değerleri, koruma sorunları, süreçleri ve müdahaleleri başlıkları altında değerlendirilmiştir. Değerlendirme ve sonucun yer aldığı altıncı bölümde, Atakule ve Karum Alışveriş Merkezleri’nin tipolojik özellikleri, koruma değerleri ve sorunları birbiriyle karşılaştırılmış, benzerlik ve farklılıklar ortaya konmuş ve korunmaları için ilkesel çözüm önerileri sunulmuştur.

1.3. ARAŞTIRMA SORUSU

Dünya’da 1950’lerde ve ülkemizde 1980’lerde ortaya çıkan ve hızla çoğalan Alışveriş Merkezleri (AVM), günümüzde, özellikle pandemi ve iklim krizinin önünü açtığı yeni yaşam gereksinimleri ve tüketim sınırları karşısında, giderek cazibesini kaybetmekte; ticaret, yeni bir mekânsal (somut ve/veya sanal) olguya dönüşmektedir. Bu bağlamda, Alışveriş Merkezi (AVM) tipolojisi ticaret mekânları evriminde nasıl bir yere sahiptir? Yeni bir tipoloji midir yoksa geçmişin ticari mekân karakteristikleri üzerinden mi gelişmiştir? Gelecekte ticaret mekânları nasıl olacaktır? Alışveriş Merkezi (AVM) tipolojisi tarihi bir kavrama dönüşmeye mi başlamıştır? Bu durumda, kültürel miras olarak ele alınmalı mıdır? Henüz kültürel mirası korumanın tartışma konularından biri olmayan 1990’lı yıllarda inşa edilen hangi yapı tiplerinin sürdürülmesi için bugün ne yapılmalıdır? Bu doğrultuda, Türkiye’nin, özellikle Başkent Ankara’nın ilk Alışveriş Merkezleri (AVM) olan Atakule ve Karum korunmalı ve geleceğe aktarılmalı mıdır? Öyleyse, bu yapılar neden ve nasıl korunmalıdır? soruları çalışma kapsamında yönlendirici olmuşlardır.

1.4. YÖNTEM

Bu çalışmanın başlıca yöntemi literatür ve arşiv araştırması ile alan çalışmasıdır. Bu doğrultuda öncelikle yirminci yüzyıl mimarlık mirasının korunması, alışveriş ve ticaret mekanlarının tarihsel gelişimi ve alışveriş merkezi (AVM) yapı tipolojisi üzerine akademik çalışmalar, gazete yazıları, çevrimiçi yazılı ve görsel kaynaklar incelenmiş ve derlenmiştir. Eş zamanlı olarak, teze konu olan Atakule ve Karum Alışveriş Merkezleri (AVM) yerinde gözlem ve görüşmeler, akademik ve popüler yayınlar ve Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı Arşivi’nden elde edilen özgün uygulama projeleri yardımıyla irdelenmiştir. Ardından, mimari koruma ve ticaret mekânları üzerine yapılan literatür araştırması alan çalışması ile örtüştürülerek, ilgili yapıların mimari özellikleri, koruma değerleri, koruma sorunları, süreçleri ve müdahaleleri tespit edilmiştir. Bu bilgiler, tablolar yardımıyla karşılaştırılarak, iki yapının sürekliliği için uygulanabilecek koruma yöntemleri önerilmiştir.

1.5. LİTERATÜR ÖZETİ

Literatür araştırması kapsamında yirminci yüzyıl mimarlık mirasının korunması, ticaret mekanlarının oluşumu-gelişimi ve “alışveriş merkezi” yapı tipolojisi hakkında kitap, makale, lisansüstü tez gibi akademik çalışmalardan, çevrimiçi yazılı ve görsel kaynaklardan yararlanılmıştır.

Atakule ve Karum Alışveriş Merkezleri’nde yapılan alan çalışmaları ve görüşmeler, yine literatür araştırması ile desteklenmiştir. İlgili akademik çalışmaların yanısıra, yapıların mimarlarıyla gerçekleştirilmiş söyleşiler, dönemin gazete haberleri ve makaleleri de incelenmiştir. Ayrıca, Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Dairesi Arşivi’nden yapıların özgün uygulama projelerine erişilmiştir.

Mimari koruma bağlamında Zeynep Ahunbay’ın “Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon” ders kitabı ile yirminci yüzyıl mimarlık mirasının korunması bağlamında Ebru Omay Polat’ın “Türkiye'nin Modern Mimarlık Mirasının Korunması: Kuram ve Yöntem Bağlamında Bir Değerlendirme” doktora tezi yararlanılan temel kaynaklar olmuştur. Nilüfer Baturayoğlu Yöney’in “Modern Mimarlık Mirasının Kabulü ve Korunması: Uluslararası Ölçüt ve İlkelere İlişkin Bir Değerlendirme” başlıklı makalesi, Fatma Feyzal Özkaban’ın “Modern Mimarlık Mirasının Korunması Sorunsalı: İzmir Konut Mimarlığı Örneği” başlıklı doktora tezi ile Doğan Hasol’un “20. Yüzyıl Türkiye Mimarlığı” kitabı da bu bölümde faydalanılan diğer önemli kaynaklardır. İlgili uluslararası koruma ilke ve yöntemleri için Venedik Tüzüğü (1964), Amsterdam Bildirgesi (1975), Nara Özgünlük Belgesi (1994), Burra Tüzüğü (1999), ICOMOS Türkiye Bildirgesi (2013) ve ICOMOS ISC20C komitesinin 2017 yılında güncellediği Madrid – New Delhi Bildirgesi ile DOCOMOMO yayınlarından yararlanılmıştır.

Ticaret mekanlarının oluşumunun ve gelişimin ele alındığı bölüm kapsamında Nejat Bozkurt’un “Ticaretin Felsefesi, Tarihçesi ve Etikle Olan Sıkı Bağına İlişkin Bazı Saptamalar” adlı makalesinden, Rengin Zengel’in “Tarih İçinde Değişen Tüketim Mekanları” konulu makalesinden, Gündüz Özdeş’in “Türk Çarşıları” çalışmasından ve Yasemin Say Özer’in “Ticaret Mekanlarının Oluşum ve Gelişim İlkelerinin İncelenerek Tipolojik Açından Sınıflandırılması” adlı doktora tezinden sıklıkla yararlanılmıştır. Batı’da gelişen ticaret mekanları için Candur’un “Antik Çağ’da Agora” adlı tez çalışmasından, Ersoy’un “Agoralar ve Bir Ticaret Yapısı Örneği: Agora Stoaları” adlı çalışmasından ve Benjamin’in “Pasajlar” başlıklı

kitabından; Doğu'da gelişen ticaret mekanları için Akar'ın "Osmanlı Kentinde Ticari Mekanlar: Bedesten-Han-Arasta-Çarşı Mekanları Literatür Değerlendirmesi" başlıklı makalesinden, Arel ve Atalan'ın "15. ve 16. yüzyıllara ait Osmanlı Han Yapılarının Mekânsal Analizi" adlı çalışmasından, Bal ve Taşdemir'in "Tarihi Kapalı Çarşılara Alışveriş Merkezleri Literatüründen Bir Bakış" adlı makalesinden, Benli'nin "İstanbul Tarihi Yarımada'da Bulunan Han Yapıları ve Avlulu Hanların Koruma Sorunları" adlı doktora tezinden, Şahin'in "Ticaret Yapılarında Tarihsel Gelişim ve Tipolojiler: Trabzon Üzerine Yansıyış Şekilleri" adlı tez çalışmasından ve Yavuz'un "Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Mekân-İşlev İlişkisi İçinde Savunma ve Barınma" adlı makalesinden, Kılıçözlü'nün "Türklerde Tarihi Konaklama Tesisleri ve Günümüz Turizminde Değerlendirilmeleri-Kervansaray ve Hanlar" adlı tez çalışmasından; tarihi ticaret yolları ile ilgili Nikaein'in "Tarihi Ticaret Yollarının Kent Ticaret Merkezine Etkileri, İpek Yolu Örneği (Bursa ve Tebriz Kentleri)" ve Günel'in "Anadolu Selçuklu Dönemi'nde Anadolu'da İpek Yolu- Kervansaraylar – Köprüler" adlı çalışmalarından ve Ankara'nın ticaret mekanlarının gelişimi için Ayhan Koçyiğit'in "Ulus Meydanı'nın Hikâyesi: Oluşum, Dönüşüm ve Değişim" adlı makalesinden faydalanılmıştır.

Alışveriş merkezi yapı tipolojisi ile ilgili Atilla Yücel ve Tülin Vural'ın "Çağımızın Yeni Kamusal Mekanları olan Alışveriş Merkezlerine Eleştirel Bir Bakış" adlı makalesi öncelikli kaynaklardan biridir. Vedat Tokyay'ın "Yeni Tasarım Kültürü Işığında Alışveriş Mimarlığı ve Gösteri Kültürü" başlıklı makalesi de bölüm akışına önemli katkı sağlayan kaynakların başında gelmektedir. Yararlanılan diğer kaynaklardan bazıları, Beddington'ın "Shopping Centres: Retail Development, Design and Management" adlı kitabı, Aksoy'un "Günümüz Alışveriş Kavramında Değişme Olgusu ve Bu Olgunun Alışveriş Merkezi Tasarım İlkeleri Üzerindeki Belirleyici Etkilerinin İrdelenmesi: İstanbul Kenti Modeli" adlı tez çalışması, Aytar Sever'in "Değişen Tüketim Anlayışı ve Alışveriş Merkezlerinde Modernleşme Süreci" adlı makalesi, Baştuğ'un "Alışveriş Merkezleri ve Değişim" adlı tez çalışması, Batı'nın "Tüketim Katedralleri olarak Alışveriş Merkezlerinin Toplumsal Göstergibilimi: Forum Bornova Alışveriş Merkezi Örneği" adlı makalesi, Birol'un "Çağdaş Alışveriş Merkezlerinde Kent Dokusunun Yeniden Yorumlanması" adlı makalesi, Ceylan, Erol ve Özbakır'ın "Alışveriş Merkezlerinin Türkiye'deki Mevzuat Çerçevesinde Değerlendirilmesi" adlı çalışması, Çakar'ın "Alışveriş

Merkezlerinde Tasarım İlkeleri ve Bu İlkelerin Tüketici Beklentilerine göre Değerlendirilmesi” adlı tezi, Erin ve Gönül’ün “Alışveriş Mekânlarının Dönüşümünün Kentsel Mekâna ve Yaşama Etkisi: İstanbul Örneği” adlı makalesi, Gruen ve Smith’in “Shopping Towns USA: The Planning of Shopping Centers” adlı çalışması, Kademoğlu’nun “Modern Yaşamın Kamusal Mekânları olarak Alışveriş Merkezleri” adlı tezi, Gökmen Köksal ve Tıgılı’nın “Türkiye’de Alışveriş Merkezlerinde Tüketim ve Tüketici Davranışları Üzerine Araştırmalar: Ulusal Makaleler ve Lisansüstü Tezler Üzerine Bir İçerik Analizi” adlı makalesi, Yazıcı’nın “Alışveriş Yapıları ve Kapalı Alışveriş Merkezlerinde Planlama Kriterleri” adlı tezi, Maitland’ın “Shopping Malls Planning and Design” adlı kitabı ve Güzel ve Sönmez’in “Alışveriş Merkezlerinin Yapısal Değişimi” adlı makalesidir.

Atakule ve Karum Alışveriş Merkezleri ile ilgili yararlanılan akademik çalışmaların başında, ilk Atakule’nin tasarımcısı yüksek mimar A. Ragıp Buluç ve ikinci Atakule AVM yapısının tasarımcısı yüksek mimar A. Osman Öztürk ile gerçekleştirilmiş söyleşiler, Betül Kömürcü’nün “Değişen Tüketim Kültürü ve Serbest Zaman Etkinliklerinin Yeni Kamusal Mekânı: Ankara Atakule ve Ankamall Alışveriş Merkezleri Örneği” konulu yüksek lisans tezi, Gülçin Tunç’un “Kamusal Mekânın Dönüşümü: Migros Akköprü Alışveriş Merkezi Örneği” konulu tezi, Yasemin Sayar ve Dürrin Süer’in Türkiye’deki alışveriş merkezlerinden örnekler sundukları makaleleri, Zeynep Uludağ’ın “The Evolution of Popular Culture and Transformation of the Urban Landscape of Ankara” başlıklı makalesi ve Yapı Dergisi’nin İş- Alışveriş Merkezleri (1997-3) özel sayısı gelmektedir.

BÖLÜM II

YIRMİNCİ YÜZYIL MİMARLIK MİRASININ KORUNMASI

Koruma, kültür varlıklarının değerlerinin, niteliklerinin yaşatılması ve geleceğe aktarılabilmesi için yapılan müdahaleler olarak tanımlanmaktadır. Kültür varlığına yapılacak olan temel müdahale kriteri, o kültür varlığının öz niteliklerinin korumasını gerektirmektedir. Buna göre; koruma olgusunda müdahale biçimini belirleyen kavramlar özgünlük ve bütünlük olmakla birlikte bu kavramların sürdürülebilirliği de önemlidir. Kültür varlıklarının niteliklerinin belirlenmesinde en temel değerler ise; eskilik değeri, estetik değeri ve tarihi belge değeri olarak ele alınmaktadır (Omay Polat, 2008:25).

Eskilik değeri; 1858-1905 yılları arasında yaşamış Avusturyalı filozof ve sanat tarihi kuramcısı Aloïs Riegl'in tanımlamasına göre; bir eserde, doğa şartları gereği fiziki ve kimyasal eskimeden kaynaklı malzeme yaşlanmasının, onu deneyimleyende bıraktığı duygu hali olarak ifade edilmektedir (Atay, 2016). *Estetik değeri*; bir yapının tasarım ya da üslup gibi dönemsel önem ve özelliğe sahip olması olarak tanımlanır (Omay Polat, 2008:38). *Tarihi belge niteliği*; yapı ya da yapı grubunun, tarihi bir olayla veya kişiyle ilişkili olmasını ve tarihi bir döneme ait olmasını kapsar (Ahunbay, 2020:28).

18. yüzyıl sonuna kadar “*kavramsal/simgesel, sanatsal/estetik ve işlevsel/ekonomik*” ölçütlerle belirlenen koruma anlayışı (Omay Polat, 2008:5), bu yüzyıldan itibaren bağımsız bir disiplin olma gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bunun nedeni, korumanın parçası kabul edilen kültürel mirasın tanımlanması, kapsamının kavranabilmesi ve nasıl korunması gerektiğine dair tartışmalar ve farklı görüşlerdir (Omay Polat ve Can, 2008). 19. yüzyılda, Viollet le Duc'ün üslup birliği (stilistik rekonpozisyon) ile Ruskin'in anti-restorasyon savları, çağdaş koruma teorisinin temelini oluşturmuştur. 20. yüzyılın başında, Camillo Boito, Gustavo Giovannoni ve Cesare Brandi ise, bu birbirine zıt iki savı sentezleyerek bugünkü koruma kuramını

biçimlendirmiştir (Ersen, 2009:9). Koruma disiplininin uluslararasılaşması ile kurumsallaşması ise, 1964 yılında Venedik Tüzüğü'nün kabulü ve 1965 yılında ICOMOS'un (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi) kurulması ile başlamıştır. Zaman içinde “neyin korunması gerektiği” sorusunun cevabı, anıtsal ve işlevsel yapılardan sivil mimarlık örneklerine, somut olmayan mirastan modern mimari mirasa kadar genişlemiştir. Bugün, koruma disiplini uluslararası boyutta tartışılan, konjunktürel gelişen, demokratik, çok boyutlu ve çok disiplinli bir alana dönüşmüştür.

2.1. YIRMİNCİ YÜZYIL MİMARLIĞI

Yirminci Yüzyıl Mimarlığı, 1900-2000 yılları arasındaki yüz yıllık süreçte üretilen mimariyi temsil etmektedir. Ancak, Baturayoğlu Yöney'e göre, zamansal olarak yapılan bu sınıflandırma, yüzyılın mimari eğilimlerini açıklamada yetersiz görülmektedir. Bu doğrultuda, alt dönemlere ayrılan mimari stillere dayalı sınıflandırmalar gerek tanımlamanın niteliği gerekse koruma ve onarım çalışmalarının özelleşmesi bakımından en etkin metot olarak ön plana çıksa da yasal bağlamda tanımlama sorunu yaratabilmektedirler. Bunun yanında, yüzyılın ilk elli yılına damgasını vurmuş ve mimarlık pratiğini kökten değiştirmiş Modern Mimarlık Üslubu, onun öncülleri, eşzamanlıları ve ardılları üzerine tematik sınıflandırmalar da yapılabilmektedir (Baturayoğlu Yöney, 2016:63).

Modern Mimarlık, 18. ve 19. yüzyıla damgasını vuran Endüstri Devrimi'nin ortaya çıkardığı gelişmeler neticesinde, 20. yüzyılın ilk yarısında yayılma gösteren, toplumun çağdaşlaşma ihtiyaçlarına, yeni malzeme ve yapım teknolojilerine ve yüzyılın sanatsal yaklaşımına cevap verebilen bir mimarlık anlayışıdır. Modern Mimarlık, endüstrileşmeye ve rasyonelleşmeye yönelerek, yeni imkanlar ve ihtiyaçlarla, eski tarihsel üslupları reddederek, güncel ve özgün tasarım anlayışlarını kabul etmiştir. Binanın işlevsel, yapısal ve mekânsal ihtiyaçlarının haricindeki süslemeler reddedilmiştir. “Modern Mimarlık” tanımı, geleneksel yapım metotları ve stillerinden bağımsız olarak rasyonalist, işlevsel yaklaşımları ve güncel yapım metotlarını içeren mimarlık örnekleri için de kullanılmaktadır. Art Deco, Uluslararası Üslup, Bauhaus, Organik Mimarlık akımları ile üretilen yapılar bu dönemin mimarlık örneklerinden olmuştur. Dönemin etkili mimarları olarak Walter Gropius, Frank

Lloyd Wright, Mies van der Rohe ve Le Corbusier öne çıkmaktadır (Hasol, 2020:85).

Yeni yüzyılla birlikte konular, malzemeler, teknolojik yenilikler belirgin biçimde değişime uğramış ve mimarlığa hangar, havaalanı, spor tesisi gibi yeni yapı tipolojileri girmiştir. Konut tipolojisi ise, 20. yüzyılda farklı malzeme ve teknolojilerle yeni bir boyut ve anlam kazanmıştır. Yeni malzemelerden olan çelik, cam, alüminyum ve betonarme bu yüzyılın mimarlığına yeni olanaklar sağlayan malzemelerinden olmuşlardır. Bu dönemde iyi bir yapı, kuramsal olarak estetik çekiciliğinin yanında, kullanım amacını ortaya koyan niteliklere de sahip olmalıdır. İç mekân tasarımı ve planlama Modern Mimarlık anlayışıyla birlikte yapının dış görünüşüyle aynı ölçüde önem kazanmıştır (Hasol, 2020:85).

Yirminci yüzyılın başlarında, özellikle 1920'lerde "Modern Hareket" adıyla etkisi hissedilen anlayışa ait mimarlık ürünleri, 1970'lere kadar hızla tüm dünyaya yayılmıştır. Farklı coğrafyalarda çeşitli mimari dil ve tavırla ortaya konan örnekleriyle yorumlanmıştır. Modern mimarlık ürünleri gelenekçiler ile modernistler arasında pek çok tartışmalara konu olmasına rağmen, mimarlar arasında hızla kabul görmüştür. 1970'li yıllarda ortaya çıkan Postmodernizm tartışmalarının ardından oldukça hızlı statü değiştirmeye başlamıştır. Bu dönemde, 1968 yılında Tokioter Imperial Oteli (Frank Lloyd Wright), 1972 yılında Pruitt-Igoe konut kompleksi (Minoru Yamasaki) ve 1973 yılında Philadelphia Sağlık Müdürlüğü (Louis Kahn) gibi önemli yapılar yıktırılmıştır. Bu yıkımlar, mimarlık, ekonomi, sosyoloji gibi farklı disiplinlerde tartışmalar yaratmıştır. Bu tartışmalar sonucunda, 1970'li yılların ilk yarısı, kuramcılar tarafından modern mimarlığın sonu olarak değerlendirilmiştir. Diğer yandan, bu gelişmeler modern mimarlık ürünlerinin koruma uzmanlarınca kültür varlığı olarak kabul edilmesi gerekliliğine dair tartışmaların başlangıcı olarak sayılmaktadır (Özkaban, 2014:8).

2.1.1. Dünya'da Yirminci Yüzyıl Mimarlığı

Modern Mimarlığa öncü, eş zamanlı ve ardıl akımların başlıcaları:

Arts and Crafts: İngiltere'de ortaya çıkmış olan bir sanat akımıdır. Endüstrinin tek düze tavrıyla sanatı yok etmesine ve sanatı kişisel öznellikten uzaklaştırmasına karşı duruş sergileyen bir hareket olmuştur. 19. yüzyılın ikinci yarısında endüstriyel üretime karşı geleneksel el sanatlarının yüksek niteliklerini

yeniden hayata geçirmek isteyen bir grup sanatçı tarafından ortaya çıkartılmıştır (Hasol, 2021:48). Akımın en özgün özelliği, her yapı elemanının özel olarak tasarlanmasıdır. Her öge belli bir amaca sahiptir ve sadece bu amaca yönelik el ile tasarlanmıştır (Arkitektuel, 2020). John Ruskin, Arts and Crafts hareketinin felsefesine ilham kaynağı olmuş bir yazar ve sanatçıdır. Ruskin, Rönesans'tan sonra sanatın toplumdaki ayrıldığına belirtmiştir. Ona göre, sadece estetik olarak iyi tasarlanmış nesnelere kullanışlı ve değerli olabilir (Bektaş, 1992) ve teknoloji, kaliteyi, güzelliği, samimiyeti ve ahlakı yok etmektedir (Whitford, 1992). Arts and Crafts hareketi, Avrupa ile Amerika'da, usta-çırak sisteminin ve organize el sanatları üretiminin tanınmasına öncülük etmiştir (Gülpınar ve Sürmeli, 2018:1058).

Şekil 2.1: Kırmızı Ev, William Morris ve Phillip Webb, Londra 1859 (URL-1)

Art Nouveau: Yeni sanat anlamına gelen bu akım, 1890-1920 yılları arasında tüm Avrupa'yı etkisi altına alan bireysel süslemeci ve romantik bir harekettir. Stil 1900 olarak da adlandırılır. Mimar Victor Horta'nın Brüksel yakınlarındaki Uccle'de yaptığı bir konut projesiyle ortaya çıkmış ve Henry van de Velde tarafından yaygınlaşması sağlanmıştır. İskoçya'da geometrik formların bir araya gelmesiyle Mackintosh tarzı Art Nouveau doğmuştur. İspanya'da Modernismo, Avusturya'da Sezession, Almanya'da Jugendstil ve İtalya'da Stile Liberty adıyla devam etmiştir. 19. yüzyılda Osmanlı saray mimarı olarak da çalışan İtalyan Raimondo D'Aronco¹

¹ Raimondo D'Aronco (1857-1932), İstanbul'da yaşadığı 1893-1909 yılları arasında pek çok önemli yapı tasarlamış İtalyan bir mimardır. Mimari yaklaşımı sadece dekoratif biçimle sınırlı olmayıp, mekânı organik bir bütün olarak ele almıştır. 1903-1906 yılları arasında Boğaziçi'nde birçok yalı ve kent içinde yaptığı yapılarla yerel mimari kültürün modernleşerek, Avrupa sanatıyla birleşmesinin önünü açmaya çalışmıştır (İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2006).

İstanbul’da bu üslupta çok sayıda yapı tasarlamıştır. Art Nouveau özgün bir stil ortaya koymaktadır. Sanatın tüm dallarında ürünler veren Art Nouveau, strüktür ve planlamaya bağlı kalmadan sadece estetik kaygılarla gelişmiştir. Bu üslupta, simetri içinde bir asimetri ve birbirini takip eden akıcı biçimler ile Japon baskı sanatında görülen çiçek, bitki ve böcek duyargaları benzeri formlar kullanılmıştır (Hasol, 2021:47).

Şekil 2.2: Hotel Tassel dış ve içten görünüşü, Brüksel, Victor Horta, 1893 (URL-2)

Deutscher Werkbund: 1907 yılının 5-6 Ekim tarihlerinde Münih’te 100 sanatçı, sanatsever ve iş adamının bir araya gelmesiyle kurulmuş bir harekettir. Wekbund’un kurucuları, Peter Behrens, Friedrich Naumann, Henry van de Velde, Herrman Muthesius başta olmak üzere, Wilhelm Kreis, Theodor Fischer, Adelbert Niemeyer, Josef Hoffman, Joseph Maria Olbrich, Max Laeuger, Bruno Paul, Richard Riemerschmit, Jakob Julius Scarvogel, Fritz Schumacher, Paul Schultze-Naumburg, Paul Bonatz ve Bruno Taut olarak bilinmektedir. Akımın ilk kurucularından olan Muthesius², iç mimarlık alanında kendini belli etmeye başlayan bu reform hareketiyle, mimarlığın yeniden planlanmasının gerekeceğine ve tüm sanatları da etkisi altına alacağına inanmıştır (Can, 2010:24). Muthesius’un ifadesiyle, endüstrileşmiş dünyayı “*kanep yastığından şehir planlamasına kadar*” sanatsal bakış açısıyla mükemmel hale getirmek ve iyi biçimlendirilmiş objelerle insanları kültürel olarak eğitmek Deutscher Werkbund'un 20. yüzyılın üçüncü çeyreğinin sonuna kadar hedefi olmuştur. Ayrıca 1959 yılında Marl’da yapılan

² Hermann Muthesius 1861-1927 yılları arasında yaşamış Alman mimar ve mimarlık tarihçisidir. Japonya Tokyo’da mimar olarak çalışmalarda bulunmuştur (Jackson, 2019).

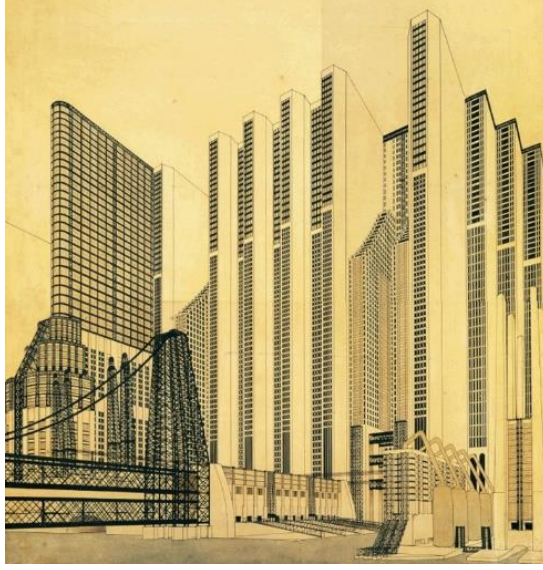
“Büyük Memleket Tahribi” konulu Werkbund kongresiyle, “bozulan doğa ve yerleşim yerlerinin yok olması” temalarına değinilmiştir (Mimarizm, 2010).

Şekil 2.3: Werkbund Exhibition, Bruno Taut, Köln Almanya 1914
(URL-3)

Fütürizm: 1909 yılında İtalya’da Marinetti³ önderliğinde ortaya konan “*Fütürizm Manifestosu*” ile doğmuştur. Tarihselliği sorgulayan ve durağan, anıtsal biçimleri reddeden fütürizm (gelecekçilik), makineleşmeyi, yaşamın dinamizmini ve değişimi öne çıkartan bir üslup olmuştur. 1914’de Milano’da “Yeni Eğilimler” (*Nuove Tendenze*) Sergisi’nde Mimar Antonio Sant’Elia ve Mario Chiattone’nin “Yeni Kent” (*La Citta Nuova*) tasarımları sergilenmiş, burada çağdaş mimarlık adına geliştirdikleri fikirler Fütürist Mimarlığın Manifestosu’nu (Manifesto dell’architettura futurista) ortaya çıkarmıştır (Kayın, 2009). Sant’Elia’nın sergi kataloğunda yer alan Messaggio’sundan esinlenen bu manifestonun farkı, modern kelimesinin yerine “fütürist” kavramının kullanılması, dönemin mimarlığının geçmişe dayanması ve anıtsal olması açısından eleştirilmesi ve çağdaş mimarlığın eğik ve eliptik biçimlerden oluşması gerektiğinin öne sürülmesidir (Civelek, 2015: 524). İtalya’dan sonra, Rusya’yı da etkileyen fütürizm akımı, koruma düşüncesini köktenci şekilde eleştiren, hatta yıkımı sakıncalı görmeyen bir tavır içindedir. Fütürizm, İtalya’da yıkıcı bir anlayışı ortaya koyarken, koruma fikrinin güçlü bir şekilde savunulduğu 1931 tarihli Carta del Restauro’nun da yine bu ülkede üretildiği görülmektedir (Kayın, 2009).

³ Filippo Tommaso Emilio Marinetti (1846-1944), İtalyan-Fransız şair ve nesir, roman, oyun yazarı (Britannica, 2021).

Şekil 2.4: Metropoli Moderna, Mario Chiattone, 1914
(URL-4)

Ekspresyonizm: Tasarımcıların kişisel iç dünyalarını fonksiyonalizmin kurallarıyla yoğurması sonucu ekspresyonizm (dışavurumculuk) akımı 1918 yılında doğmuştur. Ekspresyonizmde, klasik biçimlerden uzaklaşarak, sanatçının tinsel iç dünyasının dışı vurularak somut biçimde ifade edilmesiyle lirik, kendiliğinden oluşan ve simgesel bir yaklaşım görülmektedir. Erich Mendelsohn, Art Deco'da olduğu gibi bu üslubun da öncülerindedir (Hasol, 2020:86). Ekspresyonizmin en önemli temsil yapılarından biri Mendelsohn'un tasarladığı Almanya'daki Einstein Kulesi'dir. Kısmen betonarme inşaat tekniğinin kullanıldığı rasathane kulesi, amorf kütleyle sahip bir yapıdır (Arkitektuel, 2018). Aslında, kulenin gövde kısmı yığma sistem ile ve giriş merdiveni, çatı katı ve amorf duvarlar betonarme sistem ile inşa edilmiş; yapının bir bütün olarak betonarme algılanması için cephenin tümü çimento sıva ile kaplanmıştır (Omay Polat, 2021:35). Mendelsohn bu tasarımı yaparken Einstein'ın izafiyet teorisinden esinlenmiştir. Dönemin teknik imkanlarına göre heykelsi bir betonarme yapı inşa etmenin zorlukları Mendelson'un daha sonraki tasarım anlayışını etkilemiştir (Arkitektuel, 2018).

Şekil 2.5: Einstein Kulesi, Erich Mendelson, Potsdam Almanya 1924 (URL-5)

Şekil 2.6: Einstein Kulesi iç mekân (URL-6)

De Stijl: Nesnelliğin temsilcisi olarak dikdörtgen formların, ana renklerin ve asimetrik dengelerin bir araya getirilmesiyle tanımlanır. Mimarlık, dekorasyon ve resim sanatında etkili olmuştur (Hasol, 2020:86). De Stijl akımının en iyi örneklerinden biri Gerrit Rietveld'in tasarladığı, 1925 yılında Utrecht'te inşa edilen Schröder Evi'dir. Ana kütlede dışarıya doğru çıkan işlevsel mekânlar bütüne ve mimari forma hareket kazandırmaktadır. Yapının ağırlıklı özgünlüğü, cephe formunun önüne geçen serbest ve işlevsel planlı iç mekânında görülmektedir (Özorhon, 2008:34).

Şekil 2.7: Schröder Evi, Gerrit Rietveld, Utrecht Hollanda 1925 (URL-7)

Şekil 2.8: Schröder Evi iç mekân (URL-8)

Pürizm: Öncü geometrik formlar ile biçimsel sadelik oluşturmayı savunan bir üsluptur. Ressam Amédêe Ozenfant ve mimar Le Corbusier öncülüğünde 1918 yılında ortaya çıkmıştır. Pürizmde biçimlerin, üçgen, kare, küp, daire, silindir gibi kolay anlaşılır ve asal geometrik formlardan elde edilebileceği savunulmuştur. Özüne inildiğinde kübizm sanatının izleri görülmektedir (Hasol, 2021:384).

Şekil 2.9: Villa Savoye, Le Corbusier, Poissy Fransa 1931
(URL-9)

Art Deco: Birinci Dünya Savaşı'nın ardından görülen, doğadaki desenleri geometrik olarak yorumlayan bir üsluptur. İlk olarak Fransa'da ortaya çıkan bu akım, 1920'ler itibariyle Avrupa ve Amerika'ya yayılarak uygulamalı sanatları etkilemiştir. El sanatlarının geleneksel desenleri, endüstrileşme çağının malzeme ve düşsel yorumlarıyla uyarlanmıştır. Gökdelenlerden mütevazı yapılara, mobilyalardan mutfak gereçlerine kadar etkisini göstermiştir. Önceleri "*Biçim işlevi izler*" tavrı içinde olsalar da genel olarak yüzey süslemeciliği belirgindir. Zikzaklı ve köşeli yüzey süslemeleri karakteristik özellik olarak belirlemektedir (Hasol, 2020:86). Batur'a göre, Art Deco, büyük ölçüde Art Nouveau'dan beslenen, Kübizm ve Bauhaus akımlarından etkilenen bir üslup olarak ortaya çıkmıştır. Böylelikle, öncüllerine göre daha analitik, geometrik, sade, tekrarlı ve endüstriyel bir nitelik kazanmıştır. Saf ve yalın formlar, geometrik süslemeler, pahalı ve yüksek kaliteli malzemeler hakimdir. Avrupa mimari kültürünü Amerika ile harmanlayan Art Deco'nun anıtsal örneklerinden en bilinenleri, ABD'deki Chrysler (1930), Empire State (1932) ve Rockefeller Merkezi yapılarıdır (Batur, 1993; Mülayim, 2017). Ülkemizde, İstanbul'un Beyoğlu semtinde bina cepheleri ve asansörlerinde örnekleri halen ayaktadır (Hasol, 2020:86).

Şekil 2.10: Cryrsler binası, W. Van Alen, New York, 1930
(URL-10)

Konstrüktivizm: Rusya’da 1917 Devrimi sonrasında görülen avangart bir sanat ve mimarlık akımıdır. Stalin rejimi ile etkisini yitirmiştir. Konstrüktivizm’de geçmişle olan bağların tamamen koparıldığı, endüstriyel teknik ve malzemelerin kullanıldığı ve strüktürün radikal bir şekilde vurgulandığı görülmektedir (Hasol, 2020:87). Geçmiş reddedilerek, gelişmenin göstergesi olan makineleşme ile mimarlığın işlevi bir araya getirilmeye çalışılmıştır. Ortaya konan eserlerde, geometrik biçimlerin karmaşıklığı ve dışarıya doğru fırlamış taşıyıcı sistemler görülmektedir. Konstrüktivizmin 1920’de ortaya konan manifestosuyla (Manifeste Réaliste)⁴ estetik anlayış belirlenmiştir. Bu akımın etkili mimarları olarak Vladimir Tatlin, Moisei Ginzburg, Ilya Golossov, Konstantin Melnikov ve Vesnin Kardeşler sayılmaktadır. Çok sayıda mimari proje ortaya konulmasına rağmen bu akımın uygulamaları sınırlı sayıdadır (Hasol, 2021:275).

⁴ Gerçekçi Bildirge. Ressam ve mimar Vladimir Tatlin öncülüğünde ortaya konan estetik öğretisini içerir. Bu manifestonun esasları şu şekildedir: 1) Sanat gerçek yaşam için mekân ve zaman üzerine kuruludur. 2) Mekânın tek anlatımı hacim değildir. 3) Gerçek zaman tarifi statik ritim haricinde dinamik ve kinetik ritimler ister. 4) Mekân ile kütlenin hacmi somut ve ölçülebilen farklı iki malzemedir oluşur. 5) Eserin bütünleyicisi mekândır, 5) Yeni formlar bulmak için sanat taklitçisi olunmamalıdır (Hasol, 2021:275).

Şekil 2.11: Zuev İşçi Kulübü, Ilya Golosov, Moskova Rusya 1929
(URL-11)

Bauhaus: Walter Gropius'un önderliğinde 1919 yılında Almanya Weimar'da, sanatçı ve mimarlar için modern anlayışın geliştirilmesini amaç edinen bir tasarım okulu olarak kurulmuştur. Uluslararası nitelik kazanan Bauhaus'un kuruluş bildirgesinde "*mimarlık, resim ve heykelin uyumlu biçimde birleştirilmesi*" ifade edilmiştir. Anıtsal sanat ve dekoratif sanat arasındaki ayrımı kaldıran, bütünlüklü tüm sanat eserlerini "büyük yapıt" olarak değerlendiren bir anlayış hâkim olmuştur. Mimarlık ve endüstriyel tasarımda işlevselliğe ağırlık verilmiştir. Bauhaus 1925'te Dessau'ya taşınmıştır (Hasol, 2020:87). Walter Gropius'un projesini yaptığı Dessau'daki yeni Bauhaus Okulu, modern mimarinin asimetrik plan, cam, perde duvar, çelik çerçeve gibi niteliklerini yansıtan bir tasarımdır. Gropius yapıyı işlevsel ihtiyaçlar doğrultusunda, eğitimci odaları, sınıflar ve stüdyolar gibi bölümlere ayırarak eğitim amaçlı kullanımını sağlamıştır (Dede, 2014:29). Bauhaus'un mimariye yaklaşımı uluslararası çevrelere yansımıştır. Buna bağlı olarak, ilki 1928 yılında yapılan CIAM⁵ kongrelerinde Avrupa'nın önemli mimarları bir araya gelmiştir. Bu kongredeki tartışmalar arasında, düz çatılar, dikdörtgen formlar, geniş pencereler, duvarlarda beyaz rengin kullanımı ve süslemenin reddi gibi tutumlar öne çıkmıştır. Aynı yıl Berlin'e taşınan Bauhaus Okulu, 1933 yılında Naziler tarafından

⁵ Uluslararası Modern Mimarlık Kongreleri (Congrès Internationaux d'Architecture Moderne). İlki 1928 yılında İsviçre'de yapılan ve Ludwig Mies van der Rohe, Walter Gropius ve Le Corbusier gibi Avrupa'nın öncü mimarlarının bir araya geldiği kongredir. Sonuç bildirgesinde, "*çağdaş mimarlık sorunlarının belirlenmesi, çağdaş mimarlık düşüncesinin temsil edilerek topluma aktarılması ve mimarlık sorunlarının kabulü*" ortaya konmuştur. 1929'da Frankfurt'ta dar gelirli için "*minimum konut*", 1930'da Brüksel'de "*rasyonel konut*", 1933'de Atina'da "*işlevsel kent*" ve 1937'de Paris'te "*konut ve boş zaman*" konuları ele alınmıştır. Bu toplantıya Türkiye'den Bruno Taut ve Dr. Martin Wagner katılmıştır (Hasol, 2020:88).

kapatılmıştır. Son yöneticileri olan Ludwig Mies van der Rohe ve Walter Gropius, Bauhaus'taki diğer bazı mimarlarla birlikte, ABD'ye giderek orada yeni fikirlerin yeşermesinde rol oynamışlardır (Hasol, 2020:87).

Şekil 2.12: Bauhaus, Dessau, W. Gropius-A. Meyer, Almanya 1925
(URL-12)

Modernizm: Modern sözcüğü, Latince'de “tam şimdi” anlamına gelen “*modo*” ve türeyeni olan “*modernus*” kelimelerinden doğmuştur. Modernizmin temeli, Avrupa'da 17. yüzyılın ikinci yarısında başlayan aydınlanma felsefesine dayanmaktadır. Aydınlanma, düşünce özgürlüğüne, dinsel eleştiriye, aklın ve bilimin değerine duyulan inancın temsil edildiği bir dönem olmuştur (Şahin, 2016). Modern tanımı, aslında çok daha eskilerden, 5. yüzyıldan beri devamlı olarak eskiden yeniye geçişi anlatabilmek için kullanılmıştır. Aydınlanma felsefesiyle temeli atılan modernizm kavramı ise, genel anlamda 20. yüzyılın ortalarına değin hayatın her evresinde geçerli olmuştur. 1950'lerden beri de İngilizce'de çağdaşlaşma sözcüğü ile eşanlamlı olarak ifade bulmaktadır (Ayparçası ve Kırılmaz, 2016:33).

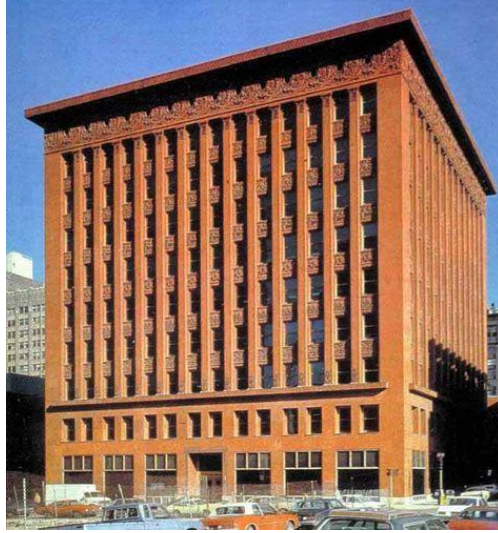
Modernizm, 19. yüzyılda Fransa'da ortaya çıkan, “gelenekseli reddederek yeniye bulma”yı benimseyen ve I. ve II. Dünya Savaşları arasında Almanya, İtalya, Rusya ve Türkiye gibi Dünya'daki çok sayıda ülkeyi etkilemiş olan bir harekettir (Bozdoğan, 2002; Sayar ve Yaldız, 2016). Endüstri Devrimi ile süregelen sosyokültürel, ekonomik, politik ve teknolojik gelişmeler (Ötkünç, 2012; Sayar ve Yaldız, 2016) tüm sanat dallarını, felsefe ve edebiyatı etkilemiş, yalın ve sade bir anlayış görülmeye başlamıştır. Buna dayanarak, modernizm, mimarlıkta da döneme ait siyasi reformlar, nüfus artışı ve sosyalist fikirler ile beraber toplumdaki değişimi

dışa vuracak yeni biçim arayışları ortaya çıkarmıştır (Kırcı, 2013; Sayar ve Yıldız, 2016). Ayrıca, dünya ekonomik buhranı, dünya savaşları, endüstri devrimi sonucunda değişen ve gelişen yeni yapım teknik ve malzemeleri de modern mimariyi şekillendirmiştir (Sevinç, 2004; Sayar ve Yıldız, 2016). Kuban'a göre, mimaride modernizm, 19. yüzyılda yapılmış olan işlev tanımına yeni biçimlerin ilave edilmesi şeklinde görülmektedir (Kuban, 1992:95).

Şekil 2.13: Corbusierhaus, Le Corbusier Belin 1958
(URL-13)

Fonksiyonalizm: Modern Mimarlık Bildirgesi'nin "biçim işlevi izler" mottosuyla ortaya çıkmıştır. Özellikle sanayi ve ticari yapılarında işlevsellik ağırlık kazanmıştır. Fonksiyonalizm (işlevsellik) bir üslup olmanın dışında daha çok bir tavır olarak kendini göstermiştir (Hasol, 2020:86). Bu akımın ve Amerika'daki gökdelen yapılaşmasının öncülü Louis Henry Sullivan (1856-1924) olmuştur. Sullivan, yeni üretim sistemlerine ve işleve önem vererek, kendi dönemini yansıtan yeni yapı sanatı ve düşünce biçimini hem ilk dile getiren hem de uygulayanlardan biridir. İşlevcilik anlayışının yanında, bir iletişim unsuru olarak süslemeyi kullanması ve geleneği modernleşirmesi de onun öne çıkan özelliklerindedir (Yıldırım, 2007:24).

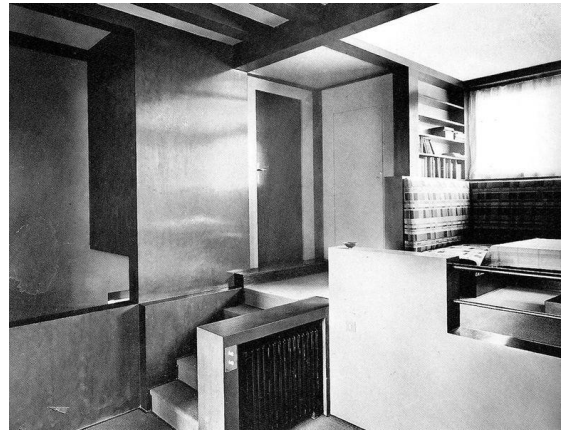

Şekil 2.14: Wainwright Binası, Louis Henry Sullivan, Missouri ABD 1901 (URL-14)

Rasyonalizm: Bir akımdan çok, duygu yerine mantık, akıl ve pozitif bilimlere dayanan, CIAM toplantılarının ardından ağırlık kazanan, dönemin ekonomik, teknik ve toplumsal koşulları ile hızla benimsenen bir anlayıştır. 19. yüzyılın gelenekçi, abartılı ve taklitçi mimarisinin aksine arınmayı ve sadeleşmeyi temel alan bu yaklaşımın ilk temelleri Deutscher Werkbund (Alman Zanaatçılar Birliği) ile atılmıştır. Ardından, pek çok akımının temel anlayışına dönüşmüştür. Adolf Loos, Le Corbusier, Mies van der Rohe ve Walter Gropius bu tutumun önemli mimarlarıdır (Hasol, 2021:388). “*Süsleme cinayettir*” sözüyle bilinen Adolf Loos, yapıların simgesel değerlerini reddetmiş, minimum maliyetle topluma hitap edilebileceğini belirtmiştir (Özorhon, 2008:33).

Şekil 2.15: Villa Müller, Adolf Loos, Prag, Çek Cumhuriyeti 1930 (URL-15)

Şekil 2.16: Villa Müller iç mekân (URL-16)

Organik Mimarlık: Doğadan esinlenen, ondan öğrenilenler doğrultusunda şekillendirilen bir mimari tutumdur. Soyut olarak doğadaki formun ve estetiğin yorumlanmasıdır (Hoffmann, 1995; Kaya,2021). Ortaya çıkışı rasyonalizmle aynı döneme dayanan bu yaklaşım ABD’den sonra Avrupa’yı etkilemiştir. Bu akımın öncü mimarı olan Frank Lloyd Wright, “içten dışa doğru gelişen bir mimarlığı kastediyorum” diyerek organik mimarlık yaklaşımını ifade etmiştir (Hasol, 2020:86). Wright, işlev ile formun, doğa ile insanın bütünlüğünü benimsemiştir. Onun hem doğaya saygıyla yaklaştığı hem de malzeme ve teknolojinin sunduğu olanakları kullandığı tasarımlarında iç ve dış bütünlüştür. Sullivan’ın ortaya koyduğu “biçim işlevi izler” yaklaşımına karşılık, Wright “biçim ve işlev birdir” yaklaşımını öne sürmüştür. Yapıların yatayda konumlanarak araziyle bütünlük içerisinde olmasını ve yapının etrafında bulunan doğal malzemelerden (doğallığını bozmadan) yararlanılmasını savunmuştur (Kaya, 2021:49).

Şekil 2.17: Taliesin, Frank Lloyd Wright, Wisconsin, ABD 1925 (URL-17)

Şekil 2.18: Taliesin iç mekân (URL-18)

Uluslararası Üslup: Adını, 1932 yılında Philip Johnson ile Henry Russel Hitchcock’un New York Modern Sanat Müzesi’nde düzenlediği uluslararası sergi için Walter Gropius, Frank Lloyd Wright, Le Corbusier, Mies van der Rohe gibi modernist mimarların çalışmalarını derledikleri sergi kataloğundan almıştır. Mimarlığın, simetrisinin aksine düzen ve kütlelerin aksine hacim biçiminde algılanmasını savunan bir akım olmuştur. Kütlede sadelik, kübik formlar, çıplak yüzeyler, ağırlıklı beyaz renk, cam yüzeyler, geniş pencereler, teras çatılar, çelik malzeme ve taşıyıcı sistemin vurgulanması temel unsurlarıdır. Yüzyılın başında Adolf Loos ve Sullivan’ın mimari yaklaşımları ile başlayan bu rasyonel mimari, dönemin teknolojik ve iletişim olanakları sayesinde 1930’lu yıllarda uluslararası alanda benimsenerek karakteristik bir modern mimari haline gelmiş ve 1950’li yıllarda dünyanın her kıtasında etkin bir biçimde uygulanmıştır (Hasol, 2021:490).

Türkiye’de Uluslararası Üslup ile inşa edilen yapılardan bazıları ise, İstanbul Hilton Oteli, İstanbul Belediye Sarayı ve İzmir Efes Oteli’dir (Demiriz, 2019).

Şekil 2.19: Hilton Oteli, SOM ve Sedat Hakkı Eldem, İstanbul Türkiye 1952 (Öztürk, 2010)

Bu üslubun Türkiye’de karakteristik özelliklerinin en iyi algılandığı yapıların başında sayılan 1952 yılına ait İstanbul Hilton Oteli’dir. Amerikalı mimarlar Skidmore, Owings ve Merrill (SOM) tarafından tasarlanan yapının mimari danışmanlığını Sedat Hakkı Eldem yapmıştır. 21 m genişliğinde, 100 m uzunluğunda dikdörtgenler prizması formunda olan yapı, döneminin yalın geometrisi, yapım kalitesi, sade yüzeyleri, dönemine göre abartısız dekorasyonu ve işlevselliğe öncelik vermesi ile ön plana çıkmaktadır. Hilton Oteli’nin tasarımı, işlevsel çözüm ve ana kütle bağlamında dönemin büyük Amerikan tarzı kentsel konaklama yapı formatlarına uygun bir yapıdır. İnşasında kullanılan teknoloji ve malzeme bileşimi bakımından Türkiye’de dönemin sınırlarını zorlayan bir yapı olmuştur (Öztürk, 2010).

Totaliter Mimari: Totaliter kavramı, “mutlak” anlamında kullanılan İtalyanca “*totalitario*” sözcüğünden türetilmiştir. Felsefe olarak totalitarizm ilk olarak İtalyan düşünür Giovanni Gentile⁶ tarafından 20. yüzyılın ilk yarısında ortaya atılmıştır. Devletlerin, siyasal partilerin, liderlerin ya da ideolojilerin, kendi ülkesini ve toplumunu bir bütün olarak ellerinde tutup kontrol etmesi şeklinde tanımlanabilir. Demokrasi, otokrasi, despotizm, aristokrasi, tiranlık, adalet, özgürlük, Antik Yunan

⁶ Giovanni Gentile (1875- 1944), İtalyan eğitimci, politikacı ve editör olmakla birlikte idealist felsefenin de önde gelen isimlerindedir (Britannica, 2022).

ve Roma döneminden günümüze gelen siyasi kavramlarken, totalitarizm 20. yüzyıla ait bir nosyondur (Velibeyoğlu, 2018:10). Totaliter mimarlık bağlamında tarihselci yapı dili, II. Dünya Savaşı'yla birlikte yükselen ulus-devlet ideolojileri ile 1930'lu yılların sonları ve 1940'lı yıllarda ulusalcı bir nitelik kazanmıştır (Gurallar, 2015; Küçük, 2018). Otoriter rejimin sanata olan müdahalesi ve sanatı bir propaganda aracı olarak kullanması Almanya'nın dışında Sovyet Rusya ve İtalya'da da benzer mimari yaklaşımlar göstermiştir (Küçük, 2018:25).

Şekil 2.20: Uçaksavar Kulesi, Friedrich Tamms 7, Viyana 1945 (URL-19)

Brütalizm: Malzeme doğallığının desteklenerek, olduğu gibi kullanılmasını esas alan bir üsluptur. 1950 yılından 1970'lerin ortasına kadar etkili olmuştur. Brütalizm'de, yapı elemanları kendilerine has özellikleriyle vurgulanır, hacimlere ait karakteristik özellikler kütlede plastik öğeler olarak gösterilir, malzemenin özgün dokusu kaplamasız olarak ortaya serilir, yapının formu işlevlere göre şekillendirilir ve işlevler gizlemeden gösterilerek yeni bir sanatsal ifade oluşturulur. Başlıca karakteristik malzemelerinden biri brüt betondur. Brüt beton üzerindeki kalıp izleri giderilmeye çalışılmaz, aksine malzeme olduğu gibi, ham haliyle kullanılır; patinası, kalıp izleri, demir donatı lekeleri ile yapıda sergilenir. Bu döneme kadar sadece iç mekânda kullanılan ahşabın, cephelerde de kullanıldığı görülür (Ford, 2003; Erkol, 2009:56). Türkiye'de brütalizmin önemli örneklerinden biri olarak Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Mimarlık Fakültesi binası gösterilebilir. Behruz Çinici ve

⁷ Alman mimar Friedrich Tamms (1904-1980), Führer şehirleri olan Berlin, Hamburg ve Viyana'nın savunulması için Orta Çağ kale mimarisi benzeri toplam sekiz adet uçaksavar sığınağı tasarlamıştır. Nasyonal Sosyalist mimarlığın önde gelen tasarımcılarından biridir (Lubitz, 2001).

Altuğ Çinici'nin projelendirdiği yapının inşaatı 1963 yılında tamamlanmıştır. Koridorları olmayan, birbirinin içine dahil olan avlu ve galerilerden oluşan, brüt beton ile inşa edilmiş yapı, brütalizmin ve uluslararası üslubun izlerini yansıtmaktadır (Arkiv, 2022).

Şekil 2.21: ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Behruz Çinici ve Altuğ Çinici, Ankara Türkiye 1963 (URL-20)

Post-Modernizm: Kuban (1992) post-modernizmin oluşumunu “*İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra kendinden öncesini yadsımış olan enternasyonal stilin giderek sıkıcı hale gelen monotonisine karşı çıkışların daha köktenci bir düzeye ulaşması*” biçiminde ifade etmektedir. Ağırlıklı olarak 1970’li yıllarda görülmeye başlamıştır. Tarih boyunca süregelen üsluplara ait formları ve estetik öğeleri adeta bir makyaj gibi ele alan Post-modernizm, neoeklektik olarak da anılmaktadır (Hasol, 2020:156). Cephelerde dekoratif vurgulara yer veren, biçimsel özgünlük adına biçimi olduğu gibi ele alarak bu tavrı üsluplaştıran ve hatta abartıp karikatürize eden bir tasarım anlayışı olarak benimsenmiştir. Modern Mimarlığa karşı duruş, süslemeyi tekrar ortaya çıkarmıştır. Roma ve Yunan mimarisine öykünmeler cephelerde sıkça görülmüştür. Geçmişten esinlenmeler yanında popüler kültür ve sanat öğeleri ile reklam ışıkları da mimari tasarımlarda kullanılmıştır. Bu akımın öncüleri olarak Robert Venturi ve Charles Moore kabul edilmektedir. Venturi, modern mimarlığı sıradan ve sıkıcı bulduğunu söylerken, Van der Rohe’nin “*less is more (az çoktur)*” mottosunun karşısına, “*less is bore (az sıkıcıdır)*” ile çıkmıştır (Hasol, 2020:157). Charles Moore’un New Orleans (ABD) kentsel yenileme projesi dahilinde tasarladığı *Piazza d’Italia* postmodern yapıların öncülerindedir. 1978’de tamamlanan yapı,

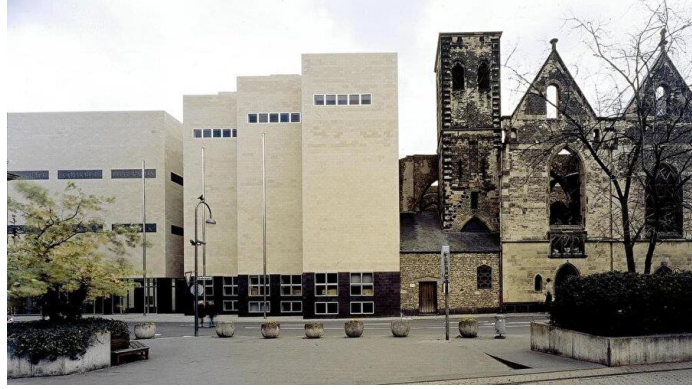
İtalyan-Amerikan topluluğu merkezi olarak tasarlanmıştır. Tarihi şehirlerdeki meydanların izlerini yansıtan yapı, kentsel tasarıma da farklı bir yaklaşım getirmektedir. Renkli cepheler ve aydınlatmalar hareketli bir etki yaratmaktadır. Dairesel form içerisinde, restoranlar, kafeler ve giyim mağazaları gibi ticari alanlar yer almaktadır (Fisher, 2011).

Şekil 2.22: Piazza d'Italia, Charles Moore, New Orleans ABD 1978 (URL-21)

Mimari tartışmalar 1970'li yıllardan sonra modernizm ve post-modernizm arasında yaşanmıştır. Modernist mimarlar, bezemelere ve akademik tavırlı biçimselliğe karşı durmaya ve strüktürel anlatımlı tasarım biçimini kullanmaya devam etmişlerdir. Post-modern gelişmeleri savunan mimarlar ise biçimsel vurguyu öne çıkartmışlardır. Post-modernistler, geçmiş ve gelecekle, fonksiyonalizm ve enternasyonal stil dışında tüm dönemlerle bağ kurabilmişlerdir (Kuban, 1992:94).

Neo-Rasyonalizm: 1975 ile 1990 yılları arasında önce İtalya'da "*La Tendenza*" adıyla ortaya çıkmış ve gelişim göstermiştir. Kent tarihine ve kimliğine duyarlı yapılar üretmeyi amaç edinen mimari bir akımdır. Aldo Rossi (1931-1997) ve Mario Botta akımın önde gelen mimarlarıdır (Hasol, 2021:340). Neo-Rasyonalizm, mega kentlerde tüketime dayalı güçler tarafından mimarlığın ve kentin istila edilmesine karşı bir hareket olarak görülmektedir. Almanya'da da Mathias Ungers, J. Paul Kleiheus ve Jürgen Sawade'nin yaptıkları tipoloji çalışmalarında Neo-Rasyonalizm'in temelleri izlenmektedir (Kırcı, 2018).

Şekil 2.23: Wallraf Richartz Müzesi, Oswald Mathias Ungers, Köln 2001
(URL-22)

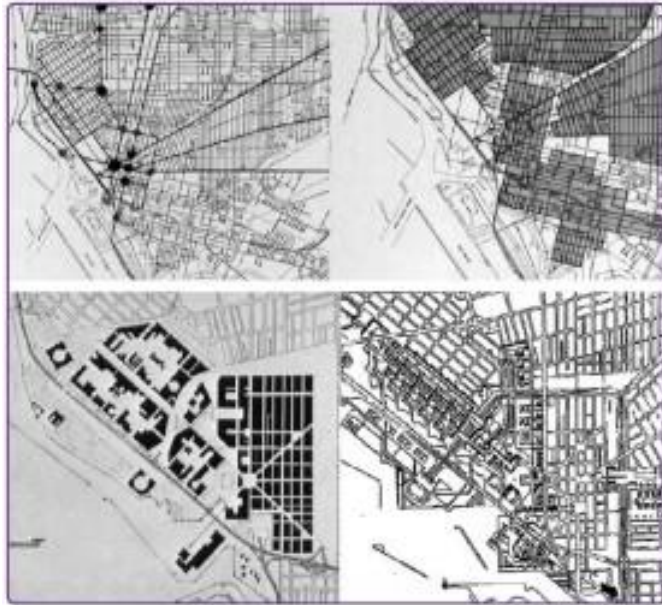
Dekonstrüktivizm: New York'ta 1988 yılında düzenlenen bir sergi ile gündeme gelmiş, *ayrışmış konstrüktivizm (yapıbozumculuk)* olarak da tanımlanan bir mimarlık akımıdır. Neo-Modernizm ya da Poststrüktüralizm olarak da bilinmektedir. Frank Gehry, Peter Eisenman, Zaha Hadid, Daniel Libeskind, Rem Koolhaas gibi mimarlar, modern mimarlığın alışılmış kalıplarının dışına çıkarak dekonstrüktivizmin en belirgin ürünlerini vermişlerdir. 1920'li yılların konstrüktivistlerinden esinlenmelerine rağmen, dekonstrüktivistler bilinen biçimleri oldukça abartmışlardır. Modernist soyutlama uç noktalara çıkmıştır. Dekonstrüktivizm, konstrüksiyona ve mekâna önem vermekle birlikte; değişken, dinamik ve çelişkili bir bütün sunar. “Biçim işlevi izler” mottosunu reddedip biçimleri bozarak kaotik bir görüntü sergilenmektedir (Hasol, 2021:133). Genel olarak dekonstrüktivist ürünlerde, birbirini bozan fakat bunu yaparken birbirini yok etmeye çalışmayan biçimler, yönsüzleştirmeler, belirsizlikler ve denge-güven kavramlarını yıkan bir mekân kurgusu görülmektedir (Kocagil, 1999:89).

Şekil 2.24: Haydar Aliyev Kültür Merkezi, Zaha Hadid, Bakü 2012
(URL-23)

Çoğulculuk (Pluralism): Genel olarak, çeşitli eğilimlerin ve akımların bir arada görüldüğü bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır (Hasol, 2021:128). Başlangıcı 1970’li yıllara dayanmaktadır. Tek düze eğilimin yerini heterojenliğin ve çeşitliliğin aldığı bir anlayış sergilenmektedir. Çoğulculuk, genel geçer bir üslubun oluşmasının önünde bir engel olarak da görülmüştür (Hasol, 2020:159).

Bağlamsalcılık (Contextualism): 1963 yılında Cornell Üniversitesi’nde başlayan, Colin Rowe koordinasyonundaki Kentsel Tasarım Yüksek Lisans Programı’nın bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır (Anay ve Özten, 2017). Rowe, 1988 yılına kadar Cornell Üniversitesi’nde bağlam olgusu üzerinde çalışmalar yürütmüştür. Bu kapsamda, geleneksel tarihi dokunun devamı olarak ele aldığı “bağlamsalcılık” kuramını geliştirmiştir. Rowe’un kuramına göre kentler, doluluk-boşluk dokusu üzerinden okunmalıdır. Bu *figür-zemin* ilişkisi kentin karakterini oluşturur (Bingöl, 2020:459). Konstrüktivizm ile dekonstrüktivizm aksine, mevcut dokulara ve geometrilere karşı bir tutum içinde olmayıp, mevcut çevre ve yapılara saygı duyarak çözüm üretmeye çalışan bir mimarlık anlayışıdır. Bağlamsalcılık, kütle, biçim, ölçek ve renk yönünden çevrede bulunan yapılarla uyum içinde olmayı benimser (Hasol,2021:62).

Şekil 2.25: Colin Rowe’a ait Buffalo Waterfront projesi kapsamında figür-zemin plan çalışmaları (Ellis, 1979; Bingöl, 2020)

Bölgeselcilik (Rejyonalizm): Mimari tasarımda, bir bölgeye özgü yapı malzemeleri, teknik bilgiler, topoğrafya ve yerel kültür gibi verileri dikkate alan bir

anlayıştır. Bölgeselci mimarlık bazen belli bir bölgenin iklim ve kültürüne dair kendine özgü cevaplar ararken bazen de bir topluluğun kimliğini yaratmak veya güçlendirmek adına yaklaşımlar geliştirir (Demirgüç, 2006:3). Bölgeselcilik, modernizmin etkisiyle yaratılan tek tip yapılara karşı alınan bir tavır olarak da görülmektedir. Bölgeselcilik ile mevcut yerel kültürün ve yerel bölgenin mimari kültürünün devam ettirilmesi amaçlanmıştır. Türkiye'nin bu akımdan etkilenen mimarlarından olan Turgut Cansever (1921-2009), mimari yapılarını tasarlamaya başlamadan önce bölgenin iklim değerlerine, yerel kültürüne, yapım tekniğine ve yapım malzemelerine önem vermiştir. Cansever her yapısı için tarihi, teolojik, sosyolojik, antropolojik ve felsefi temellerle hareket etmeye çalışmıştır (Uçar, 2019:260).

Şekil 2.26: Demir Tatil köyü, Turgut Cansever, Bodrum 1987
(URL-24)

Sürdürülebilir Mimari: Varlığının her safhasında ve içinde bulunduğu şartlar dahilinde günümüzü ve gelecek nesilleri göz önünde bulundurarak, önceliği yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına veren, çevreye duyarlı, suyu, enerjiyi, malzemeyi ve bulunduğu bölgeyi, insan sağlığını ve konforunu gözetilen yapıları ortaya çıkaran mimarlık faaliyetlerinin tümü olarak tanımlanmaktadır (Sev, 2009:31). Sürdürülebilirlik, yaklaşık 40 yıldır çevresel, ekonomik, sosyal ve kültürel boyutlarıyla tartışılan bir kavram olmuştur. İlk kez 1987 yılında, Dünya Çevre ve

Kalkınma Komisyonu'nun⁸ ortaya koyduğu “*Our Common Future (Ortak Geleceğimiz)*” başlıklı raporda sürdürülebilirlik terimi kullanılmaya başlanmıştır. Kaynakların korunumundaki öncelikli strateji, enerjinin korunumu, suyun korunumu ve malzemenin korunumu olarak sıralanmaktadır. Sürdürülebilir mimaride, yapı öncesi ve sonrası süreçler yapının yaşam döngüsü olarak ele alınmaktadır (Asımgil, 2016). Sürdürülebilir mimari, daha önceki mimari hareketleri de içine alan üst bir başlık olarak ele alınmaktadır. Dünyada ortaya çıkan çevre sorunları ile birlikte kalkınma problemlerine de çözüm olabilecek stratejik, bütüncül ve planlı bir yapılaşma biçimi önerir. Böylelikle morfolojik özellikleri kadar, bir bölgenin sosyokültürel ve ekonomik altyapısına sağladığı katkılarla da bağlama ve çevreye duyarlı bir mimari pratik yaratılmaktadır (Durmuş Arsan, 2008).

Şekil 2.27: Sydney Pavyonu⁹, Vo Trong Nghia, 2016
(Karakoç, 2016)

Yüksek Teknoloji (High-Tech): Alternatif bir teknoloji olarak 1970’li yılların başlarında ortaya çıkan High-Tech kavramı, endüstri alanında robotlar, çip, bilgisayar, silikon, elektronik anlamında karşılık bulurken, mimaride belirli bir stil

⁸ Komisyon raporu, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (WCED) tarafından 1987 yılında hazırlanan, sürdürülebilir kalkınma kavramını tanıtmak amacıyla sürdürülebilirliğin nasıl gerçekleşebileceğini anlatan bir rapordur. Komisyon toplantısını Birleşmiş Milletler desteklemiştir. Komisyon Norveç Başbakanı Gro Harlem Brundtland tarafından yönetildiği için rapor Brundtland Raporu olarak da bilinmektedir (Jarvie, 2022).

⁹ Vietnamlı mimar Vo Trong Nghia tarafından tasarlanan ve Sidney SCFA Gallery’de sergilenen bambu ağaçından yapılmış grid sistemli bir pavyon. “Yeşil Merdiven” adı verilen pavyon tasarımı, Vietnam’a özgü bambu bitkisi ve ip bağlantılar kullanılarak inşa edilmiştir. Nghia ’ya göre bu tasarım “mimarlığın doğayı kentlere geri getirmesine yardımcı olacak bir model” olarak görülmektedir (Karakoç, 2016).

veya tarzı ifade etmektedir (Davies, 1991; Eşsiz ve Özgen, 1999). Bu akımın öncüleri, Michael Hopkins, Richard Rogers, Nicholas Grimshaw ve Norman Foster'dır (Eşsiz ve Özgen, 1999:36). Teknoloji ve hayal gücünün sentezinden beslenen bu hareket, endüstriyel kültürün toplumsal yaşama olan etkisinin mimarlığa yansımalarını temsil etmektedir. Bu döneme gelene kadar mimari yapılanma teknolojiyi bir adım geriden takip etmekteydi. Mimarlık daha önce endüstriyel üretimden uzakta, kendi yapım teknikleri ve kendi geleneksel prensipleriyle ilerlemekteydi. Bunun aksine, Davies (1998)'e göre, High-Tech mimarlığı, sanayi kültürünün bir parçası olarak teknolojiye yerini almalı ve diğer teknolojik ürünler ile benzer performans ölçütlerinde değerlendirilmelidir (Topaç, 2001:3).

Şekil 2.28: Lloyd Binası¹⁰, Richard Rogers, Londra 1986
(Kroll, 2010)

2.1.2. Türkiye'de Yirminci Yüzyıl Mimarlığı

Dünya'da 19. yüzyıl sonlarındaki gelişmelere paralel olarak ortaya çıkan ve 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanı ile gelişim gösteren milliyetçilik eğilimleri mimarlık alanında da yeni arayışlara sahne olmuştur. Yerel niteliklerle batılılaşmanın sentezlendiği bu mimaride, Osmanlı Mimarlığı'nın çağdaştırılması gündeme gelmiştir. Bu akımın öncüleri Mimar Kemaleddin Bey ve Vedat Tek olmuştur. Bu

¹⁰ Richard Rogers (1933-2021) bu projede 1928 yılında yapılmış olan ilk yapının orijinal cephesini korumuştur. Geçmişin mimarisi, yüksek teknolojiye yeni yapıyla birlikte sergilenmiştir (Kroll, 2010).

akıma daha sonra Arif Hikmet Koyuncuoğlu ve Giulio Mongeri katılmıştır. “Neoklasik Türk Üslubu” veya “Milli Mimari Rönesansı” adı verilen ve daha sonra “Birinci Ulusal Mimarlık” adını alacak olan yeni bir dönem başlamıştır. Bu üslup, klasik Osmanlı ve Selçuklu yapılarından gelen süsleme ve öğeleri, batı teknolojisi kullanılarak sentezleyen ulusalcı ve revivalist (diriltmeci) bir mimari olarak tanımlanmaktadır. Osmanlı Devleti’nin son ve Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yılları olan 1910 ile 1930 yılları arasında varlığını sürdürmüştür (Hasol, 2020:34).

Şekil 2.29: İkinci TBMM Binası, Vedat Tek, Ankara 1924 (Nalçacıoğlu, 2022)

Şekil 2.30: İkinci TBMM Binası Batı Yönü (Nalçacıoğlu, 2022)

1930’lu yıllarda Türkiye Cumhuriyeti, çağdaşlaşma yolunda pek çok atılım gerçekleştirmiştir. Bunlardan biri de o yıllarda Avrupa ve Amerika’da ilerici bir hareket olarak ortaya çıkan Modern Mimarlığın benimsenmesidir. Gerçekleşen atılımlara paralel olarak, 1920’li yıllardan itibaren 20 yıl boyunca 40’a yakın uzman yabancı mimar ve kent plancısı eğitim ve uygulama alanında katkı sunmak üzere Türkiye’ye gelmiştir. Orta Avrupa ve Viyana ekolünün temsilcileri olan Ernst Egli, Clemens Holzmeister, Bruno Taut, Martin Wagner, Hermann Jansen, Gustav Oelsner, Henri Prost, Ernst Reuter, Margarete Shütte-Lihotzky, Carl C. Lörcher ve Paul Bonatz bu isimlerden bazılarıdır. Yabancı mimarlar özellikle kamu yapılarının tasarımlarında etkin olmuşlardır. Her ne kadar modern mimarlık yabancı teknik insanlar vasıtasıyla Türkiye’ye gelmişse de 1930’lu yıllarla, yurtiçi ve yurtdışında yetişmiş Türk mimarların yapıtları da kendini çokça göstermiştir (Hasol, 2020:58).

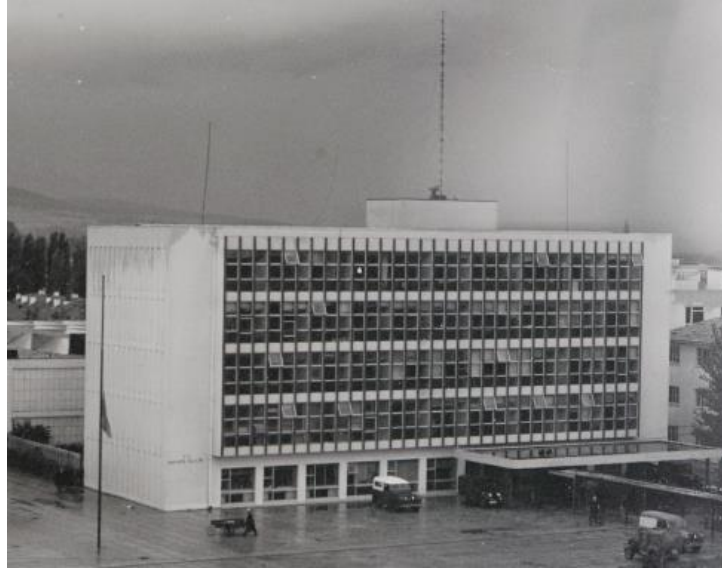
Şekil 2.31: Merkez Bankası, Clemens Holzmeister, Ankara 1933
(Nalçacıoğlu, 2022)

Dünya Savaşları sonrasında ortaya çıkan siyasal bunalım ile yeniden yükselen milliyetçilik akımı, Türkiye’deki mimarlık ortamını da etkilemiştir. Hem ülkedeki yabancı mimar egemenliğine tepki hem de ortamın siyasal ve kültürel eğilimlerinden etkilenme, 1940-1950 yılları arasında ulusalcı bir mimarlığın yolunu açmıştır. Diğer yandan Modern Mimarlığın, tarihi geleneksel çevreyle uyumsuzluk yarattığı ve temini zor olan teknolojik malzemeye gereksinim duyulacağı düşünülmekteydi. İlk önceleri “Milli Mimari” olarak adlandırılan bu eğilim, daha sonra mimarlık tarihinde “İkinci Ulusal Mimarlık” adıyla anılacaktır. Akımın önemli temsilcilerinden Sedad Hakkı Eldem’in Akademi’de yürüttüğü Milli Mimari Semineri, İkinci Ulusal Mimarlığın temelini oluşturmuştur. Amacı, mimaride yerel niteliklerle çağın teknolojisini birleştirerek Türkiye’ye özgü bir mimari ortaya koymaktır. Bu eğilimle inşa edilen yapılarda, aksenal plan ve kütle düzenlemeleri, simetri, cephelerde taş kaplama, kafesler, bindirmelikler ve saçaklar gibi geçmişin sivil mimarisinden unsurlar göze çarpmaktadır. (Hasol, 2020:115). 1940’lı yıllarda açılan yarışmalarda ödül kazanan Adana Belediye Sarayı ve İstanbul Radyo Evi gibi önemli projelerde de bu üslubu görmek mümkündür. 1930’lu yıllarda yapılmış olan Şevki Balmumcu tasarımı Sergi Evi yapısının Paul Bonatz tarafından Selçuklu-Osmanlı mimarisinden referans alarak Opera Binası’na dönüştürülmesi de bu üsluba geçişi göstermektedir (Sayar, 2004). Yine bu dönemin en önemli örneklerinden biri Emin Onat ve Orhan Arda tasarımı olan Anıtkabir’dir (Hasol, 2020:119).

Şekil 2.32: Sergi Evi, Şevki Balmumcu, Ankara-1934
(URL-25)

1950’lerde Türkiye Mimarlığında Uluslararası Üslubun etkileri görülmeye başlar. Bu yıllarda, yapılan Marshall yardımlarından sonra yaşam biçiminde ve mimarlıkta “Amerikanlaşma” dönemi etkili olmuştur. Üretilen yapı stoklarının hemen hemen tamamı Amerikan modernizmi, diğer bir deyişle, Uluslararası Üslup izleri taşımaktadır. Bu dönem, aynı zamanda, devletçilikten kısmen uzaklaşarak liberal ekonomiye yönelmesiyle özel sektörün mimarlık alanında söz sahibi olmaya başladığı yıllar olmuştur. Ayrıca, yeni sistemin ön gördüğü ofis ve çarşı gibi yapı tipolojileri kendine özgü plan şemalarıyla belirlemiştir. Uluslararası Üslup, çok katlı ve betonarme iskeletli, noktasal ve yassı bloklardan oluşan cam cepheli bir mimari dil ortaya çıkartmıştır (Sayar, 2004). Prizmatik kütlelerin ve iç mekân kurgusunun unsurları olan duvar ve döşemelerin cephelere yansımalarının etkili olduğu yapılarda, rasyonalizm ön plandadır. Bu dönemde, ulusal mimari yarışmalar yoluyla mesleğin gelişimine katkıda bulunmuş olan Bayındırlık Bakanlığı’nın da rolü büyüktür. Rasyonalist arayışlar ve eğilimler, bu yarışmalarda da desteklenmiştir (Hasol, 2020:135). İlk örneklerinden biri de 1953 yılına ait Nevzat Erol tarafından tasarlanan İstanbul Belediye Sarayı’dır. Turgut Cansever ve Abdurrahman Hancı’nın tasarladıkları 1952 yılına ait Anadolu Kulübü Büyükkada Oteli ve 1957 yılına ait Utarit İzgi, Muhlis Türkmen, İhsan Türegün ve Hamdi Şensoy’un birlikte tasarladıkları Türkiye Cumhuriyeti Brüksel Pavyonu bu dönemi temsil eden yapılardan ikisidir (Sayar, 2004).

Şekil 2.33: Türkiye Cumhuriyeti Sakarya Valilik Binası, 1955
(URL-26)

Koruma bilincinin yaygınlaşmaya başladığı 1960'larda, mimaride rasyonalizmden uzaklaşma ve parçalı form arayışları görülmektedir. Bu dönem, özgür tasarım arayışlarının denendiği çoğulculuk (plüralizm) döneminin başlangıcı olarak kabul edilir (Hasol, 2020:159). Bu arayışlardan biri de Brütalizm'dir. 1964 yılında bir yarışma projesi olarak Doğan Tekeli, Sami Sisa ve Metin Hepgüler tarafından tasarlanan Ankara'daki Stad Oteli (günümüzde, Radisson Blu Otel) bu dönemi temsil eden yapıların başında gelmektedir. Yapı, brüt beton kullanımı ve kütle plastiğindeki başarısı ile dikkat çekmektedir. 1961 yılına ait Altuğ Çinici, Behruz Çinici tasarımı Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) de yine döneminin önemli yapılarındandır. Teknik ve işçilik düzeyi, malzeme seçimi ve tasarım başarısı Türk mimarlığında sınırları zorlayan bir çalışma olarak değerlendirilmiştir. Bu yapı ile brüt beton tekniği geliştirilmekle birlikte, prekast beton, plastik ve pleksiglas gibi yapı malzemelerinin Türkiye'deki üretimine katkı sağlanmıştır (Sayar, 2004). Yine de bu örnekler sayılıdır. Bu dönemde, Türkiye'de biçimsel olarak çağdaş mimarlık belirse de yeterli teknolojik olanak ve malzeme bulmak zordur (Hasol, 2020:159).

Şekil 2.34: Stad (Radisson Blu) Oteli, Ankara-1964
(Nalçacıoğlu, 2022)

Neoliberalizmin mimarlığa yansıdığı 1970'lerde çoğulculuk örnekleri giderek artmış, mimaride heterojenlik ve çeşitlilik daha çok görülmeye başlamıştır. Bu dönemde, cam ve çelik gibi yeni yapı teknolojisi ve malzemeleri hızla ülke sanayisinde ve mimarlığında yerini almıştır. Kentlerde toplu işyerleri, toplu konutlar, yükseköğretim kurumları, organize sanayi ile turizm ve sağlık tesisleri inşasında artış görülmüş, yüksek yapılar ve gökdelenler belirmeye başlamıştır (Hasol, 2020:160). Buna rağmen, ulusal mimari proje yarışmalarında parçalı plan anlayışı ile cephenin taşıyıcılara göre şekillenmesi hakimdir. Filiz Erkal ve Coşkun Erkal'ın tasarladığı 1976 yılına ait Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Konya Şubesi dönemin duyarlıkla tasarlanmış yarışma projelerinden biridir (Sayar, 2004). Batıda 1970'li yıllarda ürünlerini veren Postmodernizm, Geç Modernizm ve Dekonstrüktivizm eğilimleri ise, Türkiye'de ancak 1980'li yıllarda uygulanmaya başlanacaktır (Hasol, 2020:216).

Şekil 2.35: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Konya Şubesi (URL-27)

1980’li yıllarda Türkiye mimarlığında arayış ve çeşitlilik artmıştır. Postmodernizm, Geç Modernizm, Yöreselcilik, Bağlamcılık, Tarihselcilik, Yapıbozumculuk gibi oldukça geniş bir çeşitlilik içerisinde ürünler verilmeye başlanmıştır (Sayar, 2004). Yapı malzemesi ve teknolojisinde de yeni gelişmeler olmuş; inşaat sektörü yurtdışına açılmıştır. Bu gelişme, mimarinin niteliğine de yansımıştır. Bu dönemde, yeni form arayışlarıyla çok sayıda kültür, ticaret, turizm ve ulaşım yapısı inşa edilmiştir. Bu yapılardan biri de Türkiye’nin ilk alışveriş merkezi Galleria’dır. Bir diğer örnek de 1982 yılına ait mimar Oktay Vural’ın tasarımı olan Ankara’daki Şekerbank Genel Müdürlüğü (günümüzde, Türkiye Belediyeler Birliği) binasıdır (Hasol, 2020).

1980’li yıllarda Türkiye’de, Aldo Rossi ve Mario Botta’nın yapıya ve kente kimlik kazandırma ekolü de etkili olmuştur. Kütlede temel geometrik formlar kullanılarak oluşturulan biçimli boşlukların, kolonlar, üçgen ışıklıklar ve almaşık duvar dokusuyla vurgulanması projelere yansımıştır. Bu yaklaşıma 1989 yılına ait mimar Semra Uygur ve Özcan Uygur’un tasarladığı Ankara Yüksek İhtisas Hastanesi Ek Binası örnek gösterilmektedir. Yine, 1983 yılında ulusal mimari yarışma projesi olarak Doğan Tekeli ve Sami Sisa tarafından tasarlanan Halk Bankası Genel Müdürlüğü Binası, dönemin önemli örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir (Sayar, 2004).

Şekil 2.36: Şekerbank Genel Müdürlüğü (Türkiye Belediyeler Birliği), Ankara (Nalçacıoğlu, 2022)

1990'lı yıllarda yeni malzeme olanaklarının artmasıyla ve teknolojideki ilerlemelerle mimari tasarımlar dinamizm kazanmıştır. Çelik taşıyıcı yapı tasarımı oldukça fazla kullanım alanı bulmuştur. Bunun yanında, ofis ve ticaret yapıları ihtiyacı artmış, tüketim ekonomisinin de körüklemesiyle çok sayıda Alışveriş Merkezi inşa edilmeye başlamıştır. Özellikle büyük kentlerde yoğunluğun artmasıyla oluşan plansız yapılaşma yeşil alanların yok olmasına sebep olmuştur. Bu yoğun ve sıkışık yapılaşmanın içinde baskın şekilde gökdelen ve alışveriş merkezi yapılarının ortaya çıktığı görülmektedir. Doğan Tekeli ve Sami Sisa tarafından tasarlanan ve 1998 yılında tamamlanan İş Bankası Genel Müdürlüğü Binası, dönemin önemli örneklerinden biridir. 20. yüzyılın son yılı olan 1999'a gelindiğinde yaşanan Kocaeli-Düzce depreminin yarattığı acı tecrübe, inşaat sektöründe süregelen denetimsizliğin ve kural tanımazlığın sorgulandığı bir dönemeç olmuştur. Toplum bilinçlenmesinin yanında, mimarlığın bileşeni olan "sağlamlık" ön plana çıkmıştır (Hasol,2020:217).

Şekil 2.37: İş Bankası Genel Müdürlüğü, İstanbul 1993 (URL-28)

2.2. YIRMİNCİ YÜZYIL MİMARLIK MİRASI

Yirminci yüzyılda teknolojik gelişim ve yeni yaşam biçimleri mimarlık pratiğinde değişim yaratmıştır. Bu yüzyılda yapılar, üslup, form, işlev, yapı malzemesi ve yapım teknolojisi olarak kendinden önceki dönemlere göre farklılık göstermektedir. Endüstri Devrimi'nin tüm alanlardaki yansımalarının mimari bir temsili olan, bu döneme ait yapı ve yapı grupları, tüm bu karakteristik özellikleriyle, “Yirminci Yüzyıl Mimarlık Mirası” olarak korunmaya değer görülmektedir.

Güncel kelime anlamıyla “miras” Türk Dil Kurumu (TDK) tarafından, “*bir neslin kendinden sonra gelen nesle bıraktığı şey*” olarak tanımlanır (TDK, 2021). Mimarlık mirası ise, Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi ICOMOS (International Council on Monuments and Sites) tarafından, “*insanlığın ortak malı olan ve günümüze ulaşmış özgün nitelikleriyle geleceğe aktarılması gereken, farklı ölçek ve nitelikte olan ve tüm değerleriyle, bütünlük koruma ilkelerine göre korunması gereken yapı ve yapı grupları*” olarak tanımlanmaktadır (ICOMOS Türkiye, 2013).

Aynı konsey kültürel mirası da “*geçmişten bugüne ulaşmış, insanların sahiplik bağı içinde olmaksızın sürekli değişim halinde olan değerlerinin, inançlarının, bilgilerinin ve geleneklerinin bir yansıması olarak betimlenen somut ve somut olmayan tüm varlıklar*” biçiminde tanımlamaktadır. Kültürel miras, mekân ve insan arasında zaman içindeki etkileşim ile oluşan çevrenin tüm özelliklerini kapsar (ICOMOS Türkiye, 2013).

2.2.1. Yirminci Yüzyıl Mimarlık Mirası Kapsamında Uluslararası ve Ulusal Yaklaşımlar

Genel anlamda yakın tarihi kapsayan mimarlık mirası için, “Modern Mimarlık Mirası” ve “Endüstri Mirası”¹¹ tanımlamaları kullanılmaktadır. Diğer yandan, Avrupa Konseyi'ne üye olan Belçika, Fransa ve Türkiye gibi ülkelerde “20.

¹¹ Endüstri Mirası, endüstri kültürünün, tarihi, mimari, teknolojik, toplumsal veya bilimsel değerlerini temsil eden somut ve somut olmayan miras öğeleridir. Eski endüstri alanlarını, yapılarını ve ilişkili tüm kültür varlıklarını kapsar. Endüstri yapı ve alanlarının araştırılması, ortaya çıkarılması ve kayıt altına alınmasına yönelik çalışmalar ise, “Endüstri Arkeolojisi” olarak tanımlanmaktadır. Ortaya çıkartılan tekil endüstri yapıları “Endüstri Anıtı”, belirli bir alanda toplanmış yapı veya tesisler ise “Endüstri Siti” olarak adlandırılmaktadır (Saner, 2012). ICOMOS ile hareket eden Endüstri Mirasının Korunması Komitesi TICCIH (The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage) endüstri mirasının korunmasında, incelenmesinde, belgelenmesinde, araştırılmasında ve yorumlanmasında etkin görev yapmaktadır (The International Committee For The Conservation of The Industrial Heritage [TICCIH], 2021).

Yüzyıl Mimarlık Mirası” olarak da söz edilmektedir. İngiltere’de, II. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası olmak üzere iki farklı kategoriye ayrılmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri’nde *National Parks ’ın* yürüttüğü ulusal envanter düzenlemesi son 50 yılda önem kazanan yapı ve sitleri farklı bir kategori içerisinde ele almaktadır. Kanada’da, “Federal Miras Niteliğindeki Yapıları Değerlendirme Bürosu” (*Federal Heritage Buildings Review Office*), 40 yıldan daha eski bütün kamu yapılarını miras olarak nitelendirmektedir. Yine Kanada’da, *Parks Canada*’ya bağlı olan Kanada Tarihi Sitler ve Anıtlar Konseyi (*Historic Sites and Monuments Board of Canada*), “Modern Dönem Mirası”nı 1930’lu yıllardan 1970’li yılların ortalarına kadar olan zaman dilimi olarak esas almaktadır. Bu zaman aralığı Modern Mimarlık Akımı (Modern Movement) mirasını da nitelendirmektedir. UNESCO Dünya Miras Merkezi (World Heritage Center, WHC) ise, kolonizasyon ve endüstrileşmenin ardından gelişen dönemin Dünya Miras Listesi’ndeki yetersizliğini öne sürerek, Modern Mimarlık Mirası tanımlamasını 19. ve 20. yüzyılları kapsayacak biçimde genişletmiştir (Baturayoğlu Yöney, 2016). Bu tanımlamaların çeşitli ülkelere göre farklılaşması her ne kadar tezin teorik kısımlarının kapsamını ve sınırlarını muğlaklaştırırsa da 1990’lı yıllarda inşa edilen yapıların henüz geç dönem miras yapıları kategorisinde incelenmeye başlanmamış olması nedeniyle en uygun tanımlamanın bu sınıflandırmalar içinde “20. Yüzyıl Mimarlık Mirası” olduğu düşünülmektedir. Benzer yapım yıllarını kapsayan, miras niteliği olan yapılar için çalışmalar arttıkça, bu dönemi niteleyecek başka bir tanımlama mümkün olabilir.

Yirminci Yüzyıl Mimarlık Mirası konusunda uluslararası ölçekte çeşitli kuruluşlar çalışmalar yapmaktadır. Bu çalışmalar, ulusal alanda yasaların çıkarılması, küresel ölçekte uzmanlığın ilerletilmesi ve uluslararası iş birliği sağlanarak değerlendirmeler yapılabilmesi adına önem taşımaktadır. Aynı zamanda bu örgütler kendi aralarında da iş birliğine gitmektedir (Baturayoğlu Yöney, 2016).

ICOMOS’a bağlı çalışmalar yürüten Yirminci Yüzyıl Mirası Uluslararası Bilimsel Komitesi (ISC20C) disiplinlerarası bir kuruluş olup, yirminci yüzyıl mirasının korunmasını ve sürdürülmesini amaç edinmektedir. Özellikle de bu döneme ait inşaat teknolojisine, malzemelere, özgün tasarım fikirlerine, peyzaj alanlarına, kentsel topluluklara, arkeolojiye, endüstriyel yapılara ve somut-somut olmayan değerlere odaklanmaktadır (International Scientific Committee on Twentieth Century Heritage, [ISC20C], 2019). 2014 yılında, ICOMOS Yirminci

Yüzyıl Mirası Uluslararası Bilimsel Komitesi, yirminci yüzyıl mirasını koruma ilkelerini içeren bir yol haritası olan Madrid Belgesi'ni oluşturmuştur. Madrid Belgesi, 2017 yılında Yeni Delhi'de yapılan ICOMOS Genel Kurulu'nda peyzaj alanlarını ve kentsel alanları da içine alacak biçimde güncellenip kapsamı genişletilerek "Madrid-Yeni Delhi Belgesi" olarak yeniden yayımlanmıştır (Salman, 2018). Bu belge, yirminci yüzyıl kültür mirasının değerinin ve öneminin bütüncül olarak tanımlanmasını, korunmasını, geliştirilmesini ve sürdürülmesini amaçlayan bir kılavuzdur.

Modern mimarlık ürünlerinin belgelenmesi, korunması, restorasyonu ve yeniden işlevlendirilmesi konularında çalışmalar yürüten diğer bir sivil toplum kuruluşu olan DOCOMOMO (Documentation and Conservation of Buildings and Sites of Modern Movement) 1990 yılında Eindhoven Bildirgesi ile kurulmuştur. Bu bildirme, modern yapıların korunması ile belgelenmesine yönelik uygun yöntem ve tekniklerin geliştirilmesi, yıkımlara engel olunması ve bunlara bağlı olarak miras değerlerinin korunması konularında kamuoyu oluşturulması gerekliliğini savunmaktadır. Böylelikle modern yapıların korunması fikri uluslararası boyutta ilk kez belgelenmiştir. Bildirme, 2014 yılında Seul Uluslararası Konferansı'nda "*Eindhoven-Seul Statement*" adıyla güncel hale getirilmiştir (Salman, 2018).

Avrupa Konseyi'nin 1991 yılında yayımlanan tavsiye kararına göre, yirminci yüzyıl mimarlığı Avrupa mirasının vazgeçilmez bir parçasıdır. Bu kapsamda, öncelikli olarak Avrupa ülkelerinde yirminci yüzyıl mimarlık mirasının korunmasına yönelik araştırma programları ve yasalar geliştirilmelidir. Böylelikle uzmanlar, idareciler ve kamuoyu nezdinde farkındalık yaratılarak yirminci yüzyıl mimarlık mirasının tanınması ve korunması sağlanacaktır (Baturayoğlu Yöney, 2016:67).

Yirminci yüzyıl mimarlığına ait yapılar ya da yerleşkeler, tescil edilmek suretiyle yasal olarak koruma altına alınmaktadır. Bu döneme ait yapıların tescil edilebilmeleri için, tarihi öneme sahip yapılar olmaları, buldukları tarihi yerleşkenin gelişiminde katkı sağlamış olmaları, estetik değere sahip olmaları, belirli bir dönemin kent yaşantısı ve planlamasına dair veri içermeleri gerekmektedir. Aynı zamanda ünlü bir mimarın eseri olmaları, özel bir tasarıma, tipolojiye ve taşıyıcı sisteme sahip olmaları da bu yapıların tescillenmesini mümkün kılmaktadır (Ahunbay, 2018).

Türkiye’de kültür varlığı tanımı, 1983 yılında çıkarılan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun 3. maddesinde yapılmıştır. Bu maddeye göre Kültür Varlığı, “*tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklar*” olarak tanımlanmıştır. Bununla birlikte bu maddede “*jeolojik devirlerle, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait olup ender bulunmaları veya özellikleri ve güzellikleri bakımından korunması gerekli, yer üstünde, yer altında veya su altında bulunan değerler*” Tabiat Varlıkları olarak nitelendirilmiştir (Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu [KTVKK], 1983).

Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu’nun 6. maddesinde koruma kapsamına giren kültür ve tabiat varlıkları ise şöyle sınıflandırılmaktadır:

a) Korunması gerekli tabiat varlıkları ile 19. uncu yüzyıl sonuna kadar yapılmış taşınmazlar,

b) Belirlenen tarihten sonra yapılmış olup önem ve özellikleri bakımından Kültür ve Turizm Bakanlığınca korunmalarında gerek görülen taşınmazlar,

c) Sit alanı içinde bulunan taşınmaz kültür varlıkları,

d) Milli tarihimizdeki önemleri sebebiyle zaman kavramı ve tescil söz konusu olmaksızın Millî Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunda büyük tarihi olaylara sahne olmuş binalar ve tespit edilecek alanlar ile Mustafa Kemal ATATÜRK tarafından kullanılmış evler” (KTVKK,1983).

Dünya’nın pek çok ülkesinde olduğu gibi Türkiye’de de uluslararası kuruluşların belirlediği öneri ve görüşlere paralel olarak ulusal yasalar ortaya konulmaktadır. Ülkemizde tarihi öneme sahip olmaları gerekçeleriyle ondokuzuncu yüzyıl sonrası bazı yapılar yukarıdaki maddenin b ve d fıkralarında belirtildiği üzere koruma altına alınabilmektedir. KTVKK’nin 6. maddesinin d fıkrası, sadece tarihi belge değerine sahip yapıları kapsarken, b fıkrası daha geniş bir tanım sunmaktadır. Ancak bu tanım da yapıların kültürel öneminin tariflenmesi açısından açıklayıcı değildir. Yine, KTVKK’nin 3. ve 6. maddeleriyle ilişkili olacak şekilde Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu’nun 662 Sayılı İlke Kararı¹² yirminci

¹² 05.11.1999 tarih ve 662 Sayılı İlke Kararı, Tescil Kaydı Bulunmayan Taşınmaz Kültür Varlığı Özelliğindeki Yapılar ve Yapı Elemanlarını kapsamakta olup kültür varlıklarından korunması gereken taşınmazların envanterlerinin tamamlanmamış olmasına istinaden; “a) 2863 sayılı Yasaya göre taşınmaz kültür varlığı özellikleri taşımakla birlikte henüz tespit ve tescili yapılamamış olan

yüzyıl kültür mirasının korunmasının önünü açmaktadır. Bu ilke kararı, korunması önerilen taşınmaz kültür varlıklarının envanterlerinin tamamlanmamış olmasına bağlı olarak alınmıştır.

Türkiye’de elli yaş altıyken tescillenmiş ve “Taşınmaz Kültür Varlıklarının Gruplandırılması, Bakım ve Onarımları” ilke kararı doğrultusunda kapsamlı onarım geçirmiş anıtlara iki örnek verilebilir. Bunlar, İstanbul’daki Muhteşem Giray projesi Ataköy İlkokulu (1963-1965) ile Ankara’daki Turgut Cansever ve Ertur Yener’in Türk Tarih Kurumu (1951-1967) yapılarıdır (Baturayoğlu Yöney, 2016:74).

Şekil 2.38: Türk Tarih Kurumu, 1967
(URL-29)

2.2.2. Yirminci Yüzyıl Mimarlık Mirasının Koruma Değerleri

Koruma disiplininde hangi öğelerin/yapıların/alanların korunması gerektiğine dair aranan cevaplar, modern koruma teorisinin ortaya çıktığı 18. yüzyılının son çeyreğinden beri tartışılmaktadır. Koruma kuramını oluşturan bu temel kavramların, değerlerin, ölçütlerin içerik ve tanımları ile birbirleriyle olan ilişkileri düşünsel gelişmelerle her zaman koşut olmuştur (Omay Polat, 2008:5). Koruma teorisinde, bir yapının ya da yapı grubunun korunmasını gerekli kılan temel değerler, en geniş anlamda, eskilik değeri, estetik değeri ve tarihi belge değeri ile ölçülmektedir (Ahunbay, 2020:28). Ancak, yirminci yüzyıl mimarlık mirası söz konusu olduğunda

yapıların, b) Kamu kurum ve kuruluşlarınca kullanılan ve yapıldığı dönemin mimari özelliklerini taşıyan yapıların, c) Erken Cumhuriyet Dönemi Yapıların, Koruma Kurulu görüşü alınmadan yıktırılmaması yönünde gerekli önlemlerin, ilgili belediye veya valilik ile varsa koruma kurulu müdürlüğü, yoksa müze müdürlüğüne alınmasına, Koruma kurulunca tescili gerekli görülmeyen taşınmazlar içindeki, tarihi değeri olan ahşap, cam, maden, taş, alçı ve benzeri malzemelerden yapılmış yapı elemanlarından, taşınır kültür varlığı olarak korunmasında yarar görülenlerin, kültür varlığı olarak ilgili müze müdürlüklerince korunmasının sağlanmasına” kararlarını içermektedir (Kültür Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu, 1999).

bu değerler, bilinen anlamlarından sıyrılmakta, önem sıraları değişmekte, kendilerine yeni tanımlar eklemekte ya da yeni değerler ortaya çıkarmaktadırlar:

Eskilik değeri; fiziki eskime yani malzemenin yaşlanması ve buna bağlı olarak, nesnelerin nasıl görüldüğü ya da kişinin o nesneyi görsel algılayış biçimi ile ilgilidir (Madran, 1978). Riegl’in anlayışına göre eskilik değeri, zamanın özgün anıtın üzerindeki sembolüdür; yıpranmışlığını ve yaşının verdiği izleri ortaya çıkarır; görsel ve toplumsal belleğimizdeki zamanın etkisini, yaşamla ölüm döngüsünü hatırlatır (Atay, 2016).

Eskilik değeri, aynı zamanda, bir kültür varlığının yaşının tespitini ve bu bağlamda tescilini getiren bir unsurdur. Dünya genelinde bir yapının ne kadar sürede kültür mirası sayılabileceği farklılık gösterebilmektedir. Örneğin, Hollanda’da 50 yıldan eski yapılar için geçerli kabul edilirken Türkiye’de 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun 6. maddesine göre bu sınır “1900 yılından önce yapılmış yapılar koruma kapsamına dahil edilmektedir” ile ifade edilmiştir. Yirminci yüzyıl yapıları için ise, bu tanım yukarıda belirtildiği gibi sınırlı ve muğlaktır.

Kullanım değeri ile birlikte düşünüldüğünde, yenilik değeri ve eskilik değeri birbiriyle çatışmaya başlar. Riegl’e göre, “Bir anıtın yaşına ve diğer faktörlere bağlı olarak doğa şartlarıyla çözülmeye başlamasıyla, yenilik değerinin gerekliliği olan biçim ve renkteki bütünlük ulaşılmaz olur” (Riegl, 1903,1995; Omay Polat, 2008:35). Diğer yandan, yirminci yüzyıl yapıları için yenilik değeri modernist düşünce ile daha çok örtüşür. Makineleşmeye koşut mükemmeliyetçi anlayış (Wohlleben, 1990; Omay Polat, 2008:36), sağlık ve hijyene verilen önem, pürüzsüzlük, beyaz renk, net çizgiler ve keskin yüzey birleşimleri yenilik değerini, eskilik değerinin üzerine çıkarır (Moravanszky, 2001; Omay Polat, 2008:36). Bu nedenle, önceki dönem miras yapıları için temel koruma değerlerinden biri olan eskilik değeri, yirminci yüzyıl mimarisi söz konusu olduğunda, belirleyiciliği muğlaklaşır.

Estetik değeri; döneminin mimari ve sanatsal özellikleri ile tanımlanır. Yirminci yüzyıl kültür mirası söz konusu olduğunda, tasarım özgünlüğü, malzeme özgünlüğünün önüne geçmiştir. Bu nedenle, yirminci yüzyıl yapılarının korunmasında temel ölçüt olarak sanat değeri ele alınabilmektedir. Bu niteliklere

dayanarak, sanat değeri geniş bir üretime dayandırılırken, estetik değer daha çok göreceli bir ölçüt olarak tanımlanmaktadır (Omay Polat, 2008:38).

Bu dönemin işleve verdiği önem, önceki dönemlerde geçerli olan geleneksel biçim, malzeme ve üslubun temsil ettiği estetik anlayışı da değiştirmiştir. Yirminci yüzyıl mimarisinin yeni estetik anlayışı, yalın cepheler, temel renkler, sade ve süslemesiz yüzeyler, betonarme, brüt beton, çelik ve cam gibi yeni malzemelerin kullanımı, esnek mekanlar, teras çatılar, vb. unsurlardan oluşmaktadır (Omay Polat, 2008:38). Makine estetiği de denilen bu anlayış, her ne kadar dönemin mimari yönelimlerini yansıtsa da kamuoyu tarafından hem inşa edildiklerinde hem de miras özellikleriyle değerlendirildiklerinde, kolaylıkla kabul edilmemektedir (Wyss, 1990; Omay Polat, 2008:38).

Tarihi belge değeri; bir yapının ya da yapı grubunun tarihi bir olayla veya kişiyle ilişkili olması ve/veya tarihi bir süreci yansıtmaları ile tanımlanır. Örneğin, Atatürk'ün doğduğu ve yaşamını geçirdiği evler, bir sivil mimari olarak taşıdıkları değerlerden çok, Atatürk'le olan ilişkisi bağlamında tarihi belge değeri ile koruma altına alınmışlardır (Ahunbay, 2020:28).

Riegl'e göre, bir anıta ait tarihi belge değeri "*insanlığın yaratıcılığının belli bir zaman aralığındaki ve özel bir basamağındaki gelişimini temsil etmesi*" olarak nitelendirilmektedir (Riegl, 1995; Omay Polat, 2008:31). Bu bağlamda, anıt insanlığın özgün bir ürünü olarak korunmalıdır. Burada esas olan, eskimeye ait izlerin ötesinde, özgün eserin ilk yapıldığı gün gibi korunmasıdır, fakat eskime yapının bütüncül olarak korunmasını zorlaştırır. Bu durumda, eskilik ve tarihi belge değeri birlikte hafıza kavramını oluştursa da hiyerarşik olarak çatışma halinde olabilmektedirler. Yirminci yüzyıl mimarlık mirası söz konusu olduğunda, yenilik değerinin ön planda olmasının da etkisiyle, tarihi belge değerinin korunması önem kazanmaktadır (Omay Polat, 2008:31).

20. yüzyıl Dünya Savaşları, özellikle Avrupa'da inşa edilen yapıların korunması mevzu bahis olduğunda, hafıza kavramı ile ilişkili olarak, farklı bir sorunsal daha gündeme getirmiştir. Bu durum, "Olumsuz bir anma değeri taşıyan yapılar yıkılmalı mı korunmalı mı? ya da korumak istediğimiz yapıyı sevmeli miyiz?" olarak seslendirilmiştir. Yakın geçmişe ait yapıların siyasi hafıza izleri, onların birer kültür varlığı olarak kabul edilmesinde sorun yaratabilmektedir (Omay Polat, 2008:32). Ancak, koruma disiplininin objektif bakış açısıyla bu yapılar da

tarihin birer parçası olarak kabul edilmelidir. Bunun yanında, 20. yüzyıl yapılarının inşası sırasında çekilip yayımlanmış olan fotoğraflar, restorasyonu yapılmış bir yapı gibi hafıza değeri barındırabilmektedirler (Choay, 1997; Omay Polat, 2008:32).

Avrupa Konseyi'nin 1991 yılında yayımlanan tavsiye kararına göre genel olarak yirminci yüzyıl mimarlık mirasının korunmasında ikonik olan eserlerin dışındaki yapılar da korunmaya değer görülmelidir. Bunun için, sistematik olarak envanter ve belgeleme çalışmaları ulusal ölçekte desteklenmelidir. Bu tavsiye kararına göre, seçme ölçütleri oluşturulurken yirminci yüzyılın bütün üslupları ve yapım yöntemlerine dayalı olarak önemli örneklerin değerlerinin ortaya konulması gerekmektedir. Mimarlığın belirli bir dönemine bağlı olmak ya da sadece ünlü tasarımcılara ait eserleri korumak yerine daha az bilinen örneklerin korunabileceği de vurgulanmıştır. Bu ve benzeri maddelerin ışığında, yirminci yüzyıl mimarlık mirasının korunması konusu Avrupa Konseyi kararlarınca sadece estetik değerlerle sınırlandırılmamaktadır. Siyasi, ekonomik, kültürel, teknolojik ve toplumsal gelişmeler de bu anlamda dikkate alınmalıdır (Baturayoğlu Yöney, 2016:67).

Yirminci Yüzyıl Kültür Mirası'nın belgelenmesiyle ilgili olarak değer kıstasları 1993 yılı Uluslararası DOCOMOMO tarafından yayımlanmıştır. Buna göre, teknolojik değer, sosyal değer ile sanatsal ve estetik değer, temel değerler; kanonik olma değeri ve referans olma, tamamlayıcı değerler olarak tanımlanmıştır (Omay Polat, 2008:41).

Teknolojik Değer: Yeni teknoloji ve malzemeler, detay çözümleri, yeni strüktürler, donanımlar ve yapım metotları değerlendirilir.

Sosyal Değer: Mimarının yirminci yüzyıl yaşantısının değişim gösteren sosyal dokusuyla olan paralelliği dikkate alınır. Yeni ekonomik ve sosyal stratejilere sahip olup olmadığı da değerlendirme konusudur.

Sanatsal ve Estetik Değer: Tasarımcının ve yapının biçimsel niteliği ile biçimsel stratejisi ele alınır. Dönemin kompozisyon, malzeme, oran, ölçek ve detayların ele alınışındaki özellikler söz konusudur.

Kanonik Olma Değeri: Ulusal veya uluslararası ölçekte yapının mimarlığa olan katkısı, yapının inşa edildiği dönemde veya daha sonrasında modernizme sağladığı katkı değerlendirilir. Alanın ya da yapının, dönemin mimari paradigmasına yeni bir model oluşturması ile yapı ya da mimarının ünlü ve etkili olması da gerekir.

Referans Olma Değeri: Yapının teknik, işlevsel veya biçimsel olarak çevresi ile olan ilişkisine göre ele alınır. Bulunduğu bölge veya başka coğrafyalarda inşa edilmiş yapılarla ilişkisi ve tasarımcılar için farklı nitelikleriyle örnek teşkil etmesi değerlendirilir (DOCOMOMO, 1993; Omay Polat, 2008:41).

Uluslararası DOCOMOMO tarafından belirlenen bu ölçütlere DOCOMOMO ABD, *Bütüncül Olma Değeri*'ni de ilave etmiştir. Bu ölçüt, tasarım özgünlüğünün korunmuşluğunu ve malzeme değişiklikleriyle yapı veya yapı grubunun mimari bütünlüğünün bozulmamış olmasını içermektedir (Omay Polat, 2008:42).

2011 yılında düzenlenen ve 2017 yılında güncellenen Madrid-New Delhi Belgesi'ne göre ise, bu dönemin kültür mirası yerin, zamanın ve kullanımın fiziki kayıtlarıdır. Somut değerleri, konum, tasarım, yapı teknolojisi, teknik unsurları, dokusu, estetik niteliği, kullanımı ile, somut olmayan değerleri ise, sosyal, tarihi, bilimsel, ruhani, yaratıcı deha ile ifade edilmektedir. Yirminci yüzyıl mimarlık mirası yerleşim, peyzaj, iç mekân ve sanatsal öğeleri ile bütüncül değerlendirilmedi (Madrid-New Delhi Dokümanı, 2017; Özkaban, 2014:30).

2.3. YİRMİNCİ YÜZYIL MİMARLIK MİRASININ KORUMA SORUNLARI

Madran'a (1978) göre, bir kültür varlığını tehdit eden iki ana unsur bulunmaktadır. Bunlar, dıştan gelen tehlikeler ve içsel tehlikeler olmak üzere iki grupta açıklanmaktadır:

Dıştan gelen tehlikeler: Bu unsurlar, trafik, ekonomik şartlardan kaynaklanan birtakım faaliyetler, toplumsal ve endüstriyel gelişmeler olarak sayılabilmektedir. Örneğin, tarihi yapılar çağdaş koşullara uyum sağlayamayabilir. Bundan dolayı yapı bakımsız kalabilir ve bu durum çürümelere sebep olur ya da tarihi yapının üzerinde bulunduğu arsanın kıymetli olmasından dolayı yapı yıkımla karşı karşıya kalabilir (Madran, 1978).

İçsel tehlikeler: Yapıyı oluşturan malzemenin eskimesinden kaynaklanan unsurlardır. Bu unsurlar, insan kaynaklı, tabiat kaynaklı, modern teknoloji ve yaşayışın getirdiği problemler olarak sıralanabilir. Örneğin, tarihi yapının inşası sırasında statik ve ihmal sonucu hatalar oluşabilir. Ya da doğal afetler, atmosferik etkenler yıkım ve aşınmalara sebep olur. Veya bitki ve hayvanlar da tehdit oluşturabilmektedir, vb. (Madran, 1978).

Türkiye’de kültür varlığı bağlamında modern mimari ele alınacak olursa iki müdahale biçiminden kaynaklanan sorunlardan bahsedilebilir. Birinci müdahale biçimi, tescilsiz yapı ya da yerleşkeye ekonomik, toplumsal şartlar ve gereksinimlere bağlı olarak zaman içinde yapılan ek ve değişikliklerdir. Yapıların fiziksel durumunu etkileyen bu değişiklikler genel olarak modern mimarlık mirasının niteliklerini göz ardı edebilmektedir. Yapılan bu değişiklikler ve eklerle tasarımın bütünlüğü ve özgünlüğü yitirilebilmektedir. Korunması gereken değerler bu müdahalelerle geri dönüşü mümkün olmayacak biçimde ortadan kalkmakta ve tescil taleplerinin reddedilmesine sebep olmaktadır. İkinci müdahale biçimi ise yıkımlardır. Yıkımlar, dönemin nitelikli ve niteliksiz örneklerinin birer birer yok olmasına sebep olmaktadır (Omay Polat, 2008).

Dünya’da ise, yirminci yüzyıl modern mimarlık mirasının korunması sorunlarına dair tartışmalar ağırlıklı olarak malzeme ile strüktür, yeniden işlevlendirme ve rekonstrüksiyon başlıkları üzerinden yapılmaktadır (Omay Polat, 2008:44):

Malzeme ve Strüktür Sorunları: Yirminci yüzyıl mimarlığında kullanılan daha önceleri denenmemiş inşaat yöntemleri ve yapı malzemeleri ile günümüzde üretimi durdurulan prefabrikasyon elemanlar onarım sırasında daha önce karşılaşılmamış sorunlar yaratmaktadır. Bu sorunlar genellikle, ısı ve ses yalıtımı, teras çatı, beton malzeme ve betonarme strüktürün dayanımıyla ilişkilidir (Mc Donald, 1996; Omay Polat, 2008:45) Yapılarda onarım amacıyla malzeme ve strüktürle ilgili yapılan analizlerde malzemelerin yetersiz olabildiği gözlemlenmektedir. Betonarme plak, perde duvar ve düz teraslar gibi yapı elemanları 1930’lu yılların ortalarında kullanılmaya başlanmış fakat uzun dönemdeki davranışları ve kalite tespitleri test edilmemiştir. Bu açıdan yapıların kendisi yıllar boyunca malzeme deney alanına dönüşmüştür. Kullanılan özgün malzemelerin çoğunda hızlı bozulmalar görülmektedir. Isı ve ses yalıtımları da günümüz koşullarına göre yetersiz kalmaktadır. Sözü edilen bu tür sorunlar, özgün malzemelerin korunabilirliğinin sorgulanmasına sebep olmaktadır (Omay Polat, 2008:45).

Bunlara ilave olarak malzeme ve strüktürdeki sorunlara sebep olan etmenler, doğal etkenler (sıcak, soğuk, yağış, rüzgâr vb.), doğal afetler (deprem, sel vb.) ve

insan kaynaklı hasarlar (savaş, yangın, vandalizm vb.) olarak gösterilmektedir (Ahunbay, 2020).

Madrid Yeni Delhi Bildirgesi'nin 3. maddesinde yirminci yüzyıl kültür mirasının korunması için dönemin teknik ve planlama yaklaşımlarının araştırılması tavsiye edilmektedir. İlgili maddenin birinci fıkrasında dönemin özgün malzeme ve yapım tekniklerine uygun onarım yöntemlerinin araştırılmasının ve geliştirilmesinin önemini altı çizilmektedir. Bu bağlamda, 20. yüzyıl yapı malzemeleri ve yapım teknikleri geleneksel yöntemlerden farklı olabilmektedir. Özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra inşa edilen yapı ve alanlardaki yeni ya da deneysel malzemeler ve yapım yöntemleri ile bu malzeme ve tekniklerin onarımı konusundaki uzman ve deneyim eksikliği koruma problemleri yaratabilmektedir. Bu durumda, özgün malzeme ve detaylar, eğer yerinden sökülmeleri zorunluysa, mutlaka kayıt altına alınmalı ve temsili örnekleri saklanmalıdır. Herhangi bir müdahaleden önce, bu malzemeler mutlaka dikkatlice analiz edilmeli, görünen ve görünmeyen tüm hasarları tespit edilmelidir. Bazı deneysel yapı malzemeleri, geleneksel malzemelere göre daha çabuk kullanım ömrünü doldurabilir. Bu malzemelerin de dikkatlice incelenmesi gerekir. Malzemelerin durumu ve bozulmasına ilişkin araştırmalar, tahribat yaratmayan yöntemler kullanılarak uygun niteliklere sahip uzmanlar tarafından yapılmalıdır. Bu malzemelerinin eskimleri ve yıpranmaları da dikkatli bir şekilde araştırılmalıdır (Madrid-New Delhi Document, 2017).

Yeniden İşlevlendirme Sorunları: Zaman içerisinde değişen yaşam şekli ve istekler neticesinde tarihi yapılar özgün işlevlerini kaybetmektedir. Bu nedenle, özgün işlevlerinin dışında farklı işlevlere uyarlanabilmektedir. Buna bağlı olarak ilk işlevi bugün de geçerli olan otel, konut gibi tarihi yapılar çağdaş konfor koşullarından uzaklaştığında eskimektedir. Sonrasında da terk edilip harabeye dönmektedir. Bu tür tarihi yapıları kurtarmak amacıyla yeniden işlevlendirme bir araç olmaktadır (Ahunbay, 2020:97).

Venedik Tüzüğü'nün 5. maddesi ile yeniden kullanımın ana hatları çizilmiştir. Bu maddeye göre, “*Anıtların korunması, her zaman onları herhangi bir yararlı toplumsal amaç için kullanmakla kolaylaştırılabilir. Bunun için bu tür bir kullanma arzu edilir, fakat bu nedenle yapının planı, ya da bezemeleri değiştirilmemelidir. Ancak bu sınırlar içinde yeni işlevin gerektirdiği değişiklikler tasarlanabilir ve buna izin verilebilir*” denilmektedir (Venedik Tüzüğü, 1964).

Yirminci yüzyıl sonuna gelindiğinde malzeme ve mekânın verimli kullanımına dair temel kavramlardan biri de “sürdürülebilirlik” olmuştur. İhtiyaçların devamlı değişmesi yapıların hem estetik hem de işlevsel olarak hızlı eskimesine sebebiyet vermektedir. Sürdürülebilirlik kavramıyla bu durum çelişmektedir. Özellikle modern mimarinin ilk ürünlerinden mekansal nitelikleri, teknolojileri ve belirli amaca yönelik kullanımlarıyla geçici bir süre için tasarlanan yapılar, sürdürülebilirlik açısından uygun olmayan özellikler gösterirler. Bu nedenle, bu döneme ait yapılar yeniden işlevlendirme çalışmaları için sınırlayıcı olmakta ya da tasarımlarının ana özellikleri ile çelişmektedir (Omay Polat, 2008:53).

Madrid-Yeni Delhi Bildirgesi'nin 5.,6.,7.,8. ve 9. maddesinde, yirminci yüzyıl kültür mirasında uygulanması gereken değişikliklerde kültürel önemin sürdürülmesi hususuna dikkat çekilmektedir. 5. maddede, değişim söz konusu olduğunda, kültürel önemin, bütünlüğün ve özgünlüğün sürdürülmesi; 6. maddede, bu değişimin duyarlı olması, değişim için temkinli bir yaklaşım benimsenmesi, uygulamaya başlamadan önce önerilen değişikliklerin kültürel öneme etkisinin değerlendirilmesi, herhangi bir olumsuz etkinin önlenmesinin ve azaltılmasının hedeflenmesi; 7. maddede, yeni eklerin yerin kültürel önemine duyarlı ve saygılı olması, yeni müdahalelerin mevcut karakteri, ölçeği, biçimi, yerleşim alanını, peyzajı, malzemeyi, rengi, patinayı ve detayları göz önünde bulundurarak yapılması; 8. maddede kültürel öneme katkı sağlayan kullanımın tanınması ve yönetilmesi; 9. maddede ise, herhangi bir müdahalede yerin özgünlüğüne, bütünlüğüne, katmanlarına ve zamanın izine saygı duyulması vurgulanmaktadır. Özellikle, kullanım değeri ile ilgili 8. maddeye göre, yerin kültürel önemine katkıda bulunan işlev söz konusu olduğunda, mümkünse bu işlev sürdürülmeli, kültürel önemi sürdürmek için yeni bir kullanım tanımlanması gerekirse de bu durum açıkça ve doğru bir şekilde yorumlanmalıdır (Madrid-New Delhi Document, 2017).

Rekonstrüksiyon Sorunsalı: Rekonstrüksiyon, ağır derecede hasar gören veya tamamen yok olmuş bir kentsel alanın ya da anıtın yeniden inşa edilmesi olarak tanımlanmaktadır (Omay Polat, 2008:48). Venedik Tüzüğü'nün (1964) 15. maddesine göre, özellikle arkeolojik alanlar için, “*bütün yeniden inşa işlemlerinden peşinen vazgeçilmelidir*” denilerek rekonstrüksiyona karşı bir tavır sergilenmektedir.

Bu maddede sadece yıkıntıların korunmasıyla birlikte anastylosis¹³ için izin verilebileceği belirtilmektedir. Bunun yanında, 9. maddede, “Onarım uzmanlık gerektiren bir iştir. Amacı, anıtın estetik ve tarihi değerini korumak ve ortaya çıkarmaktır. Onarım kendine temel olarak aldığı özgün malzeme ile güvenilir belgelere saygıyla bağlıdır. Faraziyenin başladığı yerde onarım durmalıdır; yapılması gerekli herhangi bir eklemenin mimari kompozisyondan farkı anlaşılabilmesi ve gününün damgasını taşımalıdır. Herhangi bir onarım işine başlamadan önce ve bittikten sonra, anıtın arkeolojik ve tarihi bir incelemesi yapılmalıdır.” diye belirtilerek (Venedik Tüzüğü, 1964), rekonstrüksiyon uygulaması, koruma ve onarım yöntemi olarak önerilmemektedir (Mazlum, 2014).

19. yüzyılın bilimsel ortamında Eugene Emmanuel Viollet le Duc, araştırmaları temel alan ve yapıları çevrelerinden bağımsız, kendi tarihi değerlerini yücelten bir anlayışla onarımlar gerçekleştirmiştir. Viollet le Duc, tarihi yapıların onarımının bir üslup birliği içinde olması gerektiğini, bu üslup birliğinde ilk halinin ve dönem eklerinin aranmasının gerekli olmadığını savunmuştur. Onun bu uygulaması, “Stilistik Rekompozisyon” olarak adlandırılmaktadır (Omay Polat, 2008, s.7). Yine aynı yüzyılda, John Ruskin, “restorasyon yerine konservasyon” düşüncesinin savunucusu olarak bilinmektedir. Ruskin, “*restorasyon bir yapının başına gelebilecek en büyük felakettir*” ile bu felaketten hiçbir şeyin kurtulamayacağını, yok olanın yerine ancak sahte bir benzerinin getirilebileceğini ifade etmiştir. Restorasyonu ölüyü diriltmeye benzeterek, bunun mümkün olmayacağı gibi mimarlıkta da bir zamanlar muhteşem ve güzel olanın restore edilmesinin mümkün olamayacağını dile getirmiştir. Ruskin bu düşüncelerinin sonunda, “*öyleyse restorasyondan söz etmeyelim; o baştan sona bir yalandır*” diyerek, restorasyonu kesin bir dille reddettiğini belirtmiştir (Ahunbay, 2020, s.14).

Bu bağlamda, 19. yüzyıldan beri tarihi yapıları onarım düşüncesi tartışılabilmiş, birbirine karşıt olan görüşler ve yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu görüşlerden en tartışmalı olanlarından biri de şüphesiz rekonstrüksiyondur. 1980’li yıllara kadar rekonstrüksiyonun koruma disiplini kapsamında bir çeşit gayrimeşru uygulama olarak kabul edildiği görülmektedir. Bu kabulü destekleyen, koruma kapsamında bağlayıcılığı olan uluslararası belgelerdir (Öktem Erkartal, 2016).

¹³ Yunanca, tahrip olup birbirinden ayrılmış arkeolojik özgün yapı bölümlerinin tekrar bir araya getirilmesi anlamına gelmektedir (Hasol, 2021:38).

Ancak, savaş gibi yıkıcı etkileri olan politik ve toplumsal olaylar sonucu tarihi belge değerlerine sahip yapı ve alanların yıkılması, toplumsal hafıza değerini yükseltmiştir (Moravanzky, 2001; Omay Polat, 2008, s.49). Bunun sonucu olarak, rekonstrüksiyon uygulamaları görülmeye başlanmıştır. 1982 yılında ICOMOS'a bağlı Almanya Demokratik Cumhuriyeti Ulusal Komitesi'nin Dresden'de düzenlediği, Savaşta Yok Olan Anıtların Yeniden Yapımı Sempozyumu'nda, II. Dünya Savaşı'nda yıkılmış mimari anıtların yeniden yapımı ele alınmıştır. Dresden Deklarasyonu'nun 8. maddesinde, *“ağır hasar görmüş anıtların tümüyle yeniden yapımı ancak çok önemli bir anıtın savaşta yok olması gibi özel bir durumda haklı gösterilebilir”* denilerek, savaşta yıkılan anıtların yeniden yapımı meşru hale getirilmiştir (ICOMOS, 2022). UNESCO'nun özgünlüğün korunmasına dair katı sınırları olmasına rağmen 1980'lerde güncel hale getirilen Uygulama Rehberi esnetilerek rekonstrüksiyon için özel bir madde ilave edilmiştir. Bu sayede, Varşova tarihi kent merkezinin yeniden yapılarak Dünya Miras Listesine girdiği görülmektedir (Öktem Erkartal, 2016:502).

Stanley-Price (2009) rekonstrüksiyonu olumlayan gerekçeleri, sembolik ulusal değerlerin korunması, eski işlevin sürdürülmesi ya da yeniden kullanılması, eğitim ve araştırmaya yönelik olması, turizme yönelik çekiciliğin olması, alanın yeniden korunabilir olması, biçiminde sıralamaktadır. Rekonstrüksiyonun benimsenmemesi gerekçelerini ise, olduğu gibi bırakılmış harap bir yapının aynı şekilde yeniden yapılmışından daha fazla geçmişi çağrıştırmaması, özgünlüğe ulaşmanın imkânsız oluşu, yanlış rekonstrüksiyonların aldatıcılığı, orijinal kanıtın yok edilmesi, peyzaj bütünlüğünün ortadan kalkması, uzun geçmiş dönemlere ait bir yapının yeniden yapımla tek bir döneme sahip olması ve maliyet yüksekliği olarak belirtmektedir (Stanley-Price, 2009).

Yirminci yüzyıl mimarlık mirasının yenilik değerinin ön planda olması ve tasarım özgünlüğünün malzeme özgünlüğüne olan üstünlüğünün tartışılması, rekonstrüksiyonun yeniden ele alınması görüşlerini canlandırmıştır. Bu bağlamda, 1980'li ve 1990'lı yıllardaki ilk koruma ve onarım uygulamalarında, konseptin, diğer bir deyişle fikrin özgünlüğüne dayanan rekonstrüksiyon uygulamaları görülmektedir (Omay Polat, 2008:28). Bu bağlamda geçici olarak inşa edilmiş (Barcelona ve L'Esprit Nouveau Pavyonları, vb.) bazı modern yapıların yeniden inşası gerçekleştirilmiş, kalıcı hale getirilmiştir (Omay Polat, 2008:51). Bu yöntemle

yapıların tasarım özgünlükleri sürdürülse de malzeme, yapım tekniği ve yerleşim özgünlüğü açısından aldatıcılıkları devam etmektedir. Bu açıdan yirminci yüzyıl mimarlık mirasının yeniden canlandırılması fikri eleştirilmeye ve tartışılmaya devam etmektedir.

Yirminci yüzyıl mimarlık mirasının rekonstrüksiyonu ile ilgili günümüzde benimsenen anlayış ise, Venedik Tüzüğü'ne benzer biçimde, Madrid-Yeni Delhi Bildirgesi'nin 9. maddesinde, müdahaleler başlığında altında belirtilmektedir. Buna göre, yapının önemli öğeleri, yeniden inşa edilmek yerine onarılmalı ve korunmalıdır. Bu öğeler yerlerinden uzaklaştırılmamalı, bunun yerine sağlamlaştırma ve onarım yöntemleri tercih edilmelidir. Mümkün olduğu yerde, yeni malzemeler ayırt edilecek biçimde (tarih belirterek ya da işaretleyerek) eşleştirilmelidir. Tamamen yıkılan yapı ve alanların rekonstrüksiyonu bir koruma yöntemi değildir ve tavsiye edilmemektedir. Fakat, eğer belgelerle desteklenirse, sınırlı rekonstrüksiyon, yapının veya alanının bütünlüğüne ve anlaşılmasına katkı sağlayabilir (Madrid-New Delhi Document, 2017).

2.4. YIRMİNCİ YÜZYIL MİMARLIK MİRASINI KORUMA YÖNTEMLERİ

Yirminci yüzyıla damgasını vuran modern mimarlığın hızlı bir şekilde geniş coğrafyalara yayılması sonucunda ortak özellikteki çok fazla yapı stoğunun miras olarak ele alınması gerekliliği sorunsal gündem olmuştur. Yirminci yüzyıl mimarlık örneklerinin miras olarak tanımlanması ve korunmasında iki temel yaklaşım görülmektedir. Yaklaşımlardan ilki, mevcut ölçüt sistemi ve müdahale yöntemlerinin kullanılabilir olduğudur. İkinci yaklaşım ise, oldukça geniş coğrafyalara sıçramış olan bu dönem yapılarının içinde buldukları bağlamlar dahilinde değerlendirilmesi ve bu bakış açısıyla var olan koruma kuramının tekrar tartışılabileceğini savunmaktadır (Özkaban, 2014:9).

Yirminci Yüzyıl Mimarlık Mirası ve Modern Mimarlık Mirası'nın korunmasına yönelik uluslararası örgütler çeşitli tavsiyeler ve çalışmalar ortaya koymaktadır. Ulusal ölçekte kanunların yürürlüğe sokulması, uluslararası iş birliğine gidilmesi ve Dünya ölçeğinde uzmanlıkların ilerletilerek değerlendirmelerin yapılabilmesinde bu örgütler önem taşımaktadır (Baturayoğlu Yöney, 2008:67). Bu döneme ait yapılarının kültür mirası olarak değerlendirilebilmesi ve koruma ölçütlerinin saptanması ile ilgili olarak özellikle 1990'lı yıllardan itibaren Avrupa

Konseyi, UNESCO, DOCOMOMO, ICOMOS, UIA ve mAAN gibi kuruluşların gayretleriyle uluslararası düzeyde çalışmalar yürütülmektedir (Özkaban, 2014:9).

Özellikle ICOMOS 20. Yüzyıl Mirası Uluslararası Konseyi'nin (ISC20C) 2017 yılında güncellediği bildirme, 20. yüzyıl mimarlık mirasının korunmasının önemini ve gerekliliğini beyan etmektedir. Giriş metninde *“Yirminci yüzyılın miras alanlarını ve sitlerini korumak ve yönetmek yükümlülüğü, önceki dönemlerin kültür mirasını korumak kadar önemlidir. Yirminci yüzyılın kültürel mirası, takdir ve ilgi eksikliği nedeniyle risk altındadır. Bu mirasın çoğu kaybolmuş ve bir o kadarı da tehlike altındadır. Yaşayan, gelişen bir mirastır ve gelecek nesiller için onları iyi anlamak, korumak, yorumlamak ve yönetmek gereklidir”* denilerek, yirminci yüzyıl mimarlığının korunmasının önemi ortaya konulmuştur (Madrid-New Delhi Document, 2017).

Aynı bildirmede, yirminci yüzyıl kültür mirasını koruma yöntemi bir yol haritası olarak sunulmuştur. Buna göre, öncelikle dönemin kültürel önemi hakkında bilgi ve anlayış geliştirilmelidir. Ardından, koruma planı süreci uygulanmalıdır. Bu süreçte ve sonrasında dönemin modern malzeme ve fiziksel planlama unsurlarının araştırılması devam ettirilmelidir. Değişimin gerekli olduğu durumda, kültürel önem sürdürülmeli, değişim bu bağlamda ve çevresel sürdürülebilirlik bağlamında yönetilmelidir. Son olarak, bu dönemin kültür mirası ile ilgili yorumlama, iletişim, farkındalık ve kapasite geliştirilmelidir (Madrid-New Delhi Document, 2017).

Ahunbay, koruma müdahalelerini sürekli bakım, onarım, bütünleme, çağdaş ek, yeniden yapım, temizleme, taşıma ve yeniden işlevlendirme, olarak sınıflandırmaktadır. Burada önemli olan husus, kültür mirası olan mimari eserin çevresiyle ele alınması, özgün halinin sürdürülmesi için en az müdahaleyle korumanın gerçekleştirilebilmesidir (2020). Ayrıca, koruma yöntemleri kapsamında uzman mimar ve mühendislerin mevcut durumla ilgili olarak detaylı analiz ve değerlendirme yapmaları gerekmektedir. Böylelikle doğru müdahaleye karar verilerek gereksiz ve niteliksiz müdahalelerin önüne geçilebilir. Yapılacak müdahalelerin geri alınabilirliği de göz önünde bulundurulmalıdır (Ahunbay, 2021:83).

Sürekli Bakım: Kültür mirasının korunmasında öncelikli yaklaşımlardan biridir. Ülkelere göre değişiklik gösterse de tarihi yapılar yıllık ve beş yıllık dönemlerde incelenmelidir. Tespit edilen hasarlara göre de gereken onarım kararı

alınmalıdır. Böylelikle bakım onarım maliyetleri ve tarihi yapıdaki yıpranmalar asgariye indirgenir (Ahunbay, 2020:90). Bakım ve onarım, zaman içinde oluşan bozulmalar ve hasarlar için hızlı müdahalelere olanak sağlar ve daha da ilerlemelerinin önüne geçilmesine yardımcı olur (Zakar ve Eyüpgiller, 2018:37).

Atina Tüzüğü'nün (Carta del Restauro) ilk maddesi "*Her şeyden önce; anıta, çökme ve aşınmalardan ötürü kaybettiği dayanıklılığı ve zamana karşı direnme gücünü yeniden kazandırmaya yönelik sürekli bakım ve sağlamaştırma çabalarına önem verilmesi gerekir*" diyerek sürekli bakımın önemine dikkat çekmiştir (Internatinol Council on Monuments and Sites [ICOMOS], 2021).

Burra Tüzüğü'nün 15. maddesinde sürekli bakım, düzenli aralıklarla bir yerin korunması biçiminde açıklanmaktadır (The Burra Charter, 2013). Örneğin, tarihi bir yapıda cephenin sürekli izlenerek, belirli periyotlarda temizlenmesi, bitkisel oluşumların engellenmesi sürekli bakım kapsamında ele alınabilir. Bununla birlikte Madrid-Yeni Delhi Bildirgesi'nin 2. maddesi 6. fıkrasında değinildiği üzere, dönemin tüm kültürel öneme sahip alan ve yerlerinin yönetiminde, önleyici ve sürekli bakımın planlanması önemlidir. Sürekli bakım ve periyodik izleme, en iyi koruma yöntemidir ve uzun vadeli onarım maliyetlerini azaltır. Bir sürekli bakım planı da bu sürece yardımcı olur (Madrid-New Delhi Document, 2017).

Onarım: Onarım ya da iyileştirme, yapıların zaman içinde ya da anlık gördüğü zararların ve bozulmaların giderilmesine yönelik yapılan müdahaleler olarak tanımlanmaktadır (Zakar ve Eyüpgiller, 2018:37). Genel olarak onarım için, sağlamaştırma, bütünleme, yenileme, yeniden yapma, temizleme ve taşıma yöntemleri kullanılmaktadır (Ahunbay, 2020:90).

Venedik Tüzüğü (1964) 9. maddesinde belirtildiği üzere, "*...Onarım, kendine temel olarak aldığı özgün malzeme ile güvenilir belgelere saygıyla bağlıdır. Faraziyenin başladığı yerde onarım durmalıdır; yapılması gerekli herhangi bir eklemenin mimari kompozisyondan farkı anlaşılabilmeli ve gününün damgasını taşımalıdır...*" denilerek onarımın tarihi bilgi-belgeler ışığında, ehil ellerle yapılması gerektiği vurgulanmaktadır.

Malzemedeki bozulmalar yüzeyin erozyona uğraması ya da parça kopmalarının ötesine geçebilmektedir. Bu durumda strüktürün zarar görmesi veya belli oranda çökmelere uğraması ile karşılaşılabilmektedir. Modern koruma kuramına

göre strüktür onarımında, malzeme, özgün form ve tekniklerin korunabilmesi için modern malzeme ve tekniklerden de yardım alınabilmektedir (Ersen, 2009:9).

Madrid-Yeni Delhi Bildirgesi'nin 3. maddesinin 1. fıkrasında yirminci yüzyıl yapı malzemeleri ve yapım tekniklerine uygun onarım yöntemlerinin araştırılmasına ve geliştirilmesine vurgu yapılmaktadır. 6. maddesinin 1. fıkrasında da onarım ve müdahalelerin sadece gerekli olduğu kadar ve minimum düzeyde yapılması gerektiği belirtilmektedir. Buna göre, *“herhangi bir müdahale sırasında dikkatli olunmalı; değişimin kapsamı ve derinliği en aza indirilmeli; yalnızca kanıtlanmış onarım yöntemleri kullanılmalı, tarihi dokuya ve kültürel öneme zarar verebilecek müdahalelerden kaçınılmalı; kullanılan onarım araçları tahribat vermemeli ve değişiklikler mümkün olduğunca tersine çevrilebilir olmalıdır”* (Madrid-New Delhi Document, 2017).

Sağlamlaştırma: Özgün yapının daha uzun yıllar ayakta kalarak yaşamasına yönelik müdahalelerdir. Sağlamlaştırma, tarihi yapıların bulunduğu zemine, yapıldığı malzemeye ve taşıyıcı sistemine bağlı sorunları gidermeye yönelik yapılmaktadır. Zeminden kaynaklı kayıplar, genellikle tarihi yapıların oturduğu kaya zeminlerdeki taş kütlelerinin kopma ve ayrılmalarıyla oluşmaktadır. Bu durumda enjeksiyon veya ankraj türü yöntemlerle sağlamlaştırma yapılmaktadır. Zaman etkisi ve doğal nedenlerle çürüyen ya da aşınıp çatlayan malzemelerde de sağlamlaştırma yapılarak hasarların önüne geçilmektedir. Yine eskime, yıpranma, deprem, zemin oturması, yangın gibi çevresel ve doğal etkenlere bağlı olarak yapının taşıyıcı sisteminde de bozulmalar oluşabilmektedir. Bu durumda mühendislik disiplinlerinin de yardımıyla, enjeksiyon, dikiş, kuşaklama, çekme, kesit genişletme gibi tekniklerle tarihi yapılarda sağlamlaştırma işlemi yapılmaktadır (Ahunbay, 2021). Venedik Tüzüğü'nün 10. maddesinde koruma için geleneksel tekniklerin yetersiz kaldığı durumlarda, bilimsel verilere dayanmak koşuluyla modern teknik ve yöntemler kullanılarak anıtların sağlamlaştırılabileceği belirtilmektedir (Venedik Tüzüğü, 1964).

Atina Tüzüğü'nün ilk maddesinde sürekli bakımla birlikte sağlamlaştırmanın önemi vurgulanmıştır. ICOMOS'un 2003 yılında Victoria Şelaleri'nde düzenlediği 14. Genel Kurulu'nda da sağlamlaştırma yöntemi ele alınmıştır. Toplantı konusu, “Mimari Mirasın Analizi, Korunması ve Strüktürel Restorasyonu” olarak belirlenmiştir. Toplantının birinci maddesinde, mimari mirasın korunmasının,

güçlendirilmesinin ve restorasyonunun aynı zamanda bir disiplinler arası yaklaşım olduğunun altı çizilmiştir (Mimari Mirasın Analizi, Korunması ve Strüktürel Restorasyonu İçin İlkeler, 2003).

Restorasyon çalışmalarında özellikle malzeme, taşıyıcı sistem ve zemine bağlı sağlamlaştırma teknikleri için farklı uzmanlara ihtiyaç duyulacağı görülmektedir. Özellikle betonarme taşıyıcı sistem ile inşa edilmiş yapıların zemin sağlamlaştırılmasında uygulanan deprem izolatörü, vb.; taşıyıcı sistem sağlamlaştırılmasında kullanılan kuşaklama, çekme, kesit genişletme, vb.; malzeme sağlamlaştırmada kullanılan enjeksiyon, dikiş, vb. yöntemlerde ilgili meslek grupları koordinasyon ve iş birliği için sağlamlaştırma planları ve uygulamaları gerçekleştirmelidir. Madrid-Yeni Delhi Bildirgesi'nin 2. maddesinin 5. fıkrasında bu husus, yirminci yüzyıl yapı ve alanlarının koruma planlaması ve yönetimi yapılırken, kültürel öneme sahip tüm nitelik ve değerlerin disiplinler arası bir yaklaşımla ele alınması gerekliliği ile belirtilmektedir. Diğer taraftan, 9. maddenin 1. fıkrasında, yeniden yapım ve değişim yerine, öncelikle sağlamlaştırma ve onarımın tercih edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Madrid-New Delhi Document, 2017).

Bütünleme (Reintegrasyon): Bir kısmı hasar görmüş yapılar ile yok olmuş yapıların veya yapı parçalarının çağdaş malzemeler ya da geleneksel malzemeler kullanılarak özgün tasarım bütünlüğüne getirilmesidir. Bütünleme, estetik, strüktürel veya işlevsel kaygılardan dolayı tercih edilen bir koruma yöntemidir (Ahunbay, 2020:96).

Venedik Tüzüğü'nün 12. maddesine bakıldığında bütünlemeye dair, “*Eksik kısımlar tamamlanırken, bütünle uyumlu bir şekilde bağdaştırılmalıdır; fakat bu onarımın, aynı zamanda sanatsal ve tarihi tanıklığı yanlış bir biçimde yansıtmaması için, özgünden ayırt edilebilecek bir şekilde yapılması gereklidir*” denilmektedir (Venedik Tüzüğü, 1964).

Malzeme bozulmaları, parça kopmaları ve yüzey erozyonunun ileri safhaları yapının tarihi belge değerine zarar verdiğinde ya da taşıyıcı sistem bozulmaları başladığında bütünleme zorlaşabilir. Bunun yanında, bütünlemedeki sınır taşınır veya sanat objelerine göre farklıdır ve bu durum, yapının korunmuşluğuna ve yaşına göre değişiklik göstermektedir (Ersen, 2009:9).

Bütünleme çağdaş ek, müdahale ya da kısmi rekonstrüksiyon ile yapılabilir. Çağdaş ek ya da müdahale durumunda, Madrid-Yeni Delhi Bildirgesi'nin 2.

maddesinin 1. fıkrasında, “Yirminci yüzyıl kültür mirasının bütünlüğü, niteliksiz değişim veya müdahalelerden etkilenmemelidir. Potansiyel olumsuz etkilerden kaçınmak, onları en aza indirmek ve azaltmak için yapının veya alanın geçmişine ve önemine ilişkin yeterli araştırma, belgeleme ve analiz gereklidir” denilerek, yapılacak olan müdahalelerin mimari mirasın bütünlüğünü bozacak biçimde olmamasının altı çizilmektedir. Kısmi rekonstrüksiyon için ise, 9. maddesinin 1. fıkrasında belirtildiği gibi, eğer kültürel mirasın bütünlüğüne katkı sağlayacaksa ve belgeleme ile destekleniyorsa, izin verilebilir (Madrid-New Delhi Document, 2017).

Bir onarımda hangi oranda bütünleme yapılması gerektiği halen tartışılmaktadır. Mimari korumada, kültür varlığının izleyenler tarafından algılanabilir ve yorumlanabilir olması da gerekmektedir. Böylelikle izleyici döneme ait tarihsel, ekonomik, sosyal ve estetik çıkarımlar yapılabilir. Buradaki limit, özellikle yakın döneme ait yapılar için okunabilirlik ve estetik bütünlüktür (Ersen, 2009:9).

Çağdaş Ek: Tarihi yapıların yeniden kullanımına yönelik, çağdaş yaşam içerisindeki etkinliklerini arttırabilmek için yapılan projelerin başarısı bazı eklerle mümkün olabilmektedir. Böyle bir gereklilik halinde eklerin, çevreye uyumlu, tarihi yapının görünümünü mümkün olduğunca etkilemeyen çağdaş tasarımlar olması beklenmektedir. Özellikle yeniden kullanımla birlikte yapılacak olan ekler abartılı bir hal alarak kütleli bütünlüğü bozmamalıdır (Ahunbay, 2020:98).

Venedik Tüzüğü’nün 13. maddesinde tarihi yapıya yapılacak olan eklerle ilgili olarak, “*Eklemelere, ancak yapının ilgi çekici bölümlerine, geleneksel konumuna, kompozisyonuna, dengesine ve çevresiyle olan bağıntısına zarar gelmediği durumlarda izin verilebilir*” denilmektedir (Venedik Tüzüğü, 1964). Buna göre, tarihi yapılara yapılacak olan eklerin bir mimari bütünlük içerisinde değerlendirilmesi ve ona göre tasarlanması gerekmektedir.

Yirminci yüzyıl mirasının korunmasını ele alan Madrid-Yeni Delhi Bildirgesi’nin 7. maddesinin 1. fıkrasına göre, yeni eklerin yapının veya alanın kültürel önemine saygılı olması beklenmektedir. Buna göre, bazı durumlarda kültür mirasının sürdürülebilirliği için yeni eklere ihtiyaç duyulabilir. Bu ekler, dikkatli bir analizin ardından, yapının veya alanın ölçeğine, yerleşimine, kompozisyonuna, oranına, yapısına, peyzajına, malzemelerine, dokusuna ve rengine uygun olarak tasarlanmalıdır. Ekler, ayırt edilebilir ancak var olan öğelerle uyum içinde, onları

taklit etmeden tamamlayan ve yorumlayan biçimde olmalıdır (Madrid-New Delhi Document, 2017).

Yeniden İşlevlendirme: Tarihi yapılar zaman içerisinde değişen yaşam koşullarına bağlı olarak özgün işlevlerini kaybetmekte ve yeniden uyarlanmaktadır. Böylelikle tarihi yapılar aynı zamanda yok olmaktan da kurtarılmış olmaktadır (Ahunbay, 2020:97). Atina Tüzüğü (1931) 4. maddesinde, ayakta duran anıtlara dair, özgün işlevlerinden çok uzak olmamak ve yapılacak olan müdahalelerin önemli hasar yaratmaması şartıyla yeniden işlevlendirilmenin kabul edilebileceği belirtilmektedir.

Madrid-Yeni Delhi Bildirgesi'nin 6. maddesinin 1. fıkrasına göre, kullanım değişikliği söz konusu olduğunda, kültürel önemi sürdüren uygun bir yeniden kullanım bulmaya özen gösterilmelidir (Madrid-New Delhi Document, 2017).

Yeniden Yapım (Rekonstrüksiyon): Harap durumdaki veya tümüyle yok olmuş tarihi yapı ve sitlerin elde edilen belgeler doğrultusunda yeniden yapılması biçiminde uygulanan bir koruma yöntemidir. Ancak bu yöntem çok gerekli şartlar dahilinde kabul görmektedir. Yeniden inşa edilen yapı özgün malzeme ve işçilikten uzak olacaktır. Yeni yapı, mekân ve kütle anlamında bir kopya uygulamadan öteye geçmemektedir (Ahunbay, 2020:99).

Ahunbay (2021), çağdaş koruma kuramı açısından yeniden yapımı değerlendirirken “*istenmeyen bir uygulama tekniği*” olarak nitelendirmektedir. Ahunbay yeniden yapım için, “*özgün eser kaybedildiği için, yeniden yapılan bina tarihi bir değere sahip olmayacaktır; ancak kendi silüetini bütünleyen öğelerin veya yaşanan çevrenin tekrar belleklerdeki biçimini alması için, yitirilen öğelerin kopyalarının yapılması yoluna gidilmektedir*” demektedir ve konunun Dresden gibi uluslararası toplantılarda tartışıldığını ifade etmektedir (Ahunbay, 2021:163).

Burra Tüzüğü'ne göre, rekonstrüksiyon, yalnızca bir yerin hasar veya değişiklik nedeniyle bütünlüğünün kaybolduğu ve özgün halini yeniden oluşturmak için yeterli kanıtın bulunduğu durumlarda uygundur. Bazı durumlarda, yerin kültürel önemini sürdüren bir kullanım veya uygulamanın parçası olduğunda da uygun olabilir. Ancak, rekonstrüksiyon, yakın inceleme veya ek yorumlama yoluyla tanımlanabilir olmalıdır (Burra Charter, 2013).

Madrid-Yeni Delhi Bildirgesi'nin 9. maddesinin 1. fıkrasına göre ise, tamamen yıkılan yapı ve alanların rekonstrüksiyonu bir koruma yöntemi değildir ve

tavsiye edilmemektedir. Fakat, eğer belgelerle desteklenirse, sınırlı rekonstrüksiyon, yapının veya alanının bütünlüğüne ve anlaşılmasına katkı sağlayabilir (Madrid-New Delhi Document, 2017).

Temizleme: Tarihi yapıları ya da alanları niteliksiz eklerden arındırma yöntemidir. Kentsel doku ve yapı ölçeğinde temizleme olmak üzere iki grupta incelenmektedir (Ahunbay, 2021:156). Ahunbay, koruma yöntemlerinden olan temizlemeden bahsederken, “Bir binaya uzun yaşamı sırasında, çeşitli tarihlerde değişen sanat akımlarının temsilcileri tarafından yapılan ek ve bezemelerin üslup birliğine ulaşma kaygısıyla kaldırılması temizlik değildir” diyerek, 19. yüzyılda kabul gören üslup birliğine varma çabalarının, çağdaş koruma ilkeleriyle ters düştüğünü ifade etmektedir (Ahunbay, 2020:100).

Venedik Tüzüğü’nün 11. maddesinde bu konuyla ilgili olarak, “Anıta mal edilmiş farklı dönemlerin geçerli katkıları saygı görmelidir; zira onarımın amacı üslup birliği değildir” ifadesi kullanılmaktadır (Venedik Tüzüğü, 1964).

Yapıların malzeme yüzeylerinde zaman içerisinde iklimsel sebeplerden dolayı makul oranda renk ve doku değişimi oluşmaktadır. Yaşlanma neticesinde oluşan bu değişim 17. yüzyıldan beri *patina* olarak adlandırılmaktadır. Yapının bir bakıma yaşanmışlığının göstergesidir. Patina, Ruskin ve Riegl gibi düşünür ve sanat tarihçileri tarafından temizlik yapılarak yok edilmemesi gereken tarihsel bir doku olarak görülmektedir (Ersen, 2009:10).

Madrid-Yeni Delhi Bildirgesi’nin 9. maddesinin 2. fıkrasına göre, kendi kültürel önemini kazanmış sonraki dönem ekleri ve değişimler tanınmalı ve korunmalıdır. Ayrıca, zaman içindeki tüm müdahale ve değişikliklerin yaşı patinalarında belirgin olmalıdır. Bu ilke, yirminci yüzyılda kullanılan malzemelerin çoğu için önemlidir (Madrid-New Delhi Document, 2017).

Taşıma: Kültür varlıklarının gerektiği durumda, çevresinden ve özgün konumundan ayrılarak farklı bir alana nakledilmesidir. Yapının taşınması, onun ve kültürel değerinin oluşumunda etkisi olan çevresel faktörlerden kopartmak anlamına gelmektedir. Yapı belirlenmiş olan yeni yerine taşındığında, özgün malzeme ve işçiliğinde kayıplar ortaya çıkabilmektedir. Bu tip durumlardan dolayı taşıma, yapının özgünlüğünün zedelenmesine neden olan bir yöntem olarak değerlendirilmektedir (Zakar ve Eyüpgiller, 2018:42).

Tarihi yapılar çeşitli bayındırlık uygulamaları, doğal afetler, jeolojik hareketlilik gibi durumlarda korunamama riski taşıdıklarında önceden belirlenmiş uygun bir konuma nakledilirler. Taşıma, kültür varlığının kütesine, yapım tekniğine ve malzemesine göre farklı tekniklerle yapılmaktadır. Genel olarak taşıma, kültür varlığını oluşturan elemanların numaralandırılarak sökülmesi ve taşındığı yerde yeniden kurulması ile sonuçlanmaktadır. Ancak şartlar uygunsa bir bütün halinde de taşınabilmektedir (Ahunbay, 2020:104).

Venedik Tüzüğü'nün 7. maddesinde taşıma ile ilgili olarak, *“Bir anıtın tanıklık ettiği tarihin ve içinde bulunduğu ortamın ayrılmaz bir parçasıdır. Kültür varlığının tümünün, ya da bir parçasının başka bir yere taşınmasına -anıtın korunması bunu gerektirdiği ya da çok önemli ulusal veya uluslararası çıkarların bulunduğu durumlar dışında- izin verilmemelidir”* denilmektedir (Venedik Tüzüğü, 1964). Madrid-Yeni Delhi Bildirgesi'nin 1. maddesinin 5. fıkrasına göre ise, bir alanın veya yapının kültürel önemine konumlandığı yerin katkısı önemlidir. Bu yer, sadece somut çevreyi değil, yer ve kültür mirası arasındaki görsel, ekolojik, tarihi, mekânsal ve tarihi ilişkileri ve etkileşimleri içerir (Madrid-New Delhi Document, 2017). Bu nedenle, kültür mirasının sürekliliğinde yerinde korunması esas olmalıdır. Bunun yanında, 9. maddesinin 2. fıkrasına göre de kültürel öneme katkıda bulunan içerikler, demirbaşlar, donanımlar, makineler, sanat eserleri, bitkiler ve peyzaj unsurları mümkün olduğu kadar yerinde korunmalıdır (Madrid-New Delhi Document, 2017).

BÖLÜM III

TİCARET VE TİCARİ MEKÂNLARIN GELİŞİMİ

Türk diline Arapçadan geçmiş olan “*ticaret*”, Türk Dil Kurumu sözlüğünde, “*kazanç amacıyla yürütülen alım satım etkinliği*” olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu [TDK], 2019). Diğer bir tanımla, ticaret, birey veya toplumların kazanç elde etmek için bir yerden başka bir yere taşımak zorunda oldukları her türlü ham madde, hizmet, işlenmiş mal, değerli şeyler, yiyecek ve benzerlerinin alım satımı ile takas edilmesini içeren ekonomik faaliyetlerdir (Bozkurt, 2002:153).

İnsanlar avcı toplayıcı dönemde, hayvanları avlayarak, yabani meyveleri toplayarak ve balık tutarak hayatta kalmaya çalışmışlardır. Diğer taraftan, hayvanları ehlileştirmeyi ve çeşitli bitkileri yetiştirmeyi öğrenerek yerleşik tarıma geçmişlerdir. M.Ö. 7000 ile 5500 tarihleri arasında Neolitik Çağ, ekonomik değişimin de başlamasına ön ayak olmuştur. Bu süreçte insanlar, doğal çevrelerinin kaynaklarını en yüksek seviyede kullanmıştır. Böylelikle, hayvanlarla bitkilerin arzını kontrol altına alarak daha fazla ve daha güvenilir besin kaynaklarına sahip olmuştur (Kala, 2010).

İlk çağlarda insanoğlu alışveriş eylemini “*değiş-tokuş*” ya da diğer bir ifadeyle “*trampa(takas)*” yolu ile sürdürmüştür. Elde edilen veya üretilen mallardan arta kalanlar, elde edilemeyen mallara karşılık olarak değiştirilmeye başlanmıştır. İnsanlar zaman içerisinde ihtiyaçlara göre, yetenek ve imkânları doğrultusunda daha fazla ve daha iyi mallar üretmişlerdir. Elde edemedikleri ihtiyaçlarını ise dışarıdan temin etme yoluna gitmişlerdir (Özdeş, 1976; Aksoy, 2009:5).

Alışveriş ile birlikte karşılanan taleplere bağlı olarak, kültürel, sosyal ve ekonomik değerler gelişerek değişime uğramıştır. Bu doğrultuda, düzenli ve sürekli ticaretin esas hareket alanı da kentler olmuştur. Takas usulüyle ortaya çıkan alışveriş eylemi, zaman içerisinde kent kimliğini de oluşturan bir işlev halini almıştır (Şahin, 2015:2880).

Tarih boyunca tüm toplumlar, bireyelerine buluşma ve toplanma amaçlı merkezi alanlar oluşturmaya çalışmışlardır. Böylelikle siyasi ve hukuki toplantıların yapılmasına, dinsel törenlerin gerçekleştirilmesine ve pazarların kurulabilmesine de imkân sağlanmıştır. Bu kentsel mekanlarda toplanmalar ve buluşmalar yaşanırken diğer taraftan ticaret de yürütülmüştür. Ticaret amaçlı yapıların daha inşa edilmediği dönemlerden günümüze dek, sokaklar ve meydanlar ticari kentsel mekânlar olmuşlardır (Say Özer, 1996:62).

Bilinen ilk alışveriş etkinlikleri, Mısır-Hitit dönemine denk gelmekte ve toplumun çekim merkezi olan tapınakların etrafındaki açık mekânlarda yapılmaktadır. Alışveriş etkinliğinin mimari biçime evrilmesi ve kentin ayrılmaz unsuru olması ise, Antik Yunan-Helenistik döneme denk gelmektedir. Bu döneme ait “Agora” ve Roma dönemine ait “Forum” mekânları planlı alışveriş etkinliğinin yapıldığı ilk yerler olarak tanımlanmaktadır (Batı, 2007:16).

Büyük meydanlarda ortaya çıkmaya başlayan pazar yerlerinde yapılan alışveriş etkinliği bir taraftan da halkın uzak bölgelerden gelen satıcılarla sosyalleşmelerini sağlamıştır. Böylelikle dünya üzerinde gelişen olaylarla ilgili haberleşme başlamıştır. Uzak bölgelerde ticaret yapabilmek için belirli yol haritaları üzerinde ilerleyen alışveriş kervanlarının güzergâhları zamanla ticaret yolları olarak benimsenmiştir. Bu kervanların güzergâhları üzerinde yerleşim alanları ortaya çıkmaya başlamıştır. Kervanların geçtiği bu bölgeler diğer bölgelere göre daha hızlı bir şekilde gelişim göstermiştir. Hızlı gelişimin etkisiyle bu bölgeler kentsel alanlara dönüşmüşlerdir (Aytar Sever, 2020:108).

Ticaret olgusu gelişerek, alışveriş eylemini zaman içerisinde kent kimliğini oluşturan bir işleve evrimleştirmiştir. Kentler, alışveriş eyleminin en verimli biçimde gerçekleşmesine uygun olabilen bölgelerde daha çok gelişme göstermiştir. Bu ilerlemeyle Helenistik Dönem’in agoraları, Roma forumları, ardından sokak dükkânları, kervansaraylar, hanlar, bedestenler, arastalar, çarşılar gibi farklı niteliği ve farklı mimarisi olan alışveriş mekânları ortaya çıkmıştır (Aytar Sever, 2020:108).

3.1. TİCARETİN BAŞLANGICI VE GELİŞİMİ

Ticaretin ilk önce Akdeniz’de, Mezopotamya olarak bilinen Nil, Ürdün, Fırat ve Dicle nehirleri vadileri ile Kızıldeniz, Körfez kıyıları ve Lut Gölü çevresinde

başladığı bilinmektedir. Nil Nehri'nin verimli toprakları sayesinde de Mısır, başlangıç aşamasında belirleyici rol üstlenmiştir (Bozkurt, 2002:153).

Neolitik Çağ'da yerleşik tarımın (M.Ö. 7000-5500) başlamasıyla gelişen başlıca sorunlar, yaşanan bölgelerde nüfusun artması ve buna paralel olarak beslenme ihtiyacının doğmasıdır. Nüfus ve yerleşim olarak tarım topluluklarının, on ya da elliler aileden meydana gelen elli ile üçyüz kişilik köylerden oluştuğu tahmin edilmektedir. İnsanların belirli yerleşim alanlarında yaşamaya başlamaları sosyo-ekonomik ve bilgi birikimi olarak da ilerlediklerini göstermektedir. Avcı-toplayıcılıktan yerleşik düzene geçen tarım topluluklarında, yaşam standartlarının biraz daha geliştiği, yiyecek dağılımının olabildiğince düzenli olduğu, evlerin daha yaşanılır olduğu bilinmektedir. Yaşam mekanları, deri çadırlarından kurutulmuş toprak tuğlalardan inşa edilmiş evlere dönüşmüştür (Kala, 2010).

Yerleşik düzene geçilmesiyle, tarım topluluklarında tüketilenden daha fazla üretilen ürün ortaya çıkmıştır. Ürün fazlası çıkartmak istemeyen bazı topluluklar bir takım kültür ve zihin faaliyetleriyle ilgilenmeye başlamışlardır. Böylelikle tarım toplumlarında çiftçilik haricinde yeni görev kolları ortaya çıkmıştır. Bazı çiftçiler, savunma hizmetinde uzmanlaşırken bazıları da halkın yaşam alanlarına uyumunu sağlayabilmek için ideolojik görevler üstlenmiştir. Bu amaçla içinde buldukları topluma inanç ve benzeri konularda liderlik yapmaya çalışmışlardır (Kala, 2010).

Tarım toplumlarında ortaya çıkan ürün fazlasına bağlı olarak, nelerin, ne şekilde üretileceğinin belirlenmesi amacıyla çeşitli görev dağılımları yapılmıştır. Fazla miktarda üretilen malların topluluğun farklılaşmış kesimlerince bölüşülmesi yoluna gidilmiştir (Kala, 2010). Üretim fazlası sermayeye dönüşmüş, üretkenlerin yanında yönetenler ortaya çıkmıştır. Böylelikle farklı yerleşim alanları arasında bir çeşit pazar ekonomisi oluşmaya başlamıştır. Zaman ilerleyip M.Ö. 7. yüzyıla gelindiğinde, Anadolu toprakları üzerinde medeniyet sürmüş olan Lidyalıların sikkeyi kullanmaya başlamasıyla, takas usulünün getirdiği dengesiz alışveriş biçimi ortadan kalkmış, para ekonomisi oluşmuştur (Bozkurt, 2002:153). O tarihten bugüne kadar da alışveriş aracı olarak kullanılan para dünyanın vazgeçilmez yeni bir değeri olarak tarihteki yerini almıştır.

Orta Çağ'a gelindiğinde, açık alanlarda pek çok satıcının bir araya gelerek topluca satış yapması sonucunda pazar kültürü ortaya çıkmıştır (Erin ve Gönül, 2015:130). 12. yüzyılın ardından, alışveriş etkinliği seyyar birimlerden depolara, özel

pazar alanlarına ve üzeri örtülü tekil dükkânlara dönüşmüştür. Alışveriş kültürü kentlerin nüfuslarını ve buna bağlı gereksinimlerini arttırmış olsa da tarihi kent yaşantısının daima bir parçası olarak görülmüştür. 17. yüzyıl başlarında Avrupa kentlerinin nüfuslarının artmasıyla fuar, panayır türü alışveriş etkinlikleri giderek büyük açıklıklı, dökme demirden, çok katlı kapalı fuar mekânlarına dönüşmüştür. (Tokyay, 2005). Bütün bu gelişmeler, alışveriş hareketliliğine yeni bir ticari anlayış olarak yansımıştır. Bu anlayış, alışveriş eyleminin daha uzun süreli ve daha konforlu gezinti imkânı veren bir eyleme dönüşmesi biçiminde yorumlanabilir.

18. ve 19. yüzyıllarda gerçekleşmiş olan Sanayi Devrimi'nin ticarete oldukça fazla etki ederek çeşitli sonuçlar doğurduğu gözlemlenmektedir. Öncelikle, ticarete konu olan yeni mallar ortaya çıkmıştır. Akabinde, belli zamanlarda savaflara varan çekişmeler ve ticaret tekelleri görülmüştür. Ayrıca, ticari malların nakliye yöntemlerinde de gelişmeler olmuştur. Örneğin, daha öncesinde deniz yolu ile sürdürülen nakliye işleri buhar makinesinin icadıyla demiryolu ağı üzerinden yapılabilmeye başlanmıştır. Yukarıda bahsi geçen mal çeşitliliği, ticari çekişmeler, nakliyedeki kolaylıklar ve ulaşılabilirlik gibi sonuçlar sanayi devrimi ile birlikte ticaretin hızla gelişmesine olanak tanımıştır. Bu gelişmeler ile birlikte 20. yüzyıla doğru ilerlerken, şirketlerin kurulması, hatta devlet eliyle yapılıp aynı zamanda da desteklenmesiyle ticarete organizasyonel gelişmeler yaşanmıştır. İçinde bulunduğumuz 21. yüzyıla gelindiğinde ise internetle birlikte elektronik ticaret dönemi başlamıştır. Bu sayede, ürün ve hizmetlerin işletmeler arasında ya da işletmelerden tüketicilere ulaştırılması, elektronik ortamdaki ilişkiler ve işlemler ile sağlanıp ticaret eylemi gerçekleştirilebilmektir (Bozkurt, 2002).

Sonuç olarak, ticaret, tarih boyunca toplumların gelişiminde belirleyici rol üstlenerek toplumlar arasında kültürel ve sosyal etkileşimi harekete geçirmiştir. Sanayi Devrimi'ne kadar da bu etkileşim ağı, İpek Yolu gibi binlerce kilometrelik ticaret yollarıyla sağlanmış ve farklı ulusların ticari alışverişleri yanında kültürel alışverişine de imkân yaratmıştır (Günel, 2010:133).

3.2. TARİHİ TİCARET YOLLARI

Dünya ticareti, insanlık tarihi boyunca 15. yüzyılda Amerika'nın keşfine kadar Asya ve Avrupa kıtaları arasında ağırlıklı olarak iki önemli güzergâh üzerinden yapılmıştır. Bunlardan biri İpek Yolu, diğeri ise Baharat Yolu'dur (Şekil 3.1).

Bilinen en eski ticaret yolu 1500 yıl süresince Çin'i Batı'ya bağlayan, aynı zamanda başta ticaret olmak üzere, teknolojik ve dinsel etkileşim ve iletişimi sağlayan “*İpek Yolu*” olmuştur. Hindistan ve Güneydoğu Asya’dan Roma İmparatorluğu’na uzanan, karanfil, tarçın, biber, hindistancevizi gibi baharatların taşındığı güzergâh ise “*Baharat Yolu*” adını almıştır. (Bozkurt, 2002)

İpek Yolu: Orta Çağ’da M.Ö. 10. yüzyıldan beri Çinli Budist rahip ve askerlerce bilinen bir yol olup, Çin Şian’dan başlayarak, bir kolu Özbekistan, Doğu Türkistan, Moğolistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkmenistan’dan geçerek Hazar Denizi’ne ulaşmaktaydı. Diğer kolu da Karakurum Dağları’nı geçip İran üzerinden Anadolu topraklarına varmaktaydı. Anadolu’ya yaklaşırken yine iki kola ayrılarak, bir kolu Suriye Lazkiye Limanı’na ulaşırken, diğer bir büyük kolu ise Anadolu topraklarına erişmekteydi. İpek Yolu, zengin şehirler, hanlar ve kervansarayların bulunduğu bir ticaret yolu olmuştur. 1877 yılında Ferdinand von Richthofen¹⁴ tarafından isimlendirilmiştir (Günel, 2010:134).

İpek yolu güzergâhı üzerinde yer alan ülkeler zenginleşerek bölgelerinde politik ve ekonomik olarak etkin devletler haline gelmişlerdir. Başlangıçta İpek Yolu sadece bir ticaret güzergâhı iken, daha sonra asırlar boyunca ülkeler arası kültür, teknoloji, din ve yaşam biçimlerinin aktarılmasında etkin bir iletişim yolu olma görevi üstlenmiştir. 16. yüzyıldan itibaren Avrupalı denizcilerin kıtalararası denizlere açılması ve Ümit Burnu ve Hint Denizi’ni keşfi İpek Yolu’na alternatif bir güzergâh yaratmıştır. Bu durum ve birkaç asır ardından Sanayi Devrimi, İpek Yolu’nun giderek önemini kaybetmesine sebep olmuştur (Tuğrul, 2017:13).

Baharat Yolu: Hindistan’dan başlayarak deniz yolu bağlantısıyla İran Körfezi, Irak ve Suriye üzerinden Avrupa’ya ulaşmaktaydı. İkinci bir güzergâh olarak da kara yolu bağlantısıyla İpek Yolu üzerinden yine Avrupa’ya uzanmaktaydı (Tuğrul, 2017). Bu yol sayesinde özellikle İskenderiye limanına gelen ürünler Akdeniz limanlarına sevk edilebilmekteydi. Çin ve Hindistan’dan getirilen baharat ürünlerinin ticareti bu yol ile yapılmaktaydı (Durukan, 2015:244).

¹⁴ Ferdinand Paul Wilhelm baron von Richthofen (1833-1905), Alman gezgin, coğrafyacı ve jeolog. Coğrafi metodolojinin gelişimine katkı sağlamıştır. Çin ile ilgili çalışmalar yapmıştır. Jeoloji bilimine bağlı, kara ve denizaltı kabartmalarıyla ilgilenen jeomorfoloji biliminin kurucularındandır (Britannica, 2021).

3.3.TİCARİ MEKÂNLARIN GELİŞİMİ VE MEKÂN ORGANİZASYONLARI

İlk örnekleri erken Mısır ve Hitit tapınaklarının çevresinde görülen ticari hareketler, bu yapıların önünde yer bulan, genişçe ve üzeri açık avlularda, kendiliğinden bir düzen oluşturarak biçimlenmiştir. Mimarlık anlamında tasarlanmış ilk planlı ticari mekân organizasyonu, kentin önemli bir parçası olarak Antik Çağ Helenistik dönem yerleşkelerinde ortaya çıkmıştır (Zengel, 2001). Açık alanlarda pek çok satıcının bir araya gelerek topluca satış yapmasıyla oluşan pazar kültürü ortaya çıkmış ve pazar yeri olarak ilk önce toplanma mekânlarının etrafında kurulmuştur. Pazar yerlerindeki alışveriş etkinliği Antik Yunan'da düzenli bir işleyiş içerisinde, şehrin merkezi kabul edilen ve *agora* adı verilen açık meydanlık alanlarda yürütülmüştür. Agoralarla birlikte ticari faaliyetlerin kent merkezlerine kayması uygarlaşmanın da bir işareti olmuştur. Roma Dönemi'ne bakıldığında aynı gelenek devam ederek alışveriş eylemleri *forum* adı verilen meydanlık alanlarda devam etmiştir (Erin ve Gönül, 2015:130).

Antik dönemden beri süre gelen, birbirine bitişik olarak sıralanmış tek katlı sistematik düzenleme, pazar yerlerinin ortaya çıkışıyla bozulmuştur (Zengel, 2001). Orta Çağ'da, Avrupa'nın beş yüz yıllık karanlığa gömüldüğü dönemde ticari faaliyetler çok gelişmemiş olmasına rağmen pazar alanlarında devam etmiştir. Karanlık dönemin sona ermesinin ardından ticari alanlar gelişim göstererek ticari merkezler olarak evrimleşmeye başlamıştır. Ticari faaliyetlerin ve bu merkezlerin ortaya çıkardığı gücü kontrol edebilmek adına, pazar alanı amacıyla kullanılmakta olan meydanların etrafında karma işlevli yapılar inşa edilmeye başlanmıştır. Kent merkezlerinde ise, üst katları belediye yapısı olarak kullanılan binaların alt katları da pazar işlevi görecektir şekilde kullanılmıştır (Coleman, 2007:20).

Alışveriş mekânlarının Avrupa'daki ilerlemesine koşut olarak, Doğu'da da kentlerin gelişmesiyle pazar alanlarındaki dükkânların düzenlenmesinde önemli gelişmeler görülmüştür. Perakende ticaretin formatına uygun mimari biçimler kullanılmaya başlanmıştır. Daha önce bahsedildiği üzere Batı'da, Orta Çağ pazar yerlerindeki dükkânlar, meydanlar ve belediye binalarının ortak kullanımına dayanmakta, tek bir binanın zemin katında büyük dükkân topluluğundan oluşabilmekteydi. Doğu'nun *çarşı* olarak adlandırılan ticari mekânları ise, Kuzey

Afrika ve Orta Doğu'daki şehirlerde farklı mimari düzenlemelerle perakende ticaret kullanımına uygun yapılar olarak tanımlanmıştır (Coleman, 2007:23).

Orta Çağ Dönemi'nde Orta Doğu ve Anadolu, Asur ticaret kolonilerinin hüküm sürdüğü yıllarda ticaretin merkezi konumunda olmuşlardır. Bu süreçte Selçuklu ve Osmanlı'da çarşılar etkili olmaya başlamıştır. Bursa, İzmir ve İstanbul gibi büyük kentlerde alışveriş kültürünün etkileri mimariye de yansımıştır. Kervansarayların avlularında kurulmuş olan çarşılar, Selçuklular zamanında alışveriş kültürünün bilinen örnekleri olarak görülmektedir. Bunu, bedestenler izlemiştir. Osmanlı mimarlığında alışveriş kültürünün kapalı çarşı olarak devam etmesiyle hanlar, kervansaraylar ve camiler bir araya gelerek kentsel kurguyu oluşturmuştur. 15. yüzyılda Doğu ve Avrupa mallarının ticaretinin yapıldığı Osmanlı'nın başkenti Edirne'de, çarşı, han ve bedesten gibi ticari yapıların inşaatlarına önem verilmiştir (Tokyay, 2005).

16. yüzyıla gelindiğinde, bir aksın karşılıklı iki yanında sıralı dükkânların bulunduğu yapıların ticaret yerlerine dönüştüğü görülmektedir. Soğuk ve sıcak havalarda yapılacak olan alışverişin konforunu arttırmak üzere yeni bir çözüm olarak “*kapalı alışveriş mekânları*” da bu dönemde ortaya çıkmıştır. Bu çözüm ilk olarak tonoz örtülü yapılar olarak İtalya'da uygulanmıştır. Sonraki yüzyılda, Avrupa'nın kuzeyinde bu tür yapılaşmaların gelişmesiyle merkezi caddelerde iki yanı dükkânlarla birlikte, yeme ve içme mekânları da bulunan alışveriş caddelerine geçilmiştir. Bununla beraber, tamamen kapalı formda, iklimsel konforun da sağlandığı bir ticaret mekânı modeli ortaya çıkmıştır. Bu mekânların mimarlık tarihindeki sayılı örneklerine bakıldığında, kolonların ve tonoz örtülerin tekrar edildiği görülmektedir (Erin ve Gönül, 2015:131).

17. yüzyıl sonu ve 18. yüzyıl başlarında, Avrupa'nın modern çarşıları olan *pasaj* yapıları belirlemiştir. Bu yapılar, sıralı kolonlar ile şekillenerek daha önceden uygulanmış olan kapalı alışveriş mekânlarındaki düzeni referans almıştır. Alışveriş sırasında yayalar için belirlenen ana yürüyüş yolunun taşıtlarla olan ilişkisi birbirinden ayrılmıştır (Geist, 1983; Erin ve Gönül, 2015:131). Diğer yandan Batı'da 18. ve 19. yüzyıllarda, lineer planlı, köşe konumlu, bina içerisine yerleşik, pasajlardan daha büyük *çok katlı mağazalar (department store)* ortaya çıkmıştır. Doğu'da ise bu gelişmelere paralel olarak, düz sıra dizimli ya da bu dizimin

kesişmesi ile düzenlenmiş, pek çok dükkânın bir araya geldiği, genellikle tek katlı ve üzeri tonoz örtülü *bedesten* yapıları gelişim göstermiştir (Erin ve Gönül, 2015:132).

Avrupa’da fazlaca yaygınlaşmış olan çok katlı mağazalar, 2. Dünya Savaşı’na kadar süregelmişlerdir. Bu tür alışveriş yapılarının en önde gelen tipolojik özelliği, tek katlı alışveriş yapıları biçiminde, fakat çok katlı olarak yapılmış olmalarıdır. Diğer taraftan da bu yapılar, firmaların zincir şubeler kurarak yayılmalarına olanak sağlamıştır. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında özellikle Art Nouveau cepheleleri olan bu yapılar, Kuzey Amerika’da da etkin olmuştur (Tokyay, 2005).

20. yüzyıla gelindiğinde, Amerika’nın kuzey kentlerinin merkezlerinde ve banliyölerinde dönemin teknolojik gelişmelerine sahip çok miktarda alışveriş merkezi açılmaya başlanmıştır. Yapay havalandırma sağlayan sistemler, büyük açıklık ve genişliğe sahip iç mekânlar ve müşterilerin alışveriş yaparken daha az yorularak gezinmelerine yardımcı olan yürüyen merdivenler bu yeni teknolojik olanaklardandır. Bölmeler ve katlara dayalı düzenlemeler yapılmadan kesintisiz mekânlar tasarlanmıştır (Foster, 2017:76). Bunun sonucu olarak, Amerika’da, mimar Victor Gruen’in¹⁵ ortaya attığı “araç trafiğine kapalı, ağaçlıklı çarşı yeri” olarak tanımlanan “*Mall*” kavramı ortaya çıkmıştır (Kademoğlu, 2011:37).

1980’li yılların sonlarına doğru iletişim çağının dünyayı etkisi altına aldığı küreselleşmenin başladığı bir dönemde, Türkiye’de de “mall” tipolojisinden türeyen yeni nesil alışveriş merkezi yapılarına dair ilk somut örnekler görülmeye başlamıştır. Gelişen yeni alışveriş kavramıyla ortaya konan mimari çözümler doğrultusunda Türkiye’de ilk alışveriş merkezi örnekleri, İstanbul’da Galleria, Ankara’da ise Atakule ve Karum Ofis-Alışveriş Merkezi yapıları olarak karşımıza çıkmaktadır (Tokyay, 2005).

3.3.1. Agora

Agoralar, M.Ö. 4. ve 5. yüzyıllardaki gelişmiş biçimleriyle Antik Yunan’da, etrafı kent için önemli yapılarla çevrili, üzeri açık şekilde planlanmış ve dünya tarihinde ilk pazar yeri olarak bilinen toplanma alanlarıdır (Zengel, 2001).

Agoraların mimari olarak gelişimi, ticari, siyasi, dini ve kültürel kimlikleri barındıracak çok sayıda anıtsal nitelikte binaların yapılmasıyla olmuştur. Bunlar

¹⁵ Victor David Gruen (1903-1980), ABD’deki alışveriş merkezlerinin öncü tasarımcısı olarak tanınan Avusturya doğumlu mimar. Viyana Güzel Sanatlar Akademisi’nde mimarlık eğitimi almıştır. 1938 yılında ABD’ye göç etmiştir (Richter, 2016).

arasında, tapınak, kent meclisi (bouleuterion), kütüphane, idare yapısı (prytaneion), çeşme, sunak ve odeon gibi yapılar bulunmaktadır (Ersoy, 1995:51).

Agora alanı içindeki en önemli yapı, ilk örnekleri Hitit ve Miken uygarlıklarının sarayları ile Mısır tapınaklarındaki sütunlu galerilere benzeyen *stoa* yapıları olmuştur. İnsanları hava şartlarından koruyan ve dinlenebilmelerini sağlayan stoalar aynı zamanda agora alanında dağınık halde bulunan pazar ortamının da kapalı ve kalıcı mekanlara geçmesini sağlamıştır. M.Ö. 5. yüzyılda gelişen ticaretle birlikte, üreticiler, berberler, demirciler, ayakkabıcılar gibi çeşitli meslek erbaplarıyla birlikte tüccarlar ve bankerler tarafından da kullanılmaya başlanmıştır. İlk yapıları, bir uzun kenarı ve iki kısa kenarı kapalı, diğer uzun kenarı ise açık olan tek katlı yapı tipindedir. Çatıları, eğimli ya da düz biçimli olup taşıyıcı olarak bir sıra sütuna sahiptirler. Ticari yoğunluk, agora stoalarını anıtsal birer yapıya dönüştürmüştür. Bu yapısal büyüme, ilk örneklerinden farklı olarak ikinci bir sütun sırası ile desteklenmiştir. Yapı malzemesi olarak ahşap yerine doğal taş malzemeler kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde, L ve U plan tiplerinde stoalar inşa edilmiştir. Helenistik döneme geçildiğinde artan ihtiyaçlar ve arazi koşullarına göre agora alanları içerisine iş hanları niteliğinde çok katlı stoalar da ortaya çıkmıştır. Atina Agorası'nda M.Ö. 2. yüzyılda yapılmış olan iki katlı Attalos Stoası buna bir örnektir. M.Ö. 2. yüzyıla, Roma dönemine gelindiğinde, agoraların her yönden stoalarla çevrildiği ve böylece de kentlerle olan bağlarının koptuğu görülmektedir (Ersoy, 1995:51).

Yunan agoralarının en önemli olanı Atina Agorası'dır. M.Ö. 15. ve 7. yüzyıllar arasında eğimli ve geniş bir bölgede nekropol (mezarlık alanı) olarak kullanılan alanda ilk agoranın düzenlendiği bilinmektedir. Atina Agora'sı M.Ö. 6. yüzyıl başlarında Akropolis'in kuzeybatı eteğine, kentin doğal yapısına göre nispeten düzlük bir alana kurulmuştur. Bu dönemden itibaren halkın kullandığı bir alan olmuştur. Buradaki ilk pazar yeri, açık alana kurulmuş çadırlardan teşkil bir oluşum olarak bilinmektedir (Candur, 2019:35).

Atina Agorası sekiz yüz yıl gibi bir süre boyunca sivil hayatın merkezi konumunda olmuştur. Kurulduğu ilk dönemlerde Atina Agorası tek bir mekân olarak tüm toplumun hayati gereksinimlerine hizmet etmiş, sonraki dönemlerde ise bu alanda her işleve yönelik farklı tipte yapılar gelişme göstermiştir. Atina kenti bu

gelişmelerle çağlar boyunca Batı'nın günümüze kadar uzanan medeniyetinde etkili bir şehir olmuştur (Candur, 2019:36).

3.3.2. Forum

Yunan agorasının karşılığı olan forumlar, Antik Roma döneminde, kent içerisinde, halkın toplandığı, kamu işlerinin konuşulduğu, etrafında anıtsal kamu binaları bulunan, kolonlarla çevrili meydanlardır (Hasol, 2021:171).

Kentin merkezi yüksek noktasında konumlanan forumlar, önceleri asimetrik planlı olup sonrasında dikdörtgen ve simetrik planlı tasarlanmışlardır. Etrafı kapalı olan forumlar aynı zamanda ticaretin de yapıldığı çok amaçlı geniş kullanım alanlarıdır (Zengel 2001).

Bilinen en eski forum, Roma forumudur. Roma'nın tepelik bölgesinde yerleşimin artmasıyla M.Ö. 7. yüzyılda dünyanın ilk kanalizasyon sistemlerinden olan Cloaca Maxima inşa edilmiştir. Bu sistemle, bölgedeki sulak ve otlak bir arazinin Tiber Nehri'ne drene edilmesiyle Roma Forum alanına dönüştürüldüğü bilinmektedir. Alana yapılan önemli yapılar, Caesar Tapınağı, Venüs ve Roma tapınağı, Julia Bazilikası, Mazentius ve Konstantin Bazilikası, Severus ve Titus Kemeridir (Bayraktar, 2010).

Roma mimarisinde ilk önceleri ahşaptan imal edilen yapılar M.Ö. 6. yüzyıl itibariyle taş bloklardan yapılmaya başlanmıştır. M.Ö. 3. yüzyılda günümüzün beton benzeri olan dökme beton duvar (opus caementicium) yapım tekniği bulunmuştur. Yaygın olarak kullanılan bu teknik, büyük ölçülü yapıların yapılmasına olanak vermekle birlikte mimari imkanları da büyük oranda artırmıştır (Kadioğlu, 2018).

İmparatorluk döneminde Roma'da, kamu işlerinin yürütüldüğü ve imparator isimleriyle adlandırılan birden çok foruma sahip olunmuştur. Bunların dışında erken dönemlerde ticari amaçlar için de forumlar yapılmıştır. Bunlardan en bilindik olanları, Forum Cuppedinis (lüks gıdalar pazarı), Forum Piscarium/Piscatorium (balık pazarı), Forum Boarium (sığır pazarı) ve Forum Holitorium (sebze pazarı)'dur. Roma dönemindeki özel ticaret alanlarının oluşturduğu forumlar Osmanlı dönemindeki arastalarla benzerlik göstermektedir (Demir, 2019:456).

3.3.3. Pazar Yeri

Orta Çağ Avrupası'nda, sosyal yaşamın ve ticaretin gerçekleştiği, katedraller ve şatoların bulunduğu kent meydanlarında kurulu, üzeri örtülü seyyar açık tezgâh sisteminde teşkil edilmiş alanlar pazar yerleri olarak tanımlanmıştır. Antik dönemden beri süre gelen, birbirine bitişik olarak sıralanmış tek katlı sistematik düzenleme, pazar yerlerinin ortaya çıkışıyla bozulmuştur (Zengel, 2001).

Çin'den Hindistan'a, İspanya'dan İskoçya'ya surlarla çevrili tüm Orta Çağ şehirlerin içini pazar yerleri oluşturmaktadır. Pazar yerlerinin kent meydanlarıyla birlikte yol kavşaklarında, geçit noktalarında, liman bölgelerinde, kutsal yerlerin etrafında ve kabilelerin belirledikleri sınır bölgelerinde kuruldukları bilinmektedir. Genellikle belli amaçlara yönelik olarak halkın toplandığı yerlerdir. Roma döneminde ise eğlenceye yönelik alanlar olarak da kullanılmaktadır. 5. ve 6. yüzyıllarda pazar ve çarşı alanlarının Yunan ekonomisinde yer edindiği görülmektedir (Eroğlu, 1976; Aksoy, 2009).

Osmanlı'da pazar yerleri, kentin ticari yapıları olan, bedesten, han, arasta ve cami yapılarının bulunduğu merkezi bölge içerisinde yer almıştır. Genellikle haftanın belirli günlerinde kuruldukları pazar yerlerinde yiyecek ve hayvan satışının yapıldığı bilinmektedir (Akar, 2009:267).

3.3.4. Dükkân

Özellikle Uzak Doğu ticaretinin getirisiyle birlikte kent meydanlarında oluşan hareketlilik, 12. yüzyıl itibariyle nehir ve liman bölgelerine kaymıştır. Ticari gereksinimler doğrultusunda, serbest düzende kurulu, kapalı tezgâhlı ve zamanla da kendi içerisinde özelleşen kalıcı "dükkân" yapıları ortaya çıkmıştır. Öncesinde tek mekânda satış ve depolama bir arada iken, alt katı satış üst katı depolama ve yaşam (dükkân sahibinin konutu gibi) için kurgulanmış, daha açık cephelere sahip, genel olarak iki, üç katlı blok yapı olarak tasarlanmış yeni geliştirilen dükkân birimleriyle çok amaçlı kullanım sağlanmıştır. Zamanla ön cephelere eklenen saçaklarla birlikte yaya dolaşım alanları ve alışveriş caddeleri ortaya çıkmıştır (Zengel, 2001).

Dükkân-depo-konut modeli, tüm Avrupa'da hâkim olmuş ve toptan ticaret bağımsız olarak örgütlenmiştir. Kent merkezlerinde yapılan ciddi ticari takasların yapıldığı borsalar ve tüccar loncaları da bu modele uygun tasarlanmıştır (Zengel, 2001). Bu tip dükkân yapısına, 1748-1750 yılları arasında Fransa Lyon'da inşa

edilen Lyon Borsa Binası örnek verilebilir. Yapı, Fransız Devrimi'ne kadar ticari amaçlı kullanıma, ardından dini amaçlı kullanıma sunulmuştur (Only Lyon, 2018).

Şekil 3.2: Lyon Borsa Binası
(Only Lyon, 2018)

3.3.5. Kervansaray

Kervansaraylar şehirlerarası ticari güzergahlarda inşa edilmiş olan konaklama amaçlı yapılardır. Seyyahların kalabileceği odaların yanında hayvanları için de barınakları bulunmaktadır. Ayrıca dükkânları ve hizmet mekânlarıyla da ihtiyaçlara cevap verebilen yapılardır (Özdeş, 1998:8).

Anadolu'da kervansaraylar 12. yüzyılda II. Kılıçarslan döneminde görülmeye başlanmış, genellikle 35–40 kilometre aralıklı mesafelerde yapılmışlardır. Asya'da Türklerden kalan ilk kervansaraylar “*ribat*” olarak tanımlanmaktadır ve bu yapıların mimarileri Büyük Selçuklular Dönemi'nde yapılan kervansarayların öncülü olmuşlardır (Günel, 2010:139). Ribatlar genel olarak, İslam Devletleri'nin sınır bölgelerinde askeri amaçla yapılmış, askerlerin kaldığı korunaklı yapılardır (Kılıçözlü, 1985:10). Kervansaraylar için ribat ismi dışında, han, zaviye, hankâh gibi isimler de kullanılmıştır (Yavuz, 1992:253).

Zamanla savaşların azalması ve siyasal ve sosyal değişimlerin gerçekleşmesiyle ribatların nitelikleri de değişim göstermiştir. Askeri nitelikli ribatlar, vakıflara ve seyyahlara hizmet veren, büyük alanlara kurulu, kalın taş duvarları olan kare ya da dikdörtgen planlı kervansaraylara dönüşmüşlerdir. Kervansarayların batıdaki benzerleri ise, Roma Dönemi'nde sınırlarda ve stratejik önemi olan yollarda yapılmış, küçük ve düzgün planlı kale yapılarıdır (Kılıçözlü,

1985:12). Kervansarayların, Osmanlı Dönemi'ne gelindiğinde, Anadolu Selçuklu Dönemi'ne göre cephesi daha küçük ve sade, kale görünüşünden uzak, yapım tekniği olarak taş ve tuğlanın kullanıldığı bir yapı biçimine dönüştükleri görülmektedir (Benli, 2007:10).

15. ve 16. yüzyıllarda, kervansarayların yolcu konaklama hizmetleri kent içerisinde “*Yolcu Hanları*” yapılarıyla devam etmiştir (Arel ve Atalan, 2016:221). Anadolu coğrafyasının kıtalar arası konumundan dolayı, ticaretin aksamaması, yol emniyetinin sağlanması ve çeşitli malların farklı bölgelere nakledilebilmesi için bu yapıların inşasıyla birlikte işletilmesine de önem verilmiştir (İlca, 2000).

Kervansaraylar, korunma, savunma ve barınma olmak üzere üç ana unsur üzerine kurulu yapılardır. Özellikle korunma ve savunma unsurlu olanların plan şemalarıyla ölçekleri birbirine benzer şekildedir. Duvar kalınlıkları 120 cm'den, 240 cm'e kadar olup genellikle dikdörtgen, kare, çokgen biçimli payandalarla desteklidirler. Tonozlu barınaklarda açıklık 13 m'ye kadar çıkmaktadır. Merdivenler genellikle kesme taştan ve duvarlara konsol olarak imal edilmiştir. Yolcularında kalabildiği barınaklar, kışlık kısım, kapalı kısım, hol ve ahır olarak bölümlendirilmiştir (Yavuz, 1992:256).

Şekil 3.3: Edirne Rüstem Paşa Kervansarayı, Mimar Sinan (URL-31)

Anadolu'daki kervansaraylar, 16. yüzyıl itibariyle farklı planlamalarla değişim göstermiştir. Buradaki en önemli etki Mimar Sinan ekolünün döneme damga vurması, kervansarayların külliye yapıları içerisinde planlanması ve plan şemalarında belirli bir gelişim göstermiş olmalarıdır. Örneğin, Sinan'a yaptırılmış olan Edirne Rüstem Paşa Kervansarayı'nın plan şemasında, ahırlar, hamam, mescit ve dükkanlar

gibi fonksiyonel mekân birimlerinin küçük avlulu bir blokta toplandığı görülmektedir. Diğer taraftan, revaklara açılan pencereli ve ocaklı mekanlar ile üst kısımda birleşen iki bloğun köşesine de hamam birimini yerleştirmiştir. Kareye yakın formdaki büyük avluya da iki katlı bir köşk mescidi konumlanmıştır (Cantay, 1988). Daha önceki plan şemaları incelendiğinde bu döneme kadarki kervansaraylarda insanlar ve hayvanlar tek kapalı mekânda barınmıştır. Sinan dönemiyle birlikte geliştirilen plan şemalarıyla kervansaraylarda tüm fonksiyonlar ayrı ayrı çözümlenerek blok biçiminde birimlere ayrılmıştır.

Genellikle bir vakıf kurumu olduğundan finansal kazanç gütmeyen kervansaraylar, zamanla işletmedeki maddi sıkıntılardan dolayı bakımsız hale gelmişlerdir. 19. yüzyılda demir yolunun devreye girmesiyle yol güzergahları değişmiş ve Tanzimat'la birlikte de kervansaray inşaatları bırakılmıştır (Kılıçözlü, 1985:38).

3.3.6. Hal

Özellikle 13. yüzyılda Avrupa'nın belirli ticaret kentlerinde kent içi ticari yapıları olarak görülen hal binaları, genellikle kumaş ve benzeri değerli ürünlerin depolandığı ve satıldığı yapılardır. İçinde belediye ve çeşitli sosyal işlevlere (dans salonu vb.) ait mekânlar da barındıran yapılar olmuşlardır. 1200-1620 yılları arasında kullanılan Ypres Kumaş Hali Binası en eski ve en büyük hal yapısı olarak bilinmektedir. İçerisinde belediye, şapel, hapisane, adliye gibi birimleri de barındırmaktadır. İki iç avlunun çevresine dizili depo ve dükkanlardan oluşan bir plan şemasına sahiptir (Say Özer, 1996:107).

Şekil 3.4: Ypres Kumaş Hali, Belçika
(URL-32)

17. yüzyıl itibariyle Avrupa şehir nüfusunun artmasıyla birlikte, açık market biçiminde kurulan panayır ve fuarlar daha sık düzenlenmeye başlamıştır. Ticari olarak “*her gün alışveriş günü olmalıdır*” sloganıyla çevresinde iki üç katlı dükkanlar bulunan bu açık pazar yerleri dönemin yeni malzemesi olan çelik taşıyıcılarla üzeri kapatılmak suretiyle kalıcı hale getirilmişlerdir. Dükkân önleri arkadlı tasarlanıp orta alanın boş bırakılmasıyla meydan haline gelen hal yapıları, günümüzdekilere benzer ilk örnekleri oluşturmuştur. Çelik taşıyıcılarla geçilen geniş açıklıklar mekân organizasyonunda olabildiğince engelsiz bütüncül mekanlar sağlamış ve kat sayısı da arttırılabilmektedir. Yine önceki dönem dükkân yapılarında olduğu gibi *dükkân-depo-konut* modeli korunmuştur (Zengel, 2001).

3.3.7. Han

14. yüzyılda ortaya çıkmaya başlayan taş han yapıları, barınma ve ticari amaçlı olarak, ticaret merkezlerinde inşa edilmiştir. Osmanlı Dönemi boyunca da han tipolojisi değişmemiştir. Genellikle, ağaçlı bir avlunun etrafında revaklı birimlerden oluşur ve iki katlıdır. Alt katları mallar ile hayvanlara, üst katları ise yolculara ayrılmıştır. Büyük hanların orta yerinde şadırvana da rastlanmaktadır. Yapımları 19. yüzyıla kadar devam etmiştir (Kuban, 2021:152). Plan tipi, Anadolu Selçuklu Dönemi kervansaraylarında görülen eyvanlı ve üstü açık avlulu olmakla birlikte, Anadolu’ya özgü avlusuz ve üzeri örtülü plan tipleri de mevcuttur (Benli, 2007).

Şekil 3.5: Mahmutpaşa Bedesteni (önde) ve Kurşunlu Han (arkada)
(Ankara İl Kültür Turizm Müdürlüğü, 2020)

İşlevlerine göre hanlar, “*yolcu hanları*” ve “*ticaret hanları*” olarak iki gruba ayrılmaktadır:

Yolcu Hanları, genel olarak kare ya da dikdörtgen plana sahip, revaklı, kagir yapılardır. Bazen ortasında çeşme ya da mescit bulunan geniş ve üstü açık orta avluya sahiptirler. Yolcu hanlarının giriş katlarında, depo, ahır, develik ve tamirhane mekânları bulunmaktadır. Yolcuların konakladığı üst katlardaki odalar, revaklara doğru açılır ve odaların bir duvarında da ocak yer alır. Bazı yolcu hanlarında hamam da bulunmaktadır (Arel ve Atalan, 2016:221).

Bu hanlar, kervansaraylardan farklı olarak, özellikle Osmanlı Dönemi’nde şehir içinde inşa edilmiş olup uzun yoldan gelen yolcuların kaldığı yapılardır. Kervansaray yapılarına göre daha fonksiyonellerdir. Sadece şehir dışından gelenlere değil, bulunduğu şehrin ya da kasabanın halkının da kullanımına açıktır. Şehir içinde oldukları için, kervansaraylardan farklı olarak, kale gibi korunaklı ve büyük olması gerekmeyen yapılardır (Kılıçözlü, 1985:14).

Ticaret Hanları, genellikle iki katlı, avlulu ve büyük kütleli yapılardır. Ticari bölgelerdeki han yapıları, bu bölgelerde yerleşim dokusunun yoğun olmasından dolayı kare, dikdörtgen veya arsa şekline göre organik plan şemalı da olabilmektedir. Bu yapıların birincil amacı yolcu konaklamasını sağlamak değildir. Tek katlı ticari hanlar (dörtgen plana sahip, tek avlusu olan, dış dükkanlı ya da dükkânı olmayan), iki veya üç katlı ticari hanlar (dörtgen plana sahip, tek avlusu olan, dış dükkanlı veya dükkânı olmayan) ve iki katlı ticari hanlar (dörtgen plana sahip, iki avlusu olan, iç dükkanlı) olmak üzere üç tipe ayrılmaktadırlar (Arel ve Atalan, 2016:222).

Dikkat çeken giriş kapıları, revaklara açılan, avlu etrafında sıralanmış odaları vardır. Avlu içine bakan mahzenler ve dükkanlar bulunmamaktadır. Dükkânlar, bedestenlere benzer biçimde dışarıya doğru açılabilir. Dışarıya bakan dükkânlar, iç kısımda bulunan mahzen ve dükkânlara kıyasla daha büyük hacimli olup, 10-20 m² büyüklüğündedir. İç bakan dükkânlar ve mahzenler ise 5-10 m² büyüklüğündedir. Üst katları büro amaçlı kullanılmaktadır. Avluların orta yerinde mescit ya da şadırvan bulunabilmektedir. Ana girişin sağ ve sol yanında üst kata yönlenen merdivenler vardır. Ticaret hanları alışverişi yapılan iş grubuna göre ipek han, koza han, kaşıkçı han gibi isimler almışlardır (Arel ve Atalan, 2016:222).

3.3.8. Bedesten

Özdeş'e göre bedesten, "*kumaş ve bez satışı amacıyla yapılmış, sonraları kıymetli mallar ve antika eşya alım-satımına tahsis edilmiş olan kapalı çarşılar*" olarak tanımlamıştır (1998:7). Osmanlı döneminde 15. ve 16. yüzyılda görülmeye başlayan bir yapı tipolojisidir. Ticaret anlayışının gelişme göstermesiyle birlikte, finansal işlemlerin yapıldığı ve ticari mallara değer belirlendiği, günümüzdeki borsa benzeri merkezler olmuşlardır (Şahin, 2015:2881).

Orta Çağ döneminde, Türk yerleşkelerinde ticari mekanlar özellikle, kervansaray, han, hamam ve camilerle bütünleşmiştir. Yapısal olarak da birbiriyle benzer biçimde gelişme gösteren arasta ve bedestenlerden oluşmaktadır (Zengel, 2001). Genellikle kurşun kaplı kubbeli yapılar olan bedestenler çok sağlam, taş malzemeden yapılmış duvarlara sahiptir. Dikdörtgen ya da kare planlı bedesten yapıları çoğunlukla dört bir yönden çarşı içine açılan kapılara sahiptir. Bulunduğu konuma göre etrafında yapıya bitişik kâgir dükkanlar bulunabilmektedir (Akar, 2009:270).

Bedestenler, ilk zamanlar üzeri açık orta avlu etrafında konumlanmış küçük dükkanlardan teşkil edilmiş, sonrasında orta alanlara da dükkanların eklenmesi ile tipolojileri çeşitlenmiştir. Dikdörtgen plana sadık kalınmak suretiyle, hücreli bedestenler, kat bedestenleri, dıştan dükkânlı bedestenler, bedestenli arastalar ve arasta bedestenler gibi tipleri bulunmaktadır. Örnek olarak, karşılıklı çok sayıda dükkânın bulunduğu İstanbul Mısır Çarşısı, başlı başına alışveriş birimlerinden oluşmakta ve mekânsal zenginlik sunmaktadır (Zengel, 2001). 1660 yılında İstanbul'da mimar Kasım Ağa tarafından yaptırılmış olan bu yapı Anadolu coğrafyasındaki çarşıların en önemli örneklerindedir (Özdeş, 1998:35).

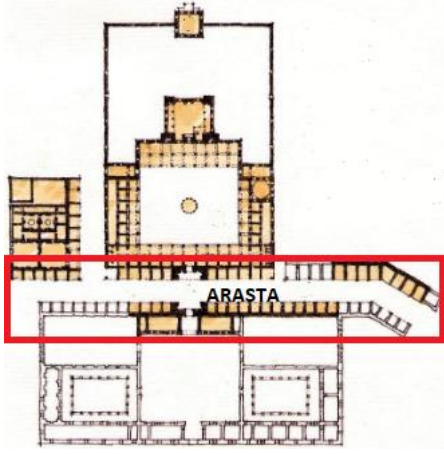

Şekil 3.6: Mısır Çarşısı, İstanbul
(URL-33)

3.3.9. Arasta

Osmanlı Dönemi'nde 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bir aks üzerinde sıralanmış dükkân yapılarına “arasta” adı verilmiştir (Şahin, 2015:2881). Özdeş (1998), arastayı kısaca “*üstü örtülü veya dükkanları saçaklı çarşıların eski ismi*” biçiminde tanımlamıştır.

Osmanlı Dönemi ticaret yapısı olan arasta, üzeri genellikle çatı veya tonozla örtülü bir sokağın karşılıklı iki yanında sıralı ve aynı cinsten malların satıldığı dükkanların oluşturduğu kagir çarşı yapıları olarak tanımlanmaktadır. Mimar Sinan eseri olan Lüleburgaz Sokollu Mehmet Paşa Külliyesi'ne bağlı olan arasta gibi sokağın üzeri açık arastalar da yapılmıştır. Arastalar, özellikle cami ve vakıf eserlerine gelir sağlama amacıyla bu yapıların yakınlarına yapılmışlardır. Kapalı arastaların sokakları iki ucundan ya da orta yerinden giriş alabilmektedir. Duvar ve tonozlarında küçük pencereler bulunmaktadır. Arastalar mimari olarak bedestenlere benzese de planlarında kiler ve mahzenler bulunmaz. Ayrıca, banka hizmetinin verildiği ya da değerli eşyaların satıldığı yapılar değildir (Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, 1991).

Şekil 3.7: Lüleburgaz Sokollu Mehmet Paşa Külliyesi ve Arastası Planı (URL-34)

Şekil 3.8: Günümüz Lüleburgaz Sokollu Mehmet Paşa Külliyesi ve Arastası (URL-35)

Osmanlı kentlerinde ticari merkez kurgusu, bir bedesten ile onun etrafında gelişmiş olan han ve arasta gibi yapı tiplerinin bir araya gelmesinden oluşmuştur. Arastalar, bu ticari merkezin oluşumunda, küçük birimlerden oluşan sayıca en fazla dükkâna sahiptir. Bu dükkanlar, üstü örtülü veya açık bir sokağın kenarlarında karşılıklı biçimde bir arada olabildikleri gibi bedestenlerle hanların cephelerini de sarabilmektedir (Akar, 2009:269). Bu kapsamda, Ankara Kale Senti'nde bulunan Mahmut Paşa Bedesteni arastalı bedestenlerin en önemli örneklerindedir. Ana yapı, bir bedesten ve bu bedesteni saran dükkanların oluşturduğu arastayla iki bölüm olarak tasarlanmıştır.

3.3.10. Kapalı Çarşı

Hasol (1993), kapalı çarşıları kısaca “*üzeri örtülü eski çarşı yapıları*” olarak tanımlanmaktadır. Pazar yerleri, farklı ölçeklerdeki dükkânların zamanla ana cadde çevresinde bir araya gelmesi ve giderek genişlemesiyle kapalı çarşılar evrilmiştir. Batı’da pazar alanlarını çevreleyen yapılar çok katlıdır ve sadece zemin katları ticari amaca yöneliktir. Doğu’da ise, tamamı ticari işlevli az katlı yapılardan oluşmaktadır (Coleman, 2007). Kapalıçarşıların ilk örnekleri, Kuzey Afrika (Tunus Kayravan), Orta Asya, İskenderiye, Musul, Şam, Tebriz, Halep, Semerkant, Bağdat, Buhara ve İsfahan kentlerindedir (Kurt, 2020:46).

Kapalı çarşılar, özelliklerine göre üç tip olarak ele alınabilmektedir: Üstü örtülü tek bir sokağı çevreleyen dükkânlardan oluşanlar (Bursa ve Niğde kapalı çarşıları), iki aksın birbirini dik kestiği ve bu aksların kenarlarına karşılıklı sıralı dizilmiş dükkânlardan oluşanlar (İstanbul Mısır Çarşısı) ve üstü kapalı çok sayıda

sokağın etrafına dizili dükkanlardan oluşanlar (İstanbul ve Kayseri kapalı çarşıları). Çarşı tiplerinin ortak özellikleri, amaca göre inşa edilmeleri, sade olmaları ve estetiğinin ebatlardan ziyade oranlarla öne çıkmasıdır (Özdeş, 1998:57).

Kagir yapım tekniği ile kesme taş ya da kesme taş ve tuğla kullanılarak inşa edilmişlerdir. Özellikle tonoz ve kubbeleri tuğla olarak imal edilmiştir. Kemerler ise kesme taş ya da tuğla örgüdür. Çatı örtüsü genellikle kurşun kaplamadır. Genel olarak doğal aydınlatma için pencere kullanılmamıştır. Bunun sebebi, çarşı içindeki dükkanlarda kıymetli mal ve para bulunması olarak gösterilmektedir (Özdeş, 1998:58).

Birbirinden çok ayrı dönemlere ait yapısal biçimleri tanımlayan kapalı çarşılar ve günümüz alışveriş merkezleri, işlevleri bakımından önemli benzerlikler barındırmaktadır. Bu mekânlar benzer ve farklı tür ürünlerin satıcılarını bir araya getirmektedir. Konumları belirli kıstaslarla seçilmektedir. Ticari amacın yanında bu mekânlarda sosyal işlevler de yerine getirilmektedir (Bal ve Taşdemir, 2019:3).

3.3.11. Çok Katlı Mağaza

Sanayi Devrimi sonrası Avrupa'da yaşanan düşünsel ve teknolojik boyutlardaki gelişmeler neticesinde ortaya çıkan toplumsal yapılanmada yenilenme kent merkezlerine işlevsel bir ağırlık getirmiştir. Hallerin ve kapalı çarşıların kentlerdeki her sınıftan insana hizmet vermesi aristokrat kesimi rahatsız etmeye başlamış ve böylelikle yeni bir alışveriş mekânı tanımlama arayışına girilmiştir. Bu arayış sonunda 18. ve 19. yüzyıllarda, ilk olarak İngiltere'de lüks tüketime hizmet verecek olan çok katlı mağaza (department store) yapılarını ortaya çıkarmıştır (Zengel, 2001).

Mağazalar, pasajların ayırık dükkân düzenine karşılık, markaların büyük birimler altında bir araya gelmesiyle oluşmuştur. 1851 yılında yapımı tamamlanan Londra'daki Kristal Palas bilinen ilk örneklerindedir. Dönemin yeni malzemelerinden olan cam ve demir kullanılmıştır. Kristal Palas, büyük hacimli yapısıyla ve iç mekânda yaratılan bahçe hissi ile alışveriş mekânlarının gelişmesinde büyük role sahip olmuştur (Erin ve Gönül, 2015:132). 19. yüzyılda çok katlı mağaza tipi İngiltere'nin ardından Amerika'da da uygulanmıştır. II. Dünya Savaşı'na kadar

alışveriş mekânı anlayışındaki tek gelişme ise “zincir mağazacılık”¹⁶ kavramının ortaya çıkması olmuştur (Zengel, 2001).

Şekil 3.9: Kristal Palas, Londra
(URL-36)

Çok katlı mağazalar, özellikle ilerleyen zamanlarda görsel olarak daha dikkat çekici tasarlanmışlardır. Arsa fiyatlarının artmasının da çok katlı yapılmalarında tercih sebebi olduğu bu mağaza tipinde, önceleri tek bir firmaya ait ticari faaliyetler yürütülmüştür. Sonrasında dükkân, mağaza, büro gibi çeşitli birimleri de bünyelerinde barındırmaya başlamışlardır. Motorlu araçların gündelik yaşamın bir parçası olmasıyla, sorun haline gelen araç parklarına yönelik, mağazaların yakınında ya da bodrum katlarında otopark çözümleri üretilmiştir. Bu birimler kentin ihtiyaçlarına göre şekillenmiştir (Say Özer, 1996:116).

Çok katlı mağazalarda, satışı yapılan ürünlerin insanların rahatlıkla gezebildiği geniş mekânlarda sergilenmesi sağlanmıştır. Günümüzdeki alışveriş merkezi fikrinin oluşmasında da çok katlı mağazaların işlevselliği ve büyüklüğü önem taşımaktadır (Erçetin Barlas, 2010:7).

3.3.12. Pasaj

18. yüzyılda İngiltere’de ortaya çıkan Endüstri Devrimi, ilerleyen yıllarda Avrupa’ya ve ardından Dünya’ya yayılarak bilimin ve teknolojinin hayatın her alanında kullanılmasında etkili olmuştur. Özellikle, sanayide yeni enerji kaynakları,

¹⁶ Zincir mağazacılık; tek merkeze bağlı, faaliyetleri belli oranda merkezin kontrolünde olan ve genel olarak aynı tipteki perakende mağazalardan oluşan ticari kuruluşlardır (Çakmakçı, 2009:77). Kooperatifçiliğin 1860’lı yıllarda gelişmesiyle birlikte ortaya çıkmışlardır (Erçetin Barlas, 2010:30).

yeni hammaddeler ve otomatik makineler kullanılmaya başlamıştır. Yerel ya da aile çevrelerinin elinde olan üretim, ulusal ve uluslararası seviyeye çıkmıştır. Buhar gücünün enerji kaynağı olarak, önce tekstil sektöründe ve ardından ulaşımda kullanılması gelişmelerin önünü açmış, 1712 yılı itibariyle endüstride buhar gücü yerini almıştır. 18. yüzyılın başında kok kömürü kullanılarak elde edilen dökme demir, yüzyıl sonuna doğru da işlenebilir hale gelerek, 19. yüzyıl başlarında mimarinin yeni taşıyıcı malzemesi olmuştur¹⁷. Önce sera yapımında kullanılan demir, sonrasında bina yapımında da kullanılarak mimariye yeni bir soluk getirmiştir (Baslo, 1998).

18. ve 19. yüzyılda sanayileşmenin etkisiyle oluşan ürün fazlasının pazarlanabilmesi için geniş alışveriş mekanları ihtiyacı belirlemiştir. Diğer taraftan, kapital artışıyla hızlı alım satım eğilimi doğrultusunda yeni müşteri tipinin oluşması da bu ihtiyaca etken olmuştur. Böylelikle pasajlar, kentlerde kapalı çarşı planlarına benzer biçimde, üzeri açık ya da kapalı, yaya erişimine açık, bir sokak ya da bulvardan diğerine geçiş imkânı veren ve dekoratif kapılarıyla sokaklardan ayrılmış ticari yapılar olarak gelişmiştir (Kazanç, 2002:21). Açık pasajlar sanayi alanlarında genellikle zanaatkârların kullandığı yapılar iken, kapalı pasajlar da lüks mallar satılan dükkânları barındırmaktadır (Aytar, 2012).

19. yüzyıl itibariyle Avrupa ve Amerika’da yayılmaya başlayan pasajlar, ilk olarak Paris’te ortaya çıkmıştır. Pasaj terimi de Türkçe karşılığı “geçit” anlamına gelen Fransızca “*passage*” kelimesinden türemiştir (Kazanç, 2002:21).

Pasajlar, mekân organizasyonu bakımından giriş katı dükkân, üst katları ise ofis kullanımıyla düzenlenmiştir. 19. yüzyılda ise, pasajların üzerini örten ve ona karakteristik özelliğini veren cam kubbeler ortaya çıkmıştır. Cam kubbeler, iklim koşullarına göre iç mekânı hem yağıştan korumakta hem de gün ışığından yararlanılmasını sağlamaktadır. Avrupa’da inşa edilen pasajlarda dönemin yeni malzemesi olan cam ve demir sıklıkla kullanılmıştır (Erin ve Gönül, 2015:132).

Paris’te ilk yapılan pasajlar, birbirine bitişik ve simetrik biçimde dizilmiş; alt katları dükkân, üst katları da ikamet amaçlı planlanmıştır (Aytar, 2012). Pasajların yaya aksının devamı biçimde tasarlanmış olması ticari olarak da bir hareketlilik sağlamıştır. Kapalı ve ışıklandırılmış olmaları hem hava şartlarından etkilenmemeyi

¹⁷ 19. yüzyılın başlarında çimento sanayisinin gelişmesiyle betonarme sistem ortaya çıkmıştır. Diğer yandan demir kullanımı yüzyılın sonuna gelindiğinde yerini çeliğe bırakmıştır (Baslo, 1998).

hem de güvenliğin sağlanmasını uygun kılmaktadır. Bu durum, değerli mal satan ve depolayan dükkân sahipleri için de önemli olmuştur (Kazanç, 2002:24).

Pasajlar, şehir merkezi dışında üretilmiş malların sergilendiği ve satıldığı ticari mekanlar olarak da karşımıza çıkmaktadır. Diğer yandan, 19. yüzyıl ticari yapısı olan pasaj yapılarının çevresinde yeme-içme mekanları, tiyatro, otel gibi sosyal ve hizmet yapıları yer almaktadır (Kazanç, 2002). İstanbul Beyoğlu İstiklal Caddesi'ndeki Atlas Pasajı ve Çiçek Pasajı, Fransa Paris'teki Passage des Panoramas, İtalya Milano'daki Galleria Vittorio Emanuele II ve betonarme inşa edilmiş ilk pasaj yapısı Almanya Berlin'deki Friedrichstrasse Passage Avrupa'nın en bilinen örneklerindedir.

20. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde ortaya çıkan *Alışveriş Merkezi* yapılarının pasajların mimari prensiplerinden esinlendiği görülmektedir. Daha büyük hacimlere sahip bu yeni ticari yapılar, içerisinde yaya gezintisine elverişli, doğal ya da suni olarak aydınlatma ve iklimlendirmenin sağlandığı, sosyal imkânlara sahip modern pasajlar olarak kent yaşantısının bir parçası haline gelmişlerdir. Bu anlamda alışveriş etkinliğini kapalı bir mekân içerisinde ve yapay bir kent algısı biçiminde sunan pasajlar, alışveriş merkezlerinin öncüsü olarak görülmektedir (Biol, 2005:422).

3.3.13. Alışveriş Merkezi

II. Dünya Savaşı sonrasında öncelikle Kuzey Amerika'da ve sonrasında Avrupa'da alışveriş ve ticaret mekanlarına dair ilk değişimler kendini göstermeye başlamıştır. Yıkıma uğramış kentlerin yeniden inşasında merkezin dışındaki bölgelerde sanayi ve konut ihtiyacı giderilmeye çalışılmıştır. Bu bölgelerde aynı zamanda alışveriş ve eğlence gibi yaşamsal ihtiyaçların da karşılanabildiği birimler oluşturulmuştur (Vural ve Yücel, 2006:101).

Önceleri kent dışında ortaya çıkan alışveriş merkezlerini daha çekici kılmak adına yeni çözümler üretilmiştir. İlk örneklerinde yaya yollarının üstü açık tasarlanırken, daha sonraki örneklerde bu aksların üzeri kapatılmıştır. Sosyal yaşam için sinema, eğlence alanları, çocuk bakım alanları, kafe-restoran gibi insanların vakit geçirebileceği cazibe mahalleri planlanmıştır. İç mekân tasarımlarında ürünlerin satışı için etkileyici sergileme yöntemleri dikkate alınmıştır. Motorlu

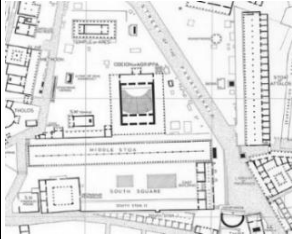
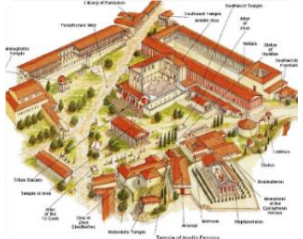
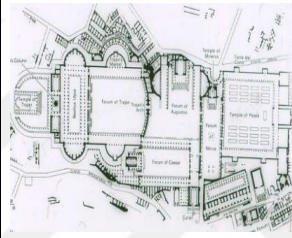
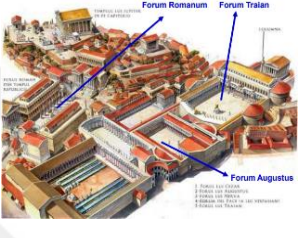
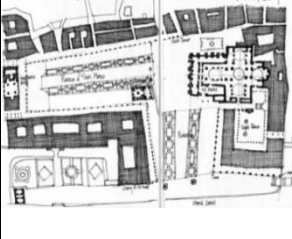

araçlar için otopark alanları oluşturulmuştur. Ekonomik alışveriş olanakları sunması da ticari yönden alışveriş merkezlerini cazip kılmıştır (Say Özer, 1996:122).

Yeni teknolojilere dayanan konfor çözümleri, katlı alışveriş merkezi yapılarında alternatif mimari düzenlemelere gidilmesini sağlamıştır. Betonarmenin temel yapı malzemesi olarak kullanılması, iç ortamın mekanik olarak iklimlendirilmesi ve yürüyen merdivenin erişimi olanaklı kılması bunlara örnektir. Bölücü yapı elemanlarının azaltılması ve kat döşemelerinde boşluklar açılması iç mekânda gezinti ve seyir eylemini rahatlatmıştır. Gelişen alışveriş anlayışıyla birlikte sosyal ihtiyaçlar da giderilmeye çalışılmıştır. Bu yeni anlayış ve mekânsal kurguyla yeni nesil alışveriş merkezi yapıları ortaya çıkmıştır.

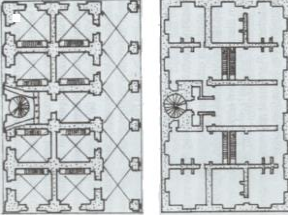

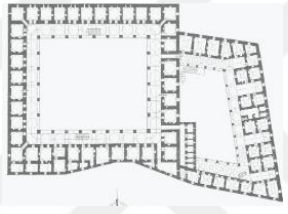

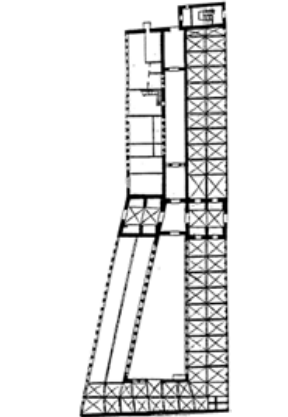

İlk alışveriş merkezi, Kuzey Amerika'da mimar Victor Gruen tarafından yarı açık alışveriş merkezi olarak tasarlanan, 1954 yılında Detroit'de hayata geçirilen Northland Alışveriş Merkezi'dir. Gruen, buradaki yeniliklerin cesaretiyle 1956 yılında Minnesota'da açılan, kapalı bir alışveriş merkezi olan Southdale Alışveriş Merkezi'ni tasarlamıştır (Vural ve Yücel, 2006:102).

Türkiye alışveriş merkezi kavramı ile 1980'li yılların sonuna doğru karşılaşmıştır. Bu dönemde malların ülkeye yoğun şekilde girmesi yeni bir tüketim olgusunu doğurmuştur. Değişen tüketim eğilimine koşut mimari çözümler ortaya koyan İstanbul'da Galleria, Ankara'da ise Atakule ve Karum alışveriş merkezleri, çağın gereksinimlere cevap verebilen Türkiye'deki ilk "alışveriş merkezi" yapıları olmuşlardır (Tokyay, 2005).

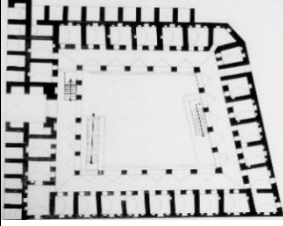

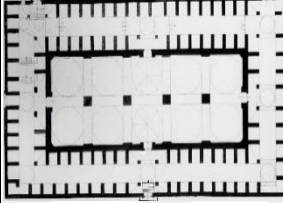

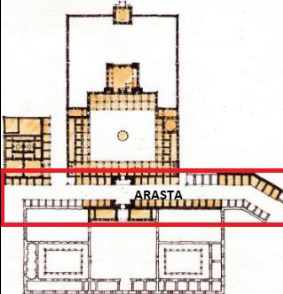

Tablo 1: Tarihi Ticaret Mekânlarının Gelişimi

Ticaret Mekânı	Mimari Özelliği	Örnek Yapılar	
		Plan	Görsel
Agora Antik Yunan M.Ö. 4.-5. YY. Avrupa	Etrafı kentin önemli dini ve kültürel yapılarıyla çevrili ve üzeri açık şekilde planlanmış ilk pazar yeri alanıdır (Zengel 2001). İlk örnekleri, bir uzun ve iki kısa kenarı kapalı, diğer uzun kenarı açık, tek katlı yapı tipindedir (Ersoy,1995).	 Şekil 3. 10: Atina Agorası Planı (URL-37)	 Şekil 3. 11: Atina Agorası (URL-38)
Forum Antik Roma M.Ö. 4. YY. Avrupa	Etrafında genellikle idari yapılar bulunan, önceleri asimetrik planlı, sonrasında simetrik dikdörtgen planlı olan pazar ve yaşam merkezleridir (Zengel, 2001).	 Şekil 3. 12: Roma Forumu Planı (URL-39)	 Şekil 3. 13: Roma Forumu (URL-40)
Pazar Yeri Orta Çağ 4.-5. YY. Asya- Avrupa	Sosyal yaşam ve ticaretin yapıldığı katedraller ile şatoların olduğu kent meydanlarında kurulu, üzeri örtülü, seyyar, açık tezgâh sisteminden teşkil edilmiş alanlardır (Zengel, 2001).	 Şekil 3. 14: Venedik San Marco Meydanı Pazar Alanı Planı (URL-41)	 Şekil 3. 15: Açık Alışveriş Alanı (URL-42)

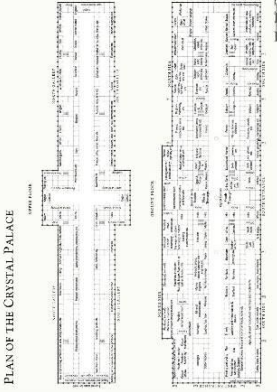

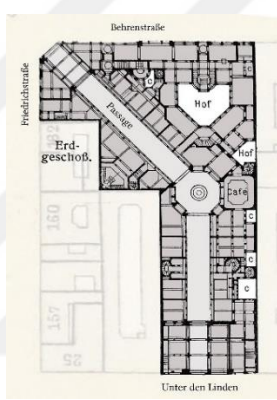

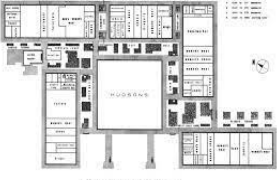

Tablo 1'in devamı

<p>Dükkân Avrupa 12. YY.</p>	<p>İlk zamanlar tek mekânda satış ve depolamanın bir arada yapıldığı, sonrasında ise kalıcı birimleriyle daha açık cepheleri olan, alt katı satış üst katı depolama ve yaşam amacıyla kullanılabilen, genel olarak iki ya da üç katlı blok yapılarıdır (Zengel, 2001).</p>	 <p>Şekil 3.16: Lyon Borsa Binası Zemin ve 1. Kat Planı (Zengel, 2001)</p>	 <p>Şekil 3.2: Borsa Binası, Lyon 1748-1750 (Only Lyon, 2018)</p>
<p>Kervansaray 12. YY. Anadolu</p>	<p>Şehirler arası ticari yollarda yapılmış konaklama amaçlı yapılarıdır. Hayvan barınakları, dükkân ve hizmet mekânları vardır (Özdeş, 1998; Atalan, 2016). Kalın taş duvarlı, kare ve dikdörtgen planlı büyük yapılarıdır (Benli, 2007).</p>	 <p>Şekil 3.17: Rüstem Paşa Kervansarayı Planı (URL-43)</p>	 <p>Şekil 3.3: Rüstem Paşa Kervansarayı, Edirne 16. YY (URL-31)</p>
<p>Hal 13. YY. Avrupa</p>	<p>Sık düzenlenen açık market biçimindeki panayır ve fuarların çevresinde iki üç katlı dükkanların olduğu bu açık pazar yerlerinin, dönemin yeni malzemesi olan çelikle yapılmış taşıyıcılarla üzerinin kapatılıp kalıcı hale getirilmesiyle oluşan yapılarıdır (Zengel, 2001).</p>	 <p>Şekil 3.18: Ypres Kumaş Hali Planı (Say Özer, 1996)</p>	 <p>Şekil 3.4: Ypres Kumaş Hali, Belçika, 13. YY (URL-32)</p>

Tablo 1'in devamı

<p>Han 14. YY. Anadolu</p>	<p>Kentlerde barınma ve ticari amaçla yapılmıştır. Avlu etrafına sıralanmış, revaklara açılan odaları, avlu içini gören mahzen ve dükkanlara sahiptir. Bedestenler gibi dışa açılan dükkanları olanları da vardır (Arel ve Atalan, 2016).</p>	 <p>Şekil 3.19: Kurşunlu Han (URL-44)</p>	 <p>Şekil 3.20: Kurşunlu Han, Ankara 1471 (Nalçacıoğlu, 2020)</p>
<p>Bedesten 15.-16. YY. Anadolu</p>	<p>Kumaş ve bez satışı amacıyla yapılmış, sonrasında değerli mal ve antika eşya alışverişine ayrılmış kapalı çarşılardır (Özdeş, 1998). Dikdörtgen ya da kare planlı olup, genellikle kapılar dört bir yönden çarşı içine açılmaktadır (Akar, 2009).</p>	 <p>Şekil 3.21: Mahmutpaşa Bedesteni Planı (URL-45)</p>	 <p>Şekil 3.22: Mahmutpaşa Bedesteni, Ankara 1471 (Nalçacıoğlu, 2020)</p>
<p>Arasta 15. YY. Anadolu</p>	<p>Üzeri genellikle çatı veya tonozla örtülü, bir sokağın, karşılıklı iki yanında sıralanmış ve aynı cins malların satıldığı dükkanlardan oluşan kâgir çarşı yapılarıdır (TDV, 1991).</p>	 <p>Şekil 3.7: Sokollu Mehmet Paşa Külliyesi Arastası Planı (URL-34)</p>	 <p>Şekil 3.8: Sokollu Mehmet Paşa Külliyesi Arastası, Lüleburgaz 1569 (URL-35)</p>
<p>Kapalı Çarşı 15. YY. Orta Asya, Kuzey Afrika, Anadolu</p>	<p>Pazar yerlerindeki, farklı ölçekte dükkanların zamanla ana cadde çevresinde bir araya gelerek genişlemesi ile ortaya çıkmıştır. Batı'da, pazar alanlarında bulunanlar çok katlı olup ilk katlar ticari alandır (Coleman, 2007).</p>	 <p>Şekil 3.23: Kapalı Çarşı Vaziyet Planı (URL-46)</p>	 <p>Şekil 3.24: Kapalı Çarşı, İstanbul 1461 (URL-47)</p>

Tablo 1'in devamı

<p>Çok Katlı Mağaza 18.-19. YY. Avrupa</p>	<p>Pasajların ayrıık dükkân sistemine karşılık, markaların büyük birimlerle bir araya gelerek ve dönemin yeni malzemesi camla demirin kullanıldığı yapılarıdır. Günümüz alışveriş merkezi fikrinde işlev ve büyüklüğü etkilidir (Erin ve Gönül, 2015).</p>	 <p>Şekil 3.25: Kristal Palas Zemin ve 1. Kat Planı (URL-48)</p>	 <p>Şekil 3.9: Kristal Palas, Londra 1851 (URL-36)</p>
<p>Pasaj 19. YY. Avrupa</p>	<p>Kentlerde, kapalı çarşı planlarına benzer biçimde, üzeri açık ya da kapalı, dekoratif kapılarla sokaklardan ayrılmış, yaya aksına açık ve birinci katı dükkân, üst katları ise ofis amaçlı kullanılan ticari yapılarıdır (Aytar, 2012).</p>	 <p>Şekil 3.26: Kaisergalerie Pasajı Planı (URL-49)</p>	 <p>Şekil 3.27: Kaisergalerie Pasaj, Berlin 1873 (URL-50)</p>
<p>Alışveriş Merkezi (AVM) 20. YY. Amerika Birleşik Devletleri (1954)</p>	<p>II. Dünya Savaşı sonrası kent merkezleri dışında sanayi ve konut ihtiyacı giderilirken bu bölgelerde alışveriş ve eğlence ihtiyaçlarının da karşılanabildiği birimler olarak ortaya çıkmış ticari yapılarıdır (Vural ve Yücel, 2006).</p>	 <p>Şekil 3.28: Northland Center Planı (URL-51)</p>	 <p>Şekil 3.29: Northland Center, Detroit 1954 (URL-52)</p>

BÖLÜM IV

ALİŞVERİŞ MERKEZİ (AVM) YAPI TİPOLOJİSİ

Antik Mısır-Hitit döneminde, çekim merkezi olan tapınakların etrafında bulunan açık mekânlarda alışveriş etkinliği yapıldığı bilinmektedir. Antik Yunan ve Helenistik dönemde ise bu etkinlik mimari bir biçime dönüşmüş ve ardından kentin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. İlk planlı alışveriş etkinliği Antik Yunan'da *agora* ve Roma Dönemi'nde *forum* yapılarında görülmüştür (Tokyay, 2005). Kentlerin merkezinde yer alan bu yapılar, kent mekânı ile alışveriş mekânının iç içe geçtiği çok işlevli kamusal alanlar yaratmıştır (Biol, 2005:422).

Mimari ve planlamada modernizmin etkisiyle geleneksel kentler ve kamusal alan algısı ciddi bir dönüşüme uğramıştır. Kamusal mekân yapı içinde tanımlanmaya, bu iç mekân kentin bir parçasına dönüşmeye ya da kentsel alan yapılaşmaya başlamıştır (Biol, 2005:422).

Kamusal mekân genel anlamda, her bireyin ulaşabildiği ve erişebildiği alanlar için kullanılır. “*Kamu*” ifadesi, etnik köken, ulus, cinsiyet, vb. fark etmeksizin birbiriyle iç içe yaşayan insan topluluğunu tanımlamaktadır. 20. yüzyıl ile birlikte kapitalizm sisteminin içinde şekil bulan gündelik hayat tarzı, iş, eğlence ve dinlenme biçiminde çeşitlenmiş ve bu çeşitliliğe bağlı olarak mekânlar da birbirinden ayrılarak farklılıklar göstermeye başlamıştır. Bu yeni yaşam tarzı, dünya savaşlarının hemen sonrasında yerle bir olan kentlerin yeniden inşa edilmesinde etkili olmuştur (Vural ve Yücel, 2006:98).

20. yüzyılın başlarında şehir plancısı mimar Tony Garnier¹⁸ “*endüstriyel kent*” projesi ile, kentlerin birbirinden bağımsız aktivite alanlarına ayrılabilceği bir teknoloji ütopyasını öne sürmüştür (Frampton, 1992; Vural ve Yücel, 2006:101). Bu

¹⁸ Fransız Şehir plancısı mimar Tony Garnier (1869-1948) 20. yüzyıl mimarlığının öncülerindedir. Betonarmeyi ilk kullanan mimarlardandır. Kent planlamasında yeni fikirler ortaya koyarak sanayi kenti projeleri geliştirmiştir. 1917 yılında “*Cité Industrielle* (endüstriyel kent)” planını oluşturmuştur (Britannica, 2022),

proje tam anlamıyla hayata geçmese de Kuzey Amerika ve Avrupa’da savaş sonrası yıkılan kent merkezlerinin çeşitli aktivite bölgelerine ayrılarak yeniden inşasında rol oynamıştır. Bu şehirlerde, finans gibi hizmet birimleri kent merkezlerine, sanayi yapıları ve yeni konut alanları kent dışına konumlandırılmaya başlamıştır. Endüstri devri öncesinde kent merkezlerinde zanaat işleri, ticaret ve konutlar bulunmaktayken, endüstrinin ve ekonominin gelişimi ile motorlu taşıtlar gibi insan yaşamının parçası haline gelen unsurlar kentleri farklı faaliyet alanlara ayırmaya başlamıştır (Vural ve Yücel, 2006:101).

İkinci Dünya Savaşı sonrası ulaşım alt yapısının gelişimine bağlı olarak, araç sayısının artması ve orta sınıfın kent merkezinden çeperlere kayması banliyöleri oluşturmuş ve buradaki yerleşim yoğunluğunu arttırmıştır. Bu gelişme tüm tarihsel süreç içerisinde alışveriş mekânlarında radikal bir değişime sebep olmuştur. Öncesinde kent merkezinde ve bu merkezin etrafında yer alan alışveriş mekânları, banliyölerde bünyesine donatı alanlarını da alan yapılara evrilmişlerdir (Erin ve Gönül, 2015:133).

1970’li ve 1980’li yıllarda tüketim olgusunun ön plana çıkarılması doğrultusunda alışveriş merkezlerinde daha çok tüketim amaçlı zaman geçirilmesine yönelik yeni düzenlemelere gidilmiştir. Özellikle 1980’den sonra belli ölçülerde, banliyö alışveriş merkezlerinden, alışveriş, ofis ve eğlenceyi de kapsayan kentsel ve karma kullanımlı alışveriş merkezlerine doğru geçiş yaşanmıştır. Böylelikle küreselleşen kentin tüketim biçiminin, kültür ve sanatı da içine alacak şekilde yeni tür bir alışveriş kavramına dönüştüğü göze çarpmaktadır (Firidin Özgür ve Özaydın, 2009).

Tokyo’ya göre, bir cazibe merkezi haline gelen alışveriş merkezleri, orta ve yüksek gelir grubu için yeni kentsel alan ve peyzajlar, düşük gelir grubu için toplu taşıma ile ulaşılabilen prestij mekânları ve tüm gelir grupları için de yaşadıkları kentin karmaşasından kaçabilecekleri, kendine özgü bir yaşam sunan alanlar olarak görülmektedir (2005).

4.1. ALIŞVERİŞ MERKEZLERİNİN (AVM) ORTAYA ÇIKIŞI

Çağdaş “Alışveriş Merkezi” (AVM)¹⁹ yapıları ilk önce 19. Yüzyılın sonlarına doğru pasaj yapıları ve büyük mağazalar olarak karşımıza çıkmıştır (White ve Sutton, 2001; Birol, 2005:422). Pasajlar, kentten yalıtılmış alışveriş mekânlarının ilk işaretini veren yapılar olmuştur. Bu yapılar sayesinde vitrin bakma ve alışveriş eylemi bir çeşit boş zaman değerlendirme etkinliğine evrilmiştir (Backes, 1997; Birol, 2005:422).

İlk AVM’ler, kentlerin dışında, orantısız biçimde büyük, çevre mekân algısından ayrılmış, kendi içinde izole, yapay iklimlendirmeli ve büyük otopark alanına sahip bir tasarım anlayışıyla inşa edilmiş yapılar olarak görülmektedir (Erin ve Gönül, 2015:133). İlk ortaya çıkışı 1950’li yıllara denk gelen günümüz AVM’lerinin gelişimi banliyölerdeki konut alanlarının ihtiyacına göre şekil bulmuştur. Kent merkezlerinin dışındaki konut alanlarının cazibesini 20. Yüzyılın ortalarında arttıran bir unsur olan AVM’ler, sonrasında kendi başına kazanç kapısı olan yatırımlara dönüşmüşlerdir. Böylelikle bu ticari yapılar kent merkezlerinde de inşa edilmeye başlanmıştır (Zukin, 1998).

İnsanlar, sıkıcı çalışma mekânlarından, trafikten soyutlanmış konut alanlarından uzaklaşarak, topluma yönelik sağlıklı yaşam alanlarına ihtiyaç duymuşlardır. Bunun için yeni bir sosyal mekân anlayışının kurgulanması gerekmiştir. Bu sosyal mekânlar, trafik ve gündelik yaşamın sıkıcılığından uzak insanlar için hem bir kaçış noktası hem de bir ticari toplanma merkezi olarak ele alınmıştır. 20. Yüzyıl başlarında, mekânsal kurgunun ve yaşamın farklı aktivite alanlarına ayrılmasıyla kent merkezlerinin anlamını yitirdiği bir dönemde alışveriş merkezlerinin kent merkezlerinin bu görevini tamamlayacağı ön görülmüştür (Gruen ve Smith, 1967).

Kentlerdeki farklı faaliyet alanlarının ayrımı alt merkezlerin oluşmasına sebep olmuştur. Sonrasında, alt merkezlerde yaşayanlar için kent merkezindeki kültürel, sosyal ve ticari faaliyetlere ulaşmak sorun olmaya başlamıştır. Viyanalı mimar Victor Gruen (1903-1980) bu sorundan yola çıkarak, Detroit-ABD’nde 1954 yılında hizmete açılan ilk alışveriş merkezi olan *Northland Alışveriş Merkezi*’ni tasarlamıştır. Northland Alışveriş Merkezi, çeşitli yapı kütlelerinin açık alanlar

¹⁹ AVM sözcüğü kamuoyunda “Alışveriş Merkezi” ifadesinin kısaltması olarak kullanılmaktadır.

oluşturularak birbirlerine bağlanmasıyla meydana gelmiş bir kompleks biçimde inşa edilmiştir. Bu yapı Gruen'in düşüncelerine uygun olarak kentsel yaşamın gelişiminde bir çekim merkezi olmuştur. Sonraki yıllarda çevresinde, iş merkezi, konut, hastane gibi yapılar yer almaya başlamıştır. Diğer yandan, Gruen bu projesiyle, çok katlı alışveriş mekânlarının üst katlarının gezilmediği düşüncesine yanıt olarak, kullanıcıları yürüten merdivenlerle üst katlara çıkartabilmeyi başarmıştır (Vural ve Yücel, 2006:102).

Gruen'in ikinci projesi Minnesota-ABD'nde 1956 yılında gerçekleştirdiği *Southdale Alışveriş Merkezi* olmuştur. AVM, Minnesota'nın dondurucu kış soğuşundan ve kavurucu yaz sıcaklarından korunabilmek için tamamen kapalı bir alışveriş mekânı olarak tasarlanmıştır. Yapı, iki katlı, yatayda genişleyen bir alışveriş merkezi kurgusuna sahiptir. Gruen, insanların iklim şartlarından dolayı açık kentsel bir mekânda uzun süre konforlu bir biçimde alışveriş edemeyeceklerini düşünmüştür. Kapalı bir alışveriş merkezinin satıcılar ve tüketiciler açısından ticari fayda sağlayabileceğini göz önünde bulundurmuş, birçok mağazanın tek bir kapalı mekânda bir arada bulunmasının toplumsal paylaşımına da olumlu etki edeceğini ön görmüştür (Kowinski, 1985; Vural ve Yücel, 2006:102).

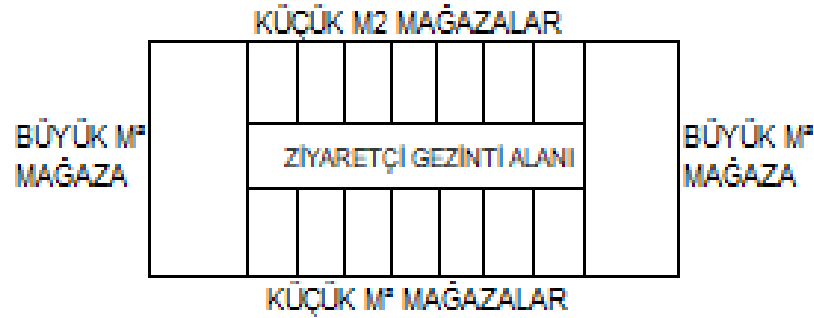
Amerika'daki bu gelişmelerle eş zamanlı olarak, Avrupa'da da benzer gelişmeler yaşanmıştır. Ticari merkezler ve büyük mağazalar kendi içlerinde değişime uğrayarak belirli sayıda alışveriş merkezleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Avrupa'daki alışveriş merkezleri, Amerika'da gelişim gösteren mimari çözümleri benimsemişlerdir. Ancak, Avrupa ülkelerinde tasarlanan alışveriş merkezlerinin yalnızca alışveriş etkinliğine yönelik kurgulandığı, Amerika'daki gibi içlerinde sosyal ve kültürel aktivitelere yer verilmediği görülmektedir. 1960'lı yıllarda ise Ortadoğu ve Uzakdoğu'da modern perakendeciliğin gelişimine bağlı olarak AVM yapıları ortaya çıkmaya başlamıştır. 1990'lı yıllar ise, bu coğrafyalarda alışveriş merkezlerinin hızla yayılmaya başladığı yıllardır (Ceylan, Erol ve Özbakır, 2017:248).

4.2. ALIŞVERİŞ MERKEZLERİNİN (AVM) MEKÂNSAL ORGANİZASYONLARI VE TASARIM KRİTERLERİ

Alışveriş merkezleri, kent merkezine bir alternatif olacak biçimde tanımlanan ve tamamıyla ticarileştirilmiş mekân organizasyonları olarak belirirler. Temelinde

“kent mekânı bileşenlerinin belirli bir amaç doğrultusunda yapı içerisinde yeniden kurulması” prensibini barındırmaktadırlar. Daha fazla tüketimin asıl amaç olduğu alışveriş merkezleri, barındırdığı kent mekânı bileşenlerini de bu amaç doğrultusunda kullanmaktadır. Bu anlayışa yönelik, yapı içine doğal ışık mümkün olduğunca fazla alınmakta ya da yapay gün ışığı aydınlatmalar kullanılmaktadır. İçerideki mağaza cepheleri, kent caddelerindeki dükkanların cephelerine benzetilmeye çalışılmaktadır. Bu tip tasarım anlayışıyla birlikte, kentsel mekân bir anlamda alışveriş merkezi yapılarına yansıtılmaktadır (Biol, 2005:423).

Gruen’in 1950’li yıllarda ortaya koyduğu AVM tipolojisinin plan şemasına göre ortada doğrusal biçimde düzenlenmiş bir ziyaretçi gezinti alanı yer almaktadır. Bu alanın iki ucunda büyük mağazalar, yeme içme alanları, eğlence merkezi gibi referans olabilecek cazibe mekânları konumlandırılmıştır. Doğrusal aks üzerindeki gezinti alanı, her iki uçta yer alan bu cazibe mekânlarını yapı içerisinde birer hedefmiş gibi algılatmaktadır. Gezinti alanının her iki yanında tek sıralı bitişik mağazalar ardışık düzenleriyle, yapı içinde insanların hareketine kontrollü şekilde yön vermektedir. Bu kurgu ticari başarı odaklı, tekdüze ve seçenek sunmayan bir mekân organizasyonunu ortaya koyarken, kent mekânı çeşitliliğini ortadan kaldırmaktadır (Biol, 2005:424).

Şekil 4.1: Alışveriş Merkezi Plan Şeması
(Biol, 2005)

İlk örnekleri, çok katlı büyük ve tek katlı daha küçük dükkânlardan oluşmaktadır. Yalnızca yaya kullanımına açık sokak dokusu biçiminde kurgulanmışlardır. Ağırlıklı olarak, %50 büyük mağaza (*department store*) ve %50 küçük mağazalardan meydana gelmektedirler. İlk AVM’lerin odak noktaları büyük tip mağazalardır. Büyük mağazaların Amerika’daki örnekleri 100.000 m² civarını bulmaktadır (Güzel ve Sönmez, 2002:41).

Alışveriş merkezlerinin popüler ticari yapılar olması nedeniyle her geçen gün nicelik olarak artış gösterdikleri fark edilmektedir. Bu artış, AVM yapılarının kontrol altına alınmasını da gerekli hale getirmiştir. Bu kapsamda, ticari yapıların AVM olarak tanımlanabilmesi, sınıflandırılabilmesi ve işletilebilmesi için dünya ölçeğinde iki önemli kuruluş bulunmaktadır: İlki, 1957 yılında kurulmuş olan ICSC (International Council of Shopping Centers - Uluslararası Alışveriş Merkezleri Konseyi)'dir. Türkiye de alışveriş merkezlerine yönelik sınıflandırma ve standartları belirlemede ICSC'nin Avrupa ülkeleri için uyguladığı kuralları baz almaktadır. Bu konsey tarafından yapılan değerlendirme ölçütlerine göre bir ticari mekânın AVM olarak tanımlanabilmesi, içerisinde bulunan perakende dükkânların ve farklı ticari birimlerin bütüncül olarak planlanmış ve inşa edilmiş olmasına bağlıdır. Diğer yandan AVM'nin tek merkezden idare edilmesi, ortak kullanıma uygun araç parkına sahip olması gerekmektedir. Bu konsey sınıflandırma çalışmalarını AVM'lerin toplam brüt kiralama alanları üzerinden de yapmakta olup, toplam kiralanabilir alanın 5.000 m² üzerinde olmasının gerektiğini belirtmektedir. ICSC, AVM'lerin sınıflandırma ölçütlerini Asya, Avrupa ve Amerika ülkeleri için ayrı ayrı ele almaktadır. İkinci sınıflandırma kuruluşu ise BCSC (British Council of Shopping Centers - İngiliz Alışveriş Merkezi Konseyi)'dir. Bu konsey, AVM'leri sahip oldukları işlevlere ve konumlarına göre sınıflandırmaktadır (Ceylan, Erol ve Özbakır, 2017:252).

Alışveriş merkezlerinin başarısını, kentle olan ilişkileri, otopark ve çevre düzenlemeleri, içlerinde eğlence ve sosyal yaşama ait cazibe mekânlarının (sinema salonu, yeme-içme mekanları, oyun alanları vb.) oluşturulması, değişen demografik özelliklere yanıt veren ortamların tasarıma eklenmesi (ortalama yaşın artmasının ve bekar, çocuksuz çiftlerin dikkate alınması gibi), açık, kapalı yaya ve araç sirkülasyonlarının verimli bir şekilde çözülmüş olması öncelikli olarak belirlemektedir (Maitland, 1985).

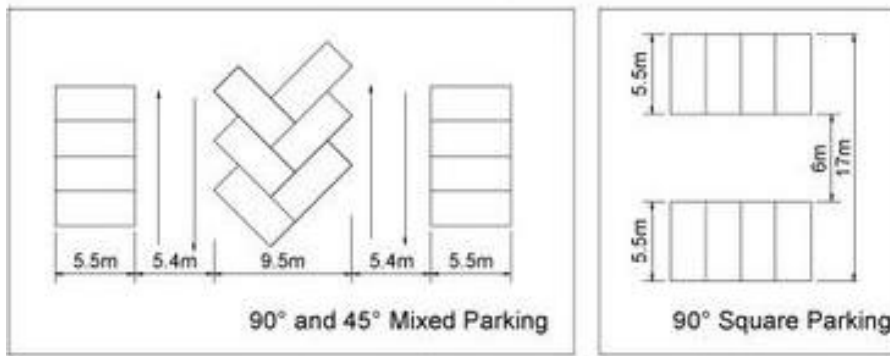
AVM'ler için uygun, büyük ve aynı zamanda ekonomik arsalar tercih edilmektedir. Banliyölerde daha fazla konumlanmalarına rağmen, kent merkezinde yapılacaklar da mevcut kent planında belirtilen araç trafiğine entegre olabilmelidirler. Genel olarak, bodrum katlarında araç kapasitesine göre kurgulanmış otopark alanları, zemin katta büyük marketler, üst katlarında mağazalar ve en üst

katlarında da yeme-içme mekanları (*food court*), oyun mekânları ve sinema salonları gibi sosyal fonksiyonlar yer almaktadır (Tokyay, 2005).

Tasarım aşamasında engelli kullanımına yönelik düzenlemeler de mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Özellikle girişlerin, yatay ve düşey dolaşım alanlarının, otopark alanlarının, otopark giriş rampa ve platformlarının, aydınlatmanın, kapı açılımları ve boyutlarının, yönlendirmelerin, zemin malzemelerinin ve rekreasyon alanlarının evrensel tasarım kriterlerine uygun gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Akyol ve Kaya, 2002:46).

4.2.1. Otopark

AVM'leri planlama kriterlerinden biri de bu yapıların araç park edebilme olanaklarının tasarlanmasıdır. Açık ya da kapalı otopark alanlarının yeterli olabilmesi kadar kullanışlı olması da AVM'lerin en önemli gereksinimlerindedir. Çalışanlara yönelik uzun süreli, ziyaretçilere yönelik kısa süreli otopark alanlarının planlanması gerekmektedir. Araç dizilimi 45° (2,40 m genişlik) ve 90° (2,70 m genişlik) olacak şekilde düzenlenebilir (Beddington, 1991). AVM projelerinde, bodrum katlarda konumlanan kapalı otoparklar planlanırken yapının statik taşıyıcıları dikkate alınmaktadır. Ayrıca günümüz AVM otoparklarında, engelli araçlarına ayrılan alanların dışında elektrikli araçlara ayrılmış şarj istasyonlu park alanları da dahil edilmektedir.

Şekil 4.2: Otopark alanı 45° ve 90° otomobil yerleşimleri (URL-53)

4.2.2. Yeşil Alan

Alışveriş merkezleri için yeşil alan düzenlemesi, dış ve iç mekân olmak üzere iki grupta ele alınmaktadır. Dışarıda, peyzaj tasarımı ve uygulamaları, yeşil alan

düzenlemesi dışında, yaya yürüyüş yollarını, araç yollarını, merdivenleri, engelli rampalarını, oturma birimlerini, aydınlatma öğelerini, vb. de kapsamaktadır. Yaya yollarının zemin kaplamaları, sokak mobilyaları, merdiven korkulukları, süs havuzları ve sanatsal yerleştirmeler de alışveriş merkezinin estetik görünümüne katkı sağlayan peyzaj düzenlemeleri kapsamındadır. Peyzaj tasarımında, bitkiler mevsimsel değişimlere uyumlu; donatı unsurlarında kullanılacak malzemeler ise, her türlü dış ortam şartlarına ve darbelere karşı dayanıklı olmalıdır. Diğer yandan, yaya ve araç yollarının kolayca fark edilebilir olması gerekmektedir. Engelli kullanıcılar için erişilebilirlik sağlanmalıdır. Yapı içi peyzaj uygulamalarında, bitkilerin yerleştirilmesindeki konum en önemli hususlardandır. Fazla ısı yayan aydınlatma armatürleri tercih edilmemelidir. Doğal bitkiler için uygun olmayan alanlarda, suni bitkiler tercih edilebilir (Beddington, 1991; Çakar, 2010:47).

4.2.3. Kapalı Alanlar

Alışveriş merkezi tasarımlarında öncelikli amaç kullanıcılar için mekânı cazip hale getirmektir. Mekân içerisinde uzun süre vakit geçirilmeye elverişli olmalıdır. Yapı içeride, dış ortamdaki gelebilecek olumsuzluklara karşı yalıtılmış, çeşitli etkinliklerin ve mekânsal zenginliklerin sunulduğu bir alana sahip olmalıdır. Bir alışveriş merkezinde kapalı alan kurgusunun odağı genellikle galeri boşluğudur. Galeri boşlukları, mekânı dış ortam koşullarından koruyan ve cazip kapalı bir ortak alan yaratarak alışveriş etkinliğini konforlu hale getiren merkezi mekânlar olarak öne çıkmaktadırlar (Uzun, 2002:23).

Alışveriş merkezlerinde genel anlamda iç mekânın görünebilir ve net biçimde okunabilir olması, içeride güvenli olarak uzun süre kalınabilmesi bakımından önemlidir. Bu amaçla iç mekânda doğal aydınlatmaya yer vermekle birlikte sokak ilişkisinin kurulması alışveriş merkezlerini daha tanımlı ve algılanabilir kılmaktadır (Yılmaz, 2017:63).

Alışveriş merkezlerinde tüketicinin alışveriş eylemini zayıflatacak olan soğuk, sıcak, iç ve dış ortam gürültüsü gibi olumsuz unsurlar azaltılır. Bunun için iklimlendirme tesisatı ve akustik yalıtım yapılır. Yapının kendine özgü kapalı bir kentsel merkez olabilmesi, dışarıdaki doğal ortamdan daha konforlu bir ortam oluşturulmasını da içermektedir (Tokyay,2005).

4.2.3.1. Dükkânlar

AVM'lerin var oluş amaçlarının kapitalist tüketim olduğu göz önüne alındığında, tasarlanan mekânların tüketicide satın alma arzusunu uyandıracak ve bu arzuyu sürekli canlı tutacak şekilde olması istenir (Yılmaz, 2017:70). AVM yapılarında bulunması talep edilen büyük ve küçük dükkânlar olarak, marketler, mağazalar, restoran ve kafeler, büfeler, banka şubeleri, eczaneler sayılabilmektedir. Dükkânların planlamasında, fark edilebilirlik önemli unsurların başında gelmektedir. Yatay ve dikey sirkülasyon elemanları tasarlanırken, onların dükkânların görünürlüğüne engel olmamalarına dikkat edilmelidir (Yazıcı, 1989; Yılmaz, 2017:68).

4.2.3.2. Servis Alanları

Alışveriş merkezlerinde ürünlerin girişinin ve atıkların çıkışının sağlandığı servis alanları bulunmaktadır. Servis alanları yapının bodrum katında (satış alanı iz düşümünde), zemin katta (satış alanı kotunda) ve çatı katında (yine satış alanı iz düşümünde) konumlanabilmektedir. Malların gelişinden depolanmasına kadar, mal geliş yolları, boşaltımı ve depolama alanları olmak üzere üç ayrı servis alanı gerekmektedir. Bu alanların tasarımında gerekli işlevin ve yeterli kapasitenin sağlanmasına dikkat edilmelidir. (Aksoy, 2009). Ayrıca, AVM'de çalışan personelin dinlenme, kıyafet değişimi, istirahati ve işletme gereksinimleri için de servis alanlarına ihtiyaç vardır. Ürün sevkiyatı yapılırken AVM'de bulunan tüketicilerin bu hareketlilikten etkilenmemesi ve mümkünse bu hareketliliği görmemesi önemli bir tasarım kriteridir. Yine, yapı içerisinde sevkiyatla doğrudan bağlantılı olarak, depolama alanlarına açılan arka koridorlara ve ayrı yük asansörlerine tasarımda yer verilmelidir (Yılmaz, 2017:67).

4.2.3.3. Sosyal Aktivite Alanları

Satış mekânlarının dışında tüketicileri uzun süre AVM içinde tutabilmek için alışveriş haricinde çeşitli aktivitelere ve bu aktiviteler için gerekli alanlara da yer verilmektedir. Bu aktivite alanlarından bazıları, yeme-içme mekanları (*food court*), sanat galerisi, yüzme havuzu, spor merkezi (*fitness center*), buz pateni pisti, sinema-tiyatro salonu, toplantı salonu ve çocuk oyun alanı olarak sayılabilir (Beddington,

1991). Aktivite alanları, alışveriş merkezinin gün içi kullanımını artırır ve mekânsal zenginliğe katkı sağlar (Yazıcı, 1989; Aksoy, 2009:29).

4.2.3.4.Ortak Alanlar ve Sirkülasyon

Çok katlı AVM’lerde katlar arası görsel ilişkiyi sağlayan galeri boşlukları (*atrium*) bırakılmaktadır. Bu galeri boşlukları, düşey sirkülasyon elemanlarını (asansörler, yürüyen merdivenler) görsel ve fiziksel olarak içine alacak şekilde kurgulanmaktadır. Galeriyi boşluklarını çeviren koridorlar ise, doğrusal, grid ya da çeşitli geometrik formlarda tasarlanabilmektedir (Aksoy, 2009). Alışveriş merkezleri, kapalı bir kentsel mekân yaratma amacı gütseler de ortak alanların toplam alanlara oranı oldukça düşüktür (Tokyay, 2005).

AVM’lerde yatay sirkülasyon elemanlarının kesiştiği noktalarda merkezi toplanma-buluşma alanları yaratılmaktadır. Bu merkezi alanlar, çeşitli düzenlemelerle cazip mekânlara dönüştürülebilmektedir. Süs havuzları, iç mekân bitkileri, oturma elemanları, küçük kafeteryalar, kiosklar veya sergi ve gösteri alanları bu alanları zenginleştiren düzenlemelerdendir.

Alışveriş merkezlerinde dolaşım alanları ile dükkânlar arasında bir ilişki kurulması gerekir. Ana girişler görünebilir; giriş holü, davetkâr ve ferah olmalıdır. Bodrum katta yer alan kapalı otoparka gelen kullanıcılar, düşey sirkülasyon elemanları ile kolaylıkla üst katlardaki alışveriş alanlarına ulaşabilmelidir. Otoparkla ticari alanlar arasında olan ve ticari alanların birbiriyle olan en uygun yürüyüş mesafesi hesaplanmalıdır (Verdil, 2006).

4.2.3.5. Yangın ve Güvenlik

Çok sayıda kullanıcıya hitap eden ve aynı anda çok sayıda insanı ağırlayan alışveriş merkezlerinde konforlu bir kullanım için tüm paydaşların güvenliğinin sağlanması önem arz etmektedir. Güvenlik sistemleri, yangın, deprem, sel gibi doğal afetlere, hırsızlığa ve terör saldırılarına karşı koruma sağlamaktadır (Tokyay, 2005). Güvenliğin AVM yönetimi tarafından üstlenildiği bu yapılarda, devriye düzeni, giriş kontrolleri, alarm sistemleri gibi uygulamalar görülmektedir. Yangın merdivenleri ve acil çıkışlar gibi yapısal elemanların da güvenlik koşulları göz önüne alınarak tasarlanması, etkili pasif güvenlik tedbirlerindedir (Yılmaz, 2017).

4.3. ALIŞVERİŞ MERKEZLERİ (AVM) KAVRAMINA ELEŞTİREL BAKIŞ

Alışveriş merkezleri, günümüzde kent yaşamının bir parçası haline gelmiştir. Bu nedenle, kent mekânının dönüşümünde ve şekillenmesinde doğrudan etkilidirler. Ancak, içe kapalı bir kütle olarak tasarlanmaları, alışveriş merkezlerini kentten kopuk yapılar haline getirmektedir. Bu durum, AVM'lerin kent ile bağ kurmasında bir sorun teşkil etmektedir. Ayrıca, AVM'lerde kamusal alanın yapay olarak yaratılması ve AVM'lerin bir cazibe merkezi halini almasıyla açık kamusal alanlarda hareketliliğin kaybolması da bu bağı giderek zayıflatmaktadır (Erin ve Gönül, 2015:138).

Özellikle kent merkezinde inşa edilen AVM'lerin imar planındaki mevcut trafik ve yol düzenlemelerine uygun yapılmadığı durumlarda, kentin doğal gelişimi ve yaşam izleri bozulabilmektedir. Öyle ki, kent planları AVM'lerin konumlarına göre yeniden şekillenebilmektedir (Tokyay,2005).

Alışveriş merkezi yatırımları buldukları bölgeleri geliştirmekte ya da yeni alt merkezler yaratmaktadır. Bir yandan çevrelerindeki arazilerin değerlerini arttırken, diğer yandan kentsel dönüşüme sebep olmaktadır. Ayrıca, çevrelerindeki konut alanları ticari alanlara dönüşmekte ya da konut alanları fazlalaşmaktadır. AVM'lerin yapıldığı bölgelerde motorlu araç ve yaya trafiği artmakta, özellikle kavşaklar ile giriş ve çıkış noktalarında düğümlenmeler meydana gelmektedir. Bu durum kent içi trafiğinde dalga etkisi yaratmaktadır. Araç trafiğindeki artış, aynı zamanda gürültü ve hava kirliliğine de sebep olmaktadır (Erin ve Gönül, 2015:139).

Gruen, ilerleyen yaşlarında kendi tasarlamış olduğu alışveriş merkezlerinden birini ziyaret ettiğinde, etraftaki değişim ve gelişmeleri gördükten sonra hayal kırıklığına uğradığını belirtmiştir. Gördükleri üzerine, alışveriş merkezlerinin çevresindeki *"karaları israf eden park denizlerinin çirkinliği ve rahatsızlığı"* yüzünden şekillerinin bozulduğunu söylemiştir. Bu durumun ana sebebi, alışveriş merkezleri yatırımcılarının yalnızca kârla ilgilenmesi olarak gösterilmektedir (Gladwell, 2004).

Kent merkezi dışında kurulan alışveriş merkezlerinde yaratılan yalın ve yapay alışveriş ortamı, tüketiciye yapay kentsel peyzajlar sunmaktadır. İnsanlar kent merkezindeki doğal peyzajlar yerine, vakitlerini bu yapay alanlarda geçirmektedirler. Türkiye'de de son yıllarda kent merkezlerinde, alışveriş, eğlence ve kültürel

hareketliliğin zayıfladığı, kent insanının tarihi-kültürel mekanlardan ve doğadan uzaklaştığı göze çarpmaktadır.

Anadolu kent merkezlerinde yaşam kültürü tarih boyunca çok boyutlu olarak gelişmiştir. Alışveriş, eğlence, sanat, eğitim, zanaat ve din gibi etkinlikler aynı kent mekânında ortaklaşa deneyimlenmiştir. Ancak, alışveriş merkezleri bu kamusal alan kurgusunu kapalı tek tip yapılara çekmektedirler. Bunun yanında, Avrupa kentlerinde, alışveriş merkezleri popülerliklerini kaybetmeye başlamış, kullanıcılar, alışveriş merkezleri yerine, tarihi ticari mekanlarda veya yeniden işlevlendirilmiş tarihi yapılarda alışveriş yapmayı tercih etmektedirler (Tokyay, 2005). Dünya’da giderek artan bu eğilim, özellikle ülkemizde 2000’li yılların başında mantar gibi çoğalan alışveriş merkezlerinin gelecekte âtil duruma gelmesine ve büyük kütleli bu yapıların kent merkezinde boş bir yapı stoğuna dönüşmesine neden olacaktır.

Küresel kapitalizmin mekânsal yansıması olan alışveriş merkezleri, tüketici toplumu yaratma ideolojisinin bir aracıdır. Reklam, marka, moda gibi kavramların sosyolojik ve kültürel olarak topluma dayatılmasını ve bunun bir yaşam tarzına dönüşmesini sağlamıştır. Bugün, iklim krizinin nedeni olarak gösterilen yaşam kaynaklarımızın hızla tükenmesi, geçtiğimiz yüzyılın yaşam biçimi ve tüketim alışkanlıklarının sonucudur. Bu nedenle, alışveriş merkezleri, sürdürülebilir bir mekânsal kurgu değildir.

Bir yandan teknolojinin hızlı gelişimi, diğer yandan pandemi süreci yaşam koşullarını her anlamda değiştirmeye devam etmektedir. Bu durum, AVM olgusunun da giderek dönüşeceğini işaret etmektedir. Koşut olarak, e-ticaretin artması ve benimsenmesi, alışveriş alışkanlıklarını değiştirmeye başlamıştır. Bu dönemde, AVM’lerdeki ticari alanların yanında, yeme-içme alanları (*food court*), çocuk alanları, sinemalar gibi aktivite alanları da cazibelerini kaybetmektedir. Özellikle AVM’lerin ilk ortaya çıktığı Amerika Birleşik Devletleri’nde, somut ticari mekânlara olan ilginin giderek azaldığı görülmektedir. İleride, AVM yapılarının ve otoparklarının e-ticaretin lojistik merkezi olarak kullanılabilmesi, iyi konuma sahip ve daha lüks mağazaları barındıran AVM’lerin ise bir süre daha kullanılacağı ön görülmektedir (Uzkesici, 2021). Örnek olarak, Amerika Birleşik Devletleri’nin Ohio Eyaleti’nde 1975 yılında açılmış ancak son on yılında yaşadığı ticari düşüşün ardından 2013 yılında kapanan alışveriş merkezi Rolling Acres verilebilir. Eyaletin tanınmış alışveriş merkezi, 2016 yılında yıkım sürecine girmiştir. Bu AVM’nin

yerine dünyanın önde gelen online alışveriş sitelerinden birinin yeni tesisi planlanmıştır (Peterson, 2019).

Avrupa’da da benzer şekilde alışveriş merkezlerine olan ilginin düştüğü gözlemlenmektedir. İngiltere’nin Stocton on Tees kentinde 1973 yılında, Tees Nehri kenarına yapılmış olan Castlegate Alışveriş Merkezi de aynı süreci yaşamıştır. Kent merkezinde otel yapısıyla birlikte büyük bir kompleks olarak kullanılan alışveriş merkezi, yerel yönetim tarafından yıkılmış, arazisi bir rekreasyon projesi olarak yeniden ele alınmıştır. Proje, pazar alanı, kafe-restoranlar, amfityatro, kütüphane, çocuk parkı ve serbest kullanımlı yeşil alanlar ile belediyeye ait bir binayı içermektedir (Erciyes, 2021).

4.4. TÜRKİYE’DE ALIŞVERİŞ MERKEZİ (AVM) KAVRAMI

Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle perakende sektöründe meydana gelen gelişmeler başta Amerika Birleşik Devletleri’ni ve sonrasında da dünyanın pek çok ülkesini etkilemiştir. Anadolu’da ise, özellikle gıda perakendeciliği faaliyetleri Orta Çağ’dan beri süregelirken, modern perakendecilik Avrupa’ya göre daha geç gelişim göstermiştir. Çeşitli ticari ilişkilerin kurulduğu, el işleri ve gıda ürünlerinin tek mekânda ticaretinin yapıldığı kapalı çarşılar, Anadolu’nun ilk alışveriş mekânları olmuştur. Ticaret anlayışında gelişmiş ülkelerde yaşanan değişim ve gelişmeler ise, Türkiye’de ancak 1950’li yıllarda süpermarketlerle²⁰ birlikte görülmeye başlanmıştır. Türkiye’de etkisini gösteren ekonomik ve toplumsal değişimler, tüketicilerin ithal ürünlere olan taleplerini arttırarak AVM’lerin kurulmasının itici gücü olmuştur (Gökmen Köksal ve Tıǧlı, 2018:1190).

Türkiye, 1980’li yılların ortalarından itibaren uygulamaya konulan liberal ekonomi politikalarının etkisiyle yeni bir iktisadi kalkınma modeli başlatmıştır. Bu yapılanma, çok ortaklı ve çok uluslu yeni finansal oluşumların ve yabancı sermayeli yatırımların önünü açmıştır. Bu yatırımlar Türkiye’de, özellikle kentlerde, tüketim potansiyeli yüksek olan çalışan sayısını arttırmıştır. Ülkede ekonomik ölçekte gözle görülür değişim ve gelişmeler gerçekleşmiştir. Bu gelişmeler, kentlerde yeni iş ve konut alanları yaratmıştır. Oluşan bu sosyal ve ekonomik hareketliliği karşılamak

²⁰ Ankara Kızılay Meydanı’nda yer alan Emek İş Hanı (kamuoyunun bildiği ismiyle “Gökdelen”) 1957 yılında mimar Enver Tokay tarafından projelendirilen ve 1965 yılında inşaatı tamamlanan yüksek katlı bir yapı olup, baza kısmı süpermarket olarak uzun yıllar hizmet vermiştir (Tonkal, 2018).

üzere yeni alt merkezler ortaya çıkmıştır. Bu merkezlerin Türkiye'deki kurgusunda da Dünya'da hâkim olan tüketim kültürü etkili olmuştur. Türkiye'de tüketim alışkanlıklarında yaşanan değişimler sadece tüketim nesnesini ya da hizmetlerini etkilememiş, bunun bir yansıması olarak tüketim mekânlarında da değişime sebep olmuştur (Vural Arslan, 2009:152)

Türkiye'nin ilk AVM'si, 1988 yılında İstanbul'da hizmete giren *Galleria*'dır. Galeri boşluklu ortak toplanma alanı, yan yana sıralı ve birbirine karşılıklı bakan dükkân düzeniyle tarihte örneklerine rastladığımız alışveriş mekânlarının karakteristik özelliklerini barındıran bir alışveriş mekânı kurgusuna sahiptir. Dükkânların haricinde, üst katlarda ofisler ve alt katlarda buz pisti gibi farklı aktivite alanları da yer almaktadır. Böylelikle, yeni bir alışveriş konsepti oluşturularak AVM'nin yeni bir cazibe merkezi olması sağlanmıştır (Erin ve Gönül, 2015:136). Daha sonra, 1989 yılında Türkiye'nin ikinci alışveriş merkezi olarak Ankara'da *Atakule* hizmete açılmıştır. Yine, 1991 yılında hizmete açılan *Karum* ise Ankara'nın ikinci alışveriş merkezi olmuştur.

Şekil 4.3: İstanbul Galleria AVM (URL-54)

Şekil 4.4: İstanbul Galleria AVM aktivite alanı (URL-55)

Türkiye'de alışveriş merkezi yapımının ivme kazandığı dönem, 1990 ile 2010 yılları arasındadır. Bu yıllarda inşa edilmiş alışveriş merkezleri Ceylan, Erol ve Özbakır tarafından üç grupta ele alınmaktadır (Ceylan, Erol ve Özbakır, 2017:251): İlk grupta yer alan *Bütünleşik Alışveriş Merkezleri*, kent merkezine yakın bir konumdadırlar. Büyüklük olarak 2.500 m²-5.000 m² arasında olup içe dönük ve daha kapalı bir AVM yapı tipolojisi sunarlar. İkinci grupta yer alan AVM'ler, kent çeperinde ve/veya kent merkezinden nispeten daha uzak yerleşim yerlerinde yer almaktadırlar. Aynı zamanda bu alışveriş merkezleri, kendi çevrelerinden ayrı ve bağımsız biçimde tasarlanmışlardır. Üçüncü grupta yer alan AVM'ler ise, perakende satış

mağazalarının yanında iş, eğlence, konut gibi farklı işlevde kullanımları da içermektedirler. Bu tür AVM'ler, yarı açık ve kapalı tipte biçimlenen, kolay ulaşılabilen *Karma Kullanımlı* yapılar olarak tanımlanmaktadır (Ceylan ve diğerleri, 2017).

Türkiye'de alışveriş merkezleri genel işlevleri bakımından, çok katlı mağazalar, bağımsız mağazalar, yeme-içme alanları, yönetim ofisleri, kültürel ve sosyal alanlar ve otopark alanlarıyla hizmet vermektedirler. Son yıllarda, Türkiye'deki alışveriş merkezleri, bütün bu işlevlerine iş ve konut kullanımının da eklendiği "*mixed-use (karma kullanım)*" modeli ile gelişimlerini sürdürmektedir (Erin ve Gönül, 2015:137).

4.5. ANKARA'DA İNŞA EDİLEN TİCARİ MEKÂNLAR VE ALIŞVERİŞ MERKEZLERİ (AVM)

Ankara ve çevresinin, arkeolojik bulgulara göre tarih öncesi çağlardan beri yerleşim bölgesi olduğu bilinse de şehir merkezinden elde edilen kanıtlara göre, bölgenin Frigler'den bu yana yoğun ve genişleyen bir yerleşim yeri olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. M.Ö. 25 yılında Romalılar tarafından kentin ilhak edilmesiyle, yerleşim Kale Tepesi'nden aşağı kesimlere doğru genişlemiştir. Bu alan anıtsal binalar tarafından karakterize edilmiştir. Ankara bu dönem itibariyle Roma yolu ağının da Anadolu'daki kavşağı konumuna gelmiştir (Ayhan Koçyiğit, 2019:29).

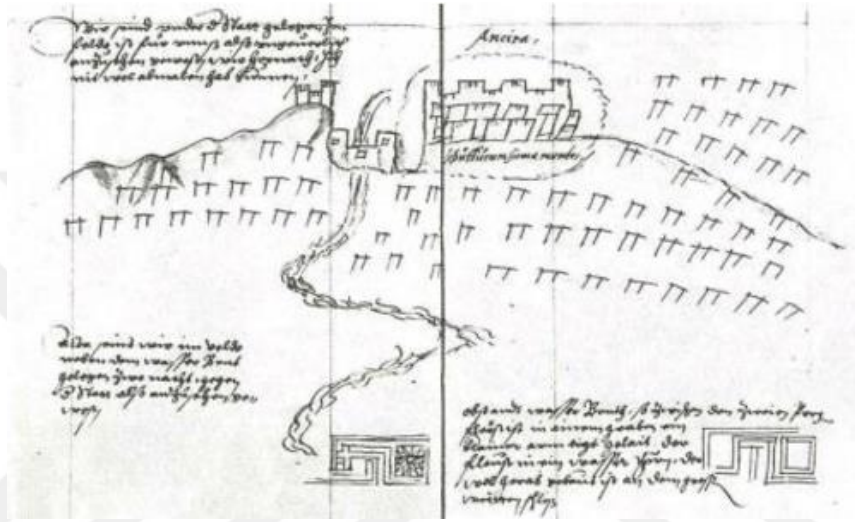
Bugünkü Ulus Meydanı'nın, Roma Galat Dönemi'nde agora olarak kullanıldığı sanılmaktadır. Roma Galat Dönemi ile Erken Osmanlı Dönemi arasında Ulus Meydanı ile ilgili çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Selçuklular ve Ahiler Dönemi'nden²¹ başlayarak, 13. yüzyılda çeşitli ticari yapıların, kamu yapılarının, camilerin, hamamların ve hanların inşa edildiği bilinmektedir. Bu yapılardan Kuyulu Camii, Baklacı Baba Camii ve Kızılbey Külliyesi gibi yapılar Ulus Meydanı bağlamında bilinen yapılar olmuştur (Ayhan Koçyiğit, 2019:29).

1555 yılında Alman seyyah Hans Dernschwam²² tarafından çizilmiş kent krokisine göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun yükseliş döneminin sonları olan 16.

²¹ Anadolu'da 13. yüzyılda Selçuklu Devleti Dönemi'nde, ahlaki temellere dayanan, zanaatçı ve esnaf birliklerinin öne çıktığı dönem (Apalı, Bekçi ve Çulcu, 2021).

²² Felsefe eğitimi almış Alman seyyah. Son seyahatlerini Anadolu coğrafyasında yapmıştır (Toruk, 2008:233).

yüzyılda, yakınında sur bulunmayan büyük bir kent olan Ankara, kalenin olduğu tepeyi çevreleyen düzlükte konumlanmıştır (Şekil 4.6). 17. yüzyıl ortalarında kenti ziyaret etmiş olan Evliya Çelebi'nin seyahatnamesine göre ise, o dönem Ankara kentinin yaklaşık 30.000 nüfuslu olduğu söylenmekte; 6066 ev, 2000 dükkân, süslü bir bedesten, Uzunçarşı, Sipahi Pazarı ve Kalealtı Pazarı gibi kalabalık pazarları olan, sağlam bir surla çevrili bir kent olduğu tarif edilmektedir (2023 Başkent Ankara Nazım İmar Planı, 2017).

Şekil 4.5: Dernschwam tarafından çizilmiş Ankara tasviri (Yavuz, 2017)

15. ve 16. yüzyıllar itibariyle şehir, Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişimine paralel olarak refah dönemler yaşamıştır. Yöresel tiftik keçisi kıllarından elde edilen bir dokuma kumaşı olan *sof* ticareti Ankara'nın önemli gelir kaynağı olmuştur. Artan ticari faaliyetler, ekonomik refahı ve nüfusu arttırmış, bunun sonucu olarak yeni yerleşim alanları gelişmiştir. Böylelikle camiler, hamamlar gibi yapıları içinde barındıran yeni mahalleler ve ticaret alanları oluşmuştur. Bu oluşumdan, Mahmut Paşa Bedesteni'nin içinde bulunduğu Yukarı Yüz; Tahtakale ve Karaoğlan isimli semtleri kapsayan Aşağı Yüz mahalleleri olmak üzere iki ticari ana merkez ortaya çıkmıştır. Bu iki merkez, uzun ve eğimli ticari bir sokak olan Uzun Çarşı ile birbirine bağlanmaktadır. Bu bölge, 17. yüzyılda Celali saldırılarıyla yakılıp yıkılmış olsa da sonrasında Karaoğlan semti tekrar inşa edilmiştir. 19. yüzyılda Tanzimat'ın ilanıyla (1839-1876), Osmanlı'da hem siyasi hem idari reformlar yapılmış, böylelikle tüm şehirlerde ve buna bağlı olarak Ankara'da bir dönüşüm başlamıştır. Kale'den, Aşağı Yüz'e kadar olan alanlar yeni şehrin oluştuğu bölge olmuştur. İğneli Belkıs Camii ve

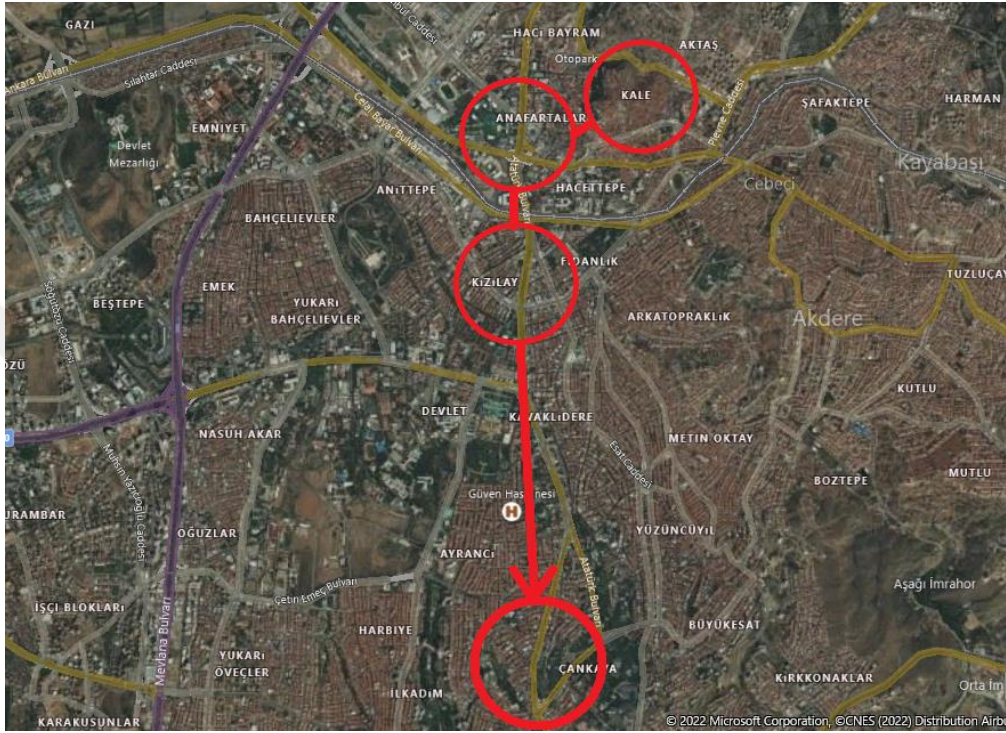
Hasan Paşa Hamamı arasındaki Karaoğlan'a kadar olan bölge inşaat alanı olarak seçilmiştir. Valilik binası olmak üzere, idari ve askeri kamu binalarının yapılmasıyla bölge, Hükümet Meydanı'na dönüşmüştür. Yerel halkın ve çevre illerden gelenlerin ziyaretiyle bu alan sosyal ve ticari anlamda hareketlilik kazanmıştır (Ayhan Koçyiğit, 2019:30).

1892 yılında kentin güneybatısında yer alan İstanbul Kapısı mevkiinde tren istasyonunun açılmasıyla, malların daha ucuz ve daha hızlı taşınması sağlanmıştır. Bu durum, Ankara'nın hem kentsel hem de mekânsal anlamda değişim geçirmesine neden olmuştur. Ankara'ya trenle gelindiğinde, istasyona yaklaşılırken ziyaretçilerinin ilk karşılaştığı yer Taşhan ile istasyon arasında kalan açık alan olmuştur. Dönemi için önemli bir yapı olan Taşhan, kente gelen ya da kentten geçmekte olan yolcuları, görsel olarak ve işleviyle etkilemiştir. Taşhan ve önündeki alan aynı zamanda ticari işlerin yürütüldüğü merkezi bir yerdir. 20. yüzyıla kadar kentin geri kalanına kıyasla, Taşhan Meydanı, Karaoğlan ve Hükümet Meydanı işlevlerine devam etmiştir. Kente gelen ziyaretçilerin öncelikle uğradığı yerlerin başında Taşhan ve ticari semtler olan Karaoğlan, Atpazarı, Samanpazarı ve Saraçlar gelmektedir (Ayhan Koçyiğit, 2019:30).

Cumhuriyet ile birlikte 1924 ve 1929 yılları arasında Hakimiyet-i Milliye Meydanı (Ulus Zafer Meydanı) etrafında çeşitli ticari ve finans yapıları ile birlikte idari binalar yapılmıştır. Mevcut yolların genişletilmesi ve açık alanların yaratılması amacıyla inşaat faaliyetlerine hız verilmiştir. Yeni mağazalar, ofisler ve restoranlar açılmıştır. Hakimiyet-i Milliye Meydanı, vali, milletvekilleri, askerler, memurlar, hakimler, tüccarlar ve gazeteciler gibi önemli kişilerin ziyaret ettiği kentsel mekân görevini üstlenmiştir. Aynı zamanda, bu meydan birkaç yolun da kesişim noktası olmuştur. Osmanlı Bankası, Ziraat Bankası ve İş Bankası gibi kamu finans kuruluşları da bu aksta kendilerine yer edinmiş ve buldukları cadde, Bankalar Caddesi ismini almıştır (Ayhan Koçyiğit, 2019:44).

Ankara'nın Cumhuriyet'in ilanı ve başkent oluşunun ardından uygulanan Lörcher kent planıyla, kent merkezi tren garı ve Ulus semti arasında kalan bölge olarak şekillenmiştir. Kent merkezine ait fonksiyonlar temel anlamda bu bölgede belirlenmiştir. Ancak kentin nasıl gelişeceğine dair Lörcher Planı'nın net bir cevap verememesi üzerine Hermann Jansen tarafından hazırlanan kent planı geçerli olmuştur. Lörcher'in planı, tren garı çevresinde şekillenen ve Güvenpark ile sonlanan

bir kent planı çözümlerini içermektedir. Jansen Planı ise, Ankara'nın gelişim aksı olarak Atatürk Bulvarı'nı belirlemektedir. Bu aks doğrultusunda kentin gelişimi, Ulus'tan başlayıp güney yönüne doğru ilerlemektedir. Jansen planına göre yeni kent merkezi, Atatürk Bulvarı aksını izleyen, "Yeni Şehir" olarak adlandırılan, Sıhhiye, Kızılay ve Çankaya olarak belirlenmiştir (Tonkal, 2018:19).

Şekil 4.6: Kale bölgesinden başlayarak güney yönüne doğru, Ulus, Kızılay ve Çankaya aksı üzerinden Ankara kent merkezinin gelişimi (Google Earth ve Nalçacıoğlu, 2022)

Ankara'nın başkent olmasının ardından hızlı, etkili bir gelişim göstermesi, kültürel değişimde ve mekânsal pratikte de kendini göstermiştir. Nüfusun da artmasıyla birlikte kent yaşamında yeni anlamda kültürel ve sosyal aktiviteler görülmeye başlanmıştır. Bu durum gündelik yaşama da yeni bir canlılık getirmiştir. Gelişen bu yeni hareketlilikle birlikte kentsel mekân anlayışı da Ankara'da yeniden yorumlanmıştır (Gültekin ve Onsekiz, 2005:139). Erken Cumhuriyet Dönemi'yle başlayan kentsel ölçekteki yeni ve çağdaş yapılaşma çabaları, alışveriş etkinliğine yönelik çarşı ve büro yapılarının ortaya çıkmasında da kendini göstermiştir.

1937 yılında mimar Robert Oerley²³ tarafından tasarlanmış ve uygulanmış olan Ulus Hali, Ankara halkının uygun fiyatlarda sebze-meyve alışverişi yapabildiği yeni kentsel yapılanma örneklerindedir. Aynı zamanda Ulus'a kimlik katan ve ticaret canlılığını artıran işlevsel bir yapı olmuştur. Etkili lineer düzeniyle 1937 yılında betonarme teknolojisinin henüz yeni olduğu bir dönemde tasarlanması ve göğe doğru açılan geniş betonarme saçaklarıyla önemli bir yapı olmuştur (Tunçer, 2013:14).

Kentsel mekân anlayışını simgeleyen öncü yapılardan olan Ulus İş Hanı, ulusal ve uluslararası mimarlık üsluplarının ortaya konduğu Erken Cumhuriyet Dönemi'nin (1923-1950) 1950'li yıllar mimarlığının modern çizgisini temsil etmektedir. Mimarları, Orhan Bolak, Orhan Bozkurt ve Gazanfer Beke olan yapının inşası 1955-1963 yılları arasında gerçekleşmiştir. Döneminin artış gösteren yeni ticari büro ve alışveriş mekânı ihtiyaçlarını karşılamak üzere inşa edilmiştir. Yapının, üç tarafından geçen yolların da etkili olduğu karmaşık kentsel çevreye rağmen, sokaklarla ve Ulus Meydanı ile kurduğu ilişki ona "kentsel yapı" statüsü kazandırmaktadır (Tunçer, 2013:23). Ankara'da döneminin en yüksek yapısıdır. Yapıda dönemin yüksek standart betonu kullanılmıştır. Havalandırma sistemi projelendirilerek uygulanması yapılmıştır. Yapı, Atatürk Bulvarı'na paralel konumda ve meydanı sınırlamış yüksek bir kütle ile birbirine paralel Bulvar'a dik konumlu üç yatay kütlede oluşmaktadır. Bu yatay kütlelerle ilişkili iki adet de küçük ara kütle yer almaktadır. Bulvar'a paralel cephe ve arkasında kalan üç kütleyle bağlayan bir büyük yatay kütle ile yapı grubu tamamlanmıştır (Bayraktar, 2020:164).

1950'li yıllarda Uluslararası Üslup'un bir temsilcisi olarak tasarlanan Modern Çarşı, prizmatik kütlesi ile dikkat çekmektedir. 1957 yılında açılan ulusal mimari proje yarışması sonucunda Rıza Aşkan'ın projesi galip gelmiştir. Yapı, Ulus'ta yer alan Şehit Teğmen Kalmaz, Kızılbey ve Hal Sokak arasında inşa edilmiştir. Tasarım, yatay bir kütle üzerine dikey bir kütle yerleştirilmesiyle şekillenmiştir. Kütle kolonlar üzerinde yükseltilirken bu kolonlar üst kütlede de tekrarlanmıştır. Dikey kolonlardan oluşan gridal cephe düzeni, alt kütlede kullanılan yatay pencere düzeni ve düz çatı kullanımı dikkat çeken mimari özelliklerindedir. Plan şemasındaki iç avlulu yapı içeride ortak kamu yaşantısına izin vermektedir. Bu tasarım, yapının

²³ Robert Oerley (1876-1945), Cumhuriyet dönemi yıllarında ülkemize davet edilen ve Ankara'nın yeni imarında çalışmış Avusturyalı mimar (Ateş, 2011).

işlevinin uzun yıllar kalıcı olmasını sağlamıştır. Modern Çarşı, 2003 yılında geçirdiği yangın sonrasında yıkılmıştır. Ulus Bölgesi'nin ticari hareketliliğinde önemli rol oynamış ve kent belleğinde değerli bir yer edinmiştir (Mimarlar Odası Ankara Şubesi, 2022).

Aynı noktada yer alan Anafartalar Çarşısı da dönemin modern mimari anlayışını temsil eden ticari yapılardandır. 1967 yılında düzenlenen yarışmayla projelendirilen yapının mimarları, Ferzan Baydar, Affan Kıvrımlı ve Tayfur Şahbaz'dır. Ulus Meydanı'na "meydan" niteliği kazandıran yapılardandır. Sade ve kübik bir yapı özelliği taşımaktadır. Yenilikçi teknolojiler kullanılmıştır. Bunlardan biri de alüminyum giydirme cephesidir. Dönemin tasarım anlayışını yansıtan yapı, belge niteliği taşımaktadır (Tunçer, 2013:25).

Şekil 4.7: Ulus Meydanı, Ulus Çarşısı (1) ve İş Hanı (2) günümüzde Spor Genel Müdürlüğü Binası, Anafartalar Çarşısı (3) ve Taşhan'ın yıkılmasından sonra yapılan Eski Sümerbank Genel Müdürlüğü Binası (4) (URL-56)

Anafartalar Çarşısı ile aynı dönemde düzenlenen "Ulus Meydanı Çarşı ve Büro Binası Proje Yarışması" kapsamında tasarlanan bir başka yapı da mimar Semra Dikel ve Orhan Dikel'in çarşı projesi olan 100. Yıl Çarşısı'dır. Proje, yapının zemin katının boşaltarak kente bırakılmasıyla ön plana çıkmıştır. Uzun süren inşaat çalışmaları, ismini de aldığı Atatürk'ün 100. doğum yılı olan 1981 yılında tamamlanmıştır. Yapı zaman içerisinde değişikliklere uğramıştır. Zemin kat kapatılarak projede tanımlanan açık alan ortadan kalkmıştır. Cephelere büyükçe cam yüzeyler açılmış, dükkânlara ara katlar yapılarak saçaklar eklenmiş, büro cepheleri

düzensiz biçimde değiştirilmiştir. Yapının, özellikle çarşı bölümü özgün karakterinden uzaklaşmıştır (Aydın, 2022).

Şekil 4.8: Ulus 100. Yıl Çarşısı
(Nalçacıoğlu, 2022)

Şekil 4.9: Kızılay Meydanı ve Emek İş Hanı
(URL-57)

Yeni Kent Merkezi olan Kızılay’da ise, Emek İş Hanı yapısı yer almaktadır. Kent belleğinde önemli bir yere sahip olan bu simgesel yüksek yapı, mimar Enver Tokay tarafından tasarlanmıştır. 1957 yılında yarışmayla projelendirilen yapının inşaatı 1967 yılında tamamlanmıştır. Zeminde çok departmanlı mağaza bazası, üst katlarda ise ofisler bulunmaktadır. Emekli Sandığı’nın bir yapısı olan Emek İş Hanı, Cemil Uybadin Köşkü’nün yerine yapılmıştır. Amerikan yapı ve hayat tarzını yansıtan bir mimari tasarıma sahiptir. Yapı sadece Ankara için değil, Türkiye için de yeni bir tipoloji ile ortaya çıkmıştır. Bu farklı tipoloji, kent halkının yapıya “Gökdelen” ismini vermesinde etkili olmuştur. (Tonkal, 2018:49).

Ankara’da 1980 ve 1990’lı yıllarda ise, özellikle Çankaya Bölgesi’nde alışveriş merkezi (AVM) yapıları inşa edilmeye başlanmıştır. İlerleyen süreçte kentin hemen her bölgesinde AVM sayısı gün geçtikçe artmıştır.

Tablo 2: 1989 ve 2020 Yılları Arasında Ankara’da Açılmış Olan Alışveriş Merkezleri

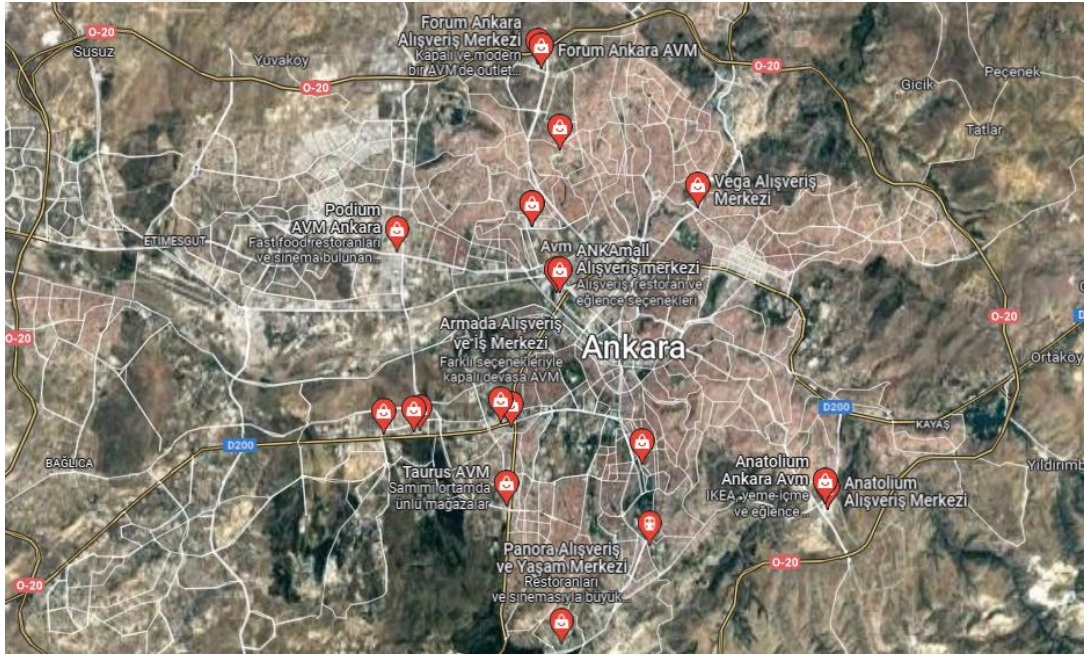
1	Atakule*	Alışveriş	Çankaya	1989
2	Karum	İş-Alışveriş	Çankaya	1991
3	Galleria*	İş-Alışveriş	Çankaya	1995
4	Bilkent Center	Alışveriş	Çankaya	1998
5	AnkaMall	Alışveriş	Yenimahalle	1999
6	Armada	İş-Alışveriş	Yenimahalle	2002
7	Arcadium**	Alışveriş	Çankaya	2003
8	Optimum Outlet	Alışveriş	Etimesgut	2004
9	Cepa	Alışveriş	Çankaya	2007
10	Panora	Alışveriş	Çankaya	2007
11	Antares	Alışveriş	Keçiören	2008
12	Acity**	Alışveriş	Yenimahalle	2008
13	Forum Ankara	Alışveriş	Keçiören	2008
14	365	Alışveriş	Çankaya	2008
15	Gordion	Alışveriş	Çankaya	2009
16	Kentpark	Alışveriş	Çankaya	2010
17	Atlantis	Alışveriş	Yenimahalle	2011
18	Anatolium	Alışveriş	Mamak	2011
19	Kızılay AVM	Alışveriş	Çankaya	2011
20	Nata Vega	Alışveriş	Mamak	2011
21	Next Level	Konut-İş-Alışveriş	Çankaya	2013
22	Taurus	Alışveriş	Çankaya	2013
23	Gimart Outlet	Alışveriş	Yenimahalle	2014
24	Podium	Alışveriş	Yenimahalle	2015
25	ATG	Alışveriş	Çankaya	2016
26	Metromall	Alışveriş	Etimesgut	2017
27	Kuzu Effect	Alışveriş	Çankaya	2019
28	Vega Subayevleri	Alışveriş	Keçiören	2020

*Yıkılıp yeniden yapılan alışveriş merkezleri

**Renovasyon geçiren alışveriş merkezleri

Başkent Ankara, demografik, sosyal ve ekonomik özellikleri açısından Türkiye'deki diğer kentlerden ayrılmaktadır. Üniversitelerin sayıca çokluğu nedeniyle öğrenci yoğunluğu oldukça fazladır. Kentte, kamuda çalışan sabit gelirlili ve sosyal güvenceye sahip yaşayan sayısı, diğer kentlerle kıyaslandığında yüksek orandadır. AVM'lerin hedef kitlesi olan bu kullanıcı gruplarının diğer kentlere göre daha fazla olması, Ankara'daki AVM sayısının artmasında önemli bir etken olarak görülmektedir (Özöduru ve Varol, 2014:205).

Ankara'da alışveriş merkezlerinin yer seçiminde kent merkezine ve ulaşım ağına yakınlıkları önemsenmiştir. Ancak, hızlı gelişimin bir sonucu olarak Ankara kent merkezinde çağdaş alışveriş merkezlerinin kurulabilmesi için yeterli alanın olmadığı görülmektedir. Diğer yandan, kentin kuzey ve doğusundaki topografik engeller ve kent merkezindeki küçük esnafın korunması da bunun diğer nedenleridir. Bugün, yeni yapılan alışveriş merkezleri, bölgesel ölçekte Ankara'yı diğer kentlere bağlayan yolların üzerinde ve kentin gelişim gösterdiği batı ile güney aksında yer almaktadır (Bayar, 2005:24).

Şekil 4.10: Ankara'daki AVM'lerin konumu (Google Earth)

BÖLÜM V

ATAKULE VE KARUM ALIŞVERİŞ MERKEZLERİ

Ankara, tam olarak kuruluş tarihi bilinmemekle birlikte, M.Ö. 8. yüzyıldan Cumhuriyet Dönemi'ne değin tarımsal alanlar ve ulaşım yolları üzerinde önemli bir konuma sahip olmuştur. Roma döneminde Ankara'nın nüfusunun 100.000'e ulaştığı bilinmektedir (Özbay, 1987:30). 18. yüzyıla kadar Orta Anadolu'nun büyük ve önemli bir yerleşimidir. Batı'nın kolonyal okyanus aşırı fetihleri ve yine Batı'nın endüstri ürünleri ticaretindeki ilerleyişi, Doğu Akdeniz kentlerinin gerilemesine neden olmuştur. Ancak, Ankara'da kale bölgesinin dışında görülen bedesten, han, medrese gibi yapılaşmalar, kentin 20. yüzyıla dek imar edildiğini göstermektedir. Aynı zamanda bir bedestene sahip olması da kentte uluslararası ticaretin yapıldığını ortaya koymaktadır. Ankara, 16. yüzyıl sonlarında, 25.000 kişilik bir nüfusa sahip, Akdeniz kervan ticareti ve yabancı tüccarlar için büyükçe cazip bir yerleşim olarak görülmüştür. 19. yüzyıl ortalarına kadar Ankara, tiftik keçisi yününden sağlanan ipliklerden imal edilen *sof* ihracatında da önemli bir ticaret merkezi olmuştur (Peker, 2017:14).

Erken Cumhuriyet Dönemi ile beraber Ankara, yoğunluğu artan bir başkent olma sürecine girmiştir. Yeni rejimin etkisiyle ilk zamanlar siyasal temeller üzerinde şekillenen tüketim biçimi, ilerleyen yıllarda ekonomik temeller üzerine oturmaya başlamıştır (Kömürcü, 2007:87). Diğer taraftan Başkent Ankara, Cumhuriyet rejiminin uygulama alanı olarak görüldüğü, rol model kent sıfatını da üstlenmiştir. Ankara'ya yüklenen bu misyon, yeni kent planlarıyla da desteklenerek, tek partili siyasal dönemin süregeldiği 1950'li yıllara kadar devam etmiştir. 1950'li ve 1960'lı yıllarda, Türkiye'de kapitalizmin etkisi hissedilmeye başlarken, buna paralel olarak tüketimde de artış gözle görünür bir hal almıştır. Ülke genelinde gelir düzeyinin artması, tüketim çehresinde yeni modellerle karşılık bulmuştur. 1960 sonrası ise endüstrileşme ve kırsaldan kente göçün artmasıyla planlı ekonominin ortaya çıktığı bir dönem olarak görülmektedir (Gültekin ve Onsekiz, 2005:140).

1970’li yıllardan sonra dünyada görülen liberal küreselleşmeyle simge yapılar yaygınlaşmaya başlamıştır. Kentler, ülkelerinden bağımsız bir şekilde küresel sermaye ve turizmi çekmeye çalışarak *marka kent* olma gayretine girmişlerdir. Popüler kültür olgusunun bir sonucu olarak mimarlığın simgesel gücünden yararlanarak kentlerin farkındalık yaratma çabası günümüzde hâlâ devam etmektedir. Böylesi bir çabayla simge yapılar üretilerek hem ekonomik ve teknolojik güç hem de değişim ortaya konulmaktadır (Akalin ve Sözen, 2019:459).

1980’li yıllara gelindiğinde özellikle ticari düşünce ağırlıklı devlet politikalarıyla birlikte toplumun tüketime yönlendirildiği görülmekte; buna dayanan yeni mekânsal ihtiyaçlar kendini göstermektedir. Ayrıca kent sakinlerinin eğlenme ve dinlenme gibi sosyal aktivitelerini yerine getirebilecekleri mekânsal düzenlemelere de gidilmektedir. Bu dönemde, Batı’nın toplumsal ve kültürel boyutta postmodern olarak nitelendirdiği bu süreç, Türkiye’yi de etkisi altına almıştır. Alternatif bir yaşam tarzı sunma iddiasıyla tüketimin yeni mekânları kabul edilen kapalı alışveriş merkezleri de bu dönemde kendini göstermiştir. Türkiye’de yaşanan bu değişimin etkileri ilk başta büyük kentlerde görülmüştür (Kömürcü, 2007:99).

Özellikle Ankara bu süreçle birlikte, yeni bir kentleşmeye ve buna bağlı olarak yeni yaşam biçimine doğru yönelmiştir. Bu dönem ile birlikte yeni tüketim ideolojilerinin neticesi olarak alışveriş merkezleri (AVM), Ankara’da kent içinde görülmeye başlanmıştır. 1990’lı yıllardan sonra da alışveriş merkezlerinin sayısı hem kent içinde hem de kent dışında hızlı bir artış göstermiştir (Kömürcü, 2007:93).

Günümüze gelindiğinde Ankara’da AVM’lerin sayısında artış olduğu gözlemlenmektedir. İşletmelerden edinilen bilgiye göre bu artışın nedenleri, pazarın büyük ve gelişebilir olması, alım gücünün diğer kentlere göre yüksek sayılması, ülkenin çekim bölgesi olması, başkent olma özelliği, eğitim seviyesinin nispeten yüksek olması, karayolu ve havayolu ağının varlığı, yerel teşviklerin etkisi, coğrafi konum ve sert iklimin kapalı mekânlara olan ilgiyi artırması olarak sıralanmaktadır (Erdoğan, 2013:75).

Bütün bu gelişmelerin ışığında Türkiye’nin ilk alışveriş merkezi olarak 1988 yılında İstanbul Ataköy’de açılan “Galleria Alışveriş Merkezi” yapısının ardından, 1989 yılında Ankara’da “Atakule Alışveriş Merkezi” hizmete girmiştir. Ankara’nın ikinci alışveriş merkezi ise 1991 yılında hizmete açılan “Karum Alışveriş Merkezi” olmuştur.

Şekil 5.1: Önde Atakule AVM, arka planda Sheraton Oteli ve Karum AVM (URL-58)

5.1. ATAKULE ALIŞVERİŞ MERKEZİ

1980’li yılların sonunda Türkiye’de hızlı bir ivmeyle yapılmaya başlanan AVM projelerinin İstanbul Galleria’dan sonra ikincisi olan “Atakule Alışveriş Merkezi”, Başkent Ankara’nın alışveriş alışkanlığını değiştiren ve yaşam kültürüne etki eden bir yapıdır. AVM yapısının ikonik kulesi, kentin bir simgesi olarak kent belleğinde önemli bir yere sahiptir.

Ankara 1980’li yıllarda yeni bir kent kimliği kazanma yoluna girmiştir. Bu süreçte yeni tüketim ideolojileri de kentte etkisini göstermeye başlamıştır. Yaşanan teknolojik ve ekonomik değişimler, tüketim arzusunu arttırmıştır. Bu artışa hizmet eden meta üretimi ve tüketimine bağlı arayışlar alışlagelen geleneksel değerleri değiştirerek, gündelik yaşantının yeni anlamlar kazanmasına sebep olmuştur. Bütün bunların neticesinde, bir kule ile bütünlük içerisinde tasarlanacak olan alışveriş merkezi yapısına dair fikir, bahsi geçen kültürel ve kentsel değerlerin değişimine bir cevap şeklinde yorumlanabilmektedir (Akalin ve Sözen, 2019:464).

İlk Atakule AVM projesinin mimarı Ragıp Buluç kendisiyle yapılan bir röportajda yapıyla ilgili tecrübesini şu sözlerle ifade etmiştir: “Atakule hem benim hem de meslektaşlarım için bir deneyim oldu. Bu yapı biraz da bize öğretilen bazı değerlerin sorgulanması olarak ele alınmalı. Acaba iki noktayı birleştiren en kısa yol bir doğru mudur’u sorgulayan bir çalışmadır.” (Yapı Dergisi, 1997:62).

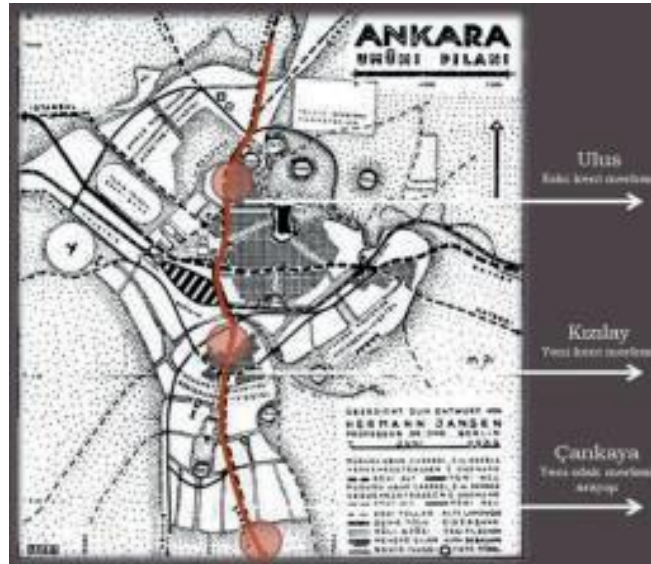
Atakule AVM, Türkiye’de 1980’li yıllarda yaşanan sosyo-kültürel değişimin ve tüketim kültürüne dayalı ekonomik modelin fiziksel bir sonucu olarak da kendini ortaya koymaktadır. Türkiye’de beliren AVM tipolojisinin ilk ve etkileyici

örneklerinden biri olarak bir dönemin temsilcisi olmaya adaydır (Türkyılmaz Bilgiç, 2019:67).

5.1.1. Kentsel Ölçekteki Yeri

Cumhuriyet Dönemi'nden hemen önce, Atakule AVM'nin içinde bulunduğu Çankaya İlçesi, bağ ve bahçelerin bulunduğu kırsal bir peyzaj olarak belirlemekte, bozkırın ortasında birkaç bağ evine ev sahipliği yapmaktadır. Atatürk'ün Ankara'ya Dikmen tepelerinden girişi ve burada kendisine havuzlu küçük bir bağ evinin tahsis edilmesi Çankaya için dönüm noktası olmuştur (Çankaya Kaymakamlığı İlçe Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, 2017).

Cumhuriyet dönemi öncesi Ankara'da alışverişin merkezi, aynı zamanda tarihi kent merkezi de olan Ulus Bölgesi'dir. Kentin ticari işlevi, Cumhuriyet Dönemi'yle birlikte Jansen Planı'na göre yeni şehir olarak belirlenen Kızılay Bölgesi'ne doğru kaymıştır (Şekil 5. 2). Yıllar içinde şehrin güney aksını oluşturan Atatürk Bulvarı'nın devamındaki Cinnah Caddesi ile Çankaya sırtlarına doğru uzanmıştır (Akalin ve Sözen, 2019:465). Çankaya, 1936 yılında ilçe olmasının ardından kentin siyasi, kültürel, sosyal ve ticari hayatına yön veren en önemli bölgesi haline gelmiştir.

Şekil 5.2: Jansen Planı'nda Ulus, Kızılay, Çankaya Ekseni (Akalin ve Sözen, 2019)

Atakule'nin ilk dönemlerinde Cinnah ve Çankaya Caddeleri'nin bulunduğu çevre konut bölgesi olarak bilinmektedir. Çankaya, genel olarak, orta ve yüksek gelirli kentlinin ikamet ettiği bir bölgedir (Kömürcü, 2007:98). Atakule AVM'nin arsa seçiminde, Amerikan Subay Kulübü'nün kullandığı arsa uygun görülmüştür. Yap-işlet uygulaması doğrultusunda Belediye tarafından boşaltılan arsa, 1987 yılında projenin girişimcisi olan Anıtsal Yapılar Şirketi'ne devredilmiştir (Akalin ve Sözen, 2019:464). Yapının yerleştiği arsa, 13583 ada, 2 parsel numaralı olup, 6.730 m² yüzölçümüne sahiptir. Etrafında, Çankaya Cumhurbaşkanlığı Köşkü, Vali Konağı, Hindistan Büyükelçiliği, İngiltere Büyükelçiliği, Botanik Parkı, Başbakanlık Konutu gibi önemli kamusal yapılar ve açık alanlar bulunmaktadır. Toplu taşıma veya özel araçla erişime uygun ve merkezi konumdadır. Esenboğa Havalimanı'na mesafesi 25 km'dir (Atakule GYO A.Ş., 2016). Siyasi erkin ve elçiliklerin yakınında, aynı zamanda da rahat ulaşılabilir bir konumda olması Atakule AVM'nin yer seçiminde önemli etkenlerden olmuştur.

Şekil 5.3: Atakule AVM'nin konumu
(Google Earth)

Atakule AVM, Cinnah Caddesi ile Çankaya Caddesi'nin kesiştiği köşe parselde konumlanmıştır. Kuzey cephesi yönünde bulunan Botanik Park ile bir bütünlük içerisinde, şehre hâkim bir panoramaya sahiptir. Bölgenin yaya hareketliliği çok yoğun değildir. Topografya ve kentsel düzenlemeden kaynaklanan sebeplerden dolayı yaya gezinti alanları kısıtlı durumdadır. Kavşak noktası üzerinde konumlandığı için yoğun araç trafiğine maruz kalmaktadır (Kömürcü, 2007:96).

Atakule, Ankara Kalesi'nden sonra kentin yeni seyir noktası olmuştur. Kale, kentin güney yönüne seyir imkânı verirken, Atakule kuzey yönüne doğru seyir imkânı sunmaktadır. Kule yapısı hem kenti izleyen ve hem de kentin her yerinden kendisini izlettiren niteliktedir (Akalin ve Sözen, 2019:466). Kule kendi yakın çevresiyle ve parçası olduğu ilk AVM bazasıyla oransal farklılık göstermektedir. 2014 yılında yıkılan ilk AVM bazasının yerine, 2018 yılında farklı bir tasarım anlayışıyla yeni bir AVM bazası inşa edilmiştir. Yeni baza yapısının kuleyi saran akışkan tasarımı, kuleyle olan kot farkını nispeten bastırmaktadır.

Atakule AVM'den iki yıl sonra hizmete giren Sheraton Otel ve Çankaya'nın güney sırtlarında yapılan çok katlı binalar yeni kent silüetini oluşturmaya başlamıştır. Bu yapılaşma karşısında, Atakule'nin kent ölçeğindeki yerini ve algısını -henüz- değiştirmeden koruduğu görülmektedir.

Şekil 5.4: Kuzey yönünden kent silüeti
(URL-59)

5.1.2. Tarihçesi

Ankara'da Cumhuriyet'in ilk yıllarıyla birlikte, kent merkezinin tarihi Ulus Sırtı'nın ardından Yenişehir olarak tabir edilen Kızılay Bölgesi'ne doğru yönelmesiyle, kent güneye doğru gelişmeye başlamıştır. Yenişehir'in yeni güç merkezi ise Çankaya Bölgesi olmuştur (Yıldız, 2017:109). 1980'li yılların ikinci yarısına gelindiğinde, güney bölgesindeki gelişmeler fark edilmektedir. Çankaya İlçesi de Köroğlu Caddesi'yle birlikte gelişmenin okunduğu bölgelerin başında

gelmektedir. 1989 yılında bölgede Atakule Alışveriş Merkezi'nin yapılmış olması da bu gelişmenin bir sonucu olarak yorumlanmaktadır (Tunç, 2003:74).

Yapımını Ankara Büyükşehir Belediyesi adına üstlenen Anıtsal Yapılar Anonim Şirketi, çeşitli elemelerin ardından 80'e yakın mimar içerisinden üç mimara kule yüksekliğinin 125 metre ile sınırlı olduğu taslak çizimler hazırlatmış ve bu çizimler arasından yüksek mimar Ragıp Buluç'un tasarımı uygulanmak üzere kabul edilmiştir. Yapının ismi ise kamuoyu tarafından "Atakule" olarak belirlenmiştir. Proje fikri 1985 yılında ortaya atılan Atakule Alışveriş Merkezi, Ankara'nın başkent olarak kabul edilmesinin 66. yıldönümü olan 13 Ekim 1989'da dönemin başbakanı Turgut Özal tarafından hizmete açılmıştır (Akalin ve Sözen, 2019:465). AVM ve kule yapısının inşaatını ana yüklenici olarak Kutlutaş Anonim Şirketi üstlenirken, statik projesi Alhan Gedik, mekanik projesi İhsan Önen ile Aydın Bingöl ve elektrik projesi de Yılmaz Serter tarafından yapılmıştır (Mimarlık, 1990).

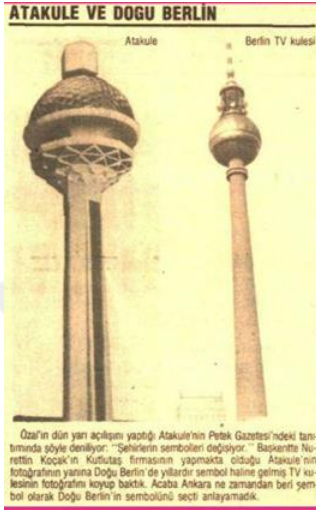
Şekil 5.5: İsim için kent sakinlerine yapılan basın duyurusu (URL-60)

Şekil 5.6: Ticari alanlara yönelik emlak ilanları (URL-61)

Atakule Alışveriş Merkezi yapısı, hem yapısal ve mekânsal kalite ve hem de çağdaş mimari yaklaşımıyla Mimarlar Odası tarafından 1990 yılında ikincisi düzenlenen "Ulusal Sergi ve Ödüllendirme" organizasyonu kapsamında "Yapı Dalında Başarı Ödülü"ne lâyık görülmüştür. Bu ödüllü sergi organizasyonunun seçici kurulu tarafından belirlenen kriterler; çağdaş Türkiye mimarlığı açısından elde

edilen başarı (özgün tavır, malzeme kullanımı, kütle ve cephe tasarımı), çevre ile kurulan diyalog, işlevsel biçimlendirme, yapının bıraktığı imge ve getirdiği mesaj olarak belirlenmiştir. Ragıp Buluç'un önderliğindeki bu ödüllü projede, Kaya Erel, Tuğyan Erbektaş, Fikret Sert ve Selim Toros proje asistanları olarak görev almışlardır (Mimarlık, 1990).

Şekil 5.7: Dönemin Doğu Berlin’indeki TV kulesi ile Atakule’yi kıyaslayan gazete haberi (Kozok, 2012)

Şekil 5.8: Ulusal gazetelerin köşe yazılarında Atakule (Kozok, 2012)

Yapının konumu gereği kentle olan ilişkisinin zayıf kalması, içe dönük mimari kurgusu, kule ile baza yapısı arasında kurulamayan birliktelik, günün şartlarına cevap veremeyen otopark alanı ve yeni açılan alışveriş merkezleri, yapının cazibesinin zaman içerisinde yitirilmesine sebep olmuştur (Akalin ve Sözen, 2019:466). 2009 yılında yapı el değiştirmiş ve yapının yeni sahibi olan Atakule Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı A.Ş. güncel ihtiyaçlara yönelik birtakım tadilat ve düzenlemeler yapılmasını talep etmiştir. Geliştirilen alternatif proje ile kule ve yakın çevresinin korunmasına; baza yapısının ise tamamen yıkılarak yeni bir tasarımla yeniden yapılmasına karar verilmiştir (A Tasarım, 2014).

5.1.3. Mimari Özellikleri

İki farklı dönem ve iki farklı tasarım olarak karşımıza çıkan Atakule AVM bazasının ilk projesi geç 20. yüzyıl; ikinci projesi ise, erken 21. yüzyıl alışveriş merkezi yapılarını temsil etmektedir. İki projenin zamansal ve yapısal olarak

birbirinin içinden geçen bir süreklilikle ortaya çıkması, mimari, teknoloji ve kent kültüründeki değişim ve dönüşümün de okunmasını mümkün kılmıştır.

İlk çarşı projesi ikinci proje müellifi tarafından dönemi için çağdaş, ilerici ve kentte iz bırakan bir yapı olarak nitelendirilmektedir. Buna rağmen ilk baza yıkılmış ve A Tasarım ekibi tarafından yeni bir alışveriş bazası tasarlanmıştır. Kule yapısı ise, olduğu gibi bırakılmış; yalnız Alhan Gedik ve Alman mühendisler tarafından yapılmış olan statik tasarım, yeni projede güçlendirme çalışmaları kapsamında tekrar ele alınmıştır (Öztürk, 2019).

5.1.3.1. İlk Proje

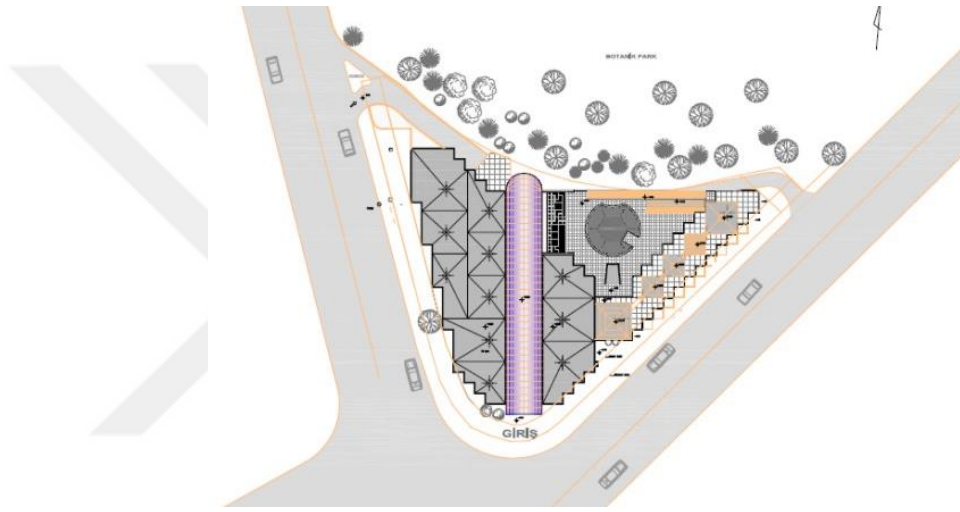
Proje fikrinin çıkış noktası, mimarı Ragıp Buluç tarafından şu sözlerle aktarılmıştır: *Ankara'ya bir kule yapılmasını ve aynı zamanda ülkedeki pasajlardan modern çarşılara geçişin ilk örneklerinden birini vermek istedik*” (Canbay, 2014). Kendisiyle yapılan başka bir röportajda da AVM yapısıyla ilgili olarak, proje safhasında dünyada pek çok şehir gezdiğini fakat İstanbul'daki Kapalıçarşı'nın en büyük esin kaynağı olduğunu belirtmiştir (Özer, 2015).

Şekil 5.9: İlk Atakule Alışveriş Merkezi yapısı giriş cephesi (URL-62)

AVM bazası ve kuleden oluşan Atakule Alışveriş Merkezi, ön cepheleri Çankaya ve Cinnah Caddeleri ve arka cephesi Botanik Park ile sınırlandırılmış üçgen

forma sahip bir köşe parsel üzerinde konumlandırılmıştır. AVM'nin girişi, Çankaya ve Cinnah Caddeleri'nin birleştiği köşeden verilmiştir. Parsel sınırlarına paralel biçimde uzanan kütlesi, cadde cephelerine hareketlilik getirecek biçimde giriş aksına doğru kademeli olarak geri çekilmektedir. 24.000 m²'lik kapalı alanı içerisinde 145 adet mağaza, yeme-içme mekânları, bir adet çok amaçlı salon ve bir adet oyun salonu bulunmaktadır. İçeride oluşturulan atrium boşluğu, kotlar arasında bir tür ilişki sağlamaktadır. Atriumun üzeri doğal ışığı geçiren şeffaf bir tonozla örtülerek vurgulanmıştır. Botanik Parkı yönüne bakan cephesinde, kütlelerin geriye doğru çekilmesiyle açık teras ve oturma alanları yaratılmıştır (Sayar ve Süer, 2002:15).

Şekil 5.10: Vaziyet Planı
(Kömürcü, 2007)

Atriumun üzerini kuzey-güney aksında boylu boyunca uzanan çelik konstrüksiyonlu cam bir tonoz örtmektedir. Bu tonoz üst örtü, kuzey cephesinde dik açıyla düşeye kıvrılarak, cephe boyunca ikinci bodrum kat hizasına kadar inerek bir cephe elemanına dönüşmektedir. Bu kısım, iç mekânda helezonik merdivenin ve panoramik asansörün de şeffaf nişini oluşturur. Cinnah ve Çankaya Caddeleri'ne bakan iki cephesi hem yukarıdan aşağıya hem de caddelere paralel biçimde kademelenerek içeriye doğru çekilmekte; böylece bu iki cephede hareket yaratılmaktadır. Reflektif cam giydirme cephelere kent silüetinin yansımalarıyla bu hareketliliğin etkisi artırılmıştır.

AVM bazası, zemin kat üzerinde 2 kat ve 4 bodrum kata sahip, toplamda 7 katlı bir yapıdır. Üçüncü ve dördüncü bodrum katlar otopark olarak, diğer katlar ise çarşı işleviyle planlanmıştır. Betonarme taşıyıcı sistem ile inşa edilmiş olan Atakule

Alışveriş Merkezi, atrium çevresine dizilmiş dükkanlar ile yeme-içme birimlerinin oluşturduğu bir mekân kurgusuna sahiptir. Atriumu çevreleyen kat galerilerinin oluşturduğu koridor hattından bu mekanlara girişler sağlanmıştır. Kat koridorları, mağaza akslarından yer yer kopup incelererek, sağır duvarlarla atrium boşluğu arasında sadece geçiş işlevini karşılamaktadır (Kömürcü, 2007:107).

Katlar arası erişim ise, galeri boşluğunu oluşturan döşeme ve nişlere 90° ve 45° açıyla yerleştirilen çift yönlü yürüyen merdivenler, kuzey yönüne yerleştirilen panoramik asansör ve bu asansör arkasındaki yarım helezonik merdivenler ile sağlanmaktadır. Atriumun oluşturduğu boşluk sayesinde, insan hareketi, kat galerileri, yürüyen merdivenler ve panoramik asansör algılanabilmektedir (Şekil 5.11, 5.12). Botanik Parkı yönündeki panoramik asansörler ve galeri boşluğu üzerindeki cam tonoz örtü dönemin teknolojik yeniliğini temsil etmektedir (Kömürcü, 2007:107).

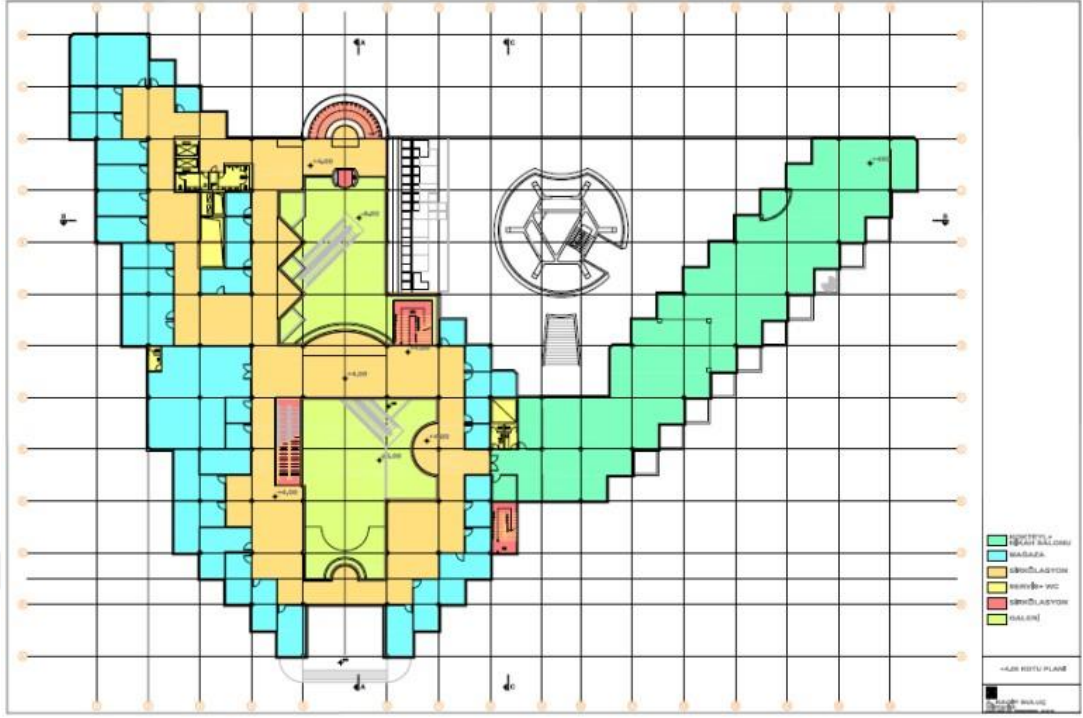
Birinci bodrum katında başlayan yeme-içme bloğunun ikinci katına ve kuleye erişim hem dışarıdan hem içeriden kurgulanmıştır. İçeriden kule girişinin sağlandığı ikinci bodrum katta, ek olarak ayrı bir merdiven tasarlanmıştır. Bu merdivenin her iki yanından otopark katına (-11,25 ve -14,50 kotu) merdiven ve asansörlerle erişim sağlanmaktadır. AVM içerisindeki ortak kullanıma ait ıslak hacimler yapının batı yönünde, Botanik Park cephesine yakın konumlandırılmış ve tüm katlarda aynı düşey aksa yerleştirilmiştir. AVM içerisinde zemin kaplama malzemesi olarak doğal taş kullanılmıştır. İç aydınlatma, asma tavan içi spot ve galeri kenarlarına sabitlenmiş, sokak lambası formu aydınlatma elemanları ile sağlanmıştır.

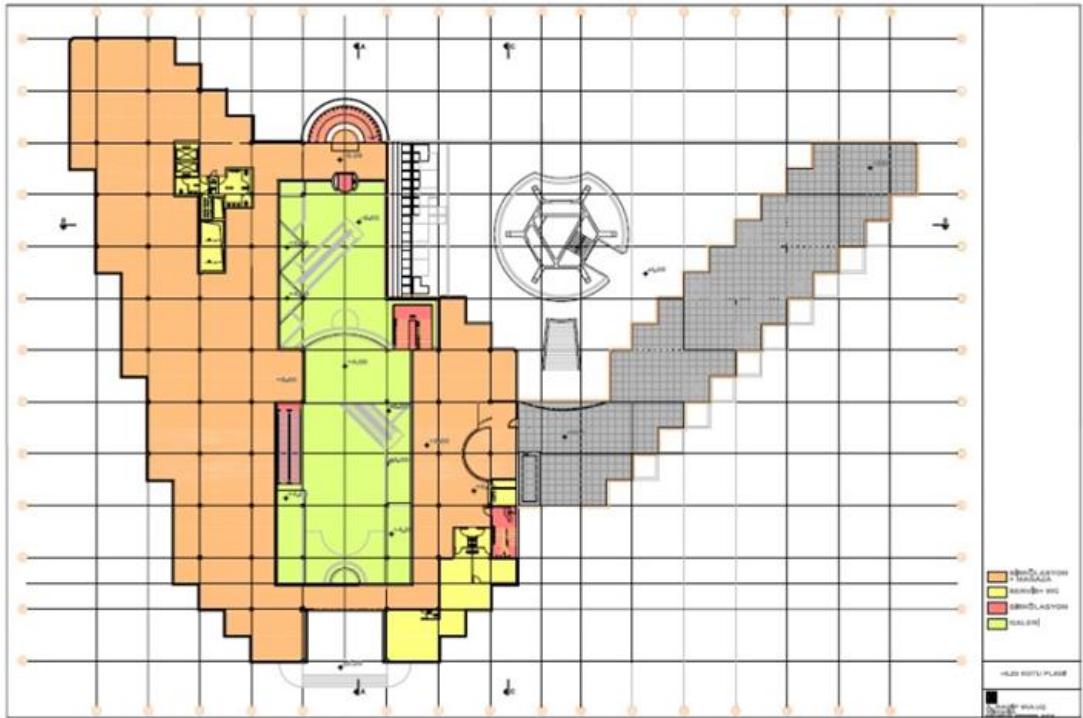
Şekil 5.11: Galerinin giriş holüne doğru (URL-63)

Şekil 5.12: Galerinin Botanik Parkı yönüne doğru (URL-64)

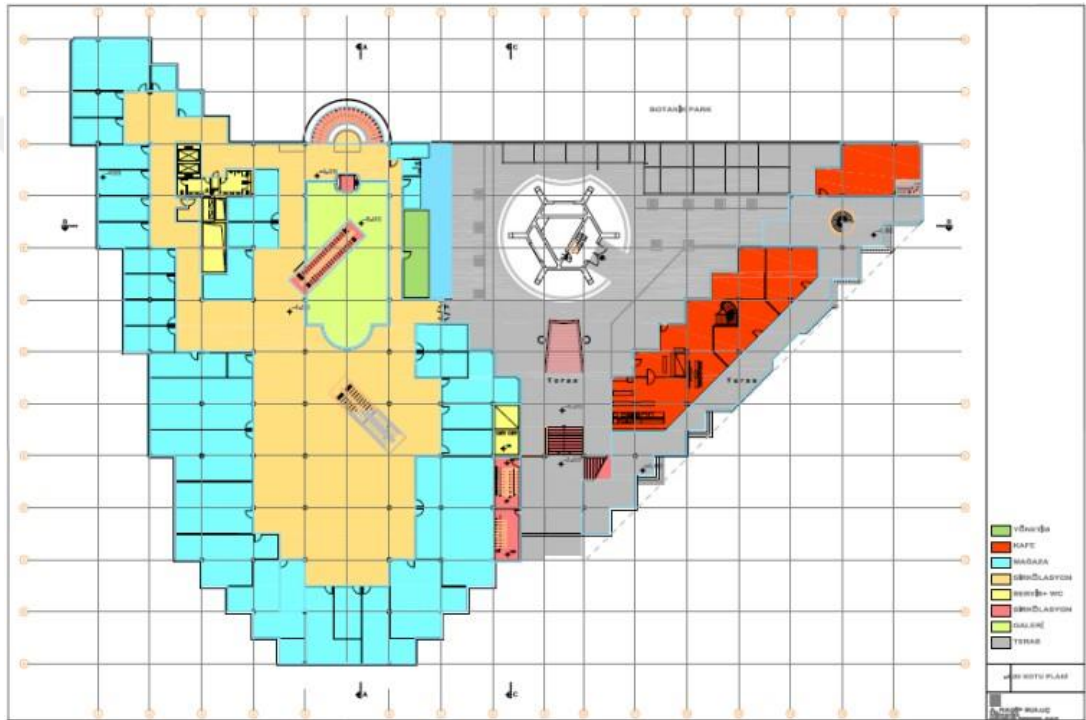
Şekil 5.14: Birinci Kat (+4.00 Kotu) Planı
(Kömürcü, 2007)

Şekil 5.15: İkinci Kat (+8.00 Kotu) Planı
(Kömürcü, 2007)

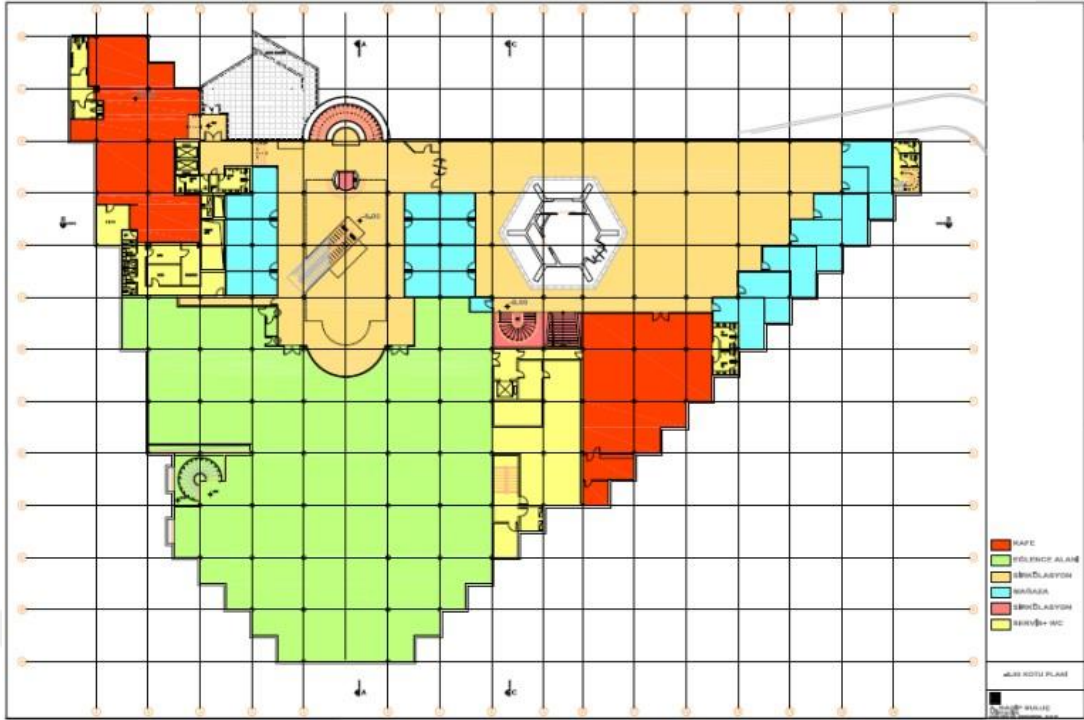
Birinci bodrum kat (-4.00 kotu), atrium boşluğunun başladığı kattır. Yapının ilk açıldığı dönemde sergi ve eğlence mekânı olarak planlanan bu alan, daha sonra

yeme-içme alanına dönüştürülmüştür. Bu katın kuzey cephesi hariç tüm cepheleri yapı sınırları boyunca ticari alanlara ayrılmıştır. Yine bu katta, doğu kanadından çıkılan bir açık teras bulunmaktadır. Bu teras, kuleyi çevreler ve ona giriş sağlar. Oturma alanları ile düzenlenen terasta aynı zamanda yeme-içme mekânları kurgulanmıştır (Kömürcü, 2007:108). Ancak, işlev çeşitliliği sunmaması ve kent kotunun altında kalması nedeniyle zaman içinde, tasarımında öngörülen kurgu dahilinde yaşatılamamış, bir servis mekânı olarak algılanmıştır (Akın ve Çelik, 1999; Kömürcü, 2007:108).

Şekil 5.16: Birinci Bodrum Kat (-4.00 Kotu) Planı
(Kömürcü, 2007)

İkinci bodrum katta (-8.00 kotu), geniş bir ortak alan yer almaktadır. Kuleye iç mekândan girişin de sağlandığı bu kat, Botanik Park cephesi hariç ticari ve yeme-içme mekanlarıyla çevrelenmiştir. Burada özgün projeye göre, güney yönüne yerleştirilmiş bir eğlence mekanının olduğu görülmektedir. Bu mekâna giriş aynı zamanda otopark katından bir merdivenle de sağlanmaktadır. Ancak, daha sonra bir proje revizyonuyla, bu alan süpermarkete dönüştürülmüştür (EK-1).

Şekil 5.17: İkinci Bodrum Kat (-8.00 Kotu) Planı
(Kömürçü, 2007)

Şekil 5.18: Botanik Park yönü galeri katları görünüşü
(URL-65)

İki cadde cephesinin kesiştiği köşeden tanımlanan giriş, kaldırım kotundan birkaç basamakla yükseltip ayrıştırılarak, farklı bir mekâna giriliyor hissi oluşturmaktadır (Akın ve Çelik, 1999; Kömürçü, 2007:105). Buluç'a göre bu durum geçmişten referans alınarak kurgulanmış, anıtsal bir kapıdan iç mekâna dahil olmak biçiminde ifade edilmiştir (Kömürçü, 2007, s.105). AVM yapısının Botanik Park

cephesi de yine kademeli olarak geriye, çekirdeğe doğru çekilmiştir. Oluşan iç boşluğa, yeme-içme işlevine hizmet eden teras alanı ile kule yapısı yerleştirilmiştir.

Projenin ve kentin simge değeri olan kule yapısı “Atakule”, yaklaşık 120 m yüksekliğinde betonarme yapım tekniğiyle inşa edilmiştir. Altıgen planlı kule gövdesinin köşeleri bir miktar öne çıkarılarak, aralarında nişler oluşturulmuştur. Prizmatik bir biçimde yükselen gövde üzerinde, yarım küre şeklindeki kule tacına doğru giderek genişleyerek kademeli geçiş sağlayan çokgen planlı biri kapalı diğeri açık iki kat yer almaktadır. İlki, 99,8 m kotundaki cam cepheli kapalı bir platformdur ve burası, kafe ve bar olarak işlevlendirilmiştir. İkincisi, 103,8 m kotunda açık bir platformdur ve seyir terası olarak kullanılmaktadır. Bu katların üzerinde çelik konstrüksiyonlu cam örtülü geodezik kubbe yer almaktadır. 111,8 m kotunda başlayan ve tepe noktası 118,2 m’yi bulan kubbe iki katlıdır. Döner platforma sahip ilk kat restoran işleviyle tasarlanmıştır. 115,6 m kotundaki ikinci kat ise konferansların ve özel davetlerin verildiği 600 m²’lik çok amaçlı salon platformu olarak kurgulanmıştır. Tüm katlara panoramik asansör ile erişim sağlanmaktadır (Ankara İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2021).

Atakule, -4.00 kotunda, kuzey yönünde geri çekilmeyle oluşturulan aynı zamanda yeme-içme birimlerinin de yer aldığı açık terastan, AVM bazasından kopuk bir biçimde yükselmektedir. Dışarıda yaratılan bu algının aksine, -8.00 kotunda AVM bazasında yer alan kule girişi ile mekânsal süreklilik sağlanmıştır.

Şekil 5.19: Ana kütlede kopuk duran kule (Gür, 1990)

Şekil 5.20: Kule gövdesi ve açık teras alanı (Gür, 1990)

Şekil 5.21: Atakule döner platformlu kule tacı inşaatı (Baykara, 1987)

Şekil 5.22: Atakule seyir terası ve döner platformlu kule tacı (URL-66)

İlk Atakule AVM yapısı, hizmete girdiği yıl 1989'dan kapandığı yıl 2012'ye kadar münferit olarak çeşitli mekânsal değişimler geçirmiştir. Atakule AVM, ilerleyen yıllarda Ankara'da ardarda açılan çağdaş ve daha büyük alışveriş merkezleri ile rekabet edemez hale gelmiştir. Bu durum kulenin korunduğu yeni bir AVM yapısı gereksinimini doğurmuştur. Türkiye'de 20. yüzyılın ilk AVM yapılarından olan Atakule AVM, yerini 21. yüzyılın gereksinimlerine cevap arayan yeni bir AVM yapısına bırakmıştır.

5.1.3.2. İkinci Proje

Ankara'nın ilk alışveriş merkezi ve kentin simge yapısı olan Atakule AVM'nin yenilenmesi için 2010 yılında proje çalışmalarına başlanmıştır. Öncelikli olarak, mevcut strüktürel yapı bozulmadan alternatif proje çalışmaları üretilmiştir. Ancak, mevcut kapalı otoparkın yetersiz kalması gerekçesiyle, kule ve yakın çevresinin korunmasına ancak baza yapısının tamamen yıkılıp yeniden yapılmasına yönelik yeni bir proje geliştirilmesi gündeme gelmiştir (A Tasarım, 2014).

Şekil 5.23: Yeni Atakule AVM (URL-67)

Atakule Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı (GYO)'nın işveren olduğu projenin inşaatı, ana yüklenici Özka-Aysoy tarafından 2016 yılında uygulanmaya başlamıştır. 2018 yılında da inşaat tamamlanmıştır (Arkiv, 2019). Yapının inşaat alanı 48.679 m²'dir (Ekoyapı, 2020). Öncelikli olarak kule yapısı statik güçlendirmelerle korunmuştur. Baza yapısı ise mevcut kuleyi sarmalayacak biçimde yeniden inşa edilmiştir. İlk AVM yapısında kapasitesi 112 olan otopark alanı yeni projeye 420 adete çıkartılmıştır (Öztürk, 2019). Yeni projede atrium (galeri boşluğu) Botanik Parkı ile Cinnah ve Çankaya Caddeleri'nin köşesinde yer alan ana giriş aksına çekilmiş, dolaşım alanları küçültülmüştür. Yeni AVM yapısının kuleyi sarmasıyla, kule atriumun bir parçası haline gelmiştir. Teraslarla birlikte yukarı katlara doğru açılan galeri boşluğu, bu terasların sunduğu Botanik Park manzarasıyla zengin mekânlar yaratmayı amaçlamıştır (A Tasarım Mimarlık, 2019). Alışveriş merkezi içerisinde dükkân, yeme-içme alanları, spor ve sinema salonlarının bulunduğu 120 adet bağımsız ünite yer almaktadır (Arpacı, 2018). Yapının Cinnah ve Çankaya Caddeleri'ne bakan cephelerinde ise kompozit cephe giydirme uygulaması yapılmıştır.

Projede dolaşım alanlarında süreklilik ön plana çıkarılarak, mağazalar, sosyal mekânlar, eğlence mekânları ve yeme-içme mekanları tek bir atriumun etrafında düzenlenmiştir (Şekil 5.24, 5.25). Cinnah ve Çankaya Caddeleri'ne bakan cephelere mağazalar yerleştirilmiştir. Her ne kadar tasarım sürecinde bu cephelerde yer alan zemin kattaki mağazaların dışarıdan girişleri kurgulansa da bu fikir kiralama danışmanları tarafından çarşı içine girilip alışveriş yapılmasını engelleyeceği için kabul görmemiştir. Botanik Park cephesi ise, tamamen şeffaf bırakılmış, sadece teraslara açılan yeme-içme mekânları kısmen bu yönde kurgulanmıştır. Bu cepheye açılan teraslarda taşıyıcı sistem geriye çekilerek uçuyormuş algısı verilmek istenmiştir (Şekil 5.26).. Bu teraslar kullanıcı için dinlenme ile Botanik Parkı ve kenti seyretme olanağı sağlamıştır. Bazanın en üst katında ise, açık amfi ile birlikte çatı bahçesi yaratılmıştır (Öztürk, 2019).

Şekil 5.24: Galerî boşluğu ve dolaşım alanları (Nalçacıoğlu, 2022)

Şekil 5.25: Galerî boşluđunda dűşey sirkűlasyon ۆgeleri (Nalçacıođlu, 2022)

Şekil 5.26: Botanik Park yۆnű cephede gűndűz gۆrűnűřű (Nalçacıođlu, 2022)

Şekil 5.27: Botanik Park yۆnű cephede gece gۆrűnűřű (Nalçacıođlu, 2019)

AVM bazası planı, Botanik Park cephesinden iç bükey yay çizen ve köşeleri yumuşatılmış bir üçgen forma sahiptir. Bu deforme edilmiş üçgen plan, kule yapısını iç mekânda yay biçimindeki kenara yakın sarmalamakta ve onu, merkezi konumdaki galerî boşluğu ile ilişkilendirmektedir. Kule yapısı ilk AVM yapısında olduğu gibi baza yapısının yanında dış platformdan yükselen değil, onun kapalı hacminin içinden çıkarak bütünleyen bir parçasına dönüşmektedir. İç mekânda kulenin atriumun kenarından yükselen strűktűrel gövdesinin nişlerine de ticari alan işlevi kazandırılmıştır. Aynı zamanda bu fikirle, kule ile ziyaretçiler arasında fiziksel bir

ilişki sağlanmıştır. Botanik Park cephesine yakın oluşturulan atrium ise, yapı yüksekliğince devam etmektedir. Atriumun üzeri, eliptik forma sahip çelik konstrüksiyonlu cam çatı örtüsü ile kapatılmıştır. Doğal ışığın iç mekâna alınmasını sağlayan şeffaf örtü, kule yapısının çatı örtüsüyle de uyum içinde tasarlanmıştır.

Gür (1990:33), ilk Atakule Alışveriş Merkezi hakkında, *“atriuma rolünü iade eden bir yaklaşım, belki kule ayağının da bu mekânla kavranmasını sağlayıp, insanın orientasyon güdüsüne de daha uygun düşebilirdi. Böylece kütleden yalıtılmış gibi özerk duran kule ile ana yapı daha iyi bağlanmış ve ticari amaçlı kuruluşların da rantı artırılmış olurdu”* diyerek, ilk çarşı bazası ile kule arasındaki ilişkiyi eleştirmiş ve bugüne ipucu vermiştir.

Şekil 5.28: Yapıdan Botanik Parka ve kente bakış (Nalçacıoğlu, 2022)

Şekil 5.29: Galeri boşluğu ve kule (Nalçacıoğlu, 2022)

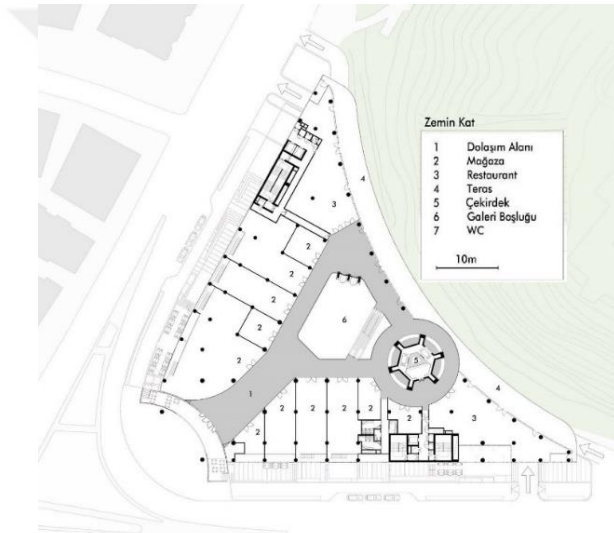

Şekil 5.30: Galeri boşluğu ve panoramik asansör (Nalçacıoğlu, 2022)

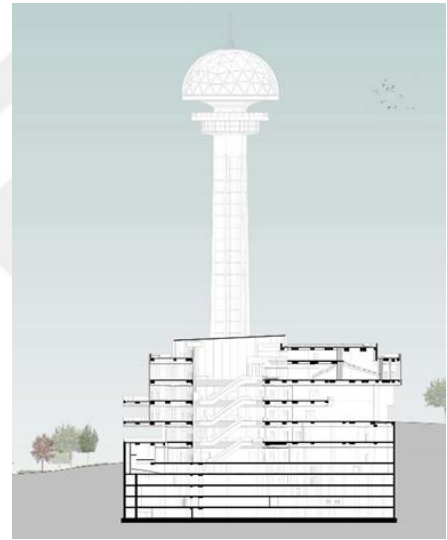

Şekil 5.31: AVM bazasının sardığı kule nişi (Nalçacıoğlu, 2022)

Atakule AVM'nin girişi ilk projede olduğu gibi, Cinnah Caddesi ve Çankaya Caddesi'nin kesiştiği Zübeyde Hanım Meydanı'na bakan köşe olarak belirlenmiştir (Şekil 5.32). Bu köşede içbükey yay biçiminde bir geriye çekilme ile tanımlanmış giriş alanı, cam giydirme cephe üzerine eklenmiş bir sahne çerçevesine sarılı kırmızı perde ile dekore edilmiştir (Şekil 5.34). İçeride, birinci kat döşemesinin bu cephede geri çekilmesiyle oluşturulan iki kat yüksekliğinde bir giriş holü bulunmaktadır. Bu katta, mağazalar atrium ile birlikte genişleyen ortak dolaşım alanının sağ ve sol yanında devam etmektedir (Şekil 5.35). Botanik Park cephesi yönünde her iki köşede iki adet restoran yer almaktadır. Bu cephe aynı zamanda cephe yayı boyunca devam eden bir terasa sahiptir. Doğu yönünde kulenin girişi bulunmaktadır.

Şekil 5.32: Zemin Kat Planı (Arkiv, 2019)

Şekil 5.33: Kesit (Arkiv, 2019)

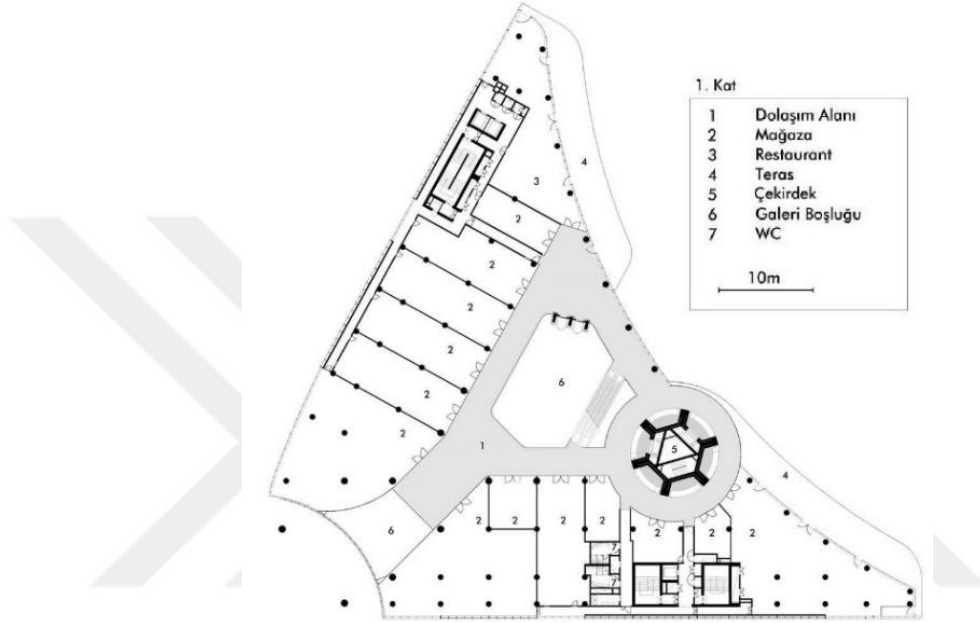

Şekil 5.34: AVM giriş alanı (Nalçacıoğlu, 2022)

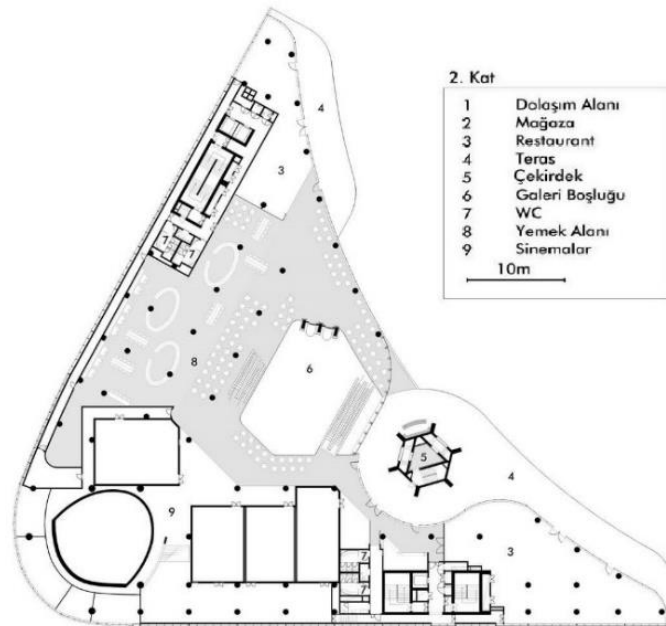

Şekil 5.35: Zemin kat galeri boşluğu ve ortak dolaşım alanı (Nalçacıoğlu, 2022)

AVM yapısının birinci katında, zemin katta olduğu gibi mağazalar galeri boşluğunu çevreleyen ortak dolaşım alanı etrafınca sıralanmaktadır (Şekil 5.36). Botanik Park cephesinde doğu ve batı ucunda iki ayrı yeme-içme mekânı bulunmaktadır. Cephe yayı boyunca her iki köşeden orta aksa doğru uzanan, birbiriyle birleşmeyen iki ayrı teras yer almaktadır. Köşelerde konumlanan yeme-içme mekanları bu teraslara açılmaktadır.

Şekil 5.36: Birinci Kat Planı (Arkiv, 2019)

Şekil 5.37: İkinci Kat Planı (Arkiv, 2019)

Şekil 5.38: İkinci kat yeme-içme ve sinema birimleri (Nalçacıoğlu, 2022)

Şekil 5.39: AVM kuzey yönü atrium ve arka fonda araç yaklaşımı (Nalçacıoğlu, 2022)

İkinci kat, yeme-içme ve eğlence gibi sosyal gereksinimlerin karşılanabileceği bir kat olarak planlanmıştır (Şekil 5.37). Katın duvar, tavan ve zemin dekoratif uygulamalarında kullanılan malzemeler diğer katlardan farklılık göstermektedir (Şekil 5.40). Duvar, tavan ve zeminlerde görülen bu farklılık alanların işlevsel sınırlarını belirlemektedir. Batı yönünde ortak yeme-içme alanları, doğu yönünde ise sinema salonları yer almaktadır. Botanik Park cephesinin doğu ve batı ucunda, ikinci katta olduğu gibi, teraslara açılan özel yeme-içme mekanları bulunmaktadır (Şekil 5.41). Bu teraslardan doğu yönündeki, kule strüktürünü de içine almaktadır. Burada aynı zamanda kulenin acil çıkışı bulunmaktadır. Bu kattan yürüyen merdivenler ve panoramik asansörler yardımıyla çatı terasına erişilmektedir (Şekil 5.42). Yeşil çatı olarak tasarlanan teras, çeşitli sosyal etkinlikler ve seyir için kullanılmaktadır.

Şekil 5.40: İkinci kat ortak yeme-içme alanı (Nalçacıoğlu, 2022)

Şekil 5.41: Sinema salonları fuayesi (Nalçacıoğlu, 2022)

Şekil 5.42: Çatı terası holü
(Nalçacıoğlu, 2022)

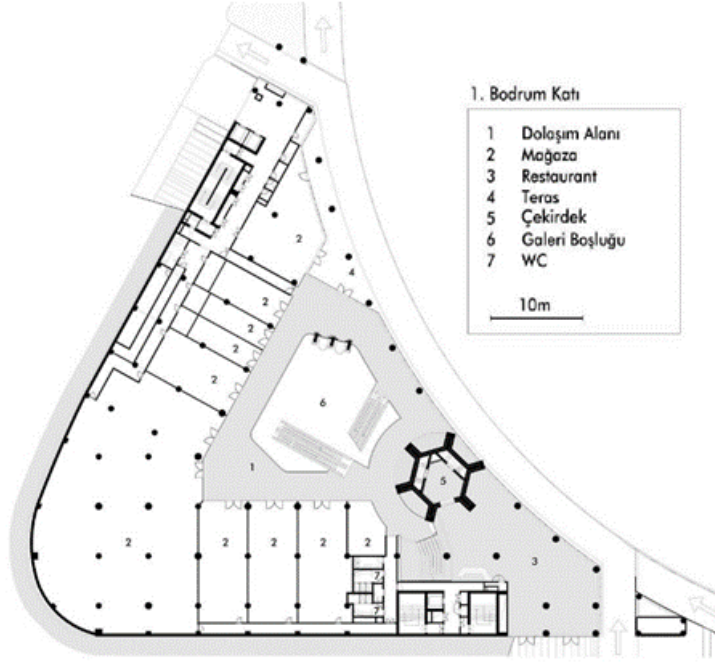

Şekil 5.43: Gezilebilir yeşil çatı
(Nalçacıoğlu, 2022)

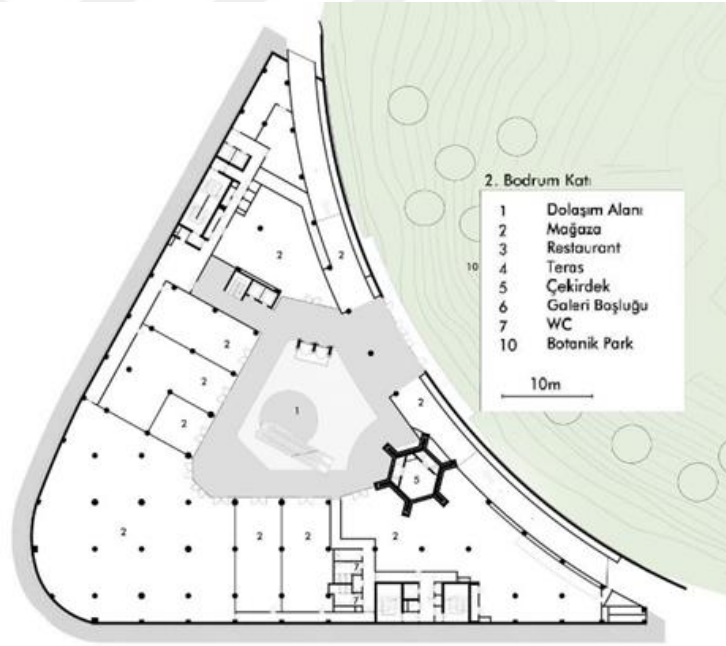
Birinci bodrum katta küçük mağazaların dışında, güney yönünde bir büyük mağaza ve Botanik Park cephesi doğu ucunda ara katta bir kafe yer almaktadır (Şekil 5.44). Kafenin olduğu platform, zemin kat ile birinci bodrum kat arasında -3.00 kotunda bir ara kat olarak oluşturulmuştur. Bu alana küçük bir sahne amfisi biçiminde kurgulanmış olan bölümden birkaç basamakla çıkılmaktadır. Kule strüktürünü saran ve plana göre doğu yönünden kuleye erişim sağlayan bu ara katın Çankaya Caddesi yönünden de bir girişi bulunmaktadır (Şekil 5.46).

Birinci bodrum katında, ayrıca, Botanik Park cephesi önünden geçen, tek yönlü bir araç erişim yolu yer almaktadır. Bu transit iç yol, araçları Çankaya Caddesi yönünden Cinnah Caddesi'ne yönlendirmektedir (Şekil 5.39).

İkinci bodrum kat, atriumun başladığı kattır. Atrium çevresini saran küçük ve büyük ölçekli ticari alanlardan oluşmaktadır. Bu mekânların büyük ölçekli olanlarından biri çocuk eğlence alanı olarak düzenlenmiştir. Atriumun başladığı ortak alan, dolaşım, sergi ve performans alanı olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, Botanik Parkı yönünden bir yaya girişi de bu katta yer almaktadır (Şekil 5.45).

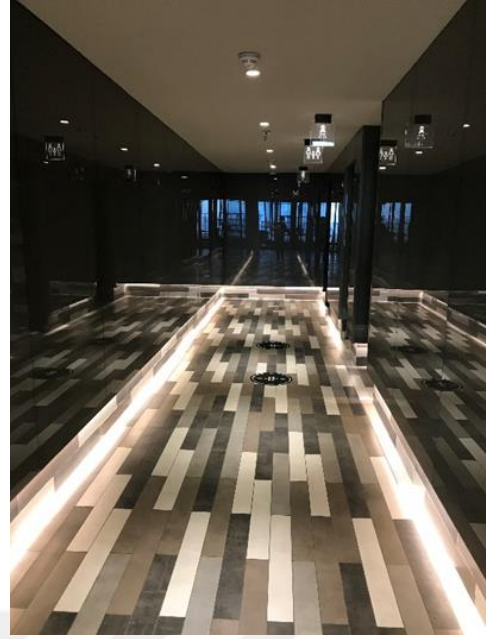
Şekil 5.44: Birinci Bodrum Kat Planı (Arkiv, 2019)

Şekil 5.45: İkinci Bodrum Kat Planı (Arkiv, 2019)

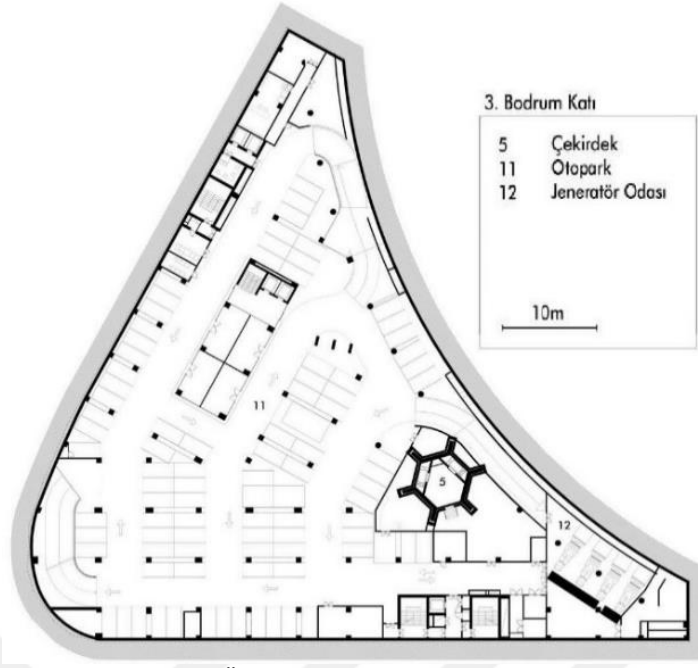

Şekil 5.46: Birinci bodrum katta yer alan sahne amfisi (Nalçacıoğlu, 2022)

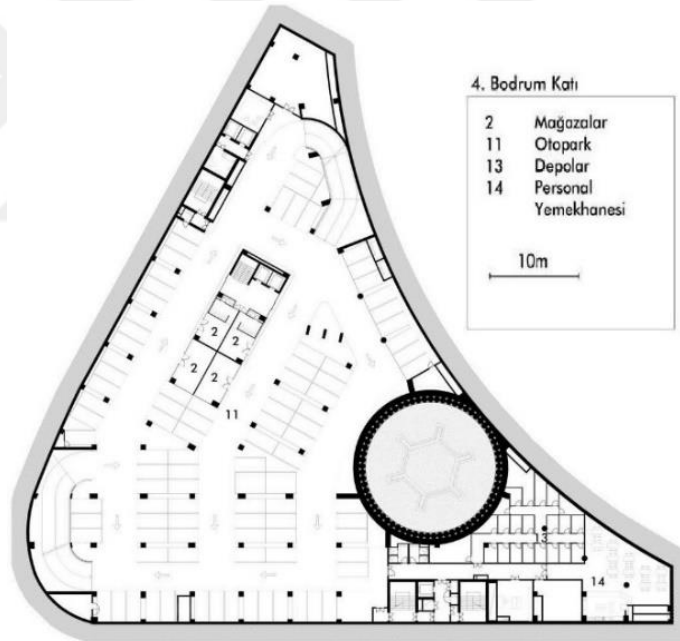

Şekil 5.47: Islak hacimler giriş holü (Nalçacıoğlu, 2022)

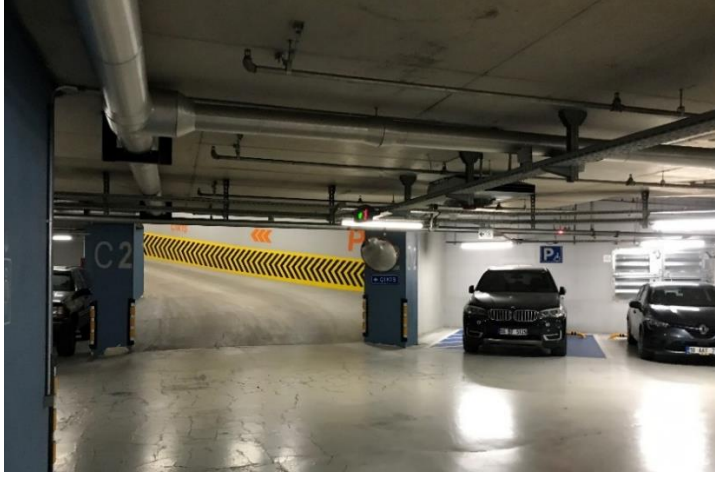
Üçüncü bodrum katından altıncı bodrum katına kadar kapalı otopark planlanmıştır. Otoparka araç girişi Çankaya Caddesi'nden, araç çıkışı ise Cinnah Caddesi'ndendir. Otoparktan yaya erişimini güneybatı yönüne yerleştirilen ikinci bodrum kat ile yedinci bodrum kat arasındaki merdivenler ve iki asansör sağlamaktadır. Üçüncü ve dördüncü bodrum katlarda bu düşey sirkülasyon alanı etrafında az sayıda ticari işlev de kurgulanmıştır (Şekil 5.48, 5.49). Üçüncü bodrum katta, ayrıca, kulenin servis girişi de bulunmaktadır. Dördüncü, beşinci ve altıncı bodrum katlarda ise, otoparkın yanında personel alanları (yemekhane vb.), sığınak ve teknik hacimler yer almaktadır. Yedinci bodrum kat, araç bakım, depo alanları, teknik hacimler ve su deposunun yer aldığı bir kattır (Reel Değerleme, 2020).

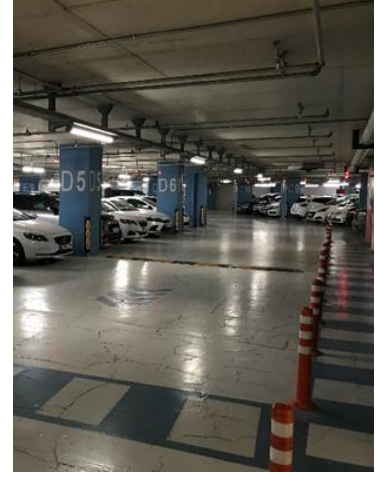
Şekil 5.48: Üçüncü Bodrum Kat (Arkiv, 2019)

Şekil 5.49: Dördüncü Bodrum Kat (Arkiv, 2019)

Şekil 5.50: Bodrum kat otopark rampası
(Nalçacıoğlu, 2022)

Şekil 5.51: Bodrum kat otopark alanı
(Nalçacıoğlu, 2022)

Çift kollu yürüyen merdivenler ikinci bodrum katından çatı terasına kadar ulaşmaktadır. Yine galeri boşluğunu oluşturan döşemenin kuzey yönünde, Botanik Park cephesine sırtını vererek konumlanmış olan panoramik asansörler, ilk AVM yapısından referansla yerleştirilmiştir (EK-2). Yapının doğu ve batı yönünde, tüm katlara erişebilen yangın merdivenleri ve servis asansörleri bulunmaktadır. Islak hacimler ise, doğu yönündeki servis sirkülasyonunun yanında ikinci bodrum katından ikinci kata kadar her katta aynı düşey aksta yer almaktadır.

Elektrik ve mekanik tesisat, asma tavan içerisinde çözülmüştür. Yapay aydınlatma için doğal aydınlatmayı destekleyen gün ışığı lineer ve spot led armatürler kullanılmaktadır. Dolaşım alanlarında kullanılan döşeme kaplama malzemesinin ilk AVM bazasında kullanılan doğal taş kaplama ile desen olarak benzerlik gösterdiği fark edilmektedir.

Şekil 5.52: Kompozit giydirme cephenin uygulanması (URL-68)

Şekil 5.53: Kompozit giydirme cephe
(Nalçacıoğlu, 2022)

5.1.4. Koruma Değeri

Özgünlük: Atakule Alışveriş Merkezi, Türkiye'nin ikinci, Ankara'nın ise ilk alışveriş merkezi (AVM) olması nedeniyle bu tipolojinin ülkemizdeki önemli örneklerindedir. Ancak, süreç içerisinde yapının sadece kulesi korunabilmiş, AVM bazası ise, yıkılarak yerine yeni bir yapı inşa edilmiştir. Bu bağlamda, yapının sadece kulesi olan Atakule²⁴ (işlevi, formu ve malzemesi) ve konumu özgün niteliklerini sürdürmektedir.

Bütünlük: Atakule AVM yapısının yeni proje kapsamında yıkılmasıyla birlikte yapı bütünlüğü ortadan kalkmıştır. Bunun yanında, kule yapısının tasarım bütünlüğü, yeni AVM yapısı ile korunmaya devam etmektedir.

Atakule AVM'nin yerleştiği Çankaya sınırlarında son yıllarda özellikle güney yönünde inşa edilen yüksek yapılar kulenin kent silüetindeki yerini gölgelemektedir. Ancak yakın çevresinde yer alan, kuzey yönündeki Botanik Park ve doğu yönündeki Seğmenler Parkı'nın sağladığı yeşil kent peyzajının sürekliliği, Atakule'nin kent silüetindeki yerini vurgulamaktadır.

Tarihi Belge Değeri: Hem alışveriş merkezi (AVM) tipolojisinin Türkiye'de ikinci ve Ankara'da ilk örneklerinden olması hem de 1990'lı yılların mimari eğilimlerini ve yeni yapıım teknolojilerini temsil etmesi nedeniyle Atakule Alışveriş Merkezi mimarlık tarihinde önemli bir yere sahiptir. Yıllar içerisinde kentsel dokusunun ayrılmaz bir parçası olan kule yapısı kent tarihi için de değerlidir.

Simge Değeri: Atakule AVM, Anıtkabir'den sonra Ankara ile özdeşleşen, kentin simge yapılarından biridir. Başkent'in bir sembolü olarak görülen kule yapısı, 1995 yılından beri Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin logosunda yer almaktadır (Eraydın, 2016:842). Aynı şekilde, kentin doğal gaz dağıtımını yapan Başkent Gaz kuruluşunun da logosunda Atakule silüetine yer vermiştir. Atakule, farklı zamanlarda kamu veya özel kurum ve kuruluşların simgesel yüzü olmuş ve olmaya devam etmektedir.

²⁴ Atakule'nin seyir terası ve kafe katları 19 Mayıs 2022 tarihinde yeniden kullanıma açılmıştır. Restoran ve kokteyl salonu katlarında ise düzenleme çalışmaları devam etmektedir (Atakule, 2022).

Şekil 5.54: Atakule'nin kurumsal sembol olarak kullanımı
(URL-69)

Kentsel Bellekteki Yeri: Ankara halkının Atakule AVM ile olan bağı, küresel yaşam tarzı ve tüketim alışkanlıklarının mimariye yansımanın bir sonucu olan yapı ile kurulan sosyal ve duygusal deneyimler olarak görülebilir. Özellikle 1990'lı ve 2000'li yıllarda yaşayan bir neslin günlük yaşamının önemli bir parçası olmuştur. Tüm ticari, sosyal ve kültürel ihtiyaçların karşılanabileceği tek bir kapalı hacim olarak tasarlanan yapıda, kentli birbiriyle buluşmuş, alışveriş yapmış, yemek yemiş, sinemaya gitmiştir. Burada yer alan nikah salonunda evlenen çiftler, kendilerini ayrıcalıklı olarak görmüşlerdir.

Şekil 5.55: Atakule AVM nikâh töreni
(Durmuş, 2000)

Atakule AVM'nin alışveriş bazasının yıkım kararı sonrasında en büyük endişe kule yapısının akıbeti olmuştur. Bu endişe, mülk sahipleri ve yeni mimari tasarım grubunda olduğu kadar kamuoyunda da etki yaratmıştır. Kule yapısının yıkılmadan korunması, kent belleğindeki yerine olan saygının karşılığı olarak görülebilir. Kule yapısına verilen değer, eski AVM yapısından yeni AVM yapısına

geçiş sürecinde “*kule size emanet*” sloganıyla kendini göstermiştir. Bu mesajla, kent halkının Atakule’ye manevi olarak sahip çıktığı ortaya konulmuştur.

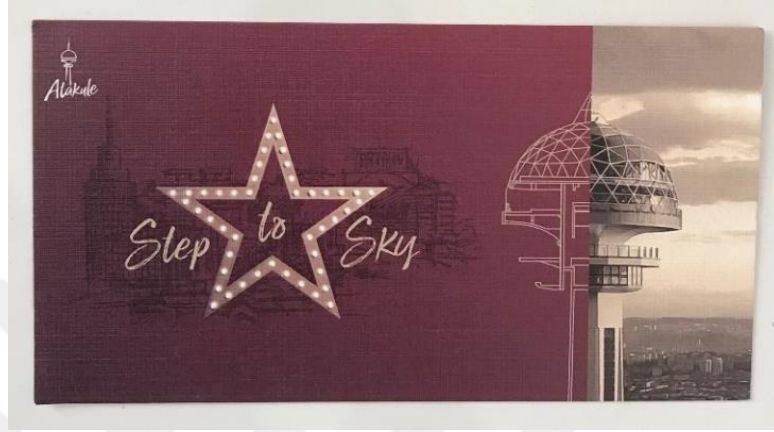
AVM’nin yıkılacağına duyulması belli bir kesim tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Atakule AVM, kent insanına dokunmayı başarabilen bir yapı olarak kendini göstermiştir. Bu “*temas*”, kentlinin mimariye verdiği değerle birlikte, koruma refleksinin de ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kule yapısının korunması kararında bu refleks etkili olmuş mudur bilinmez ama sonuca bakıldığında ilk “*Atakule AVM*” yapısından geriye kalan sadece kule yapısı “*Atakule*” olmuştur.

Şekil 5.56: Atakule AVM'nin yıkım sürecinde kullanılan şantiye panelleri (URL-70)

Mimari/Estetik/Sanatsal Değeri: Atakule Alışveriş Merkezi, Batı’daki aynı dönem örneklerine benzer biçimde, *atrium* tipi alışveriş merkezi olarak tasarlanmıştır. Bu tip alışveriş merkezleri, kapalı kamusal mekânın yaratılmasında ve güncel teknolojinin sunulmasında dönemi için öncü bir rol oynamıştır. Kapalı, üzeri şeffaf bir örtü ile kapatılmış galeri boşluklu, dış dünyadan soyutlanmış kurgu ile kendi içine dönük bir dünya yaratılmıştır (Kömürcü, 2007:106). Dönemin sıkça görülen bir diğer mimari unsuru da giydirme cam cephe sistemidir. Atakule AVM’nin giydirme cephesinde kullanılan reflektif cam sayesinde yakın çevredeki kent hareketliliği cephelere yansıtılmış; bu etki ile yapının zengin bir kimliğe bürünmesi ve iç mekânın hareketliliği ile bütünleşmesi sağlanmıştır. Diğer yandan kule yapısı da döneminin inşaat teknolojisini ve mimari biçimlerini yansıtan yüksek

bir yapı olarak, kent silüetinde yerini almıştır. Kule, kentsel alanla uyumlu, onunla bütünlük içinde var olmaktadır. Özellikle yakın çevresine karşı saygılı, sade ve etkileyici bir duruş sergilemektedir (Gür, 1990:33). Kule yapısının mimari tasarımı, günümüzde yenilenmiş olan AVM'nin tanıtımlarında da öncelikli figür olmaya devam etmektedir.

Şekil 5.57: Atakule seyir terasına çıkış bileti üzerinde kullanılan Atakule imgesi (Nalçacıoğlu, 2022)

Teknolojik Değeri: Atakule AVM bazasının reklektif giydirme cam cephe sistemi, mimari kurgusunun ana temasını ve çekirdeğini oluşturan atriumun üzerini örten cam tonoz ve panoramik asansörler döneminin temsili yapım teknolojilerinin ürünleridir.

Kule yapısında kullanılan, 2,5 m/sn. hızla hareket eden panoramik asansörler de dönemin ileri teknolojisinin bir örneğidir. İklimlendirme, aydınlatma ve yangın söndürme sistemleri de dönemin en son teknolojisine göre uygulanmıştır (Kömürçü, 2007:100). Döneminin en dikkat çekici teknolojik yeniliği ise, kule tacının restoran işlevli platformunun 360° dönebilir mekanizmaya sahip olmasıdır.

Tasarımda teknik ayrıntılara verilen önem, yapının içinde bulunduğu dönemin yüksek teknolojisini ön plana çıkartmaktadır. Genel anlamda, yapı, o dönemde, ulusal teknolojik seviyenin geldiği noktayı göstermektedir (Gür, 1990:33).

Sosyal Değeri: Atakule Alışveriş Merkezi, 1980'li ve 1990'lı yılların sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmelerinin sonucunda ortaya çıkan bir yapı olmuştur. Geçmişten günümüze alışveriş etkinliği, mekânsal anlamda gelişim ve dönüşüm göstermiştir. Sokak alışveriş etkinliği yerini, kapalı ve içe dönük, sosyal etkinliklerin de dahil olduğu alışveriş merkezlerine bırakmıştır. Atakule AVM, kentliye, alışveriş

etkinliğini yapıların zemin katlarında ve pasajlarda gerçekleştirdiği bir dönemde, yeni küresel tüketim kültürünü ve yaşam biçimini tanıtmıştır. Böylelikle, kent hayatı için sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda yeni bir oluşumu yaşatan ve temsil eden bir yapı olmuştur. Atakule AVM, Dünya'daki alışveriş merkezi tasarım yaklaşımları ve değişen yaşam tarzının irdelenmesiyle hayata geçirilmiş, uluslararası normlara sahip bir yapı olmasıyla da önem kazanmıştır (Kömürçü, 2007:110).

Şekil 5.58: Atakule'nin kent yaşamının bir parçası olduğuna dair gazete yazıları (Kozok, 2012)

Referans Değeri: Türkiye'de pasaj yapılarından karma kullanımlı kapalı çarşılara geçişin ilk örnekleri arasında sayılabilen Atakule AVM, projelendirilirken Dünya'daki benzer yapılar da incelenmiştir. Bunun yanında, tasarım aşamasında İstanbul Kapalıçarşı mimarın en önemli referansı olmuştur (Özer, 2015).

Ankara'da tipolojinin ilk örneği olması, kendinden sonra tasarlanan AVM'lerin oluşumunu ve biçimlenmesini etkilemiştir. Atakule AVM'nin kule yapısı 120 m'yi aşkın yüksekliğiyle döneminin en yüksek yapısı olarak belirlemiştir. Sonrasında inşa edilen yüksek katlı yapılar, bu yüksekliği referans almışlardır. Atakule AVM'de kullanılan cephe giydirme sisteminin de kendinden sonra inşa edilen yeni yapılara örnek olduğu söylenebilir.

Kullanım Değeri: Her ne kadar AVM bazası yıkılıp yeniden yapılsa da, kule aynı işlevle çağdaş yaşam koşullarına yeniden uyarlanmıştır. Yeni AVM bazası da, ilk işlevi ile aynı ancak günümüz alışveriş etkinliğine ve ihtiyaçlarına yönelik

yeniden tasarlanmıştır. Bu anlamda, alışveriş merkezi işlevini temsil eden kullanım değeri sürmektedir.

Kentsel/Bağlamsal Değeri: Yapının, Cinnah ve Çankaya Caddeleri'yle birlikte Hoşdere ve Simon Bolivar Caddeleri'nin kesiştiği bir kavşakta konumlanması görsel ve fiziksel hakimiyetini arttırmıştır. Atakule AVM, kuzey yönünde Botanik Park ile de görsel ve fiziksel bir bağ kurmaktadır. Yer aldığı bölgenin devlet protokol bölgesi olması da yapıya ayrı bir prestij katmaktadır. Bugün kent silüetini bütünleyen bir nirengi noktası olmaya devam etmektedir.

5.1.5. Koruma Sorunları, Süreçleri ve Müdahaleler

Atakule AVM, Ankara'da alışveriş olgusuna yeni bir anlam kazandıran ve alışveriş etkinliğini eğlence ve sosyal aktivitelerle genişleten özgün bir mekân olarak kabul edilmektedir. Ancak yeni çağın getirdiği gereksinimler değişimi zorunlu kılmıştır. Ankara'da hizmete giren yeni alışveriş merkezleri, her bakımdan daha fazla seçenek sunmuşlardır. Bu durum, Ankara'nın ilk alışveriş merkezi ve simge yapısı olan Atakule AVM'nin cazibesini yitirmesindeki etkenlerin başında gelmektedir. Bu doğrultuda, AVM yapısında bir takım yenileme çalışmalarına gidilmiştir. Mekânsal revizyonlar, yapının fonksiyonlarının iyileştirilerek çağdaş yaşama uygun hale getirilmesi adına atılan adımlar olmuştur.

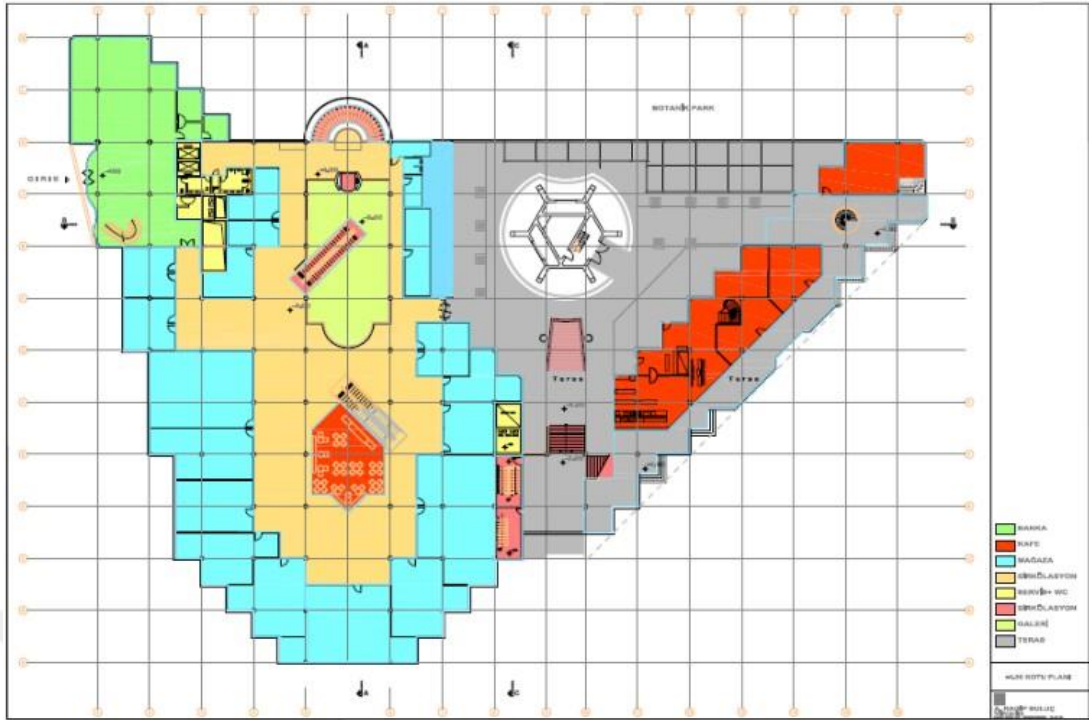
Gerek çağın gerektirdiği ihtiyaçların karşılanamaması gerekse ticari işlevselliğin yetersizliğinden dolayı, ilk Atakule AVM'de birtakım mekânsal düzenlemelere gidilmiştir. Bu düzenlemeler, ticari mekânlar ile sosyal ve eğlence mekânlarına yönelik ilaveleri kapsayan yenileme çalışmalarından oluşmaktadır.

Yapının giriş katında bulunan banka şubesi için, AVM'den bağımsız olarak, batı cephesinden doğrudan erişilen bir giriş eklenmiş ve iç mekânda düzenlemeler yapılmıştır. Alışveriş merkezinin kullanımını etkilemeyen bu dönüşüm, sanat galerisinin de açılmasıyla farklı bir anlam kazanmıştır. Galerinin hayata geçmesiyle, alışveriş merkezi, yeni bir kültürel aktiviteyi bünyesine eklemiştir. İkinci katta önceden büyük bir mağaza olarak kullanılan alana 2003 yılında, toplamda 750 kişi kapasiteli 7 adet büyük ve küçük sinema salonları planlanmıştır. Fuayeyi cazip hale getirmek için de yeme-içme birimleri oluşturulmuştur (Şekil 5.59). Yeme, içme alanları AVM genelinde arttırılmıştır (Kömürcü, 2007:112).

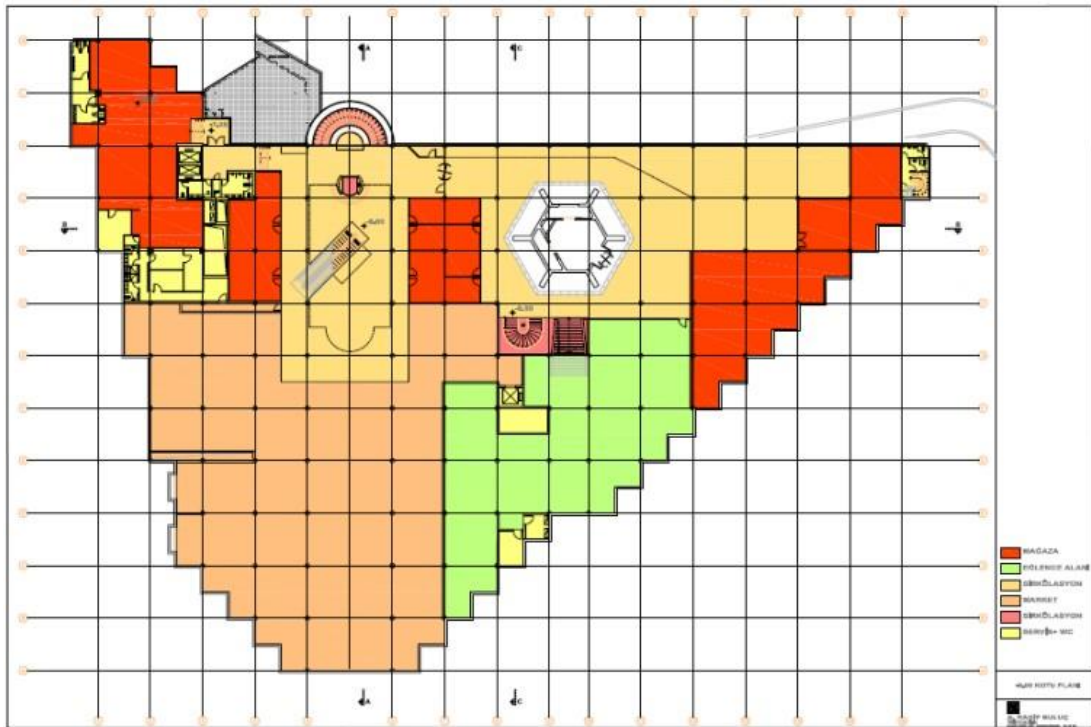

Şekil 5.59: İkinci Kat (+8.00 Kotu) Revizyon Planı
(Kömürcü, 2007)

Toplantı ve sergi gibi amaçlarla kullanılan birinci bodrum katında (-4.00 kotu), çevresinde dükkân birimlerinin yer aldığı ortak alan, yeme-içme alanına dönüştürülmüştür (Şekil 5.60). Bir değişim de ikinci bodrum katına (-8.00 kotu) konumlandırılan, temel ihtiyaçların satıldığı market olmuştur. Oluşturulan bütün yeni mekânlar AVM'nin alışveriş deneyimi dışında, daha çok serbest zaman mekânı olarak kullanımının geliştirilmesine ve yeni AVM'ler ile rekabet etmesine yönelik kazanımlar olarak ele alınmıştır (Şekil 5.61). Yeni eklenen mimari programlar, Buluç'un yapıyı projelendirirken, "*insanları bir araya getirecek karma kullanımlı, dinlenme ve alış-veriş merkezi*" olarak tanımladığı amaca yönelik geliştirilmiş işlevler olarak görülmektedir (Kömürcü, 2007:113).

Şekil 5.60: Birinci Bodrum Kat (-4.00 Kotu) Revizyon Planı
(Kömürcü, 2007)

Şekil 5.61: İkinci Bodrum Kat (-8.00 Kotu) Revizyon Planı
(Kömürcü, 2007)

Ticari kullanıcıların taleplerine uygun doğrultuda yeniden düzenlemeler yapılmış olsa da Atakule AVM'nin cazibesini yitirmesinin önüne geçilememiştir.

Yeni alışveriş merkezleri, değişen tüketici eğilimlerine göre alışveriş işlevinin dışında, bünyesinde her çeşit yeme-içme mekânıyla birlikte, eğlence, sinema ve tiyatro salonlarının yer aldığı birer sosyal ve kültürel merkez olmuşlardır. Atakule AVM fiziki ve teknolojik anlamda, bu aktivitelerin ancak sınırlı bir kısmını karşılayabilmektedir. Ortaya çıkan bu gelişmeler doğrultusunda işletme, mimari kurguda değişiklik yapılmasını öngörmüştür (Kömürcü, 2007:111).

2010 yılında başlayan yenileme projesi çalışmaları kapsamında öncelikli olarak mevcut kule ve AVM yapısı strüktürünün tamamen korunmasına yönelik planlar yapılmıştır. Bu çalışmalarda, kule ile kule tacındaki döner platformun korunması ve AVM'yi oluşturan baza kütesinde yeni ihtiyaçlara yönelik birtakım düzenlemeler yapılması yoluna gidilmiştir. Düzenleme çalışmalarında fonksiyonel kurgunun çıkış noktasını, Botanik Park ile kurulmak istenen fiziksel ve görsel süreklilik oluşturmuştur. Bu kurgu, Botanik Park panoramasının, dolaşım düzeninin, mağazaların hacim ve konumlarının yeniden ele alındığı yeni bir plan şeması ortaya çıkartmıştır. Ancak otopark verimliliği için mevcut bodrum kat sayısı yeterli bulunmamıştır (A Tasarım, 2014). AVM yapısı korunarak geliştirilen alternatif projelerin tam anlamıyla güncel ihtiyaçlara cevap veremeyeceği anlaşılmıştır. Böylelikle Ankara'nın ise ilk alışveriş merkezi (AVM) olan Atakule AVM'nin alışveriş bazasının yıkılarak çağdaş bir tasarımla yeniden yapılmasına, kule yapısının ise özel statik güçlendirme önlemleriyle korunmasına karar verilmiştir.

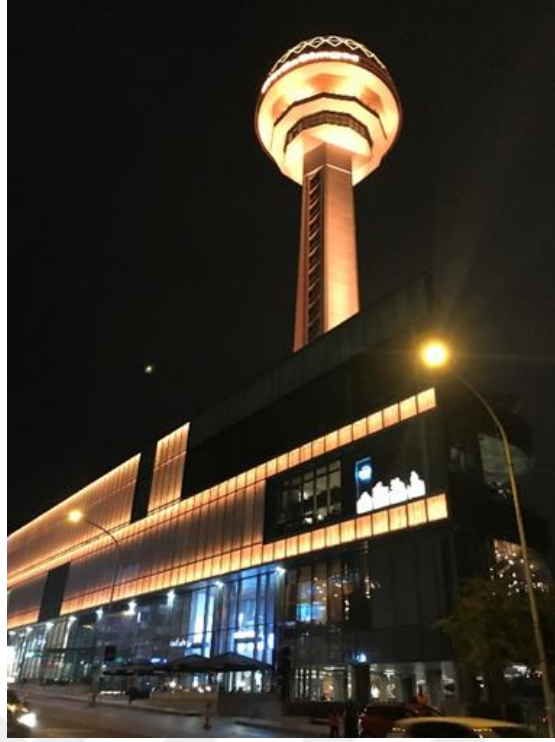

Şekil 5.62: Kule statik güçlendirme ve yeni AVM temeli uygulaması (URL-71)

Kasım 2013’de Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü’nden kule yapısı hariç, Atakule AVM’nin yıkım kararının çıkmasının ardından Nisan 2014’de yıkım başlamıştır. AVM yapısının korunabilmesi adına resmi mücadeleler verilmiştir. Projenin müellifi yüksek mimar Ragıp Buluç, yıkım kararı sonrasında kendi izni olmadan yapıya müdahale edildiğini gerekçe göstererek hukuki süreç başlatmıştır. Buluç, Atakule’nin yeni sahibi olan şirkete dava açmıştır. Mimarlar Odası Ankara Şubesi de davaya Buluç tarafında müdahil olmuştur. Diğer taraftan, Atakule’nin sahibi olan şirket, Ankara Valiliği Mimari Estetik Komisyonu kararı kapsamında yeni bir yıkım izni çıkarılmasını talep etmiştir. Talebe karşılık olarak görevlendirilen komisyondan, *“taşınmazın kamuoyu ve kent belleğinde Ankara’nın simge yapılarından biri olarak anılması, dolayısıyla özgün yapı niteliği taşıdığını ancak görev ve uzmanlık alanları dışına çıkararak mimari projede değişiklik yapılmasında sakınca bulunmadığına...”* kararı çıkmıştır (Mimarlar Odası Ankara Şubesi, 2016).

Mimar Ragıp Buluç’un açmış olduğu dava neticesinde mahkeme *“dava konusu yapının yıkımına karar verilebilmesi için komisyon tarafından eserin bütünlüğünün bozulup bozulmayacağı yönünde bir değerlendirme yapılması gerekeceğinden, taşınmazın yıkımına izin verilmesine ilişkin işlem de hukuka uyarlılık bulunmamaktadır”* gerekçesiyle yıkımın iptaline karar vermiştir. Buluç, yıkım ruhsatının iptal edilmesinin ardından *“İnşallah eski binayı tekrar yaparlar, benim dileğim buranın park haline getirilmesi ve Atakule’nin parkın içinde çıkan bir kule olarak kalmasıdır”* beyanatını vermiştir (Mimarlar Odası Ankara Şubesi, 2016).

Yargı sürecinde Atakule’nin yeni sahibi olan şirkete Ankara Valiliği Mimari Estetik Komisyonu’nca verilen cevapta, *“Taşınmazın kamuoyu ve kent belleğinde Ankara’nın simge yapılarından biri olarak anılması, dolayısıyla özgün yapı niteliği taşıdığı...”* tespiti, yapının kent belleğindeki özgün ve simgesel değerinin dikkat çeken resmi ifadesi olmuştur (Mimarlar Odası Ankara Şubesi, 2016). Ancak, 9 yıl kadar devam eden yargı sürecinin sonunda dava, Atakule’nin yeni sahibi lehine son bulmuş ve yeni proje resmen yürürlüğe girmiştir (Öztürk, 2019). Cumhuriyet’in 95. yıldönümü olan 29 Ekim 2018 tarihinde yeni AVM yapısı tamamlanarak hizmete açılmıştır.

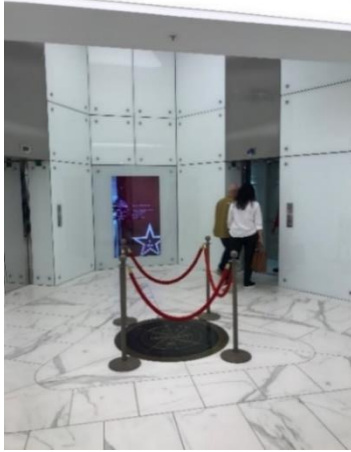

Şekil 5.63: Yeni Atakule AVM Çankaya Caddesi gece görünüşü (Nalçacıoğlu, 2019)

Kule, ilk AVM yapısının kapatılmasından bugüne kadar geçen süre içerisinde, devam eden bakım ve onarımların ardından 19 Mayıs 2022 tarihi itibarıyla tekrar kullanıcılara hizmet vermeye başlamıştır²⁵. Bugün, AVM'nin birinci bodrum katından erişilen kulenin panoramik asansörleri ile 40 saniyede açık seyir terasına ulaşılmaktadır (Şekil 5.64, 5.65, 5.65).

Kulenin kapalı seyir (bistro) işlevli katı, ilk işlevinde olduğu gibi kullanılmak üzere, yeni bir iç mimari proje doğrultusunda yenilenmiştir (Şekil 5.70, 5.71, 5.72). Bu katın üzerinde yer alan açık seyir terasında sıva-boya onarımları yapılmış; özgünden farklı olarak, zemin ve parapet kaplaması değiştirilmiş ve parapet üstündeki korkuluklar kaldırılarak güvenlik camları yerleştirilmiştir. Burada, ek olarak, kullanıcıya yönelik, büfe, eğlence ve etkinlik alanları eklenerek yeni bir mekânsal kurgu oluşturulmuştur (Şekil 5.67, 5.68, 5.69).

²⁵ Atakule'nin toplam dört katının ilk etapta ikisi, kapalı seyir ve bistro katı ile açık seyir terası hizmet vermektedir. Açık seyir terasının üzerindeki taç kısmında yer alan döner restoran ve çok amaçlı salon katları tadilatları devam ettiği için henüz kullanıma açılmamıştır (30.06.2022).

Şekil 5.64: Birinci bodrum kat kule asansör holü (Nalçacıoğlu, 2022)

Şekil 5.65: Kule panoramik asansöründen Botanik Park manzarası (Nalçacıoğlu, 2022)

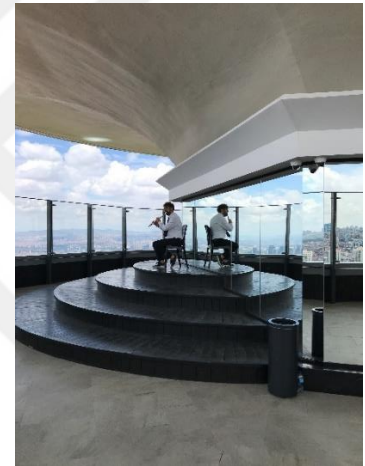
Şekil 5.66: Kule panoramik asansör holü (Nalçacıoğlu, 2022)

Şekil 5.67: Açık seyir terası servis büfesi (Nalçacıoğlu, 2022)

Şekil 5.68: Açık seyir terası eğlence kabini (Nalçacıoğlu, 2022)

Şekil 5.69: Açık seyir terası etkinlik alanı (Nalçacıoğlu, 2022)

Şekil 5.70: Kapalı seyir terası-bistro katı (Nalçacıoğlu, 2022)

Şekil 5.71: Açık seyir terası bistro katından bistro katına iniş merdiveni (Nalçacıoğlu, 2022)

Şekil 5.72: Bistro kat altında, kule gövdesi içinde kalan ıslak hacim katı (Nalçacıoğlu, 2022)

Atakule kamusal bir mekân olarak Ankara'ya mal olmuş bir yapıdır. Kentlinin kullanımı için tasarlanan kule yapısı, sürekli bakım ve onarımla korunmalıdır. Yapının, kültürel miras olarak ele alınarak gelecek nesillere aktarılması gerekmektedir. Bu anlamda, kanunen henüz bir kültür varlığı olarak tanımlanmayan Atakule'nin tescilinin²⁶ yapılması önem teşkil etmektedir (Ek-4).

Şekil 5.73: İlk Atakule AVM atrium üzeri cam tonoz örtü (URL-72)

Şekil 5.74: Yeni Atakule AVM atrium üzeri cam tonoz örtü (Nalçacıoğlu, 2022)

Şekil 5.75: İlk Atakule AVM atriumu (URL-73)

Şekil 5.76: Yeni Atakule AVM atriumu (Nalçacıoğlu, 2022)

²⁶ Ankara Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü ile yapılan görüşmeler doğrultusunda, Atakule'nin Kültür Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamında tescilli bir yapı olmadığı bilgisine ulaşılmıştır.

Şekil 5.77: Atakule açık seyir terası özgün halini (Nalçacıoğlu, 2013)

Şekil 5.78: Günümüzde Atakule açık seyir terası (Nalçacıoğlu, 2022)

Şekil 5.79: İlk Atakule AVM (URL-74)

Şekil 5.80: Yeni Atakule AVM (Nalçacıoğlu, 2022)

5.2. KARUM ALIŞVERİŞ MERKEZİ

Ankara'nın ikinci alışveriş merkezi olan Karum, "Sheraton Otel, Kongre ve İş-Alışveriş Merkezi" kompleksi bünyesinde yer alan ticari bir yapıdır. Çankaya İlçesi'nin sosyal ve kültürel merkezlerinden olan Kavaklıdere Senti'nde konumlanan yapı kompleksi, 1991 yılında tamamlanmıştır. İşveren Nurool Şirketler Grubu olup, yüklenici Koray Grup tarafından proje uygulanmıştır. Yapının üst katları ofis olarak tasarlandığı için bazı kaynaklarda "İş ve Alışveriş Merkezi" olarak da anılmaktadır. Bu kurgu ile iş ve alışveriş fonksiyonları tek bir yapı içerisinde bir araya getirilmiştir. Günümüz insanının gündelik yaşamının sacayağını oluşturan iş, alışveriş ve konaklama olgularından ikisi bu projede tek yapı içerisinde çözülmüştür.

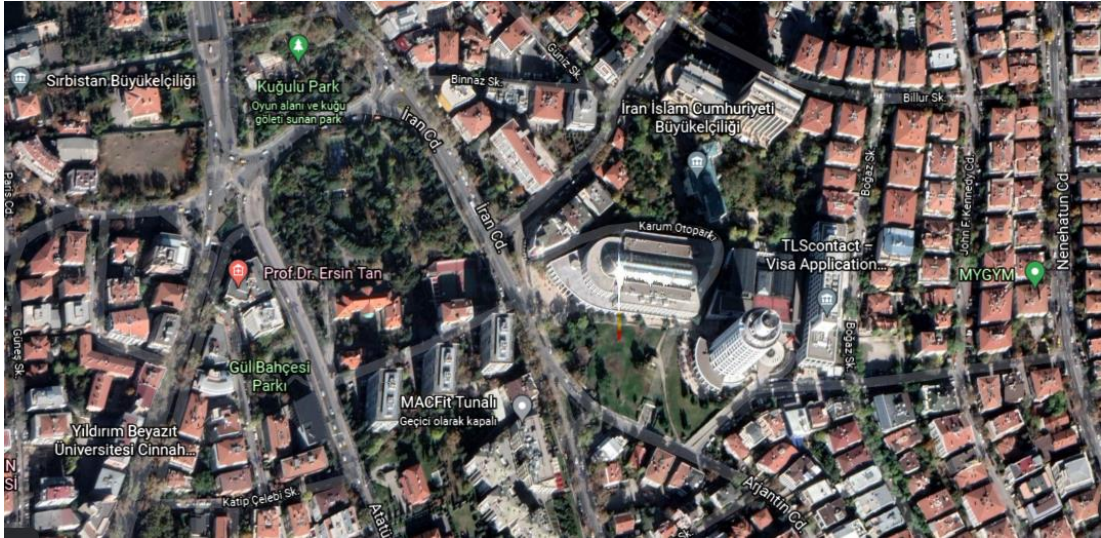
Şekil 5.81: Karum Alışveriş Merkezi
(URL-75)

İsmi, M.Ö. 19. ve 18. yüzyıllarda Orta Anadolu Bölgesi'nde Asurlular Dönemi'nde ticaret kolonileri tarafından kent çevresinde kurulan ticaret merkezlerine referansla verilen Karum (Hasol 2021, s.242), Tunalı Hilmi Caddesi'ne bağlanan İran Caddesi ve Arjantin Caddesi kesişiminde yer almaktadır. Ankara'nın kent yaşamında sosyal ve kültürel anlamda önemli yere sahip Kuğulu Park, Tunalı Hilmi ve Arjantin Caddeleri aksındaki konumuyla, 20. yüzyılın son yarısında şehrin hızla gelişen bu bölgesinde katalizör etkisi yaratmıştır. Böylelikle, Atakule AVM'nin Çankaya sırtlarında Ankara için yarattığı etki, ondan iki yıl sonra açılan ve şehir merkezine daha yakın sayılabilecek Karum AVM ile devam etmiştir.

Karum AVM, arazinin el verdiği kısımlarda tabii zeminle doğrudan ilişki içinde bulunmaktadır. İlk üç katta çarşı birimleri ve bu katların üzerindeki dört katta da ofis birimleri yer almaktadır. Ayrıca 500 araçlık otopark ve servis birimlerinin bulunduğu iki bodrum kata sahiptir. AVM'nin ana girişi, güneybatı yönünde üç kat yüksekliğindeki yay formulu galeriden verilmiştir. Ana girişin haricinde, arazi meybinden faydalanılarak çarşı katlarına ve teras katında bulunan ilk ofis katına doğrudan ulaşabilmek için güney cephesi yönünden de girişler sağlanmıştır (Yapı Dergisi, 1997:103). Bu giriş aynı zamanda otel yapısı ile de ilişkilendirilmiştir.

5.2.1. Kentsel Ölçekteki Yeri

Ankara'nın Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti oluşuyla ortaya konan yeni mimari ve kentsel planlama yaklaşımları, kentin gelecekte alacağı form ile ilgili de zemin hazırlamıştır. Jansen Planı ile bu dönemde şekillenen yeni şehir merkezi Kızılay'ın güneyine elçiliklerin ve yüksek gelirli kentlinin yerleşmesiyle bir prestij alanı olarak ortaya çıkmıştır. Kavaklıdere adını alan bu bölge, kent merkezi Kızılay'ın güneyine oldukça yakın olmasına rağmen, Lörcher ve Jansen Planları'nın dışında oluşmuştur. Bu bölge, güneye doğru gelişimin etkisiyle kendi sosyal ve mekânsal dinamiklerini yaratmıştır. Günümüzde Tunus Caddesi'nin geçtiği yerde akan ve 1930'lu yıllara kadar kavak ağaçlarıyla bölgenin silüetini oluşturan Kavaklı Dere, aynı zamanda bu semtin ismini var etmiştir (Resuloğlu, 2014:232).

Şekil 5.82: Karum AVM konumu
(Google Earth)

Kavaklıdere semtinde yer alan Karum Alışveriş Merkezi, günümüzde ulaşımının kolaylığı ve açıldığı günden beri kullanıcı kapasitesinin sürekliliği ile kentin bir cazibe merkezi olarak bilinmektedir. Aynı zamanda bulunduğu semtin de çekim noktası olan Karum AVM, etrafındaki oteller, lüks konutlar ve iş merkezleri ile de beslenmektedir. Kendi yapı kompleksi içerisinde yer alan Sheraton Oteli ile bir bütünlük oluşturan Karum, aynı zamanda uluslararası turizm ve ticaret merkezi konumundadır (Bülbül, 2010:23).

Karum AVM özellikle Kuğulu Park, Seğmenler Parkı ve dönemin gelişmekte olan Tunalı Hilmi Caddesi ile kurduğu kentsel bağ ile oldukça önemli bir konumda

yer almaktadır. AVM'nin hizmete girmesiyle yakınındaki Arjantin Caddesi'nin, konut yapılarıyla, seçkin yeme içme mekânlarıyla ve dünyaca tanınmış markaların mağazalarıyla gelişim göstermesine katkı sağlamıştır (Uludağ, 2004). Cumhuriyet Dönemi ile birlikte yeni kent merkezi olan Kızılay bölgesine yakınlığı, AVM için ayrı bir çekim unsuru olmuştur.

Şekil 5.83: Karum AVM ve bağlı olduğu yapı kompleksi (URL-76)

5.2.2. Tarihçesi

1940'lı yıllardan itibaren, Atatürk Bulvarı üzerinde idari kurumlar ve elçiliklerin yerleşmeye başladığı görülmektedir. Aynı zamanda, sosyal yaşamın gereksinimi olan restoranlar, kafeler ve sinemalar gibi çeşitli kentsel fonksiyonlar da bu aksta yer almaya başlamıştır. Böylelikle, Atatürk Bulvarı hem fiziksel hem de sosyal anlamda kentin omurgasına dönüşmüştür. Aynı dönemde, Kavaklıdere'de özellikle kooperatifler yoluyla konut inşasında gelişmeler yaşanmıştır. Bu dokunun ortaya çıkmasında, Çankaya Köşkü'nün ve yeni elçilik binalarının inşa edilmesi önemli bir etken olarak görülmektedir. Yine bu aks üzerinde gelişen sosyal hayata bağlı alışveriş etkinliğinin başlamasıyla, Tunalı Hilmi Caddesi de yeni bir kimlik kazanmaya başlamıştır. Bu değişimin sonucu olarak, cadde boyunca yeni dükkânlar açılmıştır (Resuloğlu, 2014:233). Günümüze kadar gelişerek dinamizmini sürdüren Kavaklıdere ve bu semtin en işlek caddelerinden Tunalı Hilmi Caddesi, Karum AVM'nin ortaya çıkışında önemli rol oynamıştır.

Şekil 5.84: Tunalı Hilmi Caddesi, 1970
(URL-77)

Karum AVM, 1991 yılında Ankara’da Atakule AVM’den sonra ikinci alışveriş merkezi (AVM) olarak açılmıştır. Aynı zamanda, başkent için o güne kadar tek alışveriş merkezi olan Atakule AVM bu niteliğini Karum AVM’nin açılmasıyla paylaşmıştır. Karum AVM, hizmete girdiği günden beri Ankara halkı için alışveriş ve sosyal etkinlik bağlamında bir seçenek olmuştur (Erdoğan, 2013:53).

Yapı, Sheraton Oteli ile mimari bütünlük içerisinde Alman tasarım grubu Von Gerkan, Marg & Partners GmbH tarafından projelendirilmiştir. Koray Grup tarafından 1987 yılında başlayan inşaat çalışmaları, 1991 yılının Ekim ayında tamamlanmış ve yapı hizmete açılmıştır (Koray Grup, 2018). Ankara’nın en gözde ve hareketli caddelerinden olan Tunalı Hilmi Caddesi’nin Çankaya yönünden başlangıcında konumlanan Karum AVM, “Ankara’nın Yeni Merkezi” sloganıyla hizmete girdiği dönemde iddiasını ortaya koymuştur (Karum, 2022).

5.2.3. Mimari Özellikleri

Karum Alışveriş Merkezi (AVM), silindirik yüksek bir yapı olan Sheraton Oteli’nin de yer aldığı Kavaklıdere Ticaret, Otel ve Kongre Merkezi Kompleksi’nin bir parçası olarak, 17.990 m² oturma alanı üzerinde, topografyaya uyumlu bir biçimde konumlanmıştır. Yerleştiği arsa 2944 numaralı ada, 21 numaralı parseldir (Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, 2022). Yapı ruhsatına göre 62.547 m² kullanım alanına sahiptir. Yapıda, 372 adet mağaza, 103 adet ofis, 10 adet yeme-içme mekânı yer almaktadır (Smart Kurumsal, 2020). Toplam yapı alanınının 27.000 m²’si ticari

kullanım alanına, 23.000 m²'si ortak alana ve 12.000 m²'si otopark alanına ayrılmıştır (Bülbül, 2010:23).

Şekil 5.85: Karum AVM İran Caddesi yönü ana girişi ve arkada otel yapısı (Nalçacıoğlu, 2022)

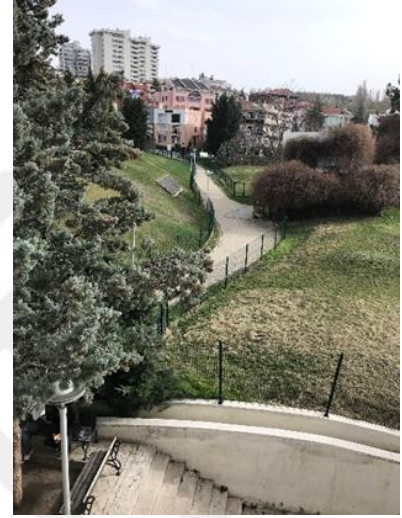
Sheraton Oteli'nin kuzeybatısında konumlanan ve İran Caddesi'ne cephe veren Karum AVM, zemin üzerinde yedi katı, zemin altında iki katı olan, dörtgen planlı prizmatik bir kütleye sahiptir. Zemin, birinci ve ikinci katları ticari kullanıma ayrılan AVM'nin kullanım alanı, üçüncü kattan itibaren merkezi sabit kalacak şekilde kuzey, batı ve güney kenarlarından içeriye doğru daralmakta ve dört kat boyunca bu iz düşümde yükselmektedir. Bu katlar, ofis birimlerinin kullanımına tahsis edilmiştir. Zemin altındaki iki katta ise, otopark, teknik hacimler ve depolama alanları yer almaktadır. Güneyde Arjantin Caddesi'nin başladığı noktadan birinci ve ikinci bodrum katta yer alan otoparka giriş sağlanmaktadır.

Karum AVM'nin cephesi, Sheraton Oteli ile mimari dil birliği içinde, taşıyıcı sisteminin iç ve dış cephede okutulduğu gridal bir düzende tasarlanmıştır (Sayar ve Süer, 2002). Beyaz renkte bir kafes sistem olarak da tanımlanabilecek (Hasol, 2020) bu cephe tasarımı ana girişte ve ilk ofis katında kütleli geri çekilmelerde oluşturulan arkadlarla tamamlanmıştır. Zemin kattan başlayarak çarşı katları cephesinde, üç kat boyunca yükselen beton düşey elemanlar arasında beton gridal güneş kırıcılar yer almaktadır.

Güneybatı yönünde İnan Caddesi ile AVM arasında kalan alan, sert zemin olarak düzenlenmiş bir meydan; güney yönü ise, AVM ve kent kullanımı için tasarlanmış yeşil alandır. Kompleksi meydana getiren yapıları alanın dörtte birini oluşturan yeşil alan ve meydan, dinlenme, toplanma ve sosyal etkinlikler için kullanılmaktadır. Yapının kentle ilişkisini de güçlendiren bu kamusal açıklıklar, aynı zamanda AVM ve otelin, insan ölçeğinde algılanmasını kolaylaştırmaktadır (Şekil 5.86, 5.88).

Şekil 5.86: Güney yönündeki yeşil alan (Nalçacıoğlu, 2022)

Şekil 5.87: Ticari ve ofis katlarına açılan yaya yolu (Nalçacıoğlu, 2022)

Yapının girişı, dörtgen planın güneybatı ucunda yer alan, üç kat yüksekliğindeki dışbükey yay formulu cepheden verilmiştir. Bunun yanında, güney cephesinde, arazi eğimine uygun olarak üst katlardaki ticari alanlara ve üçüncü kattaki ofis katına doğrudan erişilen ikincil girişler bulunmaktadır.

Şekil 5.88: AVM giriş meydanı
(Nalçacıoğlu, 2022)

Şekil 5.89: Ana giriş holü
(Nalçacıoğlu, 2022)

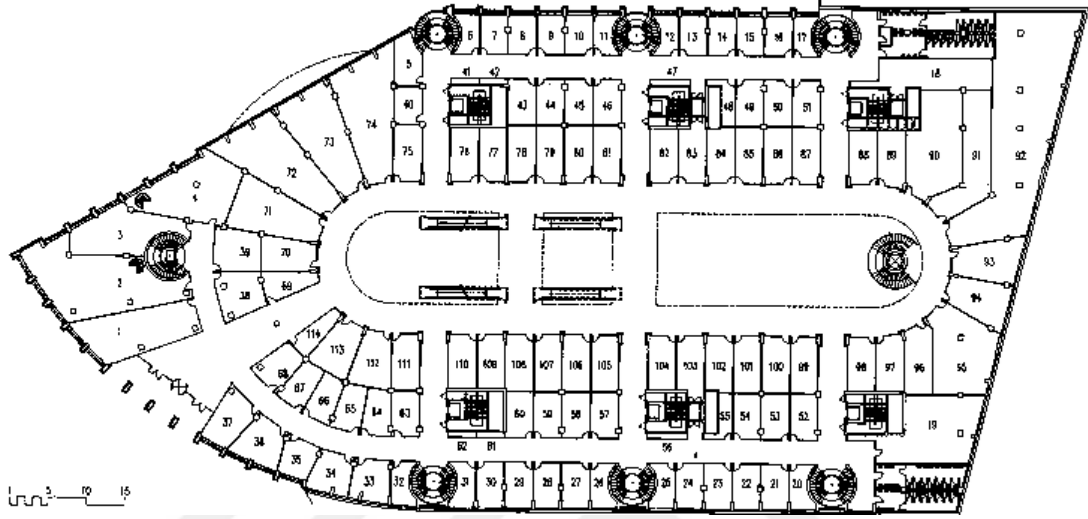

Şekil 5.90: AVM iç mekân genel görünümü
(Nalçacıoğlu, 2022)

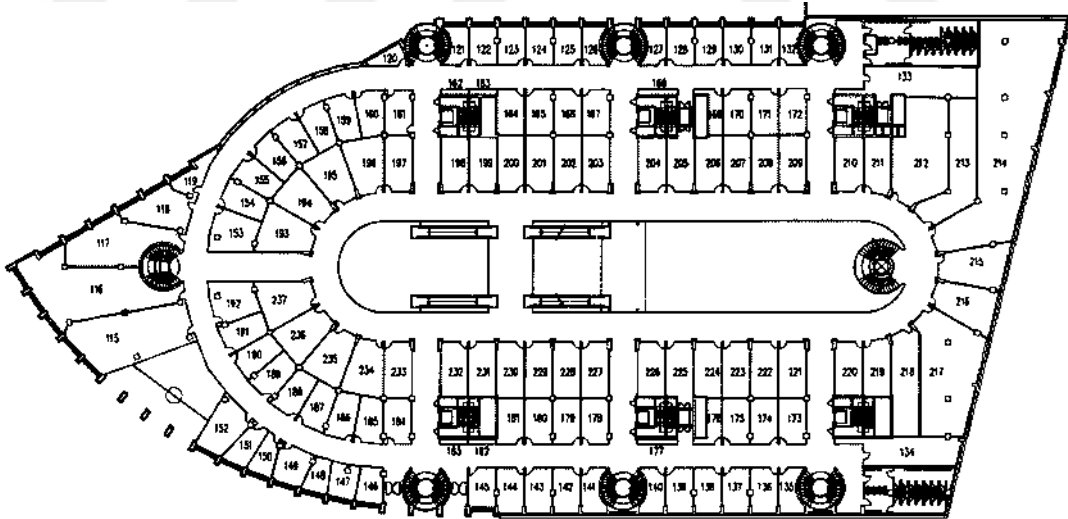
Yapının merkezini, üzeri şeffaf bir tonozla örtülü yedi kat yüksekliğindeki elips formdaki atrium oluşturmaktadır. Bu mimari kurgu ve oran, hem 19. yüzyıl pasaj yapılarının klasik hem de 20 yüzyıl mimarisinin rasyonel ve fonksiyonel tutumunu sergilemektedir (Şekil 5.90).

Zemin katta ticari kullanımın yanında, atriumun başladığı yerde, kafeler bulunmakta, sergiler ve tanıtımlar yapılmaktadır. Ticari kullanıma ayrılan ilk üç kat, atriumu çevreleyen iki mağaza sırasından oluşmaktadır. Atriuma bakan dükkanların

arkasında ikinci bir dükkân sırası, karşılıklı dükkanların olduğu bir arka koridora bağlanmaktadır. Atriumu çevreleyen dolaşım alanı ile arkadaki karşılıklı dükkanların açıldığı arka dolaşım alanını bağlayan ve onları dik kesen ara koridorlar, kuzey ve güney yönünde üçer adettir. Aynı zamanda, bu ara koridorlar cephede konumlanan merdivenlere, yangın merdivenlerine ve kat asansörlerine de erişimi sağlamaktadır.

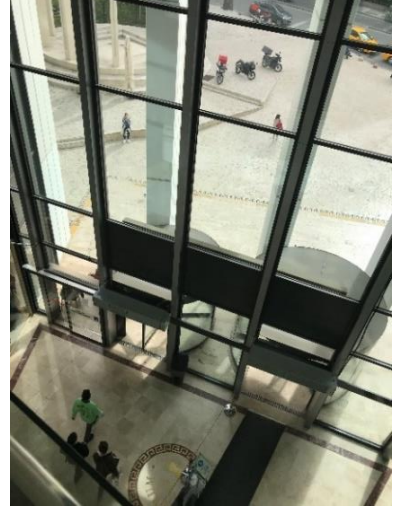
Şekil 5.91: Zemin Kat Planı
(Yapı Dergisi, 1997)

Şekil 5.92: Birinci Kat Planı
(Yapı Dergisi, 1997)

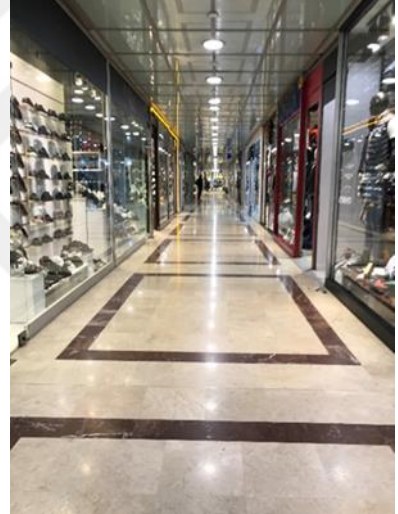
Şekil 5.93: Birinci kat köprüsünden giriş holüne bakış (Nalçacıoğlu, 2022)

Şekil 5.94: Ana giriş holü (Nalçacıoğlu, 2022)

Şekil 5.95: Galeri boşluğu ve dolaşım alanları (Nalçacıoğlu, 2022)

Şekil 5.96: Arka koridorda yer alan dükkânlar (Nalçacıoğlu, 2022)

Atrium üzerinde oluşturulan ve aynı zamanda seyir terası olarak da kullanılan köprülere bağlanan karşılıklı yürüyen merdivenler ile atriumun doğu ucundaki panoramik asansör ve onu sarmalayan çelik taşıyıcılı helezonik merdivenler, ticari katları birbirine bağlamaktadır (Şekil 5.97 ve 5.99). Galeri boşluğu sayesinde, burada konumlanan çelik taşıyıcılı köprülerden ve panoramik sirkülasyon elemanlarından tüm katlar algılanabilmektedir. Ayrıca, kuzey ve güney cephesinde sadece ticari katlara erişilebilen üçer adet döner merdiven, aynı zamanda ofis katlarına da erişilebilen kuzey ve güney yönündeki üçer adet asansör ve batı yönündeki bir adet döner merdiven ile asansör, katlar arası ikincil bağlantılardır (Şekil 5.98). Ek olarak, batı yönündeki merdiven ve asansör aynı zamanda ofis katının başladığı açık terasa

ulaşmaktadır. Yapının kuzey ve güney kollarının iç kısımlarında, arka dükkân sıraları ve asansörler ile aynı hizada üçer adet yangın merdiveni ile bu kenarların doğu uçlarında ikişer adet ıslak hacim bulunmaktadır. Ofis katlarında farklı olarak, daha küçük boyuttaki ıslak hacimler asansör ve yangın merdiveninin bulunduğu shaftların yanına eklenmiştir.

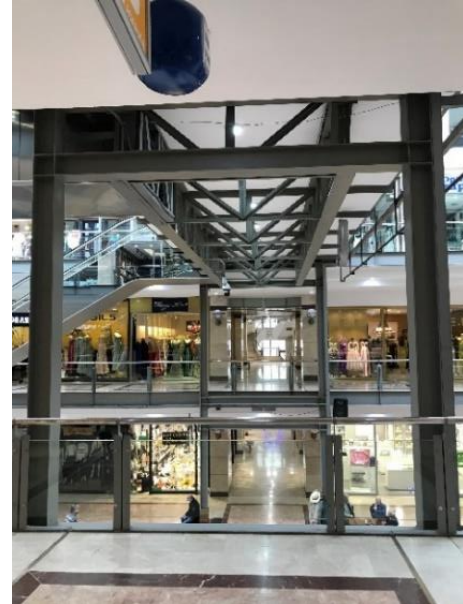
Şekil 5.97: Panoramik asansör ve helezonik merdiven (Nalçacıoğlu, 2022)

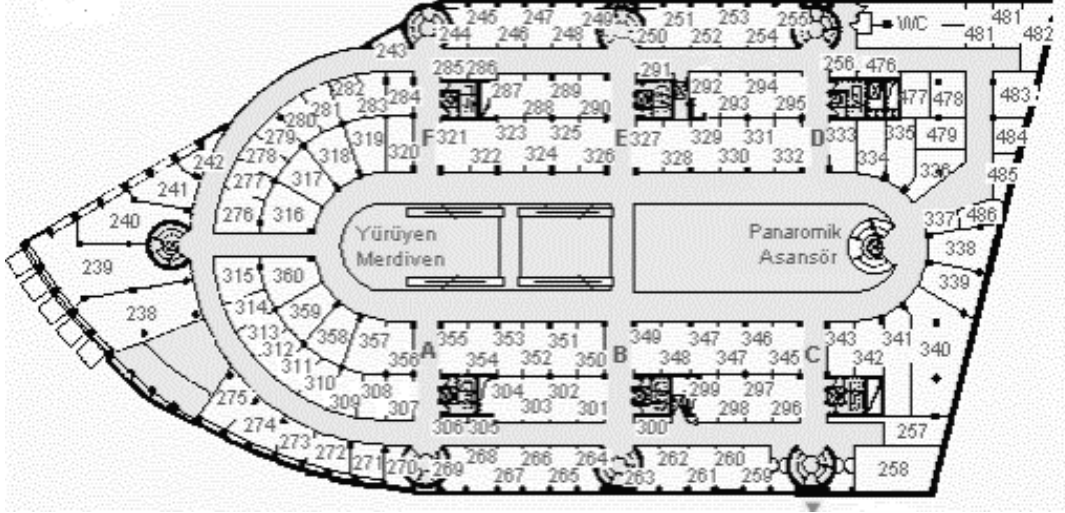
Şekil 5.98: Kuzey yönü çarşı merdiveni (Nalçacıoğlu, 2022)

Şekil 5.99: İkinci kat bağlantı ve seyir köprüsü (Nalçacıoğlu, 2022)

Şekil 5.100: Bağlantı köprüsü çelik taşıyıcısı (Nalçacıoğlu, 2022)

Şekil 5.101: İkinci Kat Planı
(Sönmez, 2008)

İlk ofis katı olan üçüncü kattan itibaren, dışarıda kuzey, batı ve güney kenarında geriye çekilerek, içeride galeri boşluğunun iz düşümüne kadar genişleyip daha kapalı hale gelerek fonksiyon değişimi okutulmaktadır (Şekil 5.106). Dışarıdaki geri çekilmenin yarattığı açık teras, ofis birimlerine arkadlı bir giriş sunmaktadır (Şekil 5.104). İlk ofis katının giriş terasına, batı yönünde yer alan döner merdiven ve asansör kulesinden ulaşılmaktadır. Bu açık terastan, kuzey ve güney yönündeki üçer adet bağımsız giriş holüne erişim sağlanmaktadır.

Şekil 5.102: Üçüncü kat (ilk ofis katı) terası
(Nalçacıoğlu, 2022)

Şekil 5.103: Ofis katlarında atriuma bakan şeffaf cephe
(Nalçacıoğlu, 2022)

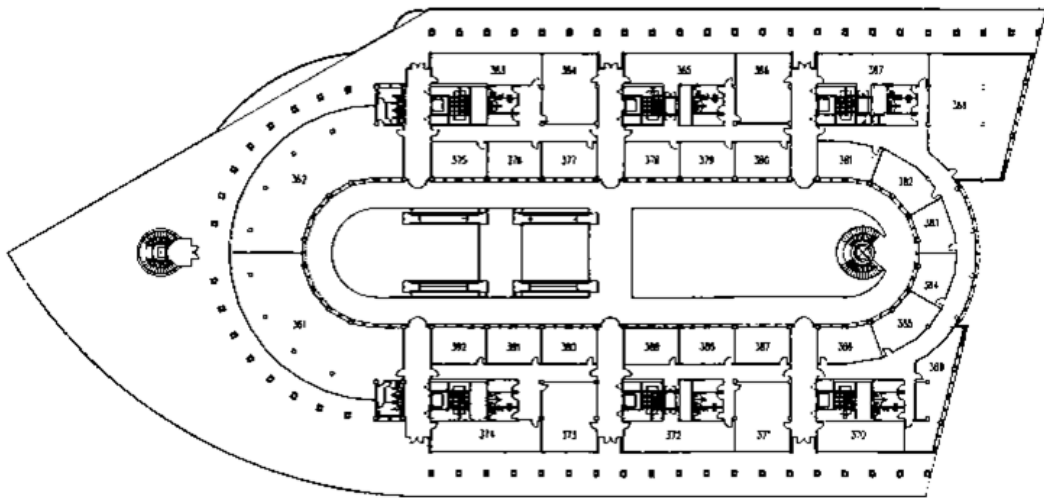

Şekil 5.104: Üçüncü kat teras arkadı
(Nalçacıoğlu, 2022)

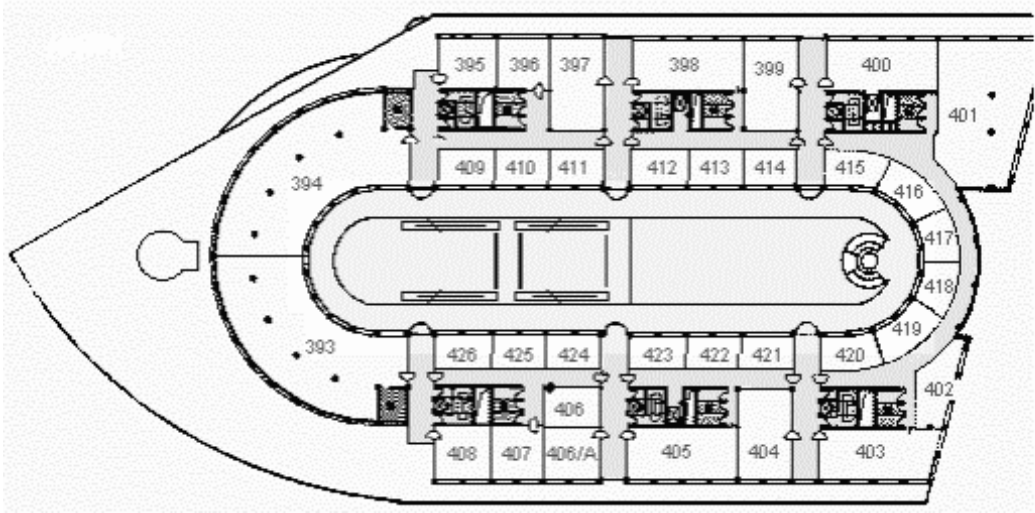

Şekil 5.105: Güney yönü yaya yolu
(Nalçacıoğlu, 2022)

Ofis giriş holleri, ticari kattan gelen düşey sirkülasyon bağlantılarını karşılar ve en üst kata kadar devam ettirir. Böylelikle, zemin kattan asansör ve yangın merdiveni aracılığıyla da doğrudan bağımsız ofis modüllerine ulaşılabilir. Ofis kullanımına ayrılmış her katta, bağımsız ofis modülleri bulunmakta, bu modüller düşey sirkülasyonların açıldığı holler ile ayrılmaktadır (EK-3). Bu hollerin şeffaf bırakılan cephesinden atrium izlenebilmektedir (Şekil 5.103). Her modülde genellikle beşer çalışma odası, teknik hacim, asansör, yangın merdiveni ve ıslak hacim yer almaktadır. Bunlardan, doğu ve batı uçlarındakiler daha fazla sayıda çalışma alanı içermektedir. Koridorlara karşılıklı açılan çalışma birimlerinin atriuma bakanları daha küçük, terasa cephe verenleri ise daha büyük alana sahiptir (Şekil 5.106). Ofis kat batı cephesinde büyük hacimli salonlar yer almaktadır.

Şekil 5.106: Üçüncü Kat Planı
(Yapı Dergisi, 1997)

Şekil 5.107: Dördüncü Kat Planı
(Sönmez, 2008)

Şekil 5.108: Atrium üzeri tonoz örtü (Nalçacıoğlu, 2022)

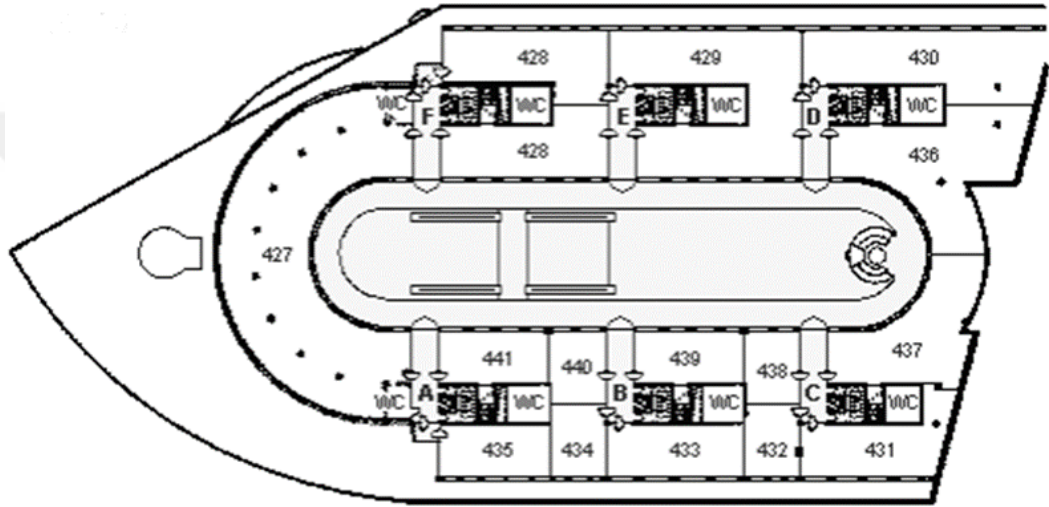

Şekil 5.109: Tonoz çatı çelik taşıyıcı betonarme kolon bini detayı (Nalçacıoğlu, 2022)

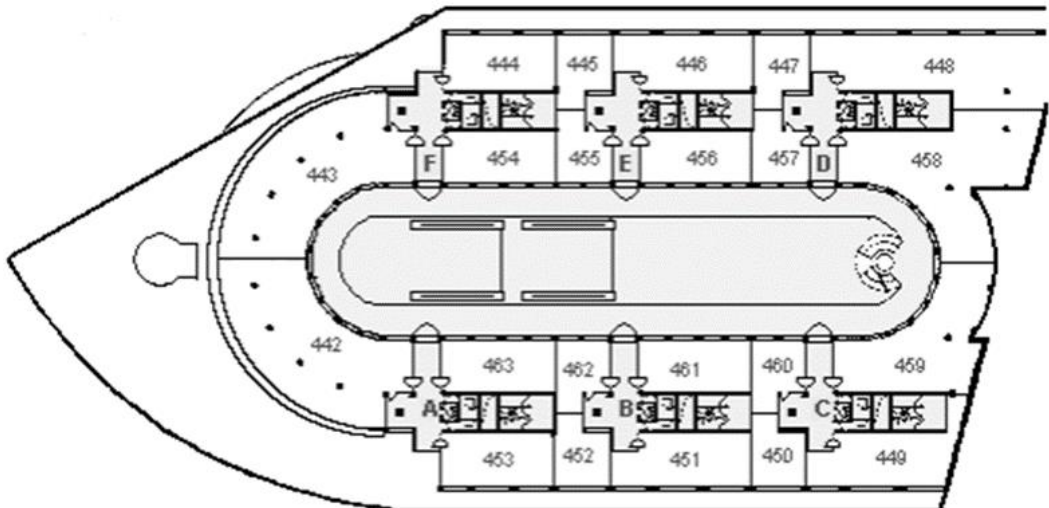
Betonarme taşıyıcı sistemle inşa edilen AVM yapısının otopark ve çarşı katlarında 40 cm, ofis katlarında 30 cm kalınlığında mantar döşeme uygulanmıştır (Yapı Dergisi, 1997:103). Yapının en üst katı, atrium üzerindeki tonozun taşıdığı kattır. Burada, tonozun konstrüksiyonunu oluşturan ve ana yapı kolon akslarını takip eden taşıyıcı çelik kemerler dizilidir (Şekil 5.108). Bu kemerler yapının betonarme kolonlarına bindirilerek tonozun taşıyıcılığı sağlanmıştır. Tonoz taşıyıcı sisteminin kesitleri nedeniyle, en üst ofis kat içeride bir miktar geri çekilmiştir (Şekil 5.109). Tonoz çatı, yapının doğu ve batı yönünde yarım kubbe formuyla bitirilmiştir. Ana taşıyıcıları dik kesen tali çelik profillerle oluşturulan boşluklar cam ile kapatılarak,

şeffaf bir örtü elde edilmiştir. Merdiven basamakları, kolonlar ve ortak alan zeminleri doğal taş malzemeyle kaplanmıştır. Atrium asansör kulesi ve onu sarmalayan merdiven çelik konstrüksiyon olarak imal edilmişlerdir.

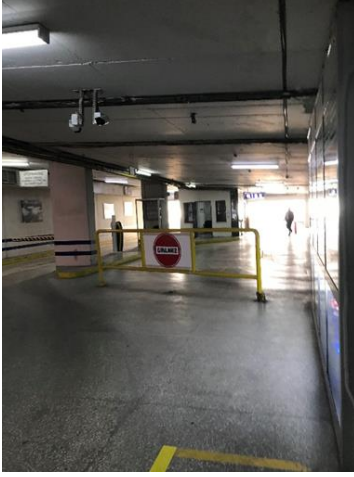
Yapının en dikkat çekici mimari elemanı, doğal ışığı içeri alan, atrium üzerini örten çelik konstrüksiyona sahip şeffaf tonoz çatı olarak görülmektedir. Atriumdan iç mekâna yayılan gün ışığı, yapının günün her saatinde dış ortamla ilişki içinde olmasını sağlamaktadır. Zaman döngüsü yapı içerisine doğal yolla aktarılarak mekân-zaman ilişkisi vurgulanmıştır.

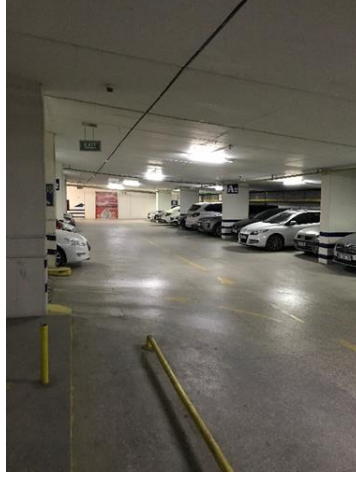
Şekil 5.110: Beşinci Kat Planı
(Sönmez, 2008)

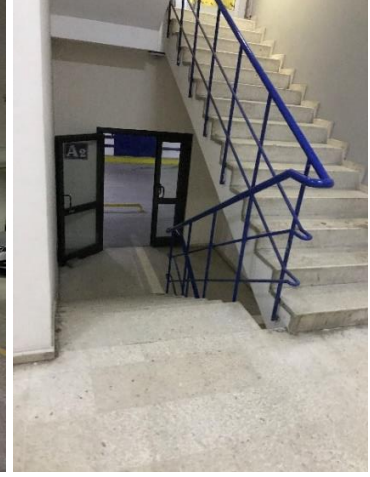
Şekil 5.111: Altıncı Kat Planı
(Sönmez, 2008)

Şekil 5.112: Otopark girişi
(Nalçacıoğlu, 2022)

Şekil 5.113: Otopark alanı
(Nalçacıoğlu, 2022)

Şekil 5.114: Otopark yangın
merdiveni (Nalçacıoğlu, 2022)

5.2.4. Koruma Değeri

Özgünlük: Yapı, inşa edildiği günden beri özgün işlev, form ve yapı malzemeleri ile kullanılmaktadır. Özgün mekânsal kurgu ve dolaşım şeması da sürdürülmektedir. Ortak mekanlarda yapılan kısmi onarımlarda özgün malzeme dikkate alınmıştır. Ancak, ıslak hacimlerde, mağaza ve ofis içlerinde, her kullanıcının talebine göre malzeme değişimleri gerçekleşmiş, özgünlükten uzaklaşmıştır.

Bütünlük: Karum AVM, “Sheraton Otel, Kongre ve İş-Alışveriş Merkezi” kompleksi bünyesinde tasarlanarak inşa edilmiştir. Kompleksin tüm yapıları ve birbirleri ile olan ilişkileri bir bütünlük içinde korunmaktadır. Çevresi ile kurduğu ilişki bağlamında ise, yapının güney ve batı yönündeki yeşil ve açık alanın topografik ve mekansal nitelikleri sürdürülmesine rağmen, kuzeybatı yönündeki köşe parselde tarihi klasik üsluba öykünerek inşa edilen yeni yapı, Karum AVM’nin kentsel algısını değiştirmiştir. Bu doğrultuda, yapının kendi içinde bütünlüğü korunmakta ancak çevresine inşa edilen yapılar bütünlüğüne ve silüetine zarar vermektedir (Şekil 5.111).

Şekil 5.115 (a-b): Köşe parselde tarihi klasik üsluba öykünerek inşa edilmiş yeni yapı (Nalçacıoğlu, 2022)

Kentsel Bellekteki Yeri: Karum AVM, 1991 yılında beri hem Kavaklıdere semti hem de Ankara sakininin belleğinde önemli bir yere sahiptir. Ankara'nın son elli yılı aşkındır alışveriş bölgesi olan Tunalı Hilmi Caddesi ve çevresinin ayrılmaz bir parçası olan kompleks, açıldığı günden beri, kentin buluşma ve alışveriş mekânı olmaya devam etmektedir.

Mimari/Estetik/Sanatsal Değeri: Mimari üslupta çoğulculuk döneminin bir yansıması olan “Sheraton Otel, Kongre ve İş-Alışveriş Merkezi” kompleksinin bir parçası olarak tasarlanan Karum AVM, rasyonel geometriler ile kurgulanmış atrium tipi bir alışveriş merkezi örneğidir. Alman bir mimari tasarım grubu tarafından planlanan yapı, döneminin uluslararası mimari dilini, cephe tasarımını ve iç mekân kurgusunu yansıtmaktadır. Betonarme yapım tekniği ile inşa edilmiş yapının üzeri, çelik taşıyıcılı tonoz ile örtülmüştür. Cephede ve iç mekânda, taşıyıcı sistemin okutulduğu gridal bir düzende tasarlanmıştır. Bu cephe tasarımı ana girişte ve ilk ofis katında kütleli geri çekilmelerde oluşturulan arkadlarla tamamlanmıştır.

Teknolojik Değeri: Ana kütleli betonarme yapım tekniği ile inşa edilmiş yapının tonoz örtüsünün ve yatay-düşey sirkülasyon öğelerinin taşıyıcı sisteminde çelik profiller kullanılmıştır. İnşa edildiği dönem bağlamında, geniş açıklıklı kapalı kamusal bir mekânda betonarme ve çelik taşıyıcı sistemin birlikte kullanıldığı önemli örneklerden biridir. Bunun dışında, yapıda kullanılan otomatik iklimlendirme, fancoil ve aydınlatma sistemi de dönemin teknolojisini temsil etmektedir. Otomatik yangın alarm ve kontrol sistemleri ile yapı güvenlik altına alınmıştır (Yapı Dergisi, 1997:103). Çarşı içerisindeki yapay aydınlatma, dış ortam aydınlık değerine göre kendini ayarlayan aydınlatma otomasyonu ile yapılmaktadır (Gürçel, 2003:80).

Sosyal Değeri: Ticari, sosyal ve kültürel etkinliklerin tek bir kapalı mekânda sunulduğu AVM tipolojisinin Ankara'daki ikinci örneğidir. Karum AVM özelinde, yapının ticari, ofis ve konaklama işlevlerine sahip bir kompleksin parçası olması da onu “karma kullanım” (mixed use) tipolojisinin kentteki ilk örneklerinden biri yapmaktadır. Küreselleşme sonrası bir yaşam biçiminin yansıması olan bu iki tipolojinin mekânsal temsilidir.

Referans Değeri: Karum AVM, döneminin mimari dilinin bir ürünü olmasının yanı sıra, Batı'daki ticaret mekanlarının mekânsal gelişiminden ve kurgusundan referans almıştır. Örneğin, alışveriş etkinliği kapalı bir atrium çevresinde sıralanmıştır. Pasaj yapılarına benzer biçimde üzeri şeffaf bir tonoz ile örtülü, tali giriş ve çıkışlara sahiptir. Antik Yunan'dan yirminci yüzyıl çok katlı mağaza ve pasaj yapılarına kadar giden ticari yapıların mekânsal gelişiminden izler barındıran yapıya, malzeme, yapım tekniği ve yeni mekânsal gereklilikler bağlamında çağdaş bir yorum katılmıştır. Ticari mekânsal gelişimin bir temsili olan yapı, kendinden sonra inşa edilen diğer alışveriş merkezlerine de örnek olmuştur.

Kavaklıdere Senti'nin ayrılmaz bir parçası olan Karum AVM'nin varlığı, çevresindeki konutların zemin kat ticari kullanımını da tetiklemiştir. Bu etkileşim, yalnızca dükkânlar ve yeme-içme etkinlikleriyle sınırlı kalmayıp, sosyal anlamda tiyatro, sinema, sanat galerileri gibi kültürel faaliyetlerin gelişmesinde de kendisini göstermiştir (Uludağ, 2004).

Kullanım Değeri: Karum AVM gerek alışveriş merkezi gerekse bir iş merkezi olarak halen aynı özgün işleviyle kullanılmaktadır. Ancak, ilk açıldığı yıllardaki kullanıcı yoğunluğu ve profili değişmiştir. İlk zamanlarda kentin tüm sakinleri tarafından kullanılan yapı, bugün sayıları kentin her bölgesinde hızla artan AVM'lerin açılması nedeniyle daha çok semt sakinlerinin tercih ettiği bir yapıya dönüşmüştür (Arıoğlu, 2007).

Kentsel/Bağlamsal Değeri: Karum AVM'nin, Ankara'nın başlıca kamusal açık alanları olan Kuğulu Park, Seğmenler Parkı, Tunalı Hilmi ve Arjantin Caddeleri ile kurduğu bağ değerlidir. Bir parçası olduğu yapı kompleksi ve çevresindeki açık ve yeşil alanıyla 1990'lı yıllardan beri kent silüetinde yerini almaktadır. Konumlandığı kamusal alana hem katkı sağlayarak ve hem de ondan beslenerek, adeta *semtin bir sakini* olmuştur. Karum AVM, özellikle kent merkezi dışında, yalnızlaştırılmış yeni alışveriş merkezlerine göre kent yaşamıyla iç içedir.

Bunun yanında, Tunalı Hilmi ve Arjantin Caddeleri'nin kentsel işlevinin bir devamı niteliğinde olan Karum AVM'nin bir dönem genel müdürlüğünü yapan Mustafa Gürkan, kendisiyle Hürriyet Gazetesi Ankara Eki için yapılmış olan röportajda Karum AVM'nin çevresiyle kurduğu ilişkiden şu şekilde bahsetmektedir (Arioğul, 2007):

“Kavaklıdere’de yer alan Karum, diğer büyük alışveriş merkezlerindeki gibi sinema ve food-court’a sahip olmasa da bu açığı çevresindeki oluşumla kapatıyor. Karum ilk açıldığında, şimdiki büyük alışveriş merkezlerinin olmazsa olmazı olan food-court, sinema, market gibi işletmeler yer almadı. Ama bu eksik zamanla başka yoldan giderildi, çünkü çevremizle bir kompleks oluşturduk. Bizim food-court’umuz, cafe ve restoranların merkezi Arjantin Caddesi oldu. Sinema ihtiyacını ise müşterimiz farklı yerlerde gideriyor.”

Arjantin Caddesi’ni ‘food-court’ yapan alışveriş merkezi: Karum

İpek ARIOĞUL

13.04.2007 - 00:00 | Son Güncelleme : 12.04.2007 - 20:24

Ankara Hürriyet’in bu haftaki konuğu, merkezi konumu ve mağaza karması ile popülerliğini hala sürdüren, Ankara’nın en eski ikinci alışveriş merkezi Karum...

Şekil 5.116: Karum AVM'nin kentsel çevresiyle etkileşimini konu alan haber (Arioğul, 2007)

5.2.5. Koruma Sorunları, Süreçleri ve Müdahaleler

Karum AVM, ticari ve kültürel oluşumu kendinden önce gelişmeye başlamış bir kentsel alan içinde, onunla bütünleşerek ve kendi fonksiyonlarının bir kısmını bu kamusal alana yayarak mekân duygusunu güçlendirmektedir. Yapı, kentin merkezi Kızılay’a olan yakınlığıyla, Kavaklıdere Sementi gibi Ankara’nın cazibe merkezlerinden birinde yer almasıyla ve Tunalı Hilmi ile Arjantin Caddeleri gibi hareketli aksların kesişimindeki konumuyla, kendini semtin bir parçası olarak tanımlamaktadır.

Günümüzde kent merkezinin dışında uydu kentlerde yaratılan yeni AVM'lerin varlığı, kent merkezlerindeki alışveriş mekanlarını cazibe merkezi olmaktan çıkarmakta, buradaki sosyal ve ekonomik faaliyetleri azaltmaktadır. Bu durum karşısında, kent merkezlerinde yaratılan, mimari, sosyal, kültürel ve ekonomik çeşitliliğin bir parçası olan alışveriş alanları giderek önemini kaybetmektedir. Karum AVM de bu değişim ve dönüşüm karşısında eski cazibesini yitirmiştir. Kullanıcısının ve alışveriş etkinliklerinin azaldığı bu yapı içindeki ticari alanlar, bu nedenle ya çok fazla el değiştirmekte ya da boş kalmaktadır.

Karum İş ve Alışveriş Merkezi, yirminci yüzyıl AVM tipolojisinin Türkiye'de inşa edilen örneklerinden biri olarak, ilk inşa edildiği özgün haliyle, büyük bir değişime uğramadan korunabilmiş ve günümüze kadar ulaşabilmiştir. Otel ve ofis fonksiyonlarını da içeren bir yapı kompleksinin parçası olması da Karum AVM'nin korunabilmesinde bir etken olarak görülebilir. Diğer yandan, bulunduğu çevreyle kurduğu güçlü ilişkiden beslenebilen bir yapı olması Karum AVM'nin önemli bir yönüdür. Ankara'nın ilk alışveriş merkezi olan Atakule AVM'nin içe dönüklüğünün aksine, Karum AVM özellikle sosyal ve ticari anlamda kamusal alanla kurduğu ilişkiyle dışa açık bir yönelim göstermektedir. Bu yönüyle de Karum AVM'nin kentle kurduğu ilişki günümüze kadar değişim göstermemiştir. Yapının değişimi ve korunmuşluk durumu ile ilgili olarak alışveriş merkezinin bazı mağaza işletmecileriyle ve yetkilileriyle görüşülmüştür. Buna göre;

51 yıldır Tunalı Hilmi Caddesi'nde ve açıldığı ilk yıllardan beri Karum AVM'de mağaza işletmeciliği yapan Dilek Tansel, yapının o günden beri herhangi bir değişim yaşamadığını ve görünen mevcut haliyle günümüze kadar ulaştığını belirtmiştir (Tansel, 2022).

1995 yılından beri alışveriş merkezinde mağaza işletmeciliği yapan Caner Çevik, son yıllarda ortak ıslak hacimlerde tadilatlar yapıldığını, dolaşım alanlarındaki hasarlı zemin kaplamalarının değiştirildiğini belirtmiştir (Şekil 5.113, 5.114). Ayrıca alışveriş merkezinde iki ayrı otoparkın olduğu bilgisini aktarmıştır. Bodrum katlarda yer alan otopark alanlarının bir bölümünün AVM yönetimi tarafından çalışanlara aidat karşılığı, diğer bölümünün de bir işletmeye kiralanmak suretiyle müşterilere ücret karşılığı tahsis edilmekte olduğunu belirtmiştir (Çevik, 2022).

Şekil 5.117: Yenilenen ıslak hacimler
(Nalçacıoğlu, 2022)

Şekil 5.118: Onarımı yapılan zemin kaplamaları
(Nalçacıoğlu, 2022)

Son 6 yıldır Karum AVM'nin güvenlik amiri olarak görev yapan Ömer Karataş, güneyde Şehit Ömer Haluk Sipahioğlu Sokak yönünden bağlanan yaya yolu girişinin son yıllarda güvenlik nedeniyle kapatıldığını belirtmiştir. Yapının üçüncü katı olan ilk ofis katında yer alan açık terasın, yapı sahibi işletme tarafından ortak kullanıma kapatıldığı, ancak daha sonra farklı amaçlara yönelik değerlendirileceği bilgisini vermiştir (Karataş, 2022).

22 yıldır Karum AVM'de görev yapan kıdemli güvenlik amiri Ülkü Demirez, Sheraton Otel ve Karum AVM'yi birbirine bağlayan yapının doğu cephesindeki yaya erişimi ile ilgili olarak, buradan yapının üçüncü katına denk gelen ofis katına geçiş sağlandığını ancak yaklaşık 10 yıl kadar önce çarşı yönetimi tarafından güvenlik nedeniyle bu geçişlerin panel kafes teller ile geçici olarak kapatıldığını aktarmıştır (Şekil 5.115). Kapatılan bu geçişler nedeniyle, otel ve çarşı yapıları arasındaki doğrudan bağlantı kesilmiştir (Demirez, 2022).

Şekil 5.119 (a-b): Kapatılan açık teras ve otel bağlantısı
(Nalçacıoğlu, 2022)

Şekil 5.120: Üçüncü kat açık teras ile çok amaçlı salonlara erişim sağlayan merdiven ve asansör kulesi
(Nalçacıoğlu, 2022)

Şekil 5.121: Merdiven ve asansör kulesi içi
(Nalçacıoğlu, 2022)

Demirez (2022), yapının bugüne kadar, deforme olan mimari elemanlarının onarımı dışında, ağır bakım ya da herhangi bir değişim geçirmediğini aktarmıştır. Yapı günümüze kadar ilk halini koruyarak gelmiştir. Üçüncü katta açık terasta yer alan silindirik forma sahip asansör ve yangın merdiveni kulesinin, AVM içinden zemin kattan terasa ve çok amaçlı salonlara doğrudan erişimi sağladığını belirtmiştir. Ancak bu kulenin kullanımının AVM yönetimince iptal edildiğini aktarmıştır (Şekil 5.116, 5.117). Bu iptalin sebebini, terasa açılan, 600 m²'lik iki bölüme ayrılmış büyük salonun kullanılmaması olarak belirtmiştir.

Karum AVM'de 26 yıldır çalışmakta olan Mali İşler Müdürü Yalçın Güvercin, yapının cephe bakım ve onarımı kapsamında, 2014 yılında tüm cephe boyasının yenilendiğini ve bu işlemin periyodik olarak 10 yıllık süreyi geçmemek üzere tekrarlanması kararının yönetimce alındığını belirtmiştir. 2022 yılı

sonbaharında da işlemin tekrarlanacağını sözlere ilave etmiştir. Yapının cephe bakım ve onarımının aksamaması için boya firmaları ile sponsorluk anlaşması yapıldığını aktarmıştır. Yapı içerisindeki çarşı ve ofis katlarının asma tavanlarında görülen deformasyonların, özellikle elektrik ve mekanik bakım onarım işlemleri sırasında olduğunu, bu tür tavan, duvar ve zeminlerde meydana gelen hasarların işletmenin teknik ekibi tarafından giderilmeye çalışıldığını belirtmiştir. Yapının tüm ıslak hacimlerinin ve sıhhi tesisat sisteminin yenilendiğini aktarmıştır (Güvercin, 2022).

Güvercin (2022), ilk yıllarında gerek çarşı içerisinde gerekse ofislerde dünyanın sayılı marka ve şirketlerinin yer aldığını ancak son yıllarda bu anlamda bir değişimin olduğunu söylemiştir. Ankara’da özellikle son yıllarda kontrolsüzce artan AVM sayılarının bu duruma sebep olabileceğini düşündüğünü belirtmiştir. Buna bağlı olarak, kullanıcı grafiğinde yukarı yönde olan eğilimin durağan yönde seyretmeye başladığını iletmiştir.

Alanda yapılan incelemeler sonucunda, Karum AVM’de, birtakım malzeme ve yapısal sorunlar göze çarpmaktadır. Yapı cephesinde sıva çatlakları, boyalarda dökülmeler ve yapı oturmalarına dayalı zemin birleşiminde açılmalar oluşmuştur (Şekil 5.118, 5.121). Üçüncü kat açık terasın arkadlı geçişlerin tavanında ve buradaki mekanik tesisat yalıtımlarında yer yer bozulmalar gözlemlenmektedir (Şekil 5.119).

Şekil 5.122: Cephede boya ve sıva dökülmeleri (Nalçacıoğlu, 2022)

Şekil 5.123: Arkadlı geçiş tavanında ve mekanik tesisat yalıtımında bozulmalar (Nalçacıoğlu, 2022)

Yapı cephesinde zemin kotunda bitkilenmeler oluşmuştur (Şekil 5.120). Doğal oluşumların yapının özellikle doğu yönünde kapatılan açık teras-otel bağlantısında daha yoğun olduğu görülmektedir. Biyolojik etkenlerden dolayı, rüzgârın getirdiği tohumlarla yapı çevresindeki boşluklara yerleşip büyüyen bitki ve kökleri buldukları alana zarar verebilmektedir. Bitki kökleri ile birlikte su birikmelerinin de zamanla yapı temeline kadar inmesi yapısal bozulmalara sebep olabilir (Ahunbay, 2021:92). Yapının peyzajında yer alan yaya yolları ve merdivenlerde doğal ya da kullanım kaynaklı kırılmalar oluşmuştur. Metal merdiven korkuluklarında korozyonlar görülmektedir.

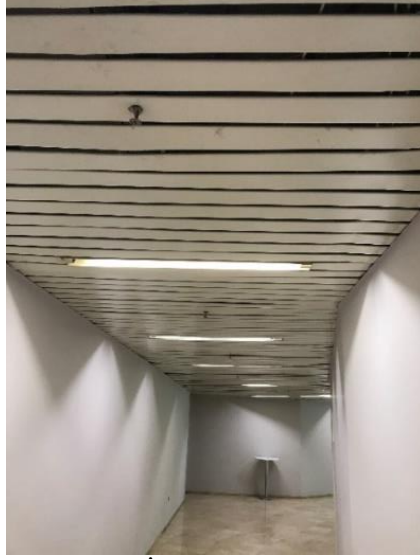

Şekil 5.124: Güney yönü yaya yolunda bitkilenme ve deformasyonlar (Nalçacıoğlu, 2022)

Şekil 5.125: Güney yönü yaya yolunda deformasyon ve korozyon (Nalçacıoğlu, 2022)

Yapı içerisinde çarşı ve ofis katlarında özgün asma tavan malzemeleri kullanılmaktadır. Çarşı katlarında kullanılan asma tavanlarda, kirlenme ve taşıyıcı profillerinde açılmalar oluşmuştur. Ofis katlarında kullanılmakta olan lineer asma tavan profillerinde ise bozulmalar görülmektedir (Şekil 5.122, 5.123). Güney yönündeki arkadlı geçişlerin tavanlarında kullanılan asma tavan malzemesinde de bu bozulmalar devam etmektedir. Duvarlarda yapısal kılcal çatlaklar ve kabarmalar ile birlikte, kullanım kaynaklı hasarlar oluşmuştur. Zeminde kullanılan taş kaplamada, bölgesel çatlaklar ve noktasal kırılmalar görülmektedir.

Şekil 5.126: İç mekân asma tavanda bozulmalar (Nalçacıoğlu, 2022)

Şekil 5.127: Arkadlı geçiş asma tavanda bozulmalar (Nalçacıoğlu, 2022)

Şekil 5.128: Yeşil alanda açık hava etkinlikleri (URL-78)

Şekil 5.129: Yeşil alanda tanıtım amaçlı kurulan çadırlar (Nalçacıoğlu, 2022)

Yapı kompleksi dahilinde yeşil alanlar oldukça fazladır. Karum AVM'nin otopark ihtiyacı bodrum katlarda çözümlenerek yapı çevresinde yeşil alana ağırlık verildiği görülmektedir. Bu yeşil alan günümüzde, özellikle bahar ve yaz aylarında düzenlenen açık hava etkinliklerine yönelik kullanılmaktadır (Şekil 5.124, 5.125). Yeşil alanda yapılan mobil düzenleme çalışmaları, belli noktalarda insan kullanımından kaynaklı bozulmalara sebep olmaktadır.

Karum AVM, kent merkezindeki konumu, çevresiyle kurduğu ilişki, otel yapısıyla olan bütünlüğü, iç ve dış cephe kurgusu ile kendisinden sonra yapılmış AVM'lerden farklı ve özel bir mimari kurguya sahiptir. Günümüz alışveriş merkezleri, kentten kopuk, kendi kabuğuna çekilmiş yapay bir kent olgusu sunarken, Karum, bulunduğu çevreyle kurduğu sosyal ilişki sayesinde bünyesinde olmayan

yeme-içme ve eğlence gibi gereksinimleri kendisinin devamı olarak gördüğü yakın çevresiyle tamamlamaktadır.

İş, alışveriş ve kısa süreli konaklama fonksiyonlarının bir araya getirildiği Karum, aynı zamanda kentteki *karma kullanım* yapı tipolojisinin de temsilcisidir. Geçmişin pasaj yapıları ile çağdaş mimari anlayışın sentezlendiği yapının mekanik sistemlerinde ve yapı malzemelerinde döneminin öncü teknolojisi kullanılmıştır. İçeride atrium mekânını vurgulayan ve doğal ışığı içeri alan, çelik konstrüksiyonlu şeffaf çatı örtüsü, kullanıcıya yeni bir mimari deneyim yaşatmaktadır. Yapının giriş cephesi önüne konumlandırılmış olan meydanı ve arazisi içindeki zengin yeşil alanı kamusal alan olarak kullanıma sunmasıyla da örnek teşkil etmektedir.

Karum AVM, Ankara'nın ilk alışveriş merkezi olan Atakule AVM'nin çarşı yapısının yıkılmasının ardından kentin en eski alışveriş merkezi olarak, özgünlüğünü ve bütünlüğünü günümüze kadar koruyabilmiştir. Türkiye'deki ilk AVM yapısı örneklerinden olan yapı, kendinden sonra gelen alışveriş yapılarına da referans olmuştur. Yeni inşa edilen alışveriş merkezleri Karum'a olan rağbeti düşürmekte olsa da bulunduğu semtin yaşayanlarının gündelik hayatının bir parçası olmaya devam etmektedir. Bu anlamda, Karum AVM kültür mirası kapsamında tescillenerek koruma altına alınıp gelecek nesillere aktarılmalıdır.

BÖLÜM VI

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

İnsanlık tarihi boyunca üretim ve tüketim birbirini besleyen bir döngü içinde süregelmiştir. Üretim, emek ile düşünsel ve somut ürünlerin ortaya çıkarılması, toplumun ve insanın varoluşu için gereken araçların elde edilmesidir. Bu evrimsel süreç, Paleolitik Çağ'da taştan aletler ile başlamış, Neolitik Çağ'da tarım aletlerine, ardından zanaat ve imalat aletlerine kadar uzanmış, Sanayi Devrimi ile de makinelere ve fabrikalara ulaşmıştır (Batur ve Batur, 1970). Üretim sonucu ortaya çıkan mal ve hizmetlerin kullanılmasına ise tüketim adı verilmektedir. Üretimin arz, tüketimin talep olarak nitelendirildiği ekonomik yapılanmada, Sanayi Devrimi ile birlikte hiç görülmemiş niceliksel bir artış yaşanmıştır. Yaşamın her alanında etkisi görülen bu sürecin, tüketimin şekillendirdiği ticari mekanların gelişimindeki rolü yadsınamaz.

Yerleşik hayata geçen insanların daha büyük topluluklar halinde bir arada yaşadığı dönemlerde, kamusal alanlarda gündelik ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik, sınırları belirlenmiş ve korunaklı alışveriş mekânlarının ortaya çıktığı bilinmektedir. İlk olarak M.Ö. 1500 yıllarında Mısır'da görülen pazar olgusu, M.Ö. 6. yüzyıl ile M.S. 3. yüzyıl arasında Antik Yunan ve Roma İmparatorluğu'nda planlanarak hayata geçirilmiş, sırasıyla *Agora* ve *Forum* isimlerini almıştır (Bülbül, 2010). M.S. 110 yılında, Roma Forumu'na bitişik olarak, iki yüzü ile ön cepheleri açık dükkânlarla çevrelenmiş bir ticaret mekânı inşa edilmiştir. “Yalnızca yayalara açık, ağaçlı çarşı aksı” günümüz çağdaş alışveriş merkezlerine oldukça yakın bir benzerlik göstermektedir (Chiara ve Calendar, 1990; Özkeçeci, 2002:6).

Kent merkezinin bütünleşik bir parçası olan ticari mekânlar, Orta Çağ kentlerinde kent meydanının kendisi olmuştur (Birol, 2005:422). Bu dönemde, kent meydanları, sadece ticari değil, kültürel, sosyal ve dini bir merkez görevini de üstlenmiştir. Belediye binaları, loncalar, kamu yapıları, katedraller, satış tezgâhları ve dükkanlar bu alanın etrafında toplanmıştır. Zaman içinde bu meydanlar, pazar yeri, fuar ve festival alanı olarak da kullanılmıştır (Gruen ve Smith, 1967).

16. yüzyılda kent meydanları ticari işlevini, bir aksın her iki yanında karşılıklı dükkânların sıralandığı yapılara bırakmıştır. Bu mekânsal düzenleme, her türlü iklim koşullarında uzun süreli ve konforlu alışveriş yapılmasını sağlayan kapalı alışveriş mekânlarına dönüşmüştür. 17. yüzyılda da özellikle Kuzey Avrupa kent merkezlerinde kafeler, dükkânlar ve barların oluşturduğu alışveriş caddeleri ortaya çıkmıştır (Erin ve Gönül, 2015:131).

İpek Yolu ve Baharat Yolu gibi tarihi ticaret yolları, alışveriş mekanlarının Doğu'da ve Batı'da eşzamanlı olarak gelişimini sağlamıştır. Bu dönemde, Doğu'da pazar alanları kentin merkezlerinde gelişim göstermiştir. Ürünlerin çeşidine göre öbikleşen pazar yerleri, zamanla ana caddeler üzerinde yer alan farklı ölçeklerde dükkânlara dönüşmüş; ardından *kapalı çarşılar* olarak biçimlenmiştir (Coleman, 2007).

18. yüzyılda, Sanayi Devrimi ile koşut olarak, Avrupa'da kapalı alışveriş mekanlarının erken örneklerinden olan pasajlar ortaya çıkmıştır. Dönemin yeni endüstriyel malzemeleri yardımıyla çelik taşıyıcılı cam kubbe ya da tonoz üst örtüler bu yapılar için tasarlanarak uygulanmıştır. Böylelikle, konfor koşullarına gün ışığının da yapı içine alınması eklenmiştir. 19. yüzyılda, yine aynı coğrafyada, çok katlı mağazalar (departmant store) inşa edilmeye başlanmıştır. Bu yapıların pasajlardan farkı, ayrı dükkânlardan oluşmayan, büyük ve tek birim altında toplanan bir alışveriş mekânı olmasıdır. Günümüzdeki alışveriş merkezi tipolojisinin ortaya çıkışında çok katlı mağazaların hacimsel büyüklüğünün ve işlevsel düzeninin etkili olduğu bilinmektedir (Erin ve Gönül, 2015:132).

18. yüzyılda pasajlarla birlikte alışveriş etkinliğinin kentsel mekândan kopmaya başlaması bugünkü kapalı kutu alışveriş merkezlerinin de konseptini oluşturmuştur (Demirkan ve Dişkaya Taş, 2007). 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişen alışveriş merkezleri (AVM), dönemin yapım teknolojinin hem kullanıldığı hem sergilendiği, her çeşit perakende satış alanı ile sosyal, kültürel, sanatsal alanların buluştuğu, kentten kopuk kapalı bir mekânsal organizasyon olarak karşımıza çıkmıştır. Diğer bir deyişle, alışveriş merkezleri, insanların hem alışveriş yapabildiği hem de boş zamanlarını değerlendirebildiği büyük kapalı kamusal hacimlerdir.

ABD ve Avrupa'dan sonra Türkiye'de alışveriş merkezi yapıları, 1980'li yıllarda belirmeye başlamıştır. Bu yıllar, liberal ekonominin ve küreselleşmenin

ideolojik olarak da benimsendiği bir dönemi işaret etmektedir. Alışveriş merkezi (AVM) tipolojisi de bu ideolojinin ne sürdüğü yeni tüketim ve yaşam biçimlerinin yansımaları olarak vücut bulmuştur.

Türkiye’de ilk AVM yapıları önce İstanbul’da ve hemen ardından Ankara’da açılmıştır. Bu bağlamda, Ankara’nın ilk alışveriş merkezleri olan Atakule ile Karum, aynı zamanda Türkiye’nin de ilk alışveriş merkezi örnekleridir. Atakule uluslararası normları ve mimari eğilimleri uygulayan ancak yerel bir referans olan Kapalıçarşı’dan esinlendiğini belirten bir yerel mimar tarafından, Karum ise geçmişin pasaj yapılarını referans alan Alman bir mimar grubu tarafından tasarlanmıştır. Buna rağmen, iki yapının mimari bağlamda birbirine benzer çok fazla unsuru bulunmaktadır. Öncelikle ikisi de betonarme taşıyıcı sistem ile inşa edilmiş geniş açıklıklı prizmatik kapalı hacimlerdir. Galeri boşlukları etrafında sıralan ticari ve sosyal birimlerden oluşmaktadırlar. Bu anlamda, atrium tipi plan şemalarına sahiptirler. Atrium üzerleri elik konstrüksiyonlu şeffaf tonoz ile örtülüdür. Panoramik asansör, helezonik merdiven, yürüyen merdiven gibi düşey taşıyıcı elemanları biçimsel ve yapısal olarak benzerdir. Yüksek giriş hollerinden başlayan yatay dolaşım alanları hem doğrusal hem döngüsel olarak tanımlanmıştır. Bu benzerlikler, küreselleşmenin etkisiyle dönemin mimari eğilimlerinin eş zamanlı olarak Dünya’da aynılaşmasının sonucu olarak görülebilir. Diğer yandan, geçmişten referans alınan yapıların biri Doğu’dan, diğeri ise Batı’dandır. Plan kurgularının buna rağmen benzerlik göstermesinin nedeni, tarihi ticaret yolları yardımıyla Doğu ve Batı’daki alışveriş etkinliğinin sürekli etkileşim içinde olmasıdır. Bu bağlamda, ticaret eyleminin kendisinin asırlar boyu süregelen bir küresel etkinlik olduğu söylenbilir.

Tablo 3: İlk Atakule AVM, İkinci Atakule AVM ve Karum AVM Karşılaştırması

Yapı Görseli			
Yapı Adı	Atakule AVM (İlk)	Atakule AVM (İkinci)	Karum AVM
Konum	Çankaya Cad., Çankaya, ANKARA	Çankaya Cad., Çankaya, ANKARA	İran Cad., Çankaya, ANKARA
Kentsel Çevre	Protokol Mevkii, Kavşak Üzeri Köşe Parsel, Botanik Park	Protokol Mevkii, Kavşak Üzeri Köşe Parsel, Botanik Park	Ticari İşlek Ana Caddelere Yakınlık, Kuşulu Park, Yapı Yeşil Alanı
Mimar	A. Ragıp BULUÇ	A. Osman ÖZTÜRK (AVM Baza Bloğu)	Von Gerkan- Marg+ Partner GmbH
İnşaat Süreci	1985-1989	2016-2018	1987-1991
İş Veren	Anıtsal Yapılar	Atakule GYO	Nurol Şirketler Grubu
Ana Yüklenici	Kutlutaş	Özka-Aysoy	Koray Grup
Yapı Tekniği	Betonarme	Betonarme	Betonarme
Proje Tipi	Alışveriş Merkezi	Alışveriş Merkezi	İş ve Alışveriş Merkezi
İnşaat Alanı (m²)	24.000	48.679	62.547
Dükkan / Ofis	145 /-	120 /-	372 / 103
Otopark (ad.)	160	750	500

Yirminci yüzyılda teknolojik gelişim ve modern yaşam biçimleri mimarlık pratiğinde de değişim yaratmıştır. Yeni yüzyılla birlikte mimarlık literatürüne hangar, havaalanı, spor tesisi, alışveriş merkezi gibi yeni yapı tipolojileri girmiştir. Çağdaş malzemelerden olan çelik, cam, alüminyum ve betonarme bu yüzyılın mimarlığına yeni olanaklar sağlamıştır. Bu yüzyılda yapılar, stil, form, işlev, yapı malzemesi ve yapım teknolojisi olarak kendinden önceki dönemlere göre farklılık göstermektedir. Endüstri Devrimi'nin tüm alanlardaki yansımalarının mimari bir temsili olan, bu döneme ait yapı ve yapı grupları, tüm bu karakteristik özellikleriyle, “Yirminci Yüzyıl Mimarlık Mirası” olarak korunmaya değer görülmektedir.

Yirminci Yüzyıl Mimarlığı, 1900-2000 yılları arasında üretilen mimariyi temsil etmektedir. Ancak, yapılan bu sınıflandırma, kimi uzmanlar tarafından yüzyılın mimari eğilimlerini açıklamada yetersiz görülmektedir. Çünkü bu yüzyılda yapı biçimi ve teknolojisinde hızlı gelişmeler yaşanmış, başta Modern Mimarlık olmak üzere, pek çok yeni mimari eğilim ortaya çıkmıştır. Bunun yanında, günümüzde koruma disiplini yüzyılın son on yılında inşa edilen yapıları kültürel miras bağlamında henüz tartışmaya başlamamıştır. Bu anlamda proaktif bir yaklaşımla ele alınan bu çalışma için, 1990'lı yıllarda inşa edilen yapıların henüz geç dönem miras yapıları kategorisinde incelenmeye başlanmamış olması nedeniyle, en uygun tanımlamanın yine de “20. Yüzyıl Mimarlık Mirası” olduğu düşünülmektedir. Ancak, bu konuda çalışmalar arttıkça, bu döneme ait kültür mirası özelliği taşıyan yapı veya yapı gruplarını değerlendirme ve koruma kriterleri gelişecektir.

Bu tez kapsamında, yeni bir yapı tipolojisinin Türkiye’de ilk örneklerinden olan Atakule ve Karum Alışveriş Merkezleri’nin kültürel miras kapsamında ele alınması gerekliliği savunulmaktadır. Atakule ve Karum, yukarıda bahsedilen nedenlerde “Yirminci Yüzyıl Mirası” koruma ölçütleri ve ilkeleri bağlamında incelenmiştir. Buna göre;

Atakule'nin AVM bazası 2014 yılında yıkılmıştır. Yakın zamanda renovasyon geçiren kule yapısı ise özgün malzeme, yapı teknolojisi ve işleviyle korunmaktadır. AVM yapısının yıkılmasıyla birlikte Atakule'nin yapı bütünlüğü ortadan kalkmıştır. Kule yapısının tasarım bütünlüğü ise, yeni AVM yapısı ile korunmaya devam etmektedir. Karum, inşa edildiği günden beri özgün işlev, form ve yapı malzemeleri ile kullanılmaktadır. Otel, alışveriş, ofis ve kongre merkezi kompleksinin bir parçası olan Karum, kompleksin tüm öğeleri ile birlikte bütüncül

olarak korunmaktadır. Ancak, yakın çevresine inşa edilen yapılar, silüetine ve bütünlüğüne zarar vermektedir.

Kentin ilk akla gelen sembol yapılarından olan Atakule'nin tarihi belge ve simge değeri bulunmaktadır. Atakule de Karum da 1990'lı ve 2000'li yıllarda Ankara'da yaşayan bir neslin günlük yaşamının önemli bir parçası olmuştur. Özellikle konumlandıkları semtlerin ayrılmaz parçaları olarak, kent ve semt sakininin belleğinde buluşma ve alışveriş mekânları olmaya devam etmektedirler. İkisi de döneminin mimari dilini, cephe tasarımını ve iç mekân kurgusunu yansıtmaları nedeniyle mimari/sanatsal değere sahiptir. İkisinin taşıyıcı sistemi, atriumun üzerini örten cam tonoz örtüleri ve panoramik asansörleri, Atakule'nin döner platformu ve rekleftif cam giydirme cephe sistemi ve Karum'un otomatik iklimlendirme, fancoil ve aydınlatma sistemi dönemin öncü yapım teknolojileri kullanılarak inşa edilmiştir. Bu bağlamda, teknolojik değere sahiplerdir. 1980 sonrası Alışveriş Merkezi (AVM) tipolojisinin kent için ilk örneklerinden olmaları nedeniyle sosyal değerleri bulunmaktadır. Ayrıca, Karum, karma kullanım (mixed use) yapı tipolojisinin de kent için ilk örneklerindedir. İkisi de kendilerinden sonra inşa edilen alışveriş merkezleri için referans olmuşlardır. Alışveriş merkezi işlevleri devam ettiği için kullanım değerleri mevcuttur. Kentin önemli aks ve kavşakları üzerinde yer almaları ve kent için nirengi noktaları olmaları kentsel değerlerini ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 4: Atakule ve Karum Alışveriş Merkezleri Kültürel Miras Unsurları

KÜLTÜREL MİRAS UNSURLARI	ATAKULE AVM	KARUM AVM
Özgünlük	Atakule AVM yapısı 2014 yılında yıkılmıştır. Kule yapısı özgün malzeme, yapı teknolojisi ve işleviyle korunmaktadır.	İnşa edildiği günden beri özgün işlev, form ve yapı malzemeleri ile kullanılmaktadır.
Bütünlük	Atakule AVM yapısının yıkılmasıyla birlikte yapı bütünlüğü ortadan kalkmıştır. Kule yapısının tasarım bütünlüğü, yeni AVM yapısı ile korunmaya devam etmektedir.	Yapı, otel, alışveriş, ofis ve kongre merkezi kompleksinin bir parçasıdır ve bütüncül olarak korunmaktadır. Yakın çevresine inşa edilen yapılar silüetine ve bütünlüğüne zarar vermektedir.

Tablo 4'ün devamı

KORUMA DEĞERLERİ	ATAKULE AVM	KARUM AVM
Tarihi Belge Değeri	Alışveriş Merkezi (AVM) tipolojisinin Türkiye'de ikinci ve Ankara'da ilk örneklerinden olması, döneminin mimari eğilimlerini temsil etmesi, mimarlık tarihinde; kule varlığı ile de kent tarihinde önemli yere sahip olmuştur.	-
Simge değeri	Kentin simge yapılarından biridir.	-
Kentsel Bellekteki Yeri	1990'lı ve 2000'li yıllarda Ankara'da yaşayan bir neslin günlük yaşamının önemli bir parçası olmuştur.	Özellikle konumlandığı semtin ayrılmaz bir parçası olarak, kent ve semt sakininin belleğinde buluşma ve alışveriş mekânı olmaya devam etmektedir.
Mimari/Estetik/Sanatsal Değeri	Dönemin mimari dilini, cephe tasarımını ve iç mekân kurgusunu yansıtır.	Dönemin mimari dilini, cephe tasarımını ve iç mekân kurgusunu yansıtır.
Teknolojik Değeri	Taşıyıcı sistemi, reflektif giydirme cam cephe sistemi, atriumun üzerini örten cam tonoz ve panoramik asansörler dönemin öncü yapı teknolojileri kullanılarak inşa edilmiştir.	Taşıyıcı sistemi, otomatik iklimlendirme, fancoil ve aydınlatma sistemi dönemin teknolojisini temsil etmektedir.
Sosyal Değeri	1980 sonrası Alışveriş Merkezi (AVM) tipolojisinin kent için ilk örneğidir.	1980 sonrası Alışveriş Merkezi (AVM) ve karma kullanım (mixed use) yapı tipolojisinin kent için ilk örneklerindedir.
Referans Değeri	Ankara'da AVM tipolojisinin ilk örneği olması, kendinden sonra tasarlanan AVM'lerin oluşumunu ve biçimlenmesini etkilemiştir.	Ticari mekânsal gelişimin bir temsili olan yapı, kendinden sonra inşa edilen diğer alışveriş merkezlerine de örnek olmuştur.
Kullanım Değeri	Her ne kadar AVM bazası yıkılıp yeniden yapılsa da kule aynı işlevle çağdaş yaşam koşullarına yeniden uyarlanmıştır.	Hala özgün işleviyle kullanılmaktadır.
Kentsel/Bağlamsal Değeri	Botanik Park'ın tam yanında; Cinnah, Çankaya, Hoşdere ve Simon Bolivar Caddeleri'nin kesiştiği kavşakta konumlu, kent silüetini bütünleyen bir nirengi noktasıdır.	Kuğulu Park, Seğmenler Parkı, Tunalı Hilmi ve Arjantin Caddeleri ile kurduğu ilişki, yapının karakteristik özelliğidir.

Koruma sorunları bağlamında ele alınacak olursa, AVM bazası yıkılan ve kulesi yakın zamanda bakım ve onarım geçiren Atakule’de güncel bir deformasyon gözlemlenmemiştir. Ancak, AVM bazasının yıkılması ve yenisinin çağdaş bir ek olarak kuleye entegre olması bir özgünlük sorunu olarak ele alınabilir. Yenileme öncesinde kulede statik problemlerin tespit edildiği bilgisine ulaşılmıştır. İnşa edildiği günden beri özgünlüğünü ve bütünlüğünü büyük oranda koruyan Karum’da yapısal bozulmalar bulunmamaktadır. Cephesinde sıva ve boya dökülmeleri ile iç mekânda malzeme deformasyonları gözlemlenmiştir. Yapı cephesinde zemin kotunda bitkilenmeler oluşmuştur. İç mekânda zemin ve asma tavan deformasyonları bulunmaktadır. Kullanıcı talebi doğrultusunda ıslak hacimler ve mağaza içleri değiştirilmiştir. Kullanımı kısıtlanan ve kapatılan mekânlar yer almaktadır. Kullanım yoğunluğu azalmıştır. AVM sayılarının artması nedeniyle cazibesini kaybetmiştir. Ticari alanlar, bu nedenle ya çok fazla el değiştirmekte ya da boş kalmaktadır. Açık yeşil alanda insan kaynaklı sorunlar tespit edilmiştir.

Tablo 5: Atakule ve Karum Alışveriş Merkezleri Koruma Sorunları

KORUMA SORUNLARI	ATAKULE AVM	KARUM AVM
Yapısal Bozulmalar	AVM bazası yıkılmış ve yeni bir AVM yapısı inşa edilmiştir. Kule yapısı yenilenmiştir. Kule yapısında yenileme öncesinde statik sorunlar tespit edilmiştir.	Yapısal bozulmalar bulunmamaktadır.
Malzeme Bozulmaları	Yenileme nedeniyle herhangi bir deformasyon gözlemlenmemiştir.	Cephede sıva ve boya dökülmeleri ile iç mekânda malzeme deformasyonları gözlemlenmiştir.
Kullanım Sonucu Oluşan Bozulmalar	Yenileme nedeniyle herhangi bir deformasyon gözlemlenmemiştir.	İç mekânda zemin ve asma tavan deformasyonları gözlemlenmiştir. Açık yeşil alanda insan kaynaklı sorunlar tespit edilmiştir. Kullanımı kısıtlanan ve kapatılan mekanlar bulunmaktadır. Kullanıcı talebi doğrultusunda ıslak hacimler ve mağaza içleri değiştirilmiştir.
Doğal Etkenler Sonucu Oluşan Bozulmalar	Yenileme nedeniyle herhangi bir deformasyon gözlemlenmemiştir.	Yapı cephesinde zemin kotunda bitkilenmeler oluşmuştur.
Yasal ve Ekonomik Sorunlar	Ekonomik baskı nedeniyle ilk AVM bazası yıkılmıştır.	Kullanım yoğunluğu azalmıştır. AVM sayılarının artması nedeniyle cazibesini kaybetmiştir. Ticari alanlar, bu nedenle ya çok fazla el değiştirmekte ya da boş kalmaktadır.

Tablo 6: Atakule ve Karum Alışveriş Merkezleri Değişim Durumları

DEĞİŞİMLER	ATAKULE AVM			KARUM AVM		
	Az	Kısmen	Çok	Az	Kısmen	Çok
Kentsel						
Mekânsal						
Mimari Dil/Yaklaşım						
Yapım Tekniği						
Malzeme						

Yukarıda çokça bahsedildiği üzere, Atakule'nin AVM bazası yıkılarak yerine yeni bir baza inşa edilmiştir. Bu bağlamda, Atakule AVM, artık Ankara'nın ilk AVM'si değildir. Yapı, özgünlüğünü kaybetmiştir. Bu nedenle, ancak özgün kule yapısının kültürel miras kapsamında değerlendirilmesi söz konusu olacaktır. Bu durumda bütünlüğü korunmamış bir mimari unsurun tek başına korunması da tartışma konusudur. Ancak, her ne kadar bütünlüğünü kaybetmiş olsa da döneminin teknolojik gelişmelerinin bir yansıması olan Ankara'nın en önemli simge yapılarından Atakule korunarak gelecek nesillere aktarılmalıdır.

Çağdaş bir anlayışla tasarlanan yeni Atakule bazası, hem çağdaş yaşam koşulları ve ihtiyaçlar hem de önceki yapının kullanım sorunları göz önünde bulundurularak inşa edilmiştir. İlk AVM bazası ile girişin konumu, atrium ve üzerini örten şeffaf örtü, geçirgen Botanik Parkı cephesi ve panoramik asansörler dışında benzerliği bulunmamaktadır. Kuleyle kurduğu ilişki de bambaşkadır. Bir önceki bazanın açık terasından yükselen kule, yeni tasarımda baza tarafından sarmalanmaktadır. Bu tutum kulenin kuzey yönündeki yükseklik algısını azaltmıştır. Diğer yandan, ilk inşa edildiği dönem ile yenilendiği dönem arasındaki sürecin kısalığı özgün ve yeni birlikteliğini tanımlamayı zorlaştırmaktadır.

Karum ise, özgün form ve işleviyle günümüze kadar gelmiştir. Ancak, yapının özgün kullanımında güvenlik nedeniyle birtakım kısıtlar ve malzeme deformasyonları bulunmaktadır. Ayrıca, kullanım yoğunluğu da her geçen gün azalmaktadır. Karum'un günümüzde Ankara'da inşa edilmiş ve hala özgün olarak

ayakta olan ilk AVM olduğu akıldan çıkarılmamalı, kültür mirası bağlamında değerlendirilmesinin gerekliliğinin altı çizilmelidir.

Yapısal deformasyonları gözlemlenmeyen Karum Alışveriş Merkezi'nin sürekliliğinin sağlanması için en iyi koruma yöntemi sürekli bakım ve onarım olacaktır. Tüm ulusal ve uluslararası koruma belgelerinde, hasar ve deformasyonların artmaması için bakım ve onarımın önemi vurgulanmaktadır. Yirminci yüzyıl mirasının korunması kapsamında oluşturulan Madrid-Yeni Delhi Bildirgesi'nde de sürekli bakım ve periyodik izlemenin en iyi koruma yöntemi olduğu ve uzun vadeli onarım maliyetlerini azalttığı ifade edilmektedir. Bu kapsamda, bir sürekli bakım planının hazırlanması tavsiye edilmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere aynı bildirme, onarımın gerekli olduğu durumda, uygun onarım yöntemlerinin araştırılmasının ve geliştirilmesinin altını çizer. Onarım ve müdahaleler sadece gerekli olduğu kadar ve minimum düzeyde yapılmalıdır; herhangi bir müdahale sırasında dikkatli olunmalı, değişimin kapsamı ve derinliği en aza indirilmeli, yalnızca kanıtlanmış onarım yöntemleri kullanılmalı, tarihi dokuya ve kültürel öneme zarar verebilecek müdahalelerden kaçınılmalı, kullanılan onarım araçları tahribat vermemeli ve değişiklikler mümkün olduğunca tersine çevrilebilir olmalıdır (Madrid-New Delhi Document, 2017).

Küreselleşme döneminde ortaya çıkan, yeni tüketim alışkanlıklarını körükleyen, kapalı bir kutu içinde alışverişin ön planda olduğu, çok işlevli yapay bir kamusal alan tanımlayan ve bu yönleriyle eleştirilen alışveriş merkezleri, bugün çağdaş yaşam koşullarına uyum sağlayamadıkları için sürekli revize edilmekte ve dönüşmektedirler. Çok yakın gelecekte, e-ticaretin de gelişmesiyle, alışveriş merkezi (AVM) tipolojisinin değişeceği ve mevcutların da yıkılacağı ya da âtil hale geleceği ön görülmektedir. Ancak, kullanım değerini yitiren yapılar, yeniden işlevlendirmeyle yeniden hayata kazandırılabilir. Gelecek senaryolarında, kent merkezleri ve alt merkezlerde konumlanan, kent silüetinde yer tutan bu büyük hacimli kapalı yapıların neye dönüşeceği tartışılmakta, bu kapsamda fikir projesi yarışmaları oluşturulmaktadır. Eğer AVM'lerin yeniden işlevlendirilmeleri söz konusu olursa, kültürel önemi sürdüren uygun bir yeniden kullanım bulmaya özen gösterilmelidir (Madrid-New Delhi Document, 2017).

Son yıllarda alışveriş merkezlerinin gözle görülür şekilde cazibelerini kaybettikleri ve bir dönüşüm içine girdikleri gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, bu

tez çalışmasının alışveriş merkezi (AVM) yapı tipolojisinin varlığına dikkat çekmesi ve bu tipolojinin gelecek nesillere iletilmesi için yol göstermesi amaçlanmıştır. Bu tez çalışmasının akla getirdiği, *e-ticaret gibi yeni alışveriş olanakları ve pandemi sonrası yaşam biçimi, alışveriş merkezi (AVM) yapı tipolojisini yapısal bir formdan soyut bir kavrama doğru mu dönüştürmektedir? Bu yapı tipolojisi gelecekte tarihi bir kavram olarak mı ele alınacaktır?* soruları bu alanda ileride yapılacak çalışmalara ışık tutabilir.

KAYNAKÇA

- 2023 BAŞKENT ANKARA NAZIM İMAR PLANI (2017), Tarihsel Gelişim, Planlama Süreci. *Ankara Büyükşehir Belediyesi*. <https://www.ankara.bel.tr> ET. 10.3.2022.
- A TASARIM MİMARLIK (2014), Atakule, <http://www.atarim.com.tr/tr/proje/atakule> ET. 21.11.2021.
- AHUNBAY Z. (2018), 20. Yüzyıl Mimarlığının Korunması ve AKM, *Mimarlık Dergisi* Sayı 399.
- AHUNBAY Z. (2020), *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*, YEM Yayın, İstanbul.
- AHUNBAY Z. (2021), *Kültür Mirasını Koruma İlke ve Teknikleri*, YEM Yayın, İstanbul.
- AKALIN A. ve SÖZEN G. (2019), “Tüketilemeyen Bir Meta-İmge: Bir Kentsel-İmge Olarak Atakule”, *TMD Uluslararası Hakemli Tasarım ve Mimarlık Dergisi, Sonbahar-Kış, 16*, 459, 464, 465, 477.
- AKAR T. (2009), “Osmanlı Kentinde Ticari Mekanlar: Bedesten-Han-Arasta-Çarşı Mekanları Literatür Değerlendirmesi” *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 7*, 267,269, 270. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/653860> ET. 09.10.2021
- AKIN E. ve ÇELİK G. (1999), *Orji Sonrası Atakule*, Mimar Anlam Beğeni, 1. Baskı, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, 107-119.
- AKSOY M. İ. (2009), *Günümüz Alışveriş Kavramında Değişme Olgusu ve Bu Olgunun Alışveriş Merkezi Tasarım İlkeleri Üzerindeki Belirleyici Etkilerinin İrdelenmesi: İstanbul Kenti Modeli*. Yüksek lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- AKSOY Y. (2009), “Pazar Yerlerinin Gelir Planlaması Standart ve İlkeleri Yönünden İncelenmesi: İstanbul İli Bakırköy İlçesi Örneği” *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 18, Sayı 2, 2009*, 29.
- AKYOL T. D. ve KAYA İ. S. (2002), “Alışveriş Merkezleri ve Engelliler: İzmir İçin Bir Çalışma”, *Ege Mimarlık Dergisi, 40,41*, 46.

- ANAY H. ve ÖZTEN Ü. (2017), “Bağlamsalcılığın İki Yüzü: Tepeleri ve Vadileri
Pahlanmış Bir Dünyada Bağlamsalcılık Hususuna Yeniden Bir Bakış”,
Megaron 2017, 12, 59.
- ANKARA İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ (2020), Hanlar.
<https://ankara.ktb.gov.tr/TR-152968/hanlar.html> ET. 13.10.2021.
- ANKARA İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ (2021), Atakule.
<https://ankara.ktb.gov.tr/TR-152975/atakule.html> ET. 3.9.2021.
- APALI, A., BEKÇİ İ. ve ÇULCU T. (2021), “Ahilik Sisteminin Gelişimi ve Mali
Yapısı ile 1872-1875 Yıllarına Ait Ahi Evran Vakfının Muhasebe
Kayıtlarının İncelenmesi”, *Dergipark, Bilimname*, 46, 2021/3, 273.
- AREL H. Ş. ve ATALAN Ö. (2016), 15. Ve 16. “Yüzyıllara Ait Osmanlı Han
Yapılarının Mekânsal Analizi”, *Turkish Studies*, 11/2, 2016, 221, 222.
- ARIOĞUL İ. (2007), “Arjantin Caddesi’ni ’Food-Court’ Yapan Alışveriş Merkezi:
Karum”, Karum AVM Genel Müdürü Mustafa Gürkan Röportajı, *Hürriyet
Gazetesi* 13.04.2007. <https://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/ankara/arjantin-caddesi-ni-food-court-yapan-alisveris-merkezi-karum-6323150> ET. 5.03.2022.
- ARKİTEKTUEL (2018). Einstein Kulesi. <https://www.arkitektuel.com/einstein-kulesi/> ET. 13.3.2022.
- ARKİTEKTUEL (2020), “Bir Mimari Başkaldırı: Arts and Crafts”, *Arkitektuel,
Makaleler*, 24 Ocak 2020. <https://www.arkitektuel.com/bir-mimari-baskaldiri-artsandcrafts/> ET. 12.4.2022.
- ARKİV (2019), “Atakule Yeni Çarşı Projesi”, *Arkitera Mimarlık Merkezi*.
<https://www.arkiv.com.tr/proje/atakule/8781> ET. 14.11.2021.
- ARKİV (2022), “Orta Doğu Teknik Üniversitesi [ODTÜ] Mimarlık Fakültesi”,
Arkitera Mimarlık Merkezi. <http://www.arkiv.com.tr/proje/ortadogu-teknik-universitesi-mimarlik-fakultesi/7915> ET. 12.4.2022.
- ARPACI M. (2018), “Tarihli Genel Müdür Mehmet Arpacı ile Yapılan Röportaj”,
Sözcü Gazetesi, 9 Ekim 2018
<https://www.sozcu.com.tr/2018/emlak/atakule-300-milyon-liraya-yenilendi-2670268/>
ET. 10.4.2022.

- ASIMGİL B. (2016), “Kaynakların Korunumunda Sürdürülebilir Teknolojik Yaklaşımlar ve Mimari Forma Etkisi”, *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 32, 3, 30.
- ATAKULE GYO AŞ (2011), Gayrimenkul Değerlendirme Raporu. <https://www.kap.org.tr/tr/Bildirim/181147> ET. 12.11.2021.
- ATAKULE GYO A.Ş. (2016), Gayrimenkul Değerlendirme Raporu. <https://www.kap.org.tr/tr/Bildirim/574717> ET. 22.12.2021.
- ATAKULE (2022). <https://www.atakule.com.tr/> ET. 12.1.2022.
- Atay, R. F. (2016). “Alois Riegl’in Tarihi Anıtlar Kuramı ve Modern Kült Olarak Anıtlar”, *Dergipark*, 16, 21-26.
- ATEŞ S. (2011), “Robert Oerley’in İstanbul’da Bilinmeyen Bir Yapısı: Tuzla İçmeleri Kaplıca Oteli”, *Mimarlık Dergisi*, 361, Eylül-Ekim 2011.
- ATİNA TÜZÜĞÜ (1931), Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi Türkiye Milli Komitesi. <http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Digeruluslararasıbildirgeler&dil=tr> ET. 12.9.2021.
- AYDIN T. (2022), “100. Yıl Çarşısı ve Yakın Çevresi Fikir Projesi Yarışması”, *Arkitera*, 15 Şubat 2022.
- AYHAN KOÇYİĞİT E. S. (2019), “Ulus Meydanı’nın Hikâyesi: Oluşum, Dönüşüm ve Değişim”, *Ankara Araştırmaları Dergisi*, Haziran 2019, 28-69.
- AYPARÇASI F. ve Kırılmaz, H. (2016), “Modernizm ve Postmodernizm Süreçlerinin Tüketim Kültürüne Yansımaları”, *Dergipark*, *İnsan ve İnsan*, Bahar 2016, 8, 33.
- AYTAR İ. (2012), “Geleneksel Türk Osmanlı Han Yapıları ve Belçika’da Bulunan Pasaj Yapılarından Örnekler”, *Academia*.
- AYTAR SEVER İ. (2020), “Değişen Tüketim Anlayışı ve Alışveriş Merkezlerinde Modernleşme Süreci”, *Online Journal of Art and Design*, 108-112.
- BAL F. ve TAŞDEMİR M. (2020), “Tarihi Kapalı Çarşılara Alışveriş Merkezleri Literatüründen Bir Bakış”, *İnsan ve Toplum Dergisi*, Haziran 2020, Cilt: 10, Sayı: 2, 1-34.
- BASLO M. (1998), *Tarih Boyunca Galata-Beyoğlu Kurgusunun Gelişimi ve XIX. Yüzyıl Otellerinin Bu Gelişime Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

- BATI U. (2007), "Tüketim Katedralleri Olarak Alışveriş Merkezlerinin Toplumsal Göstergebilimi: Forum Bornova Alışveriş Merkezi Örneği", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt 4, 1, 16.
- BATUR A. (1993), "Art Deco", *İstanbul Ansiklopedisi, Tarih Vakfı Yayınları*, İstanbul, cilt.1, 326-327.
- BATUR A. ve BATUR S. (1970), "Sanayi, Sanayi Toplumu ve Sanayi Yapısının Evrimi Üzerine Bazı Düşünceler", *Mimarlık*, Sayı 80, 8/6, 26-41.
- BATURAYOĞLU YÖNEY N. (2016), "Modern Mimarlık Mirasının Kabulü ve Korunması: Uluslararası Ölçüt ve İlkelere İlişkin Bir Değerlendirme. *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, (17), 62-76.
- BAYAR R. (2005), "CBS Yardımıyla Modern Alışveriş Merkezleri İçin Uygun Yer Seçimi: Ankara Örneği", *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 3, 24.
- BAYKARA S. (1987), "Drone yok Cesaret Var", Gazeteci Sökmen Baykara ile Yapılan Röportaj, *Hürriyet İnternet Gazetesi*, 10 Aralık 2018, <https://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/ankara/drone-yok-cesaret-var-41046871> ET. 21.11.2021.
- BAYRAKTAR N. (2020), "Kent ve Mimarlık Üzerine Dönemsel Okumalar: Ankara'da İki İşhanı", *Ankara Araştırmaları Dergisi*, Haziran 2020, 164.
- BAYRAKTAR S. (2010), *Kentsel Alanda Arkeolojik Park Tasarımı: Küçükyalı ve Saraçhane Arkeolojik Parklarının Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- BEDDİNGTON N., (1991), *Shopping Centres: Retail Development, Design and Management*, Butterworth-Heinemann, London.
- BENLİ G. (2007), *İstanbul Tarihi Yarımada'da Bulunan Han Yapıları ve Avlulu Hanların Koruma Sorunları*, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- BİNGÖL E. (2020), "Colin Rowe'un "Bağlamsalcılığı"na Yirmi Birinci Yüzyıl Kentleri Üzerinden Yeniden Bir Bakış", *Megaron*, 1, 5, 459.
- BİROL G. (2005), "Çağdaş Alışveriş Merkezlerinde Kent Dokusunun Yeniden Yorumlanması", *Dergipark.Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 20, 4, 422, 423.
- BOZDOĞAN S. (2002), *Modernizm ve Ulusun İnşası*, Metis Yayınları, İstanbul.

- BOZKURT N. (2002), “Ticaretin Felsefesi, Tarihçesi ve Etikle Olan Sıkı Bağına İlişkin Bazı Saptamalar”, *İslam Ticaret Üniversitesi Dergisi*, 2002, 153, 162.
- BRİTANNICA (2021), Ferdinand Paul Wilhelm, baron von Richthofen. <https://www.britannica.com/biography/Ferdinand-Paul-Wilhelm-Freiherr-von-Richthofen> ET. 21.11.2021.
- BRİTANNICA (2021), Filippo Tommaso Emilio Marinetti. <https://www.britannica.com/> ET. 23.11.2021.
- BRİTANNICA (2022), Giovanni Gentile. <https://www.britannica.com/biography/Giovanni-Gentile> ET. 21.2.2022.
- BRİTANNICA (2022). Tony Garnier. <https://www.britannica.com/biography/Tony-Garnier> ET. 19.2.2022.
- BURRA CHARTER (2013), ICOMOS 2022. <https://www.icomos.org/en/charters-and-other-doctrinal-texts> ET. 20.4.2022.
- BÜLBÜL A. (2010), *Farklılaşan Tüketim Toplumu ve Kültürü Kapsamında Mimarlıkta Tüketim Olgusu ve Alışveriş Merkezleri*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı Isparta.
- CAN N. A. (2010), *Weissenhofsiedlung Stuttgart Üzerinden Bir Dönem Mimarlık Üretimi Okuması*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Mimarlık Tarihi ve Kuram Programı.
- CANBAY E. (2014), “Atakule'nin Mimarıyla Kahve Molası. *Haber Habere Gazetesi*, 30 Nisan 2014. <https://www.haberhabere.com/atakulenin-mimariyla-kahve-molasi-roportaj,29.html> ET. 25.12.2021.
- CANDUR H. T. (2019), *Antik Çağ'da Agora*, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı.
- CANTAY G. (1988), Kervansaraylar. *Açık Erişim, Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi*. <http://acikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11352/1769/Cantay%20%284%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y> ET. 21.12.2021.

- CEYLAN R., EROL I ve ÖZBAKIR B. A. (2017), “Alışveriş Merkezlerinin Türkiye’deki Mevzuat Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, *Orta Doğu Teknik Üniversitesi*, 34/2, 248- 252.
- CHIARA J.D., ve CALENDAR K. (1990), *Regional Shopping Centers Douglass, L., “Time Saver Standarts- Building Time”*, İngiltere.
- CHOAY F. (1997), *Das architektonische Erbe, eine Allegorie, Geschichte und Theorie der Baudenkmale*, Vieweg.
- CİVELEK Y. (2015), “Manifestoların Perspektifinden: Antonio Sant’Elia Fütürist mi?”, *Megaron, Cilt 10, 4, 24*.
- COLEMAN P. (2007), *Shopping Environments: Evolution, Planning and Design*. Architectural Press, Oxford USA, 20.
- ÇAKAR C. (2010), *Alışveriş Merkezlerinde Tasarım İlkeleri ve Bu İlkelerin Tüketici Beklentilerine Göre Değerlendirilmesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Gayrimenkul Geliştirme Ana Bilim Dalı.
- ÇAKMAKÇI E. (2009), *Perakende Sektöründe Zincir Mağazalarda Performans Yönetimi Sisteminin Önemi ve Bir Uygulama Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı İnsan Kaynakları Programı.
- ÇANKAYA KAYMAKAMLIĞI İLÇE GIDA, TARIM VE HAYVANCILIK MÜDÜRLÜĞÜ (2017), Brifing Raporu. *2017 Yılı Faaliyetleri, Ocak-Aralık 2017*, 3. <https://ankara.tarimorman.gov.tr/Belgeler/> ET. 21.3.2022.
- ÇEVİK C. (2022), Kişisel Görüşme (04.03.2022). *Karum Alışveriş Merkezi, Ankara*.
- DEDE B. (2014), *Bauhaus Eğitim Modelinin Türkiye’de Sanat ve Tasarım Eğitimi Üzerine Etkisi*, Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı.
- DEMİR M. (2019), Eski Roma’da Alışveriş, 451-472. <https://www.academia.edu/43127461> ET. 20.1.2022.
- DEMİREZ Ü. (2022), Kişisel Görüşme 12.06.2022, *Karum Alışveriş Merkezi, Ankara*.
- DEMİRGÜÇ U. (2006), *Mimarlıkta Eleştirel Bölgeselcilik ve Turgut Cansever*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

- DEMİRİZ A. (2019), *Cumhuriyet Mimarlığının Uluslararası Dönemi: 1940-1970*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- DEMİRKAN M. ve DİŞKAYA TAŞ S. (2007), “Tarihi Gelişim Süreci İçerisinde Alışveriş Merkezleri”, *Journal of İstanbul, Kültür Üniversitesi*, 15-22.
- DOCOMOMO (1993), <https://www.docomomo-us.org/explore-modern/explore-the-register/how-to-evaluate-modern> ET. 14.10.2021.
- DRESDEN DECLARATION (1982). ICOMOS <https://www.icomos.org/en/charters-and-other-doctrinal-texts> ET. 21.10.2021.
- DURMUŞ ARSAN Z. (2008), “Türkiye’de Sürdürülebilir Mimari”, *Mimarlık, Mart-Nisan 2008*, 340.
- DURMUŞ M. (2000), Kişisel Arşiv.
- DURUKAN M. (2015), “Geç Antik Çağ’da Doğu Akdeniz’deki Ekonomik Gelişimin Nedenleri: İpek Yolu ve Baharat Yolu’nun Rolü, LR1 Amphoraları ve Kilikia’daki Diğer Kanıtlar”. *Adalya XVIII*, 244.
- DÜNYA MİRAS SÖZLEŞMESİ UYGULAMA REHBERİ (2017), <http://www.alanbakanligi.gov.tr/evrak/document-57-11.pdf> ET. 21.11.2021.
- EKOYAPI (2020), Yenilenen yüzüyle Atakule, 9 Nisan 2020. <https://www.ekoyapidergisi.org/yenilenen-yuzuyle-atakule> ET. 17.12.2021.
- ELLIS W. (1979). *Type And Context İn Urbanism: Colin Rowe’s Contextualism. Oppositions*.
- ERAYDIN Z. (2016), “Kentsel Markalaşma Stratejilerinin Kent Belleği ve Kent İmgesi Üzerine Etkileri: Ankara Örneği”, *İdeal Kent, Dergipark, Mayıs 2016*, 20, 7, 842.
- ERCİYES C. (2021), “AVM’yi Yıkıp Park Yapmak Mümkün Mü?” *Gazete Duvar*, 22 Şubat 2021. <https://www.gazeteduvar.com.tr/avmyi-yikip-park-yapmak-mumkun-mu-makale-1514002> ET. 21.3.2022.
- ERÇETİN BARLAS, E, (2010). *Türkiye’deki AVM’lerin İncelenmesi ve Van İli’nde AVM Projesi Geliştirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Anabilim Dalı Gayrimenkul Geliştirme Programı.
- ERDOĞAN Ö. (2013), *Ankara Kentindeki Alışveriş Merkezlerinin Yer Seçim Tercihleri ve Mekânsal Etkileri*, Yüksek lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, Ankara.

- ERİN İ. ve GÖNÜL T. (2015), “Alışveriş Mekânlarının Dönüşümünün Kentsel Mekâna ve Yaşama Etkisi: İstanbul Örneği” *Şehir ve Toplum, ResearchGate, Haziran 2015*, 130-139.
- ERKOL İ. (2009), *Utarit İzgi ve Türkiye’de Modern Mimarlık*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı.
- EROĞLU G. (1976), *Kurtuluş Semt Pazarı Araştırması*, Bitirme Tezi, İTÜ Mimarlık Fakültesi.
- ERSEN A. (2009), “Mimarî Korumada Otantiklik ve Bütünleme Sorunu”, *Dergipark, Restorasyon ve Konservasyon çalışmaları Dergisi, cilt1, 1, 9, 10*.
- ERSOY A. (1995), “Agoralar ve Bir Ticaret Yapısı Örneği: Agora Stoaları”, *Ege Mimarlık, 95/1, 51*.
- EŞSİZ Ö. ve ÖZGEN A. (1999). “High Tech Mimari”. *Dergipark, Tasarım Kuram, 1, 36*.
- FİRİDİN ÖZGÜR E. ve ÖZAYDIN G. (2009), “Büyük Kentsel Projeler Olarak Alışveriş Merkezlerinin İstanbul Örneğinde Değerlendirilmesi”, *Mimarlık, Mayıs-Haziran 347*.
- FISHER T. (2011), “Postmodern Postmortem”, *Architect, The Journal of the American Institute of Architects, April 28, 2011*.
https://www.architectmagazine.com/design/buildings/postmodern-postmortem_o ET. 9.4.2022.
- FOSTER H. (2017), *Tasarım ve Suç*, İletişim Yayınları, 76.
- FRAMPTON K. (1992), *Modern Architecture: A Critical History*. Thames and Hudson, Londra.
- GEİST J. F. (1983), *Arcades, The History of a Building Type*, MIT Press, Cambridge.
- GLADWELL M. (2004), “The Terrazzo Jungle”, *The New Yorker*, March 7, 2004.
<https://www.newyorker.com/magazine/2004/03/15/the-terrazzo-jungle> ET.21.11.2022
- GOOGLE EARTH, ET. 18.03.2022
- GOOGLE EARTH ve NALÇACIOĞLU E. ET. 21.02.2022
- GÖKMEN KÖKSAL C. ve TIĞLI M. (2018), Türkiye’de Alışveriş Merkezlerinde Tüketim ve Tüketici Davranışları Üzerine Araştırmalar: Ulusal Makaleler ve

- Lisansüstü Tezler Üzerine Bir İçerik Analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32, 4, 1190.
- GRUEN V. ve SMITH, L. (1967), *Shopping Towns USA: The Planning of Shopping Centers*, University of Florida Libraries, Reinhold Publishing Corporation. <https://archive.org/stream/shoppingtownsusa00grue/shoppingtownsusa00grue.djvu.txt> ET. 14.4.2022.
- GÜLPINAR Ş ve SÜRMEİ K. (2018), “Arts And Crafts Hareketi ve Kelmscott Basımevi”, 6. *Uluslararası Matbaa Teknolojileri Sempozyumu İstanbul Üniversitesi – Cerrahpaşa*, 01-03 Kasım 2018, 1058.
- GÜLTEKİN N. ve ONSEKİZ D. (2005), “Ankara Kentinde Eğlence Mekânlarının Oluşumu ve Yer Seçimi”, *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 20, 1, 139, 140.
- GÜNEL G. (2010), “Anadolu Selçuklu Dönemi’nde Anadolu’da İpek Yolu-Kervansaraylar – Köprüler”, *Kebikeç*, 29, 133-139.
- GÜR Ş. Ö. (1990), “Ulusal Teknolojik Düzeyimizin Bir Göstergesi, Atakule ve Yaşam”, *Mimarlık Dergisi*, 1990 (241), 3. 33.
- GÜRÇEL Ç. (2003), *Integration Of Shopping Malls With Pedestrian Environment: An Analysis Of Akköprü Migros And Karum Shopping Malls*, Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- GÜVERCİN Y. (2022), Kişisel Görüşme 18.06.2022, *Karum Alışveriş Merkezi, Ankara*.
- GÜZEL N. O. ve SÖNMEZ A. (2002), “Alışveriş Merkezlerinin Yapısal Değişimi”, *Ege Mimarlık Dergisi*, 40,41, 41. <https://www.egemimarlik.org/tum-sayilar/40> ET. 17.2.2022.
- HASOL D. (2020), *20. Yüzyıl Türkiye Mimarlığı*, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- HASOL D. (2021), *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, 19. Baskı, İstanbul.
- ICOMOS (2003). *Mimari Mirasın Analizi, Korunması ve Strüktürel Restorasyonu İçin İlkeler* ICOMOS 14. Genel Kurul Kararları.
- ICOMOS (2021). *Atina Tüzüğü*, 1931. <http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Digeruluslararasıbildirgeler&dil=tr> ET. 13.2.2022.

- ILICA A. (2000), “Çorum’da Tarihi Bir Yapı: Veliyyüddin Paşa (Veli Paşa) Hanı ve Vakfiyesi”, *T.C. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Sayı.9, Cilt.9*.
- INTERNATIONAL CENTRE FOR THE STUDY OF THE PRESERVATION AND RESTORATION OF CULTURAL PROPERTY (2021), <http://www.iccrom.org> ET. 17.4.2022.
- INTERNATIONAL SCIENTIFIC COMMITTEE ON TWENTIETH CENTURY HERITAGE, (2019), <http://www.icomos-isc20c.org/> ET. 7.3.2022.
- JACKSON, N. (2019), *Found in Translation: Mackintosh, Muthesius and Japan*, 78 Dergate Archive, The Charles Rennie Mackintosh House. <https://www.78dergate.org.uk/archive/found-in-translation-mackintosh-muthesius-and-japan> ET. 7.5.2022.
- JARVIE, M. E. (2022), *Brundtland Report. Britannica, 2022.* <https://www.britannica.com/topic/Brundtland-Report> ET. 1.3.2022.
- KADEMOĞLU H. (2011). *Modern Yaşamın Kamusal Mekânları Olarak Alışveriş Merkezleri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Mimari Tasarım Programı.
- KADIOĞLU M. (2018), *Yeni Yapı Teknikleri. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı 2018 Güz Dönemi Roma İmparatorluk Mimarisi Dersi Notları.* https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/48384/mod_resource/content/4/3.Hafta_Yeni_Teknikleri_T.pdf ET. 19.2.2022.
- KALA A. (2010), “Tarım Devrimi ve Sonuçları”, *İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, İktisat Tarihi Ders Notları.* <http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/kok/iktisattarihiau235.pdf> ET. 15.1.2022.
- KARAKOÇ N. (2016) “Grid Bambu Pavyonu”, *Arkitera, Temmuz 2016.* <https://www.arkitera.com/haber/grid-bambu-pavyonu/> ET. 17.5.2022.
- KARATAŞ Ö. (2022), Kişisel Görüşme 04.03.2022, *Karum Alışveriş Merkezi, Ankara.*
- KAYA P. (2021), “Frank Lloyd Wright’ın Mekân Anlayışı: Frederick Robie Evi Üzerinden Bir Okuma”, *Sanat ve Tasarım Dergisi, Cilt 11, 1, s.49.*

- KAYIN E. (2009), “Modernin Eleştirel Döngüsünde Kaçınılmaz Karşılaşma: Fütürist Koruma ve Korumacı Fütürizm”, *Mimarlık* 348, Temmuz -Ağustos 2009.
- KAZANÇ Ö. (2002), *Beyoğlu Han ve Pasajlarının Kullanımı ve Yeniden Canlandırılabilirlikleri İçin Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- KILIÇÖZLÜ A. (1985), *Türkler’de Tarihi Konaklama Tesisleri ve Günümüz Turizminde Değerlendirilmeleri-Kervansaray ve Hanlar*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KIRCI N. (2018), “Mimarlıkta Deja Vu”, *Online Journal of Art and Design*, 6, 1, Ocak 2018, s.32.
- KOCAGİL L. (1999), 20. *Yüzyıl Mimarlık Ortamına Eleştirel Bir Yaklaşım*, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- KORAY GRUP (2018), Karum Alışveriş Merkezi. <https://www.koray.com/karum-alisveris-merkezi> ET. 12.1.2022.
- KOWINSKI, W. S. (1985). *The Mall of America. William Morrow and Company Inc. New York.*
- KOZOK F. (2012), “Ankara’nın Atakule Diye Bir Heyecanı Vardı” Başlıklı Haber. *Başkent Kulisi, Wordpress.com, 27 Mart 2012.* <https://baskentkulisi.wordpress.com/2012/03/27/ankaranin-atakule-diye-bir-heyecani-vardi/> ET. 18.12.2021.
- KÖMÜRCÜ B. (2007), *Değişen Tüketim Kültürü ve Serbest Zaman Etkinliklerinin Yeni Kamusal Mekânı: Ankara Atakule ve Ankamall Alışveriş Merkezleri Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- KROLL A. (2010), “Mimarlık Klasikleri: Lloyd's of London Building, Richard Rogers”, *Archdaily*, Kasım 2010. <https://www.archdaily.com/90668/ad-classics-lloyds-of-london-building-richard-rogers> ET. 8.06.2022.
- KUBAN D. (1992), *Mimarlık Kavramları, Tarihsel Perspektif İçinde Mimarlığın Kuramsal Sözlüğüne Giriş*, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- KUBAN D. (2021), *İstanbul 1600 Yıllık Bir Müzedir, Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları*, Yapımevi Yayıncılık, İstanbul.

- KURT G. (2020), *Kapalıçarşı Koruma Süreci ve Yönetimi “Bir Anıt Eser Yönetim Planı”*, Doktora Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Şehircilik ve Kentsel Dönüşüm Bilim Dalı.
- KÜÇÜK E. (2018), “Türkiye’de Nazi Almanya Propagandasına Bir Örnek: Ankara ve İstanbul’da Alman Mimari Sergileri” *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 2018, s.25.
- LUBİTZ J. (2001), Friedrich Tamms. *Architekten Portrait*, 2001. http://www.architekten-portrait.de/friedrich_tamms/ ET. 18.4.2022.
- MADRAN E. (1978), Kültürel Varlıkların Korunması ve Onarılması. <http://acikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11352/1163/Madran.pdf> ET. 16.02.2022.
- MADRİD-NEW DELHİ DOCUMENT (2017), https://isc20c.icomos.org/wp-content/uploads/2022/03/MNDD_Full-Document.pdf ET. 18.09.2021.
- MAITLAND B. (1985), *Shopping Malls Planning and Design*. New York, Nicholas Pub Co.
- MARKGRAF M. (2006), *Archaeologie Der Moderne*. Sanierung Bauhaus Dessau, Edition Bauhaus, Berlin.
- MAZLUM D. (2014), “Koruma Kuramının Mimari Rekonstrüksiyona Bakışı”, *Mimarlık*, Sayı 380, Kasım-Aralık.
- Mc DONALD S. (1996), *Principles and Practice in Conserving Recent Architecture*, Donhead, United Kingdom.
- MİMARLAR ODASI ANKARA ŞUBESİ (2016), Atakule’nin Yıkım Ruhsatı İptal Edildi, Temmuz 2016. <http://www.mimarlarodasiankara.org/index.php?Did=7918> ET. 5.12.2021.
- MİMARLAR ODASI ANKARA ŞUBESİ (2022), Modern Çarşı- Aşkan (1957). <http://www.mimarlarodasiankara.org/index.php?Did=1479> ET. 8.04.2022.
- MİMARLIK DERGİSİ (1990), “2. Ulusal Mimarlık Sergisi ve Ödülleri”, 03-1990 (241), 20, 21.
- MİMARİZM (2010), “Deutscher Werkbund’un 100 Yılı: 1907-2007”, *Mimarlık ve Tasarım Platformu 12 Nisan 2010*.

- MÜLAYİM A. (2017), “Art Deco Mimarlığı ve İç Mekân Tasarımına Yansımaları”, *Dergipark İleri Teknoloji Bilimleri Dergisi*, cilt. 6, 3, s.1011.
- NALÇACIOĞLU E. (2013), Kişisel Arşiv.
- NALÇACIOĞLU E. (2019), Kişisel Arşiv.
- NALÇACIOĞLU E. (2020), Kişisel Arşiv.
- NALÇACIOĞLU E. (2021), Kişisel Arşiv.
- NALÇACIOĞLU E. (2022), Kişisel Arşiv.
- NIKAEİN G. (2020), *Tarihi Ticaret Yollarının Kent Ticaret Merkezine Etkileri, İpek Yolu Örneği (Bursa ve Tebriz Kentleri)*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı.
- OMAY POLAT E. (2008), *Türkiye'nin Modern Mimarlık Mirasının Korunması: Kuram Ve Yöntem Bağlamında Bir Değerlendirme*, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Rölöve- Restorasyon Programı,
- OMAY POLAT E. E. (2021), “Koruma, Restorasyon ve Bozulmanın Sürekliliği”, *BETONART- Beton, Mimarlık ve Tasarım Dergisi*, 69, s.35-37.
- ONLY LYON (2018), Temple du Change. <https://en.lyon-france.com/discover-lyon/heritage-unesco/Religious-heritage/Temple-du-Change> ET. 6.4.2022.
- ÖKTEM ERKARTAL P. (2016), “Kentsel Koruma ve Rekonstrüksiyon: Münster Prinzpalmarkt Örneği”, *İdeal Kent*, 19 Mayıs 2016, s.502.
- ÖTKÜNÇ A. (2012), “Modernist Bir İlk Yapıt: Mimar Maruf Önalın'ın Dr. Fahrettin Evi”, *Tasarım+Kuram Dergisi (Design+ Théorie, RevueScientifiqueNationale)*, 8/13, s.83.
- ÖZBAY H. (1987), “80 sonrası Ankara'da, Yeni İmgelere ve Yeni Geleneklere Doğru”, *Mimarlık*, 223, s.30, 31.
- ÖZDEŞ G. (1998), *Türk Çarşıları*. Tepe Yayınları, Ankara.
- ÖZÜDURU B. H. ve VAROL Ç. (2014), “Alışveriş Merkezlerinin Yer Seçimlerinin Mekânsal ve İstatistiksel Yöntemlerle Modellenmesi: Ankara Örneği” *13. Ulusal Bölge Bilimi / Bölge Planlama Kongresi*, Research Gate, s.205.
- ÖZER S. (2015), Sonsöz Gazetesi, 16 Aralık 2015. <https://sonsoz.com.tr/yaptigimapismanim/> ET. 10.05.2022.

- ÖZKABAN F. F. (2014), *Modern Mimarlık Mirasının Korunması Sorunsalı: İzmir Konut Mimarlığı Örneği*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı Restorasyon Programı, İzmir.
- ÖZKEÇECİ M. (2002), *Teknoloji ile Bütünleşen Alışveriş Merkezleri Modelleri ve İnternet Alışverişi Üzerine Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana bilim Dalı, İstanbul.
- ÖZORHON İ. F. (2008), *Mimarlıkta Özgünlük Arayışları: 1950-1960 Arası Türkiye Modernliği*, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı Mimari Tasarım Programı.
- ÖZTÜRK A. O. (2019), “Atakule’deki Değişimi Okumak”, *Serbest Mimar Dergisi*, Mart 2019 (32), s.32-41.
- ÖZTÜRK D. (2010), “İstanbul Hilton Oteli’nin 55. Yılı”, *Arkitera*, 10 Haziran 2010. <https://v3.arkitera.com/h53955-istanbul-hilton-otelinin-55-yili.html> ET. 12.04.2022
- PEKER A. U. (2017), “Ankara’da Tarihi Mimarinin Sosyo-Ekonomik Değerlendirilimi İçin Bakış Açılıarı” *Şehir Ekonomisi, Ankara Şehir Araştırmaları, Aralık 2017, Ankara Büyükşehir Belediyesi Basın Yayın Dairesi Başkanlığı Yayınları*, s.14.
- PETERSON H. (2019), “Amazon’un Yeniden Geliştirdiği Bildirilen Rezil Ölü Alışveriş Merkezinin İçinden” *Insider*, 5 Şubat 2019. <https://www.insider.com/amazon-could-replace-dead-mall-rolling-acres-photos-2019-2> ET. 14.06.2022.
- REEL DEĞERLEME (2020), “Atakule Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı A.Ş. Değerleme Raporu”, 30.12.2020.
- RESULOĞLU Ç. (2014), “Kavaklıdere Semtinin Oluşum Öyküsü”, *İdealkent, Dergipark*, 11, Ocak 2014, s.232, 233.
- RICHTER H. (2016), “Victor Gruen, Bir Amerikan İkonu Mimarı”, *New Austrian Information*, 69/2. <https://www.austrianinformation.org/architecture> ET. 3.5.2022.
- SALMAN Y. (2018), “Modern Mimarlık Mirasının Korunması ve DOCOMOMO Türkiye”, *Pressreader, Betonart*, 28Mart 2018.

- SAY ÖZER Y. (1996), *Ticaret Mekanlarının Oluşum ve Gelişim İlkelerinin İncelenerek Tipolojik Açıdan Sınıflandırılması*, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Mimari Tasarım Programı.
- SAYAR G ve YALDIZ E. (2016), “Modernizmin Mimariye Yansıması ve 20. Yüzyıl Konya Modern Mimarlığı. *Online Journal of Art and Design*, 4, 66.
- SAYAR Y. (2004), “Türkiye’de Mimari Proje Yarışmaları 1930-2000: Bir Değerlendirme”, *Mimarlık (Mimarlar Odası Yayın Organı)*, 320, s.29-36.
- SAYAR Y ve SÜER D. (2001), “Alışveriş Merkezleri Türkiye Örnekleri”, *Ege Mimarlık Dergisi*, 40,41, s.15.
- SEV A. (2009), *Sürdürülebilir Mimarlık*. YEM Yayınları, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 31.
- SMART KURUMSAL (2020), Gayrimenkul Değerleme Raporu, 31 Aralık 2020. <https://www.nurolgyo.com/upi/r/karum-is-ve-alisveris-merkezi-31-aralik-2020.pdf> ET. 4.3.2022.
- SÖNMEZ O. A. (2008), *Ankara Alışveriş Merkezleri Biçimlendirme Yaklaşımlarının Görsel Etki Değerlendirmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana bilim Dalı, Eylül 2008.
- STANLEY-PRICE, N. (2009), “The Reconstruction of Ruins: Principles and Practice Conservation: Principles, Dilemmas and Uncomfortable Truths”, *Elsevier 2009*, 35-40.
- ŞAHİN F. (2015), “Ticaret Yapılarında Tarihsel Gelişim ve Tipolojiler: Trabzon Üzerine Yansıtış Şekilleri”, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları*, s.2880-2883.
- ŞAHİN H. (2016), “Modern sanatta Geleneğin Reddi. *Akademik Sanat Dergisi*”, Kış 2016, s.78, 79.
- TANSEL D. (2022), Kişisel Görüşme (04.03.2022). *Karum Alışveriş Merkezi, Ankara*.
- TAPU VE KADASTRO GENEL MÜDÜRLÜĞÜ [TKGM] (2022). <https://parselorgu.tkgm.gov.tr/> ET. 4.3.2022.
- THE BURRA CHARTER (2013), The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance 2013. http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_en0795934001587_381516.pdf ET. 18.12.2021.

- THE INTERNATIONAL COMMITTEE FOR THE CONSERVATION OF THE INDUSTRIAL HERITAGE (2021). <https://ticcih.org/about/> ET. 6.2.2022.
- TOKYAY V. (2005), “Yeni Tasarım Kültürü Işığında Alışveriş Mimarlığı ve Gösteri Kültürü”, *Yapı Dergisi*, Eylül 2005, 286.
- TONKAL C. (2018), *Ankara Kent İmgesi Üretimi: Gökdelen ve Atakule*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana bilim Dalı.
- TOPAÇ H. Ö. (2001), *High Tech Mimarisi ve Organik Hareketin Doğuşu*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- TORUK F. (2008), “Alman Seyyah Hans Dernschwam Gözüyle XVI. yy’de Ankara”, *Dergipark*, 52, 233.
- TUĞRUL B. (2017), “İpek Yolu ve Enerji Yolları İlişkisi”, *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, 13.
- TUNÇ G. (2003), *Transformation of Public Space: The Case of Migros Akköprü Shopping Center*, Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Anabilim Dalı.
- TUNÇER M. (2013), “Ankara Tarihi Kent Merkezi Yenileme Alanı Koruma Planı, Niteliği ve İptaline İlişkin Gerekçeler”, *Ankara Araştırmaları Dergisi*, Aralık 2013, s.14-25.
- TÜRK DİL KURUMU SÖZLÜKLERİ [TDK] (2019), www.sozluk.gov.tr ET. 12.3.2022.
- TÜRKİYE DİYANET VAKFI ANSİKLOPEDİSİ (1991), *Cilt 3*, 335. <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/3/C03001198.pdf> ET. 12.10.2021.
- TÜRKYILMAZ BİLGİÇ E. H. (2019), *Understanding The Transformative Power Of Consumption on Architecture and City: Two Phases Of Atakule*, Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı.
- UÇAR S. (2019), “Turgut Cansever'in Mimari Tasarım Yaklaşımı Bölgeselcilik Kavramı: Antalya Karakaş Camii Örneği”, *Setsci Conference Proceedings*, Nisan 2019, 260.

- ULUDAĞ Z. (2004), “The Evolution Of Popular Culture And Transformation Of The Urban Landscape of Ankara” https://www.inst.at/trans/15Nr/01_2/uludag15.htm ET. 2.1.2022.
- UNESCO, (2021), “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına İlişkin Sözleşme”, <http://whc.unesco.org/en/conventiontext> ET. 24.11.2021.
- UZKESİCİ D. (2021), “ABD'de AVM Dönemi Bitiyor”, *Pazarlamasyon Dergi*. <https://www.pazarlamasyon.com/abdde-avm-donemi-bitiyor> ET. 4.5.2022.
- UZUN İ. (2002), “Alışveriş Merkezleri ve Atriumlar” *Ege Mimarlık Dergisi*, 40,41, s.23.
- VELİBEYOĞLU V. R. (2018), *Egemen İdeoloji ve Mimarlık: Totaliter Rejimlerin Mimari Üzerindeki Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Programı.
- VENEDİK TÜZÜĞÜ (1964), “Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi Türkiye Milli Komitesi”, <http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Digeruluslararasıbildirgeler&dil=tr> ET. 13.12.2021.
- VERDİL F. T. (2006), *Alışveriş Mekânlarının Oluşumu, Kurgusu Üzerine Bir Değerlendirme*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı Mimari Tasarım Programı.
- VURAL ARSLAN T. (2009), “Türkiye’deki Alışveriş Merkezleri İncelemelerine Eleştirel Bir Bakış: Yorumlar, Eleştiriler, Tartışmalar”, *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 14, 1, 152.
- VURAL T. ve YÜCEL A. (2006), “Çağımızın Yeni Kamusal Mekanları Olan Alışveriş Merkezlerine Eleştirel Bir Bakış”, *İTÜ Dergisi Mimarlık, Planlama, Tasarım*, cilt 5, 2, s.97-106.
- YAPI DERGİSİ (1997), “Yapı’dan Seçmeler” *İş-Alışveriş merkezleri. YEM Yayınları*, 2. Baskı, Eylül 1997, s.62, 103.
- YAVUZ A. T. (1992), “Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Mekân-İşlev İlişkisi İçinde Savunma ve Barınma”, *Vakıf Haftası Dergisi*, 259, 253-259.
- YAVUZ I. (2017), “An Urban Memory Lost in Amnesia: Riverscape of Ankara”, *Research Gate*, Mayıs, 2017.

- YAZICI S. (1989), *Alışveriş Yapıları ve Kapalı Alışveriş Merkezlerinde Planlama Kriterleri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü,
- YILDIRIM B. (2007), *Mimarlıkta Modernite ve Süreklilik*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Anabilim Dalı, Mimari Tasarım Programı.
- YILDIZ A. M. Ö. (2017), “20.Yüzyılda Ankara’nın Kentsel Yapısı ve Ulaşım Sistemindeki Gelişmeler”, *Ankara Araştırmaları Dergisi*, Haziran 2017, 109.
- YILMAZ C. (2017), *Alışveriş Merkezlerinde Mimari Tasarımın Tüketici Davranışlarına Etkisi: Konya Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Üretim Yönetimi ve Pazarlama Bilim Dalı, Konya.
- ZAKAR L. ve EYÜPGİLLER K. K. (2018), *Mimari Restorasyon Koruma Teknik ve Yöntemleri*, Ömür Matbaacılık, İstanbul.
- ZENGEL R. (2001). “Tarih İçinde Değişen Tüketim Mekanları”, *Ege Mimarlık Dergisi* 40,41, s.10-13.
- ZUKİN S. (1998). “Urban Lifestyles: Diversity and Standardisation in Spaces of Consumption. *Urban Studies*, Cilt: 35, 5, 6, s.825-839.

İnternet Kaynakları

- URL-1: <https://www.arkitektuel.com/bir-mimari-baskaldiri-arts crafts/ET> ET. 29.04.2022
- URL-2: https://en.wikipedia.org/wiki/H%C3%B4tel_Tassel ET. 30.04.2022
- URL-3: [https://alchetron.com/Werkbund-Exhibition-\(1914\)](https://alchetron.com/Werkbund-Exhibition-(1914)) ET. 29.04.2022
- URL-4: <https://www.google.com/search?q=mario+chiatton&rlz> ET. 26.12.2021
- URL-5: <https://www.arkitektuel.com/einstein-kulesi/> ET. 27.12.2021
- URL-6: <https://www.arkitektuel.com/einstein-kulesi/> ET. 27.12.2021
- URL-7: <https://www.google.com/search?q=rietveld+schroder+house&rlz>
ET. 26.12.2021
- URL-8: <https://www.google.com/search?q=rietveld+schroder+house&rlz>
ET. 26.12.2021
- URL-9: <https://www.arkitektuel.com/villa-savoye-2/> ET. 26.12.2021
- URL-10: <https://www.google.com/search?q=chrysler+building&tbm> ET. 27.12.2021

- URL-11: https://en.wikipedia.org/wiki/Zuev_Workers%27_Club ET. 27.12.2021
- URL-12: <https://www.google.com/search?q=Bauhaus%20ak%C4%B1m%C4%B1&tbm=isch&tbs> ET. 27.12.2021
- URL-13: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Corbusierhaus\(Berlin\)\(6305809373\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Corbusierhaus(Berlin)(6305809373).jpg) ET. 30.04.2022
- URL-14: <https://www.google.com/search?q=wainwright+binas%C4%B1&rlz> ET. 26.12.2021
- URL-15: <https://www.themodernhouse.com/journal/house-of-the-day-villa-moller-by-adolfo-loos/> ET. 26.12.2021
- URL-16: <https://www.themodernhouse.com/journal/house-of-the-day-villa-moller-by-adolfo-loos/> ET. 26.12.2021
- URL-17: <https://www.taliesinpreservation.org> ET. 26.12.2021
- URL-18: <https://www.taliesinpreservation.org> ET. 26.12.2021
- URL-19: <https://www.ntv.com.tr/galeri/sanat/hitlerin-ucaksavar-kuleleri,oi88k3NHu0iBtAuORml3KQ> ET. 30.04.2022 Erişim adresi
- URL-20: <http://www.arkiv.com.tr/proje/ortadogu-teknik-universitesi-mimarlik-fakultesi/7915> ET. 27.12.2021
- URL-21: [Postmodern Postmortem | Architect Magazine](#) ET. 27.12.2021
- URL-22: <https://thearkofgrace.com/2013/01/16/wallraf-richartz-museum-cologne/> ET. 27.05.2022
- URL-23: <https://www.kanyonyapi.net/haydar-aliyev-kultur-merkez.html> ET. 30.04.2022
- URL-24: <http://www.arkiv.com.tr/proje/demir-tatil-koyu/2588> ET. 30.04.2022
- URL-25: <https://www.google.com/search?q=sergi+evi+ankara&rlz> ET. 30.05.2022
- URL-26: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/83208> ET. 30.05.2022
- URL-27: <https://m.arkitera.com/gorus/1088/> ET. 30.05.2022
- URL-28: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/204634> ET. 30.05.2022
- URL-29: <https://www.ttk.gov.tr/belgelerle-tarih/fotograflarla-ttk/> ET. 27.12.2021
- URL-30: <https://konuanlatimi.net/orta-cagda-ekonomi/?pdf=1186> ET. 05.10.2021
- URL-31: <https://edirne.ktb.gov.tr/TR-76567/rustempasa-kervansarayi.html> ET. 12.02.2021
- URL-32: <https://www.dreamstime.com/photos-images/cloth-hall-ypres.html> ET. 10.02.2022

- URL-33: <https://www.takvim.com.tr/guncel/2018/05/04/misir-carsisi-nedir-iste-misir-carsisinin-tarihi> ET. 27.02.2021
- URL-34: <https://www.google.com/search?q=1%C3%BCleburgaz+arastas%C4%B1+plan&tbm> ET. 29.03.2021
- URL-35: <https://www.google.com/search?q=1%C3%BCleburgaz+arastas%C4%B1&source=lnms&tbm=isch&sadpr> ET. 29.03.2021
- URL-36: <https://www.google.com/search?q=Crystal+Palace+plan&source=lnms&> ET. 27.02.2021
- URL-37: <https://www.google.com/search?q=atina+agoras%C4%B1+plan%C4%B1> ET. 27.02.2021
- URL-38: <https://www.google.com/search?q=atina+agoras%C4%B1+plan%C4%B1> ET. 27.02.2021
- URL-39: <https://www.google.com/search?q=antik+roma+forumu&rlz=1C1GCEUtrTR987TR987&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved> ET. 28.02.2021
- URL-40: <https://www.google.com/search?q=antik+roma+forumu&rlz=1C1GCEUtrTR987TR987&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved> ET. 28.02.2021
- URL-41: https://www.mimarizm.com/haberler/gundem/kamusal-alanin-tarihsel-gelisimine-kisa-bir-bakis_129914 ET. 10.02.2022
- URL-42: <https://konuanlatimi.net/orta-cagda-ekonomi/?pdf=1186> ET. 11.05.2022
- URL-43: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/71466> ET. 28.02.2021
- URL-44: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/88751> ET. 25.12.2021
- URL-45: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/88751> ET. 25.12.2021
- URL-46: https://www.tripadvisor.com.tr/LocationPhotoDirectLink-g293974-d2944_96-i140360527-Kapali_Carsi-Istanbul.html ET. 27.02.2021
- URL-47: https://www.yeniasya.com.tr/kultur-sanat/asirlik-kapali-carsi-istanbul-daticaretin-merkezi-konumunda_472020 ET. 27.02.2021
- URL-48: <https://www.google.com/search?q=Crystal+Palace+plan&source=lnms&> ET. 26.02.2021
- URL-49: <https://www.google.com/search?q=Kaisergalerie+Passage> ET. 25.12.2021
- URL-50: <https://www.google.com/search?q=Kaisergalerie+Passage&rlz> ET. 7.02.2021
- URL-51: <https://www.google.com/search?q=victor+gruen&source=lnms&tbm=isch&sa> ET. 25.12.2021

- URL-52: <https://www.google.com/search?q=victor+gruen&source=lnms&tbn=isch&sa> ET. 25.12.2021
- URL-53: <https://www.google.com/search?q=otopark+%C3%B6l%C3%A7%C3%BCleri&tbn> ET. 26.12.2021
- URL-54: <https://anelsis.com/tr/project/galleria-avm/> ET. 22.06.2022
- URL-55: <https://www.google.com/search?q=galleria+istanbul&source=lnms&tbn=isch&sa> ET. 06.03.2022
- URL-56: <https://www.haberler.com/ekonomi/yarim-asirlik-tarihi-ulus-is-hani-nda-300-12929854-haberi/> ET. 24.05.2022
- URL-57: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/101289> ET. 25.05.2022
- URL-58: <https://www.google.com/search?q=ilk+atakule&source=lnms&tbn=isch&> ET. 25.05.2022
- URL-59: <https://www.manzara.gen.tr/ankara-resimleri-27/> ET. 11.09.2021
- URL-60: <https://www.gazeteilksayfa.com/atakule-ne-zaman-acildi-atakuleye-nasil-gidilir-44758h.htm> ET. 13.03.2022
- URL-61: <https://www.gazeteilksayfa.com/atakule-ne-zaman-acildi-atakuleye-nasil-gidilir-44758h.htm> ET. 13.03.2022
- URL-62: <https://www.google.com/search?q=ilk+atakule&source=lnms&tbn=isch&> ET: 20.03.2022
- URL-63: https://www.google.com/search?q=ilk+atakule&source=lnms&tbn=isch&sa#imgrc=-HXtvKD0Zi_SEM ET. 21.03.2022
- URL-64: <https://www.google.com/search?q=ilk+atakule&source=lnms&tbn=isch&sa#imgrc=-HXtvKD0ZiSEM> ET. 21.03.2022
- URL-65: <https://www.google.com/search?q=ilk+atakule&source=lnms&tbn=isch&sa#imgrc=-HXtvKD0ZiSEM> ET. 21.03.2022
- URL- <https://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/ankara/atakule-29-ekimde-yeniden-aciliyor-40982122> ET. 21.03.2022
- URL-67: <https://rayhaber.com/2020/05/atakule-avmde-alinan-tedbirler/> ET. 21.03.2022
- URL-68: <https://www.araymak.com.tr/atakule/> ET. 21.03.2022
- URL- 69: <https://www.google.com/search?q=ankara+ belediyesi+ ve+ ba%C5%9Fkentgaz+logosu&rlz> ET. 21.10.2021

URL-70: <https://www.google.com/search?q=kule+size+emanet&source=lnms&>

ET. 06.03.2022

URL-71: <https://www.iksamuhendislik.com.tr/projeler/atakule-avm-ankara/>

ET. 07.03.2022

URL-72: <https://www.google.com/search?q=ilk+atakule&tbm=isch&ved>

ET. 20.03.2022

URL-73: <https://www.google.com/search?q=ilk+atakule&tbm=isch&ved>

ET. 20.03.2022

URL-74: <https://www.google.com/search?q=ilk+atakule&tbm=isch&ved>

ET. 20.03.2022

URL-75: <https://www.atasehirweb.com/firma-rehberi/karum-avm-alisveris-merkezi-7216.html> ET. 16.03.2022

URL-76: <http://wikimapia.org/54413/tr/Karum-AVM#/photo/649171> ET. 16.03.2022

URL-77: <https://baskentankara.wordpress.com/2017/02/20/1970/> ET. 16.03.2022

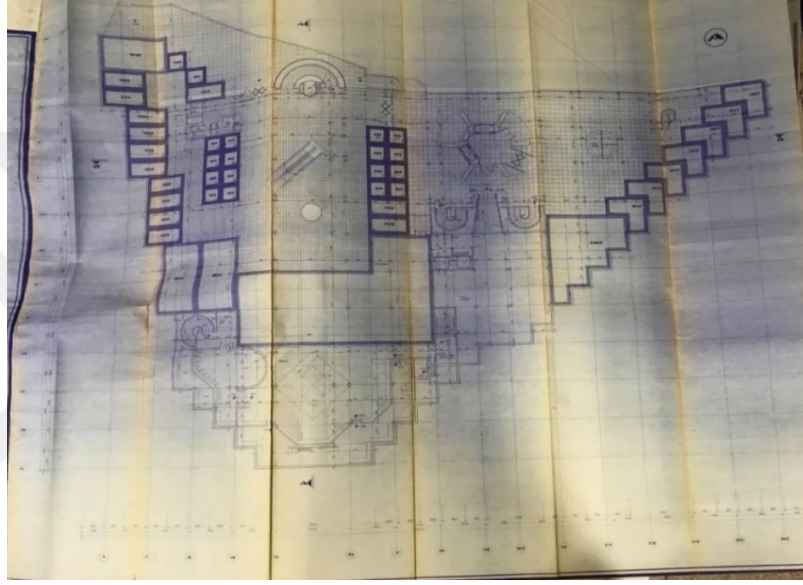
URL-78: <https://www.cankaya.bel.tr/pages/321/ACIK-HAVA-FILM-FESTIVALI/>

ET. 20.03.2022

EKLER

EK-1: Atakule Uygulama Projesi Paftaları (Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Dairesi [ABBİŞD], 2021).

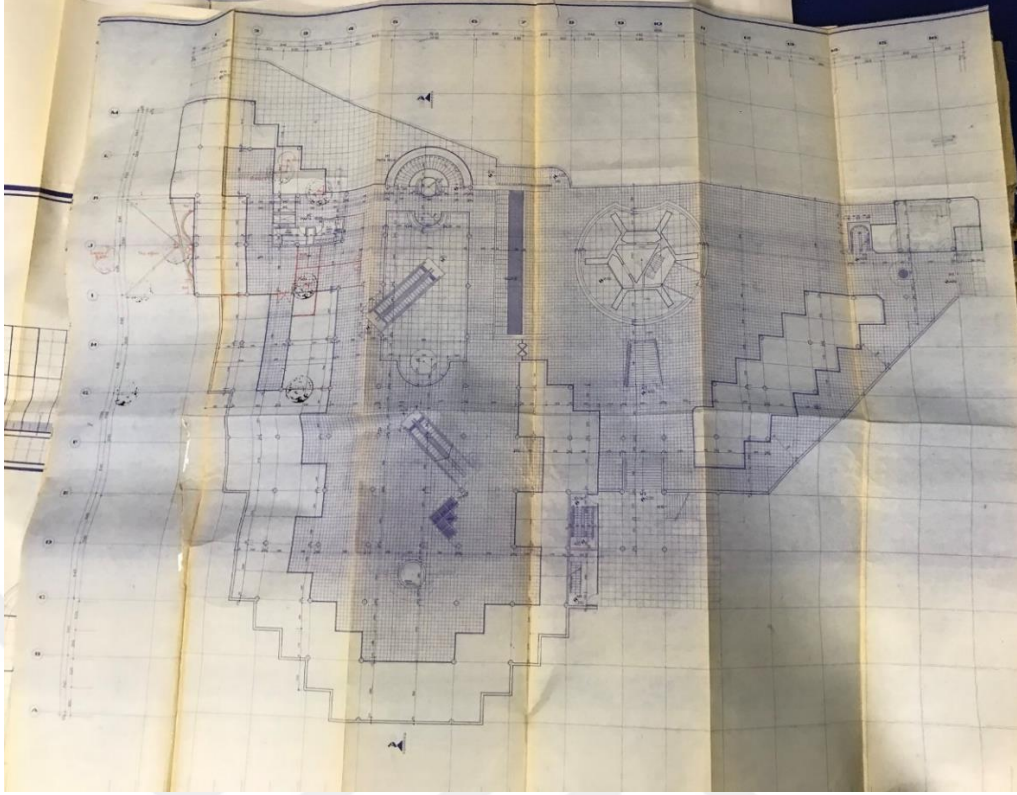
EK-1.1: -8.00 Kotu Katı Planı (Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Dairesi [ABBİŞD], 2021)

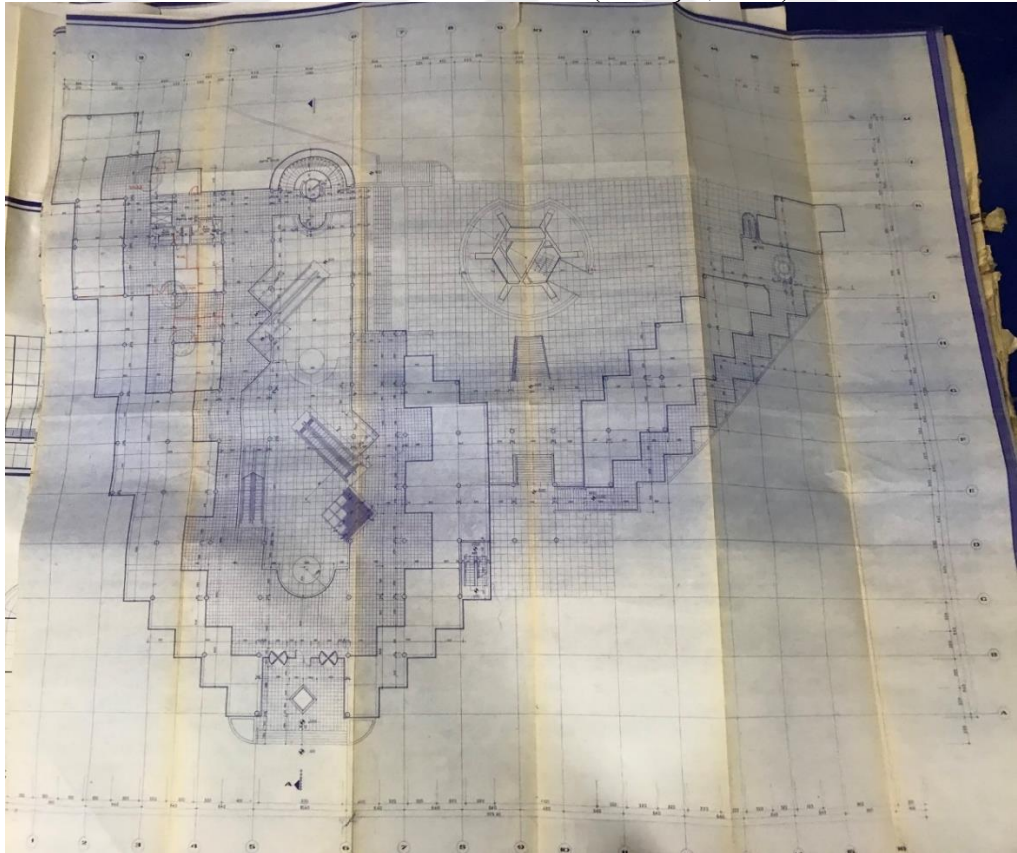
EK-1.2: -8.00 Kotu Tadilatlı Kat Plan (ABBİŞD, 2021)

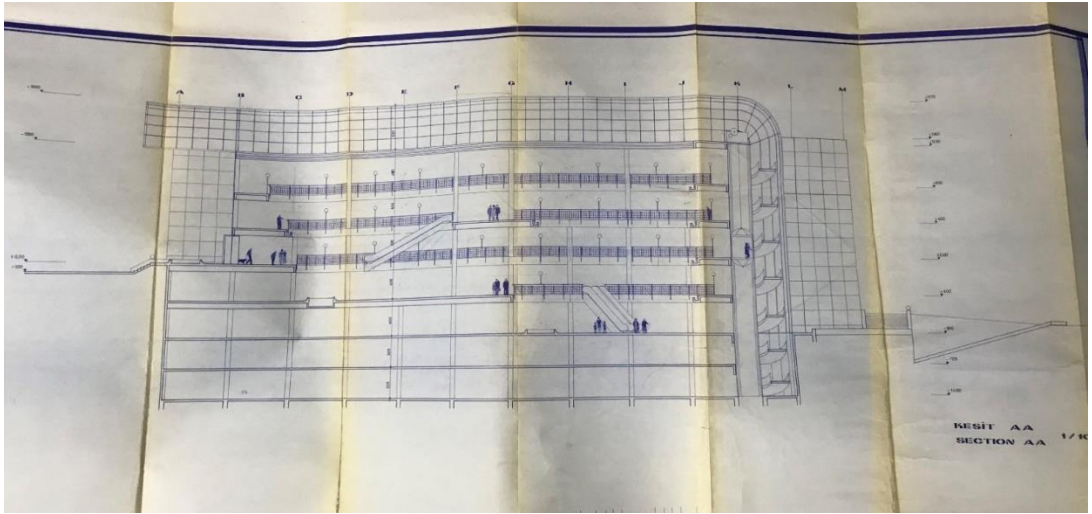
EK-1.3: -4.00 Kotu Kat Planı (ABBİŞD, 2021)

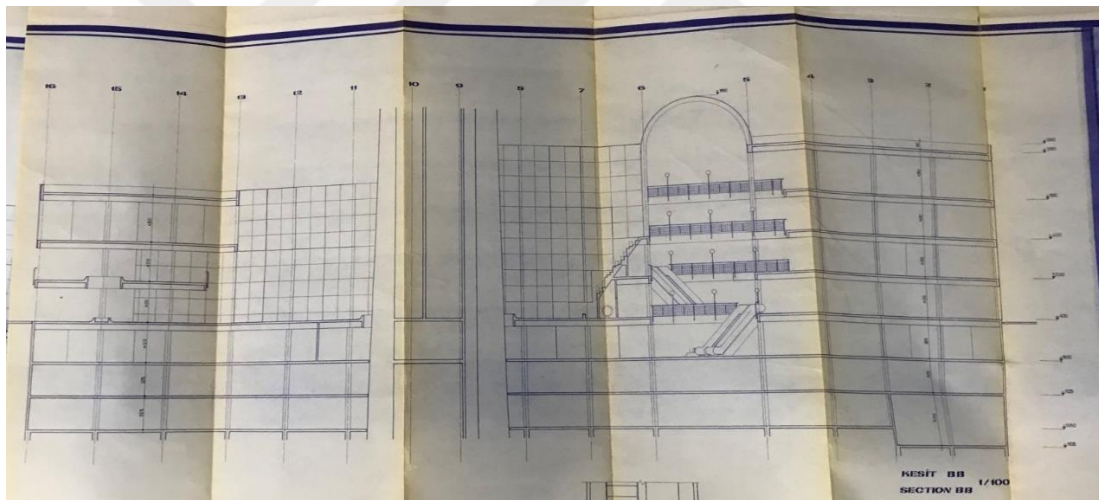
EK-1.4: ±0.00 Kotu Kat Planı (ABBİŞD, 2021)

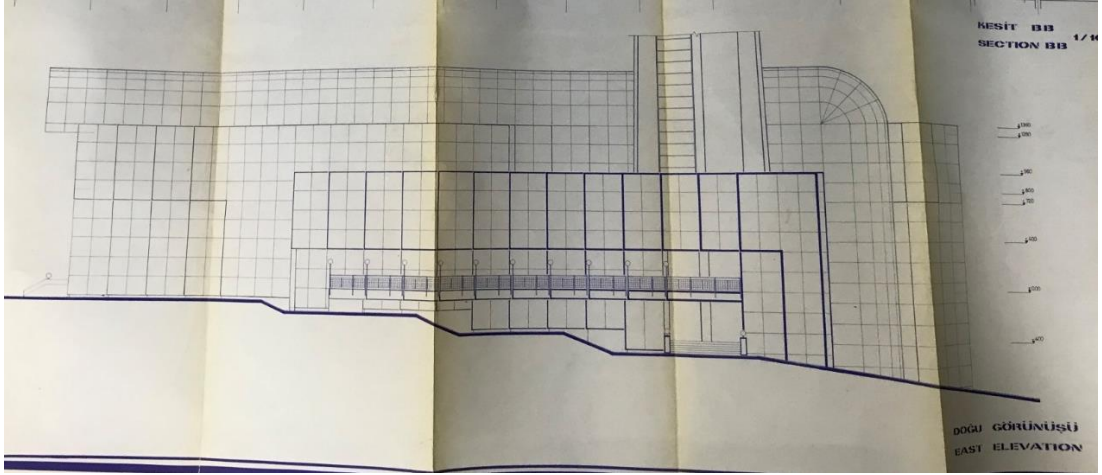
EK-1.5: Kesit A-A (ABBİŞD, 2021)

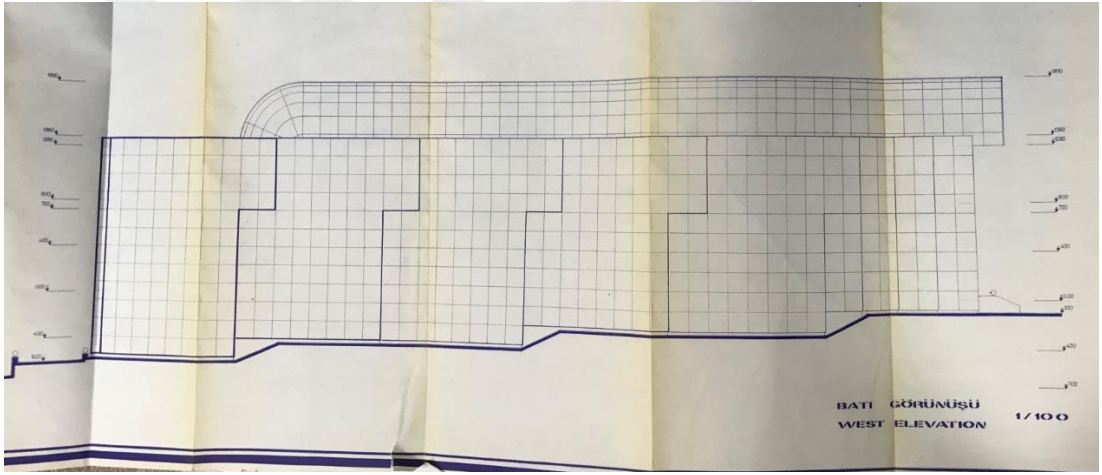
EK-1.6: Kesit B-B (ABBİŞD, 2021)

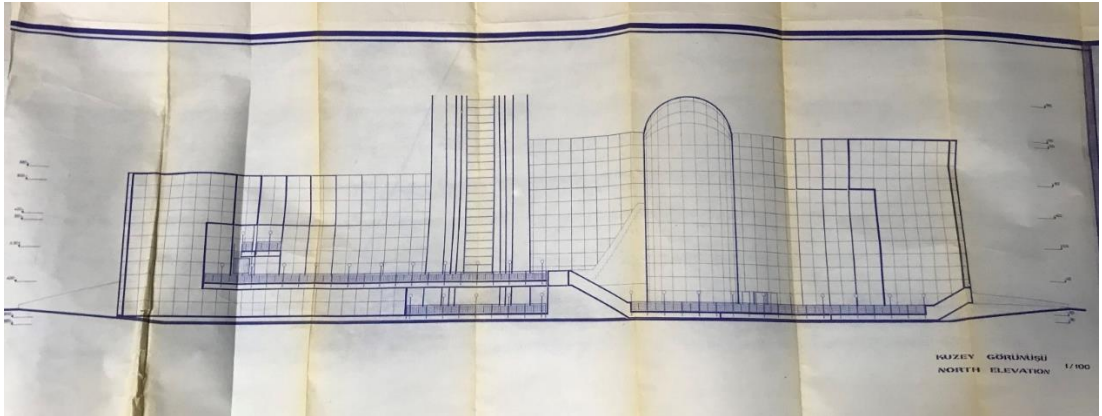
EK-1.7: Doğu Görünüşü (ABBİŞD, 2021)

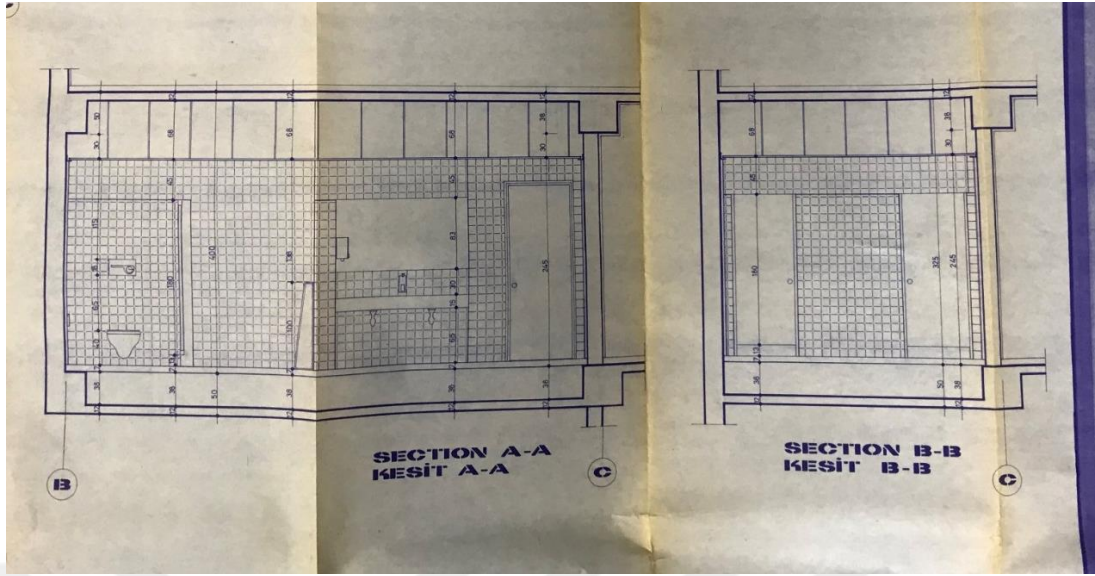
EK-1.8: Batı Görünüşü (ABBİŞD, 2021)

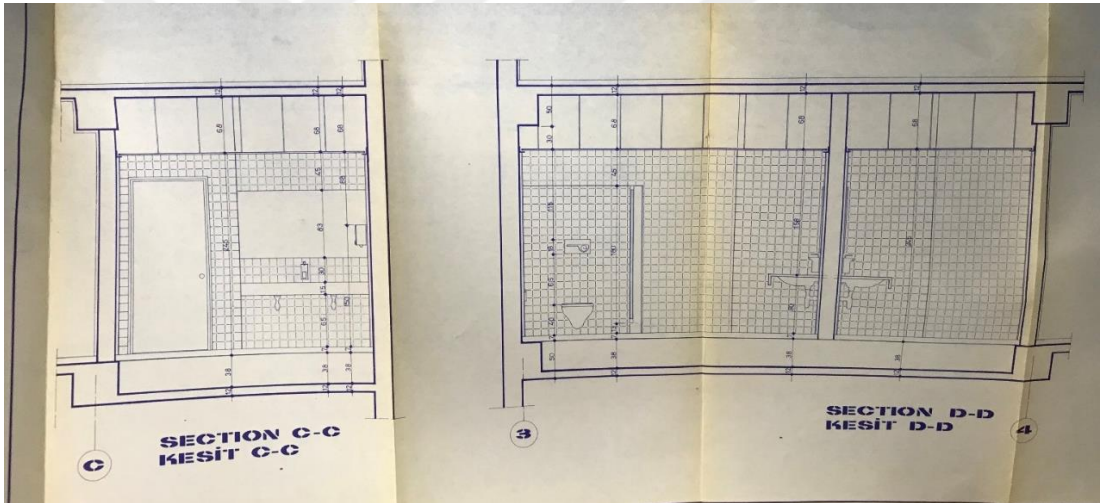
EK-1.9: Kuzey Görünüşü (ABBİŞD, 2021)

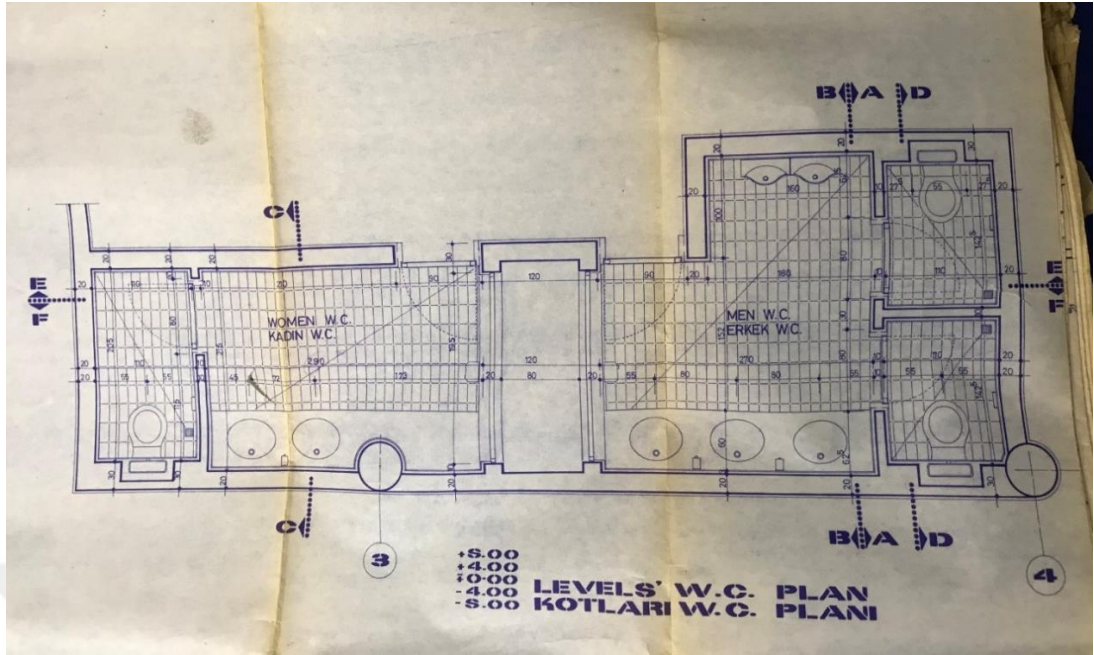
EK-1.11: +11.25 Katı WC-Lavabo, Kesit A-A / B-B (ABBİŞD, 2021)

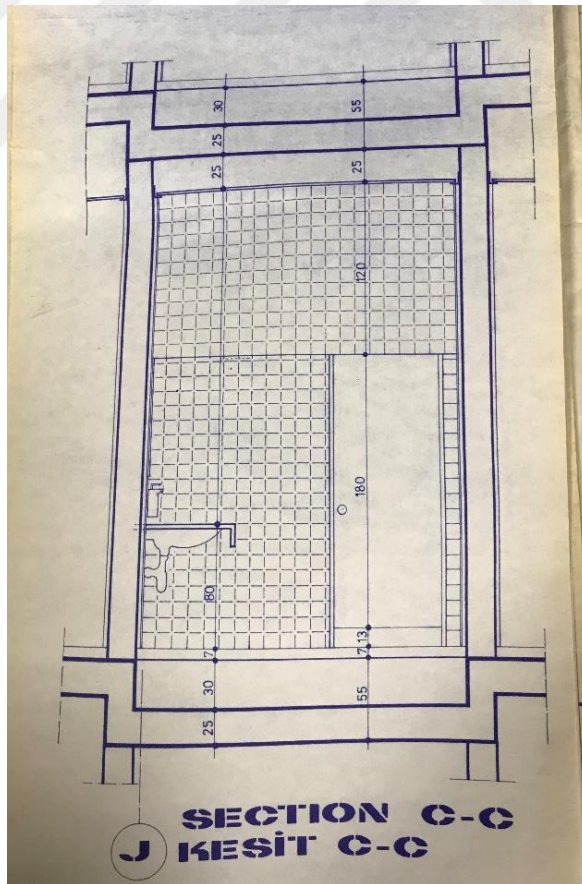
EK-1.12: +11.25 Katı WC-Lavabo, Kesit C-C / D-D (ABBİŞD, 2021)

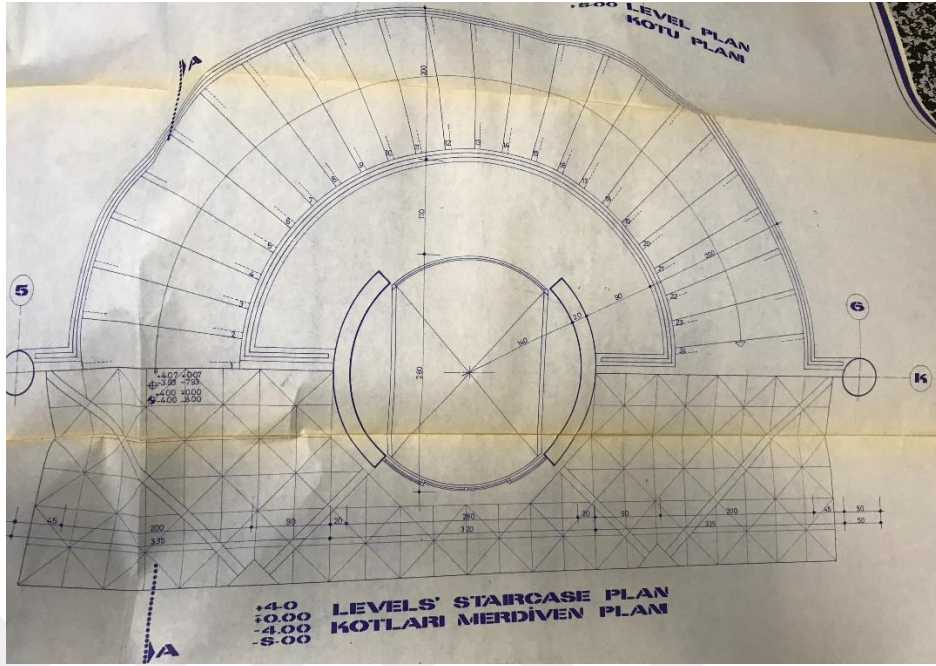
EK-1.13: Tip Kat WC-Lavabo Planı (ABBİŞD, 2021)

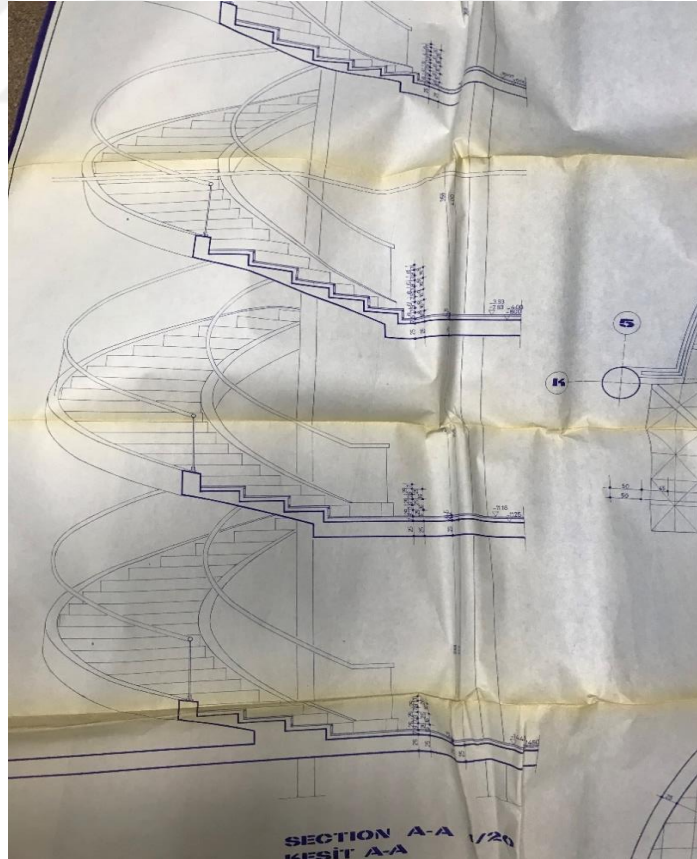
EK-1.14: Tip Kat WC-Lavabo, Kesit C-C (ABBİŞD, 2021)

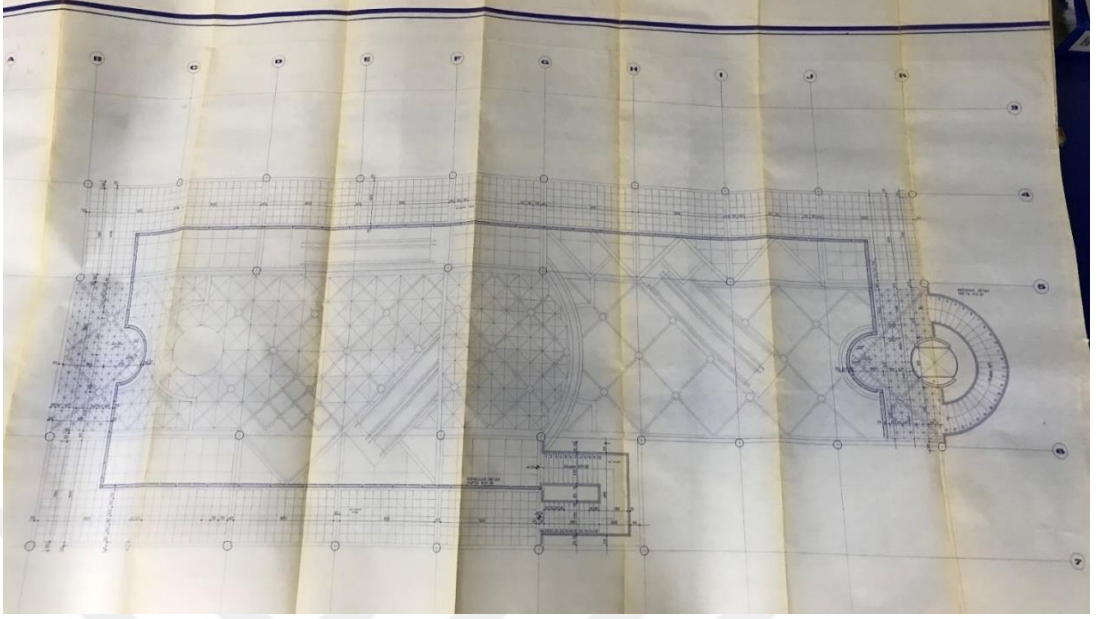
EK-1.15: Atrium Merdiveni, Planı (ABBİŞD, 2021)

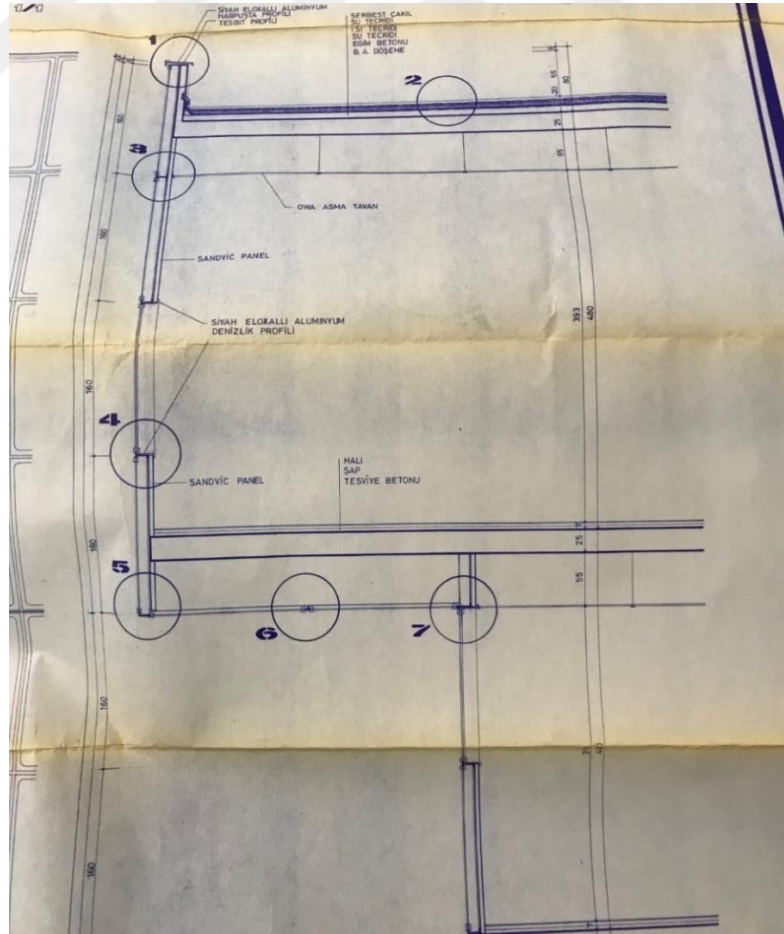
EK-1.16: Atrium Merdiveni, Kesit A-A (ABBİŞD, 2021)

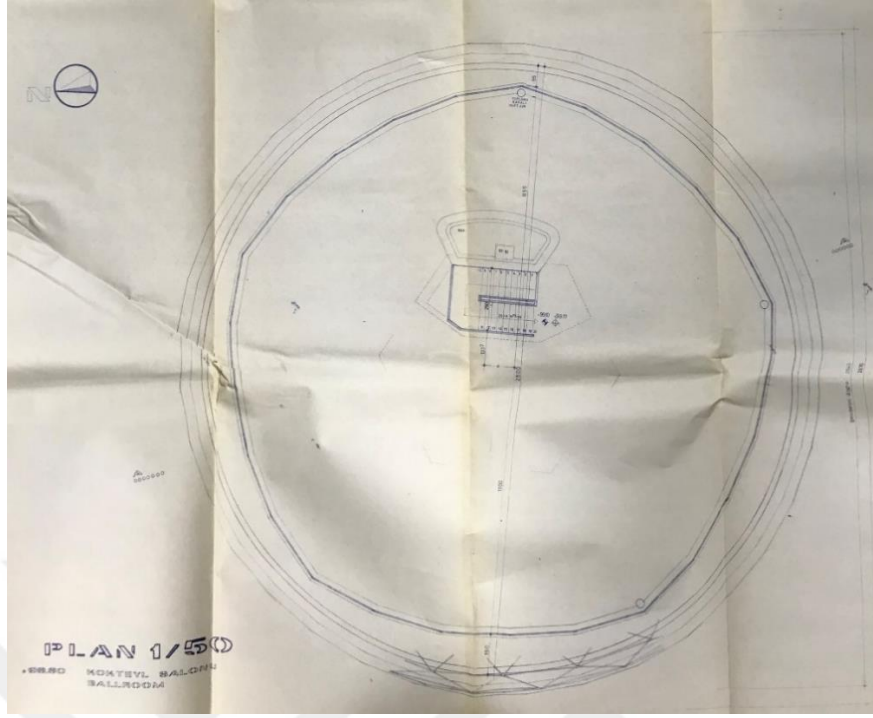
EK-1.17: +8.00 Kotu Galeri Zemin Döşeme Planı. Galeri Boşluğundan +4.00 ve ± 0.00 Kotları da Görülmektedir (ABBİŞD, 2021)

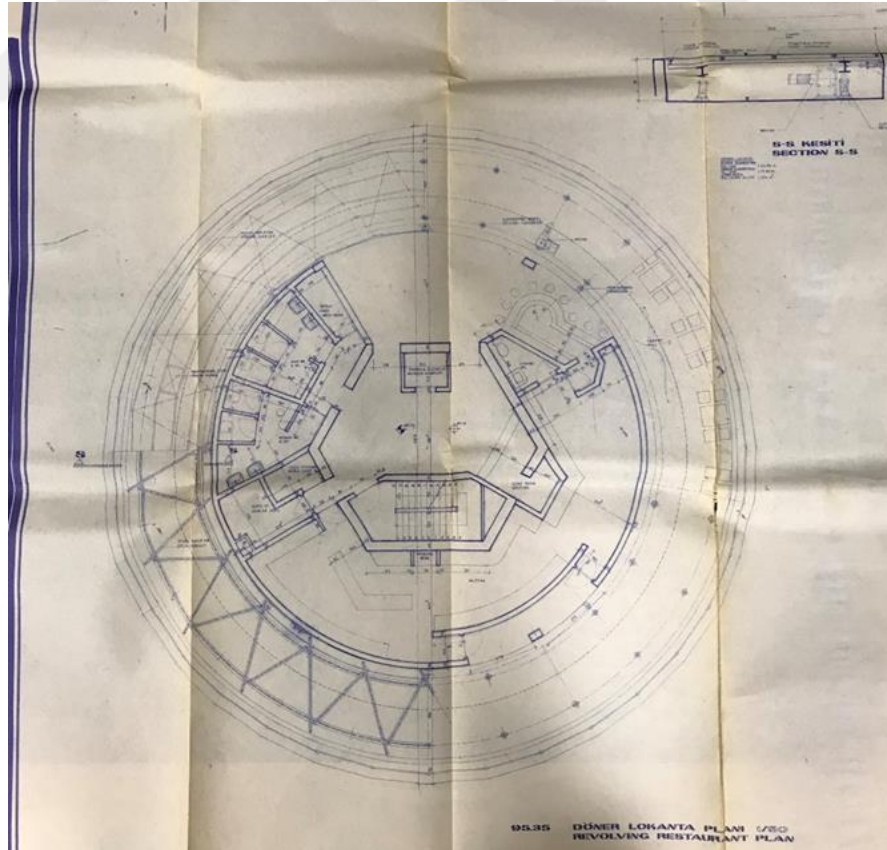
EK-1.18: Kat -Teras Döşeme Arası Cephe Sistem Nokta Detayları (ABBİŞD, 2021)

EK-1.23: Kule Kokteyl Salonu Planı, +96.80 Kotu (ABBİŞD, 2021)

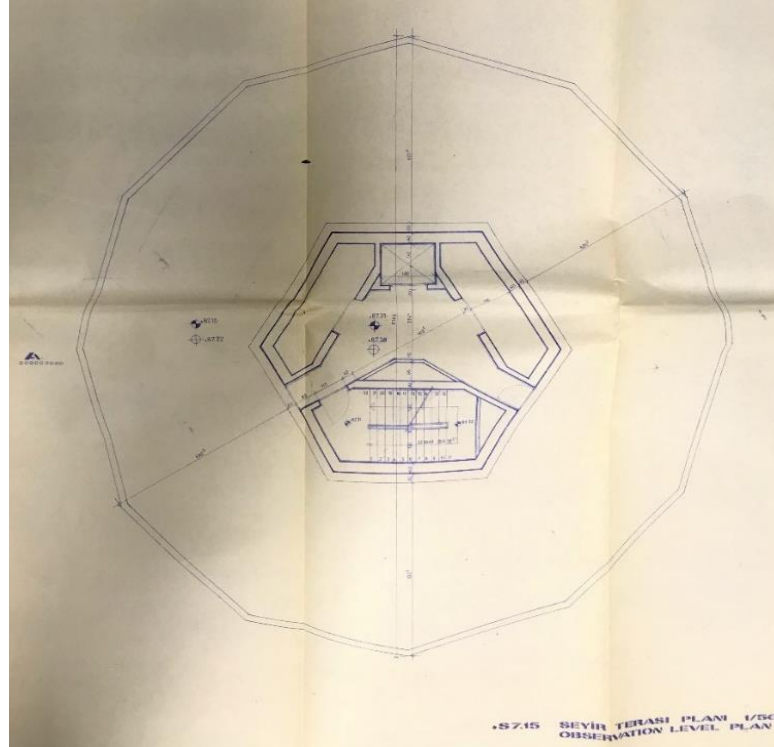
EK-1.24: Kule Döner Lokanta Planı, +95.35 Kotu (ABBİŞD, 2021)

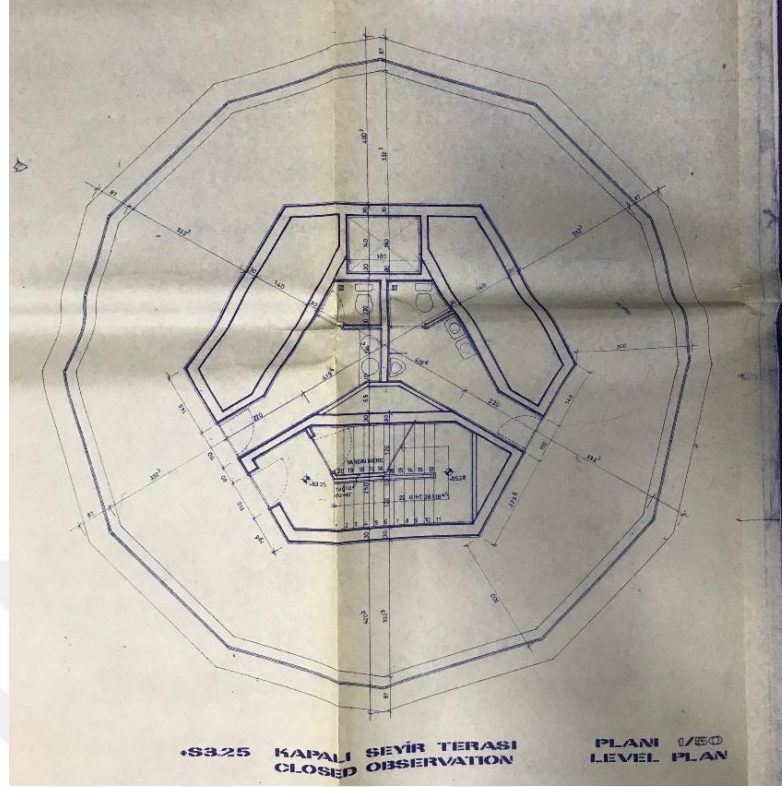
EK-1.25: Kule Tesisat Katı Planı, +91.33 Kotu (ABBİŞD, 2021)

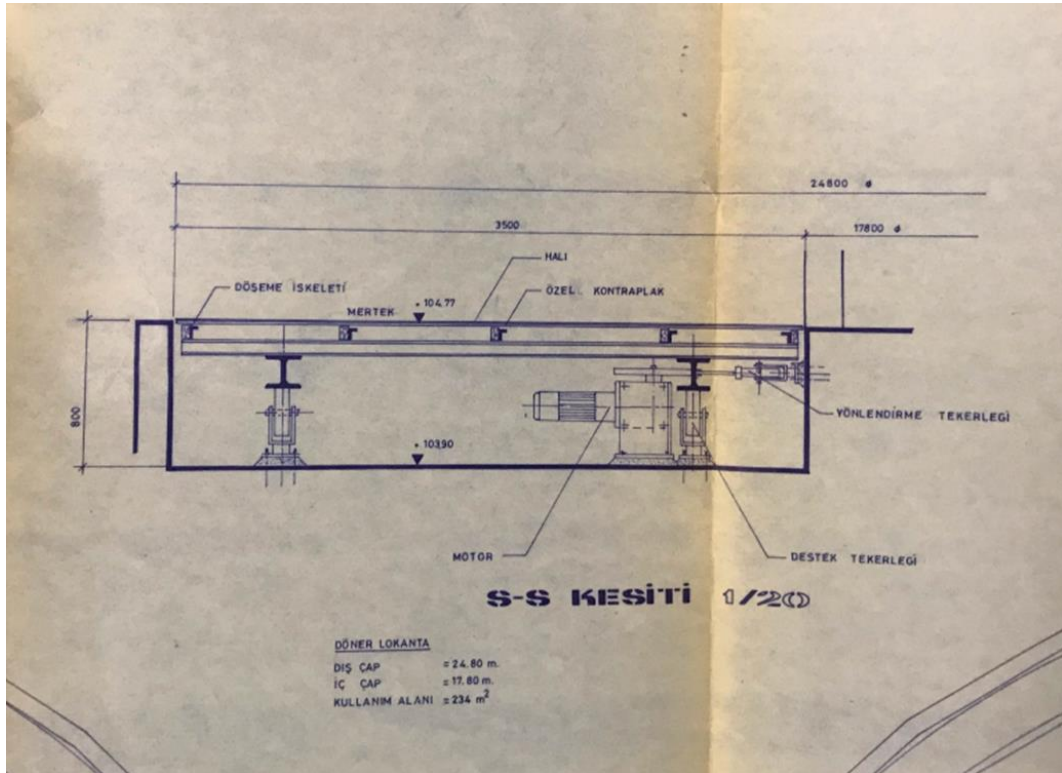
EK-1.26: Kule Açık Seyir Terası Planı, +87.15 Kotu (ABBİŞD, 2021)

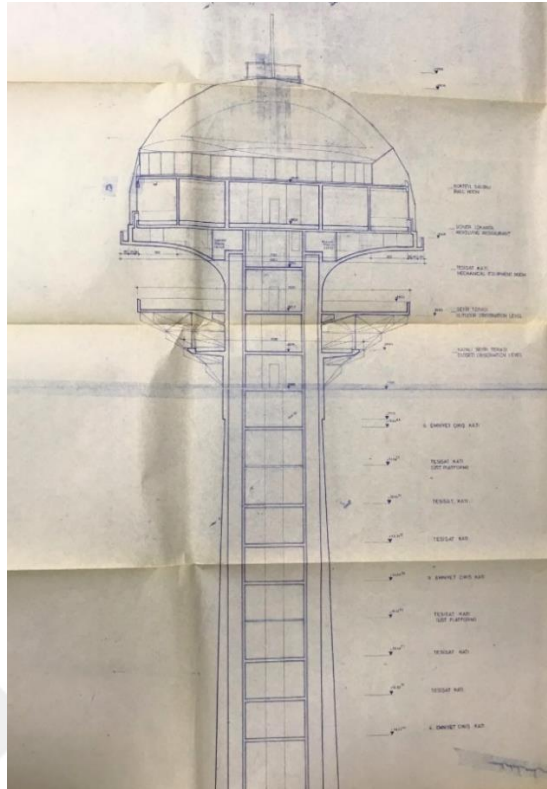
EK-1.27: Kule Kapalı Seyir Terası Planı, +83.25 Kotu (ABBİŞD, 2021)

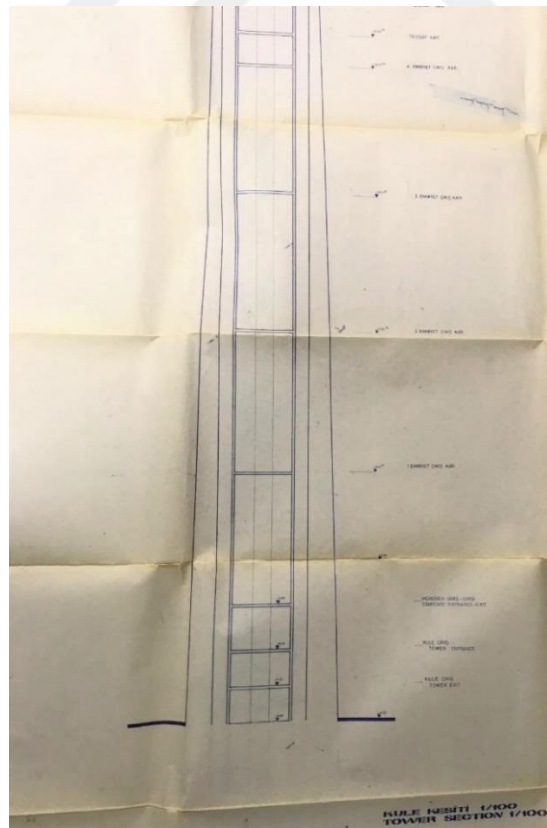
EK-1.28: S-S Kesiti, Kule Tacı Döner Lokanta Platformu Sistem Detayı (ABBİŞD, 2021)

EK-1.29: Kule Kesiti-1 (ABBİŞD, 2021)

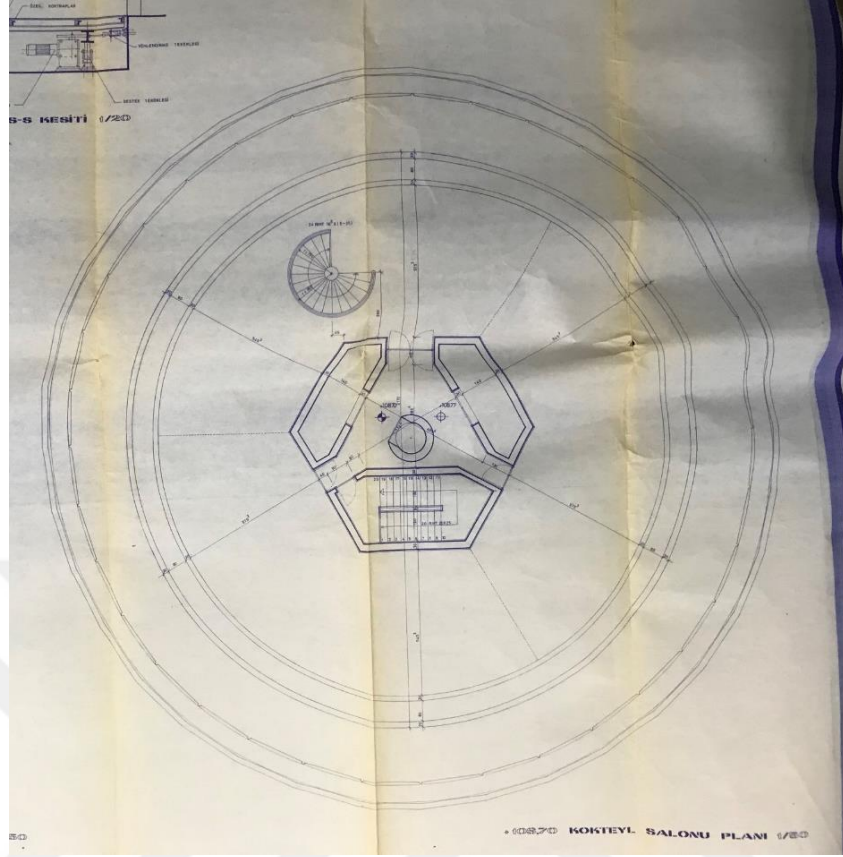
EK-1.30: Kule Kesiti-2 (ABBİŞD, 2021)

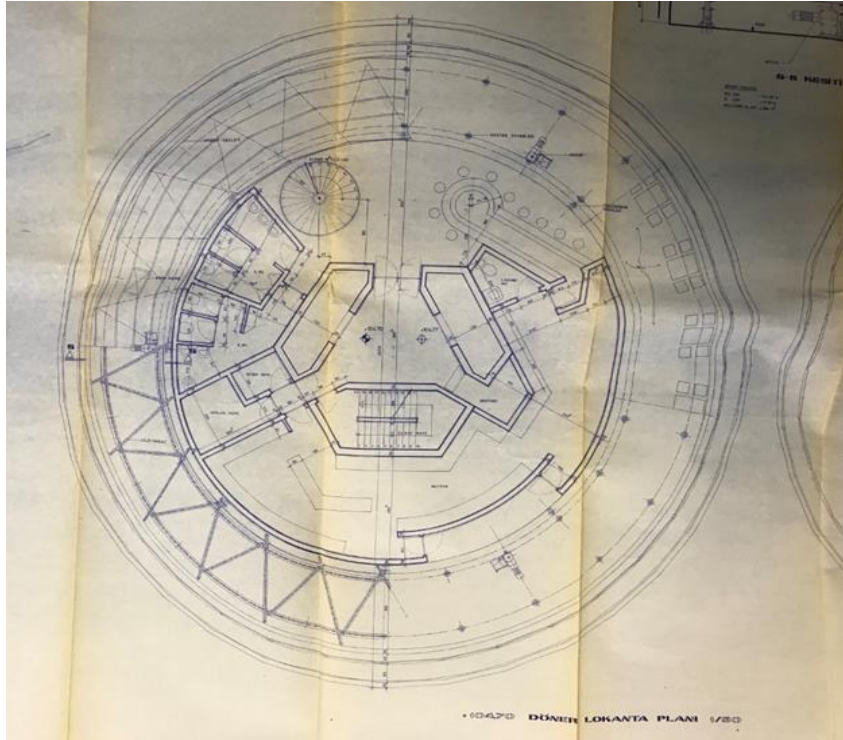
EK-1.31: Kule ve Çatı Örtüsü Alttan Görünüş (ABBİŞD, 2021)

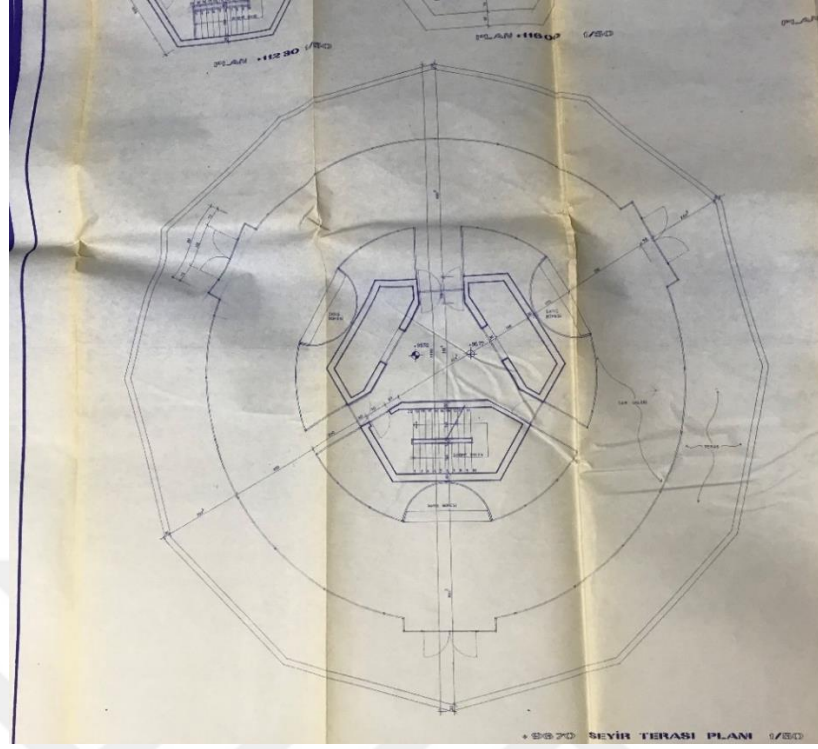
EK-1.32: Kokteyl Salonu Planı, +108.70 Kotu (ABBİŞD, 2021)

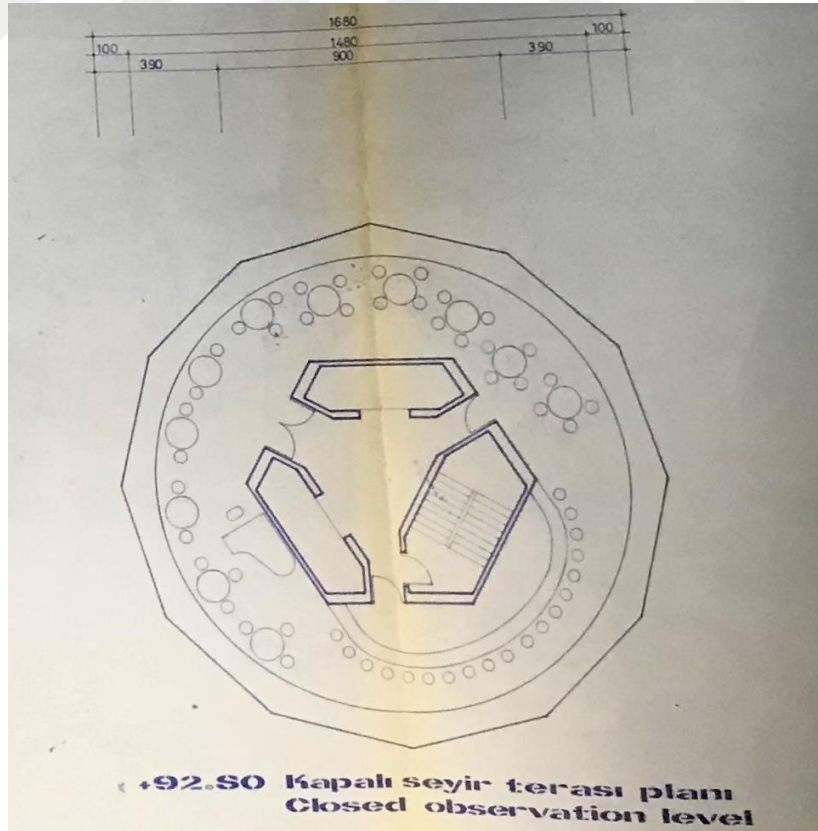
EK-1.33: Kule Döner Lokanta Planı, +95.35 Kotu (ABBİŞD, 2021)

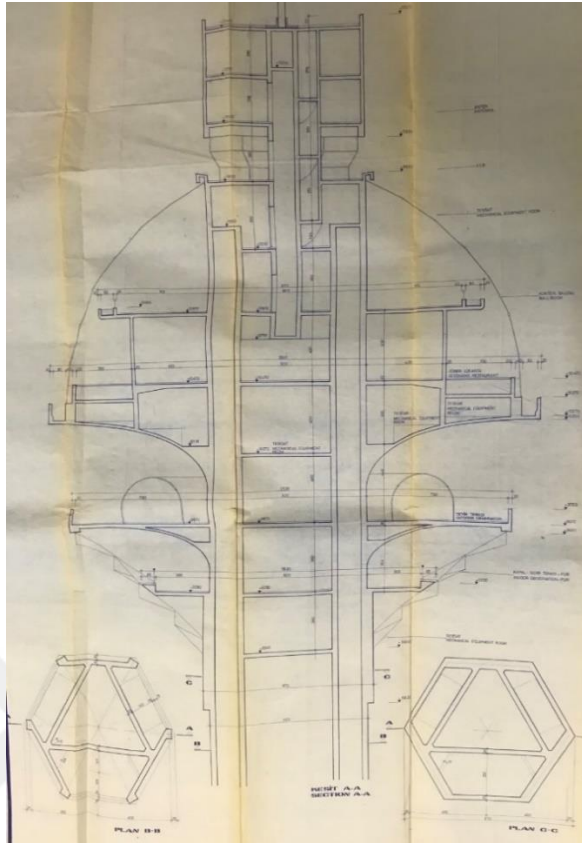
EK-1.34: Kule Açık Seyir Terası Planı, +96.70 Kotu (ABBİŞD, 2021)

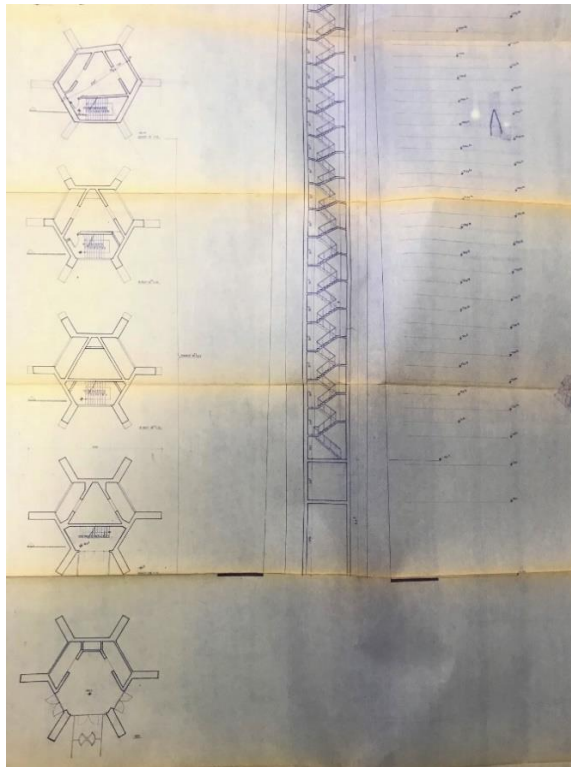
EK-1.35: Kule Kapalı Seyir Terası ve Planı, +92.80 Kotu (ABBİŞD, 2021)

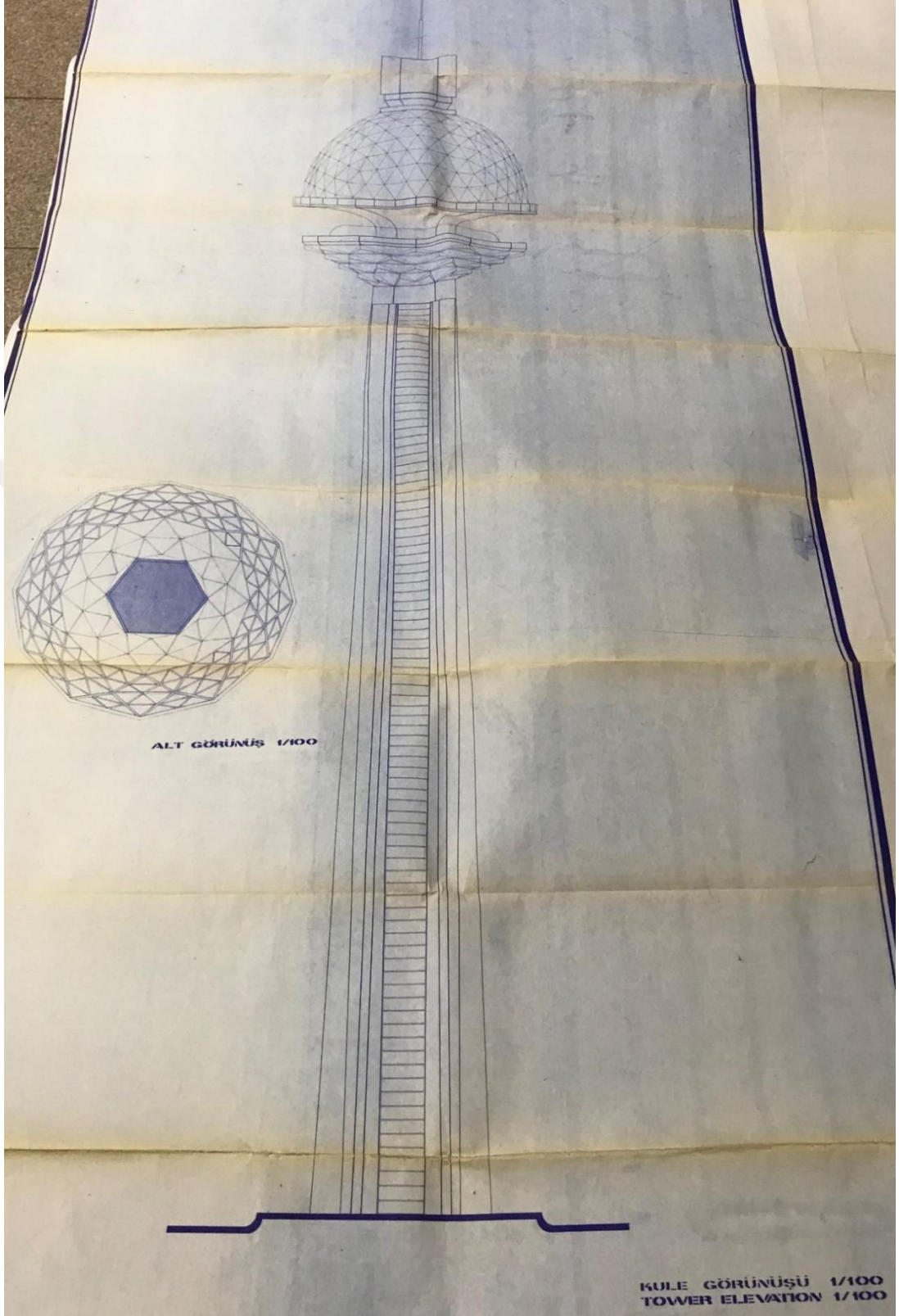
EK-1.36: Kule Kesiti-1 (ABBİŞD, 2021)

EK-1.37: Kule Kesiti-2 (ABBİŞD, 2021)

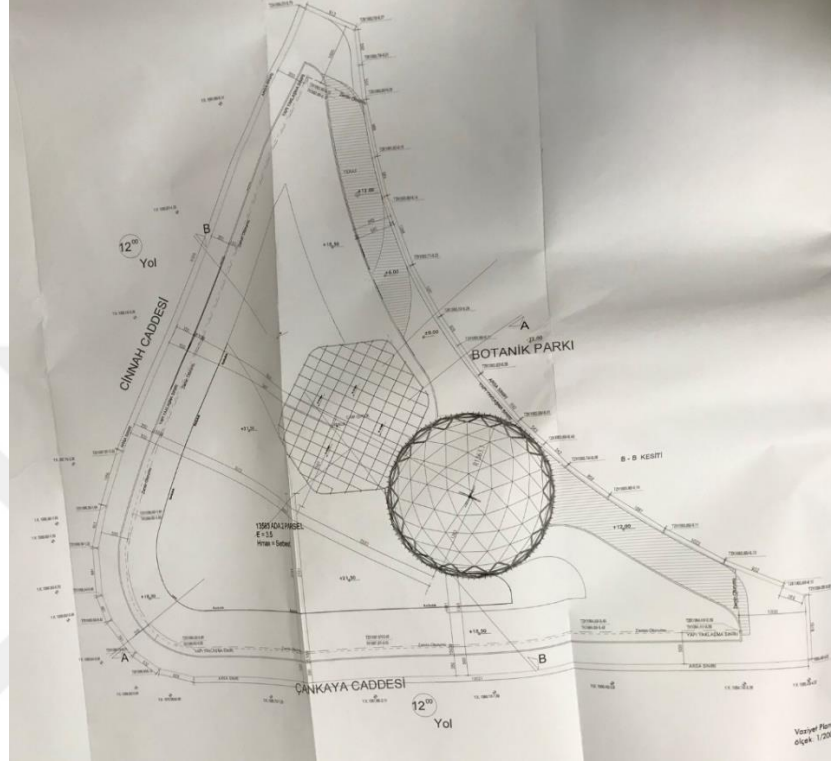
EK-1.38: Kule ve Çatı Örtüsü Alttan Görünüş (ABBİŞD, 2021)

EK-2: Yeni Atakule Baza Yapısı Uygulama Projesi Paftaları (Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Dairesi [ABBİŞD], 2021)

EK-2.1: Vaziyet Planı

(Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Dairesi [ABBİŞD], 2021)

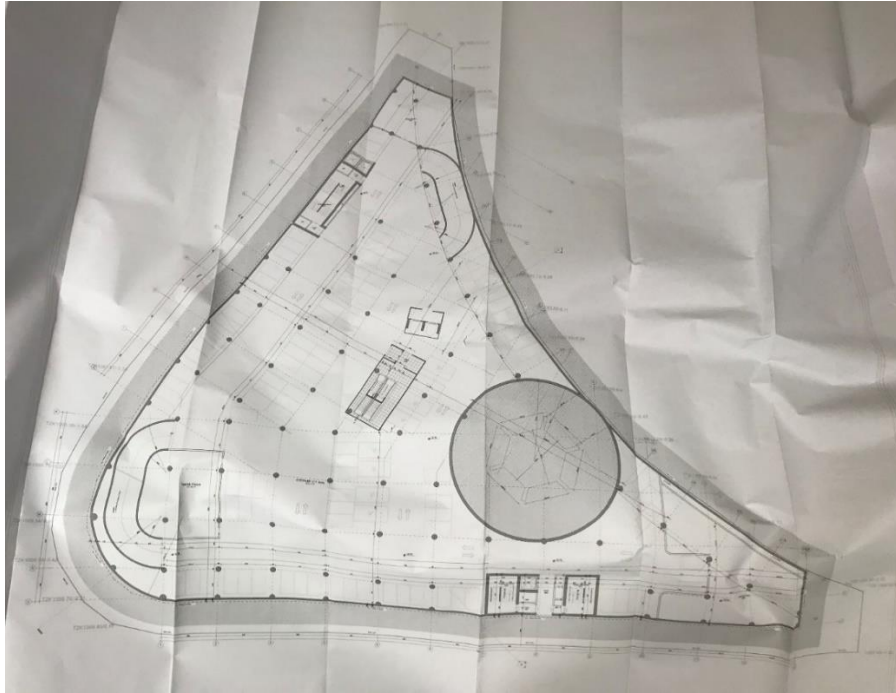
EK-2.2: 6. Bodrum Kat Planı, -25.10 Kotu, (ABBİŞD, 2021)

EK-2.3: 5. Bodrum Kat Planı, -21.90 Kotu, (ABBİŞD, 2021)

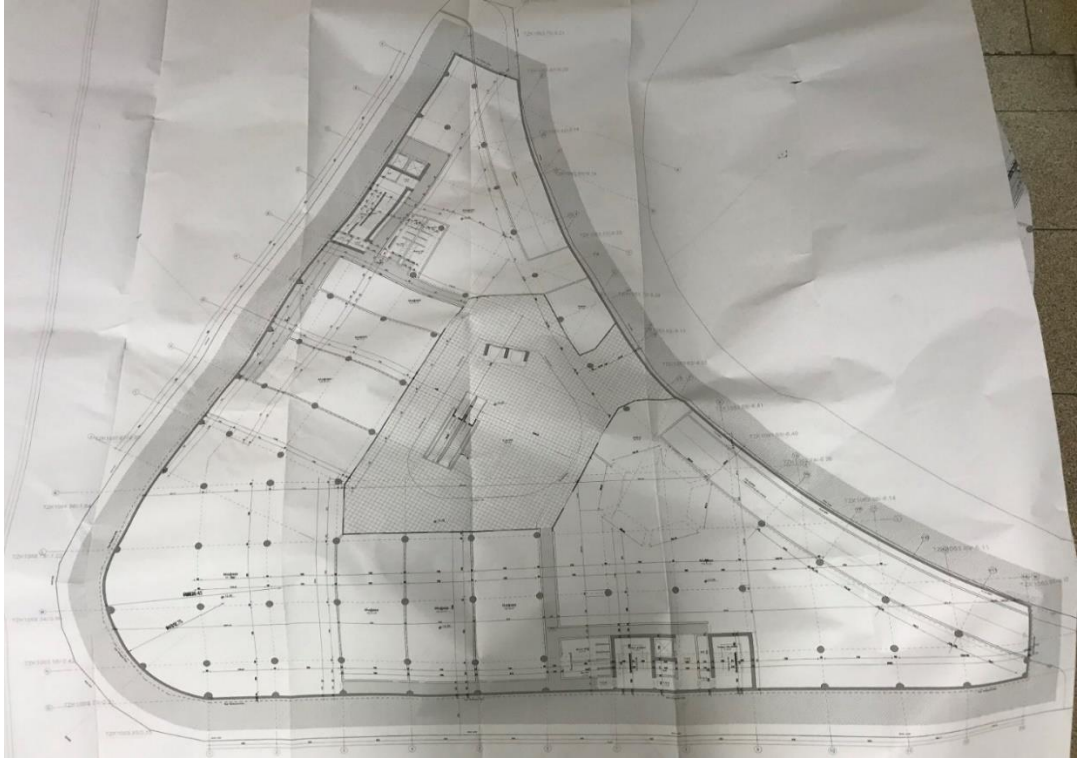
EK-2.4: 4. Bodrum Kat Planı, -18.70 Kotu, (ABBİŞD, 2021)

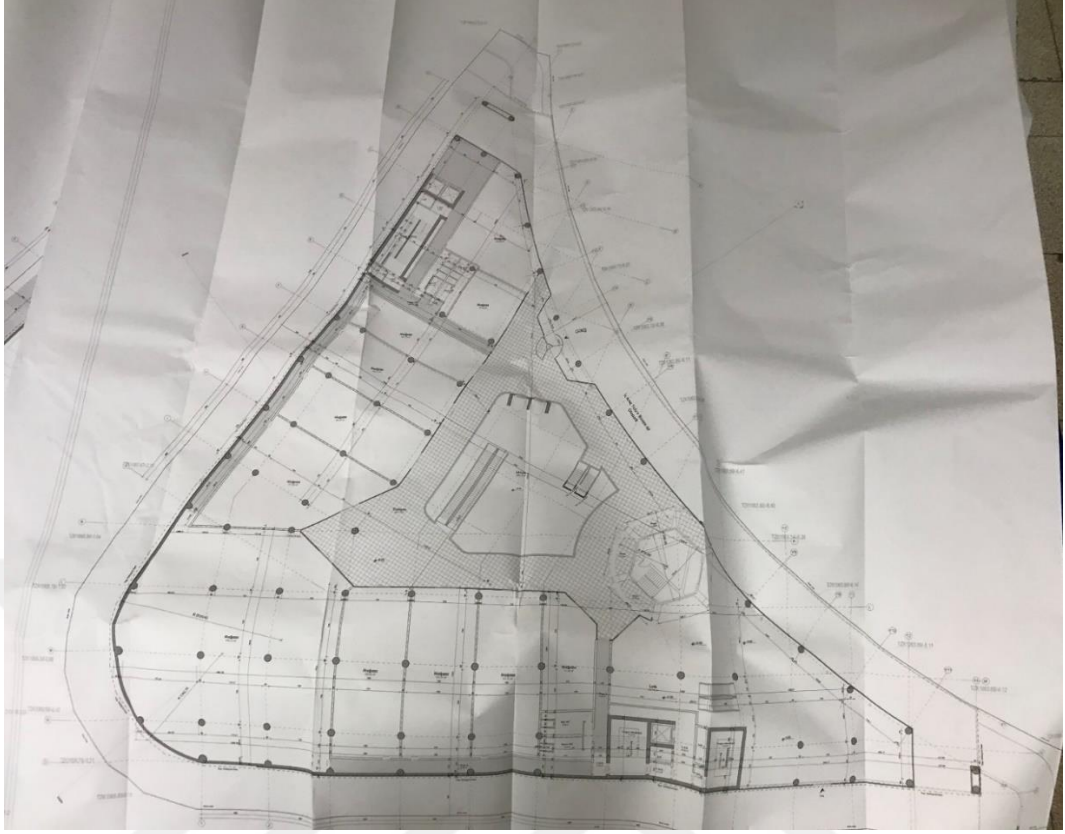
EK-2.5: 3. Bodrum Kat Planı, -15.50 Kotu, (ABBİŞD, 2021)

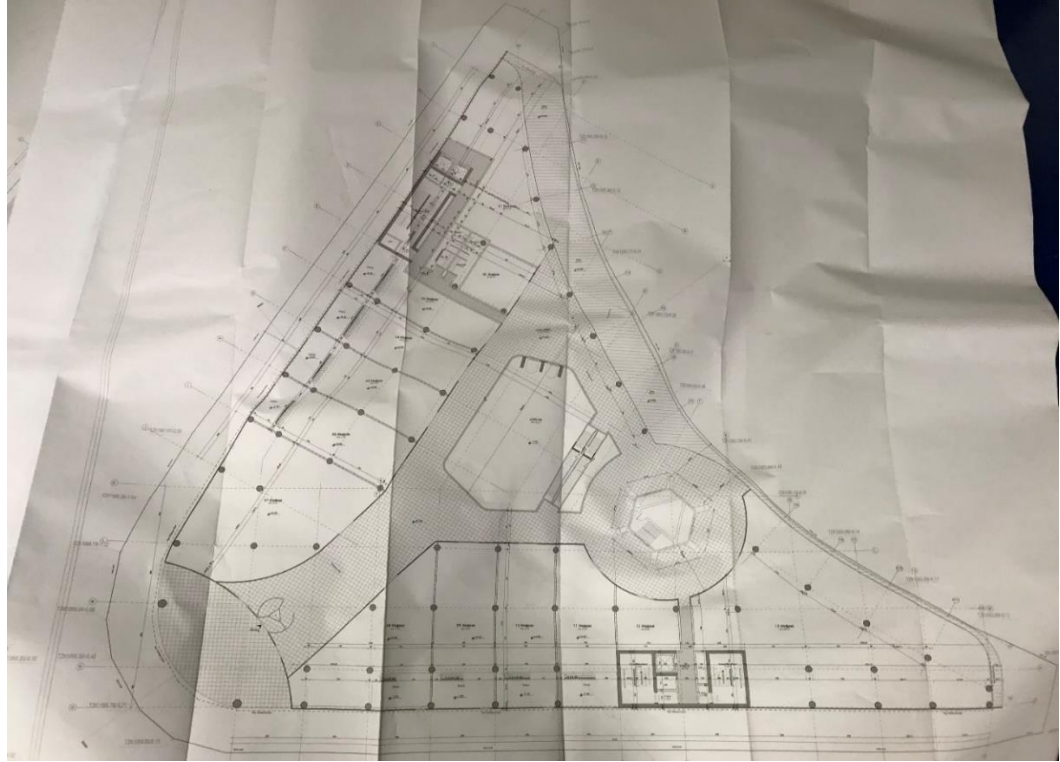
EK-2.6: 2. Bodrum Kat Planı, -12.00 Kotu (ABBİŞD, 2021)

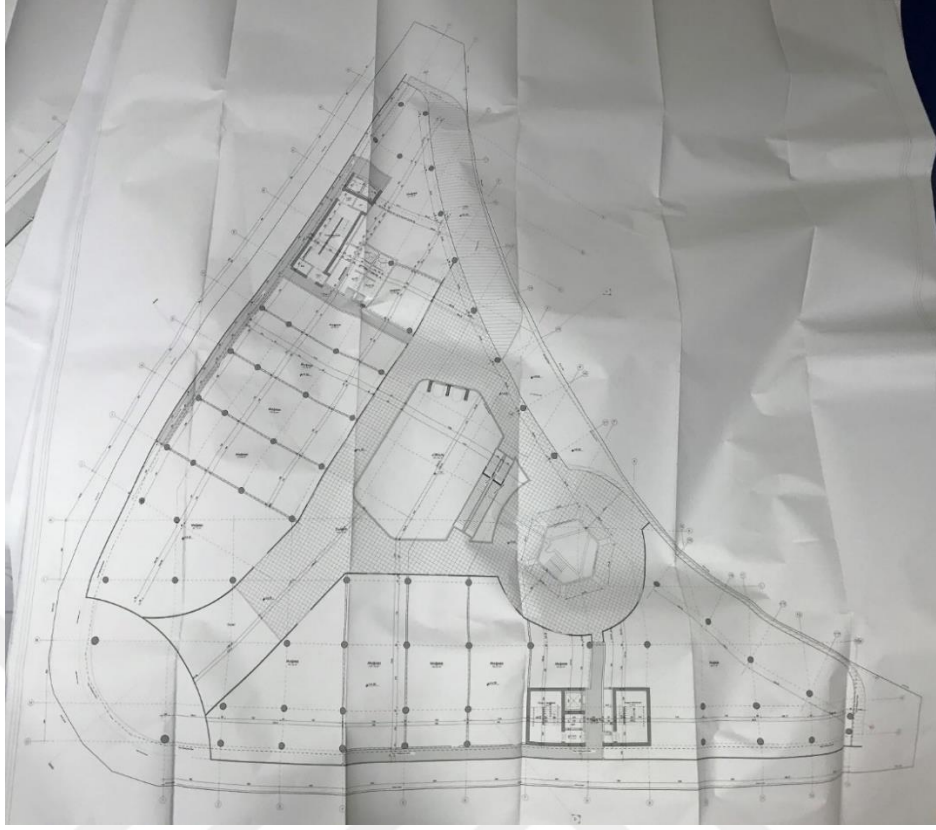
EK-2.7: 1. Bodrum Kat Planı, -6.00 Kotu (ABBİŞD, 2021)

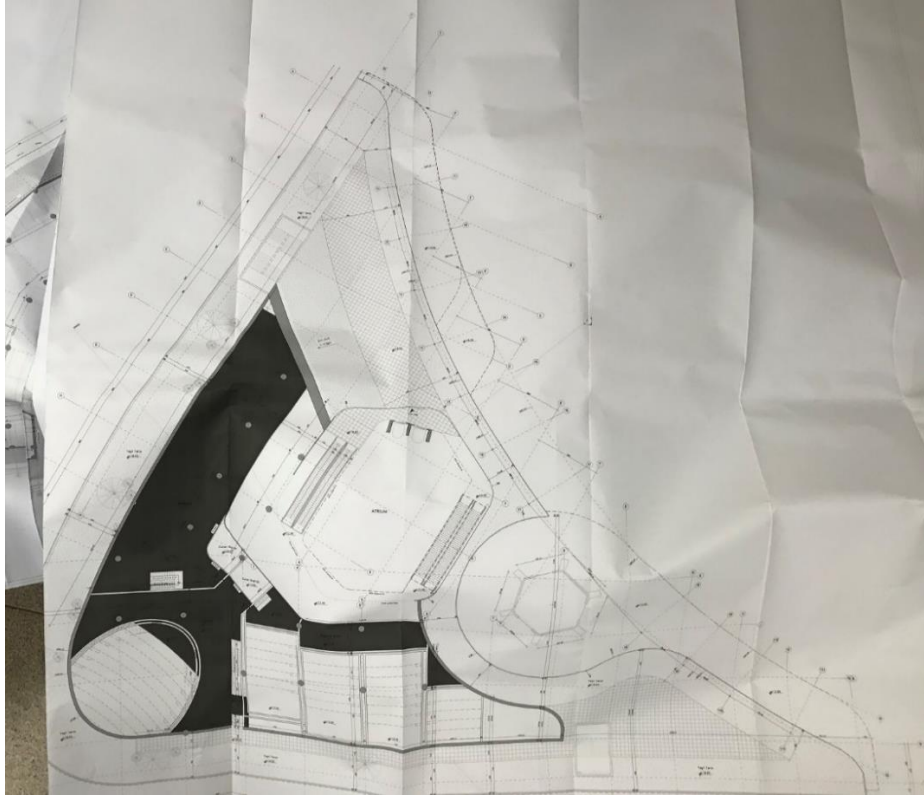
EK-2.8: Zemin Kat Planı, +0.00 Kotu (ABBİŞD, 2021)

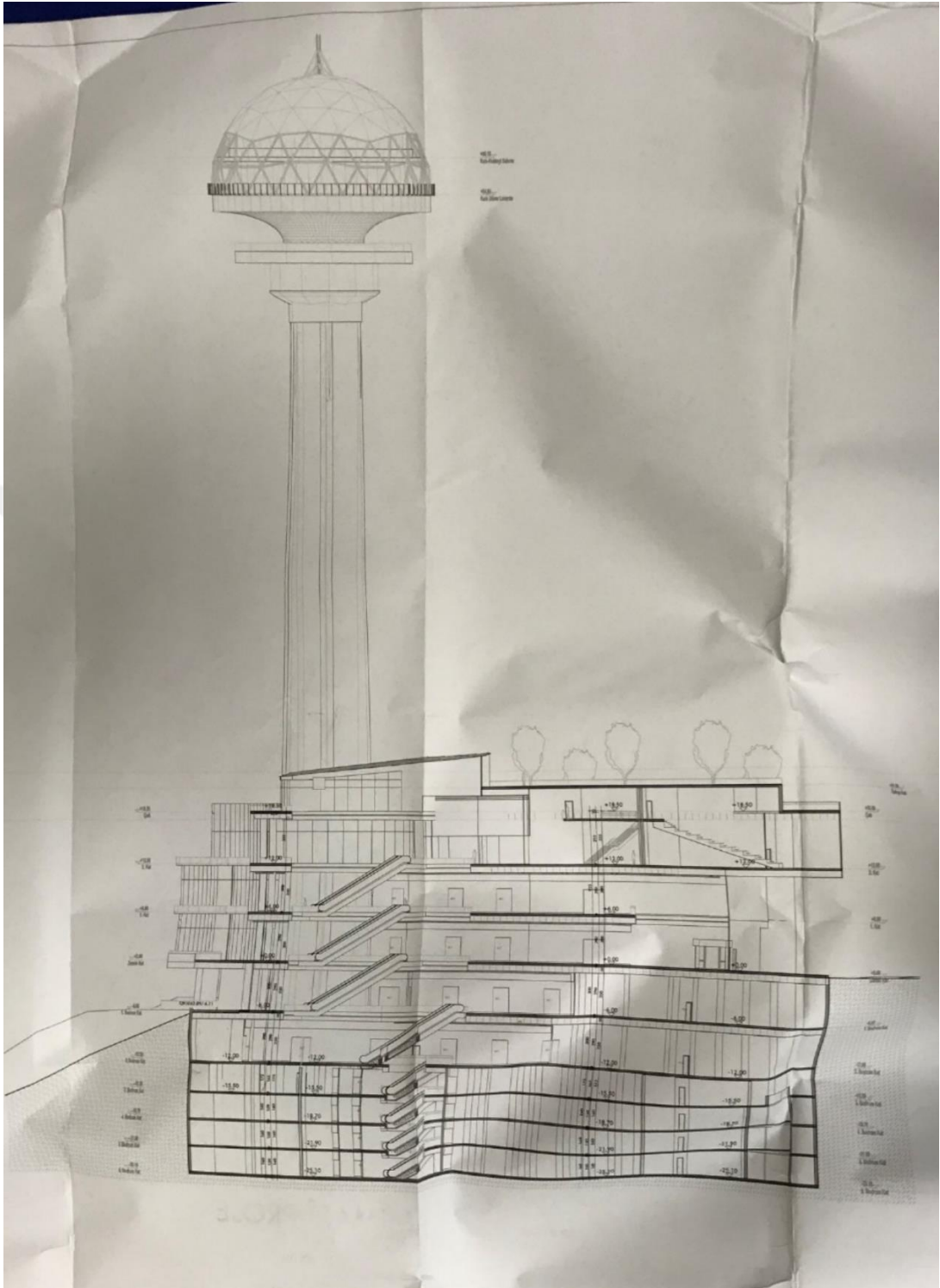
EK-2.9: 1. Kat Planı, +6.00 Kotu (ABBİŞD, 2021)

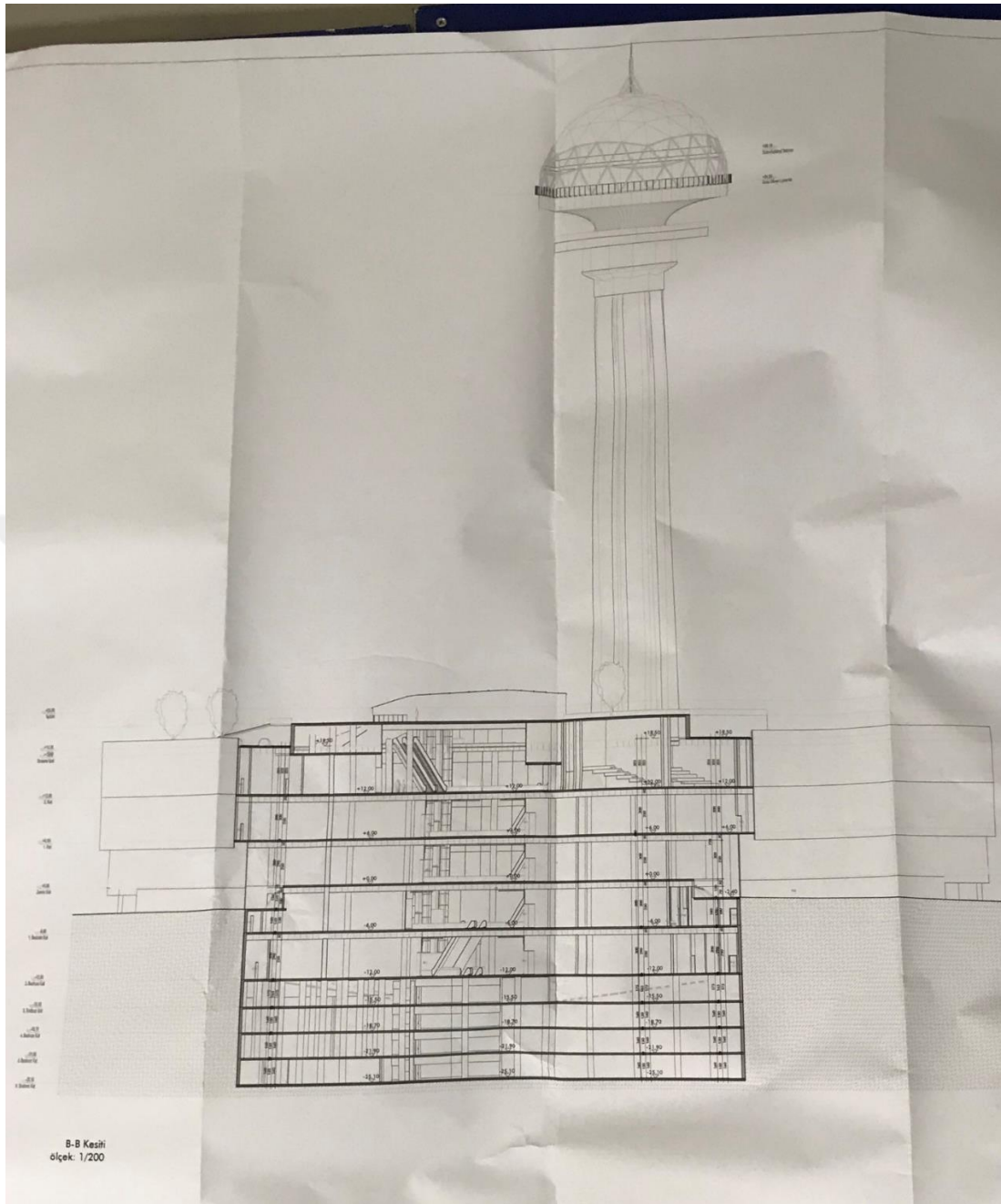
EK-2.10: Asma Kat Planı, +17.50 Kotu (ABBİŞD, 2021)

EK-2.11: A - A Kesiti (ABBİŞD, 2021)

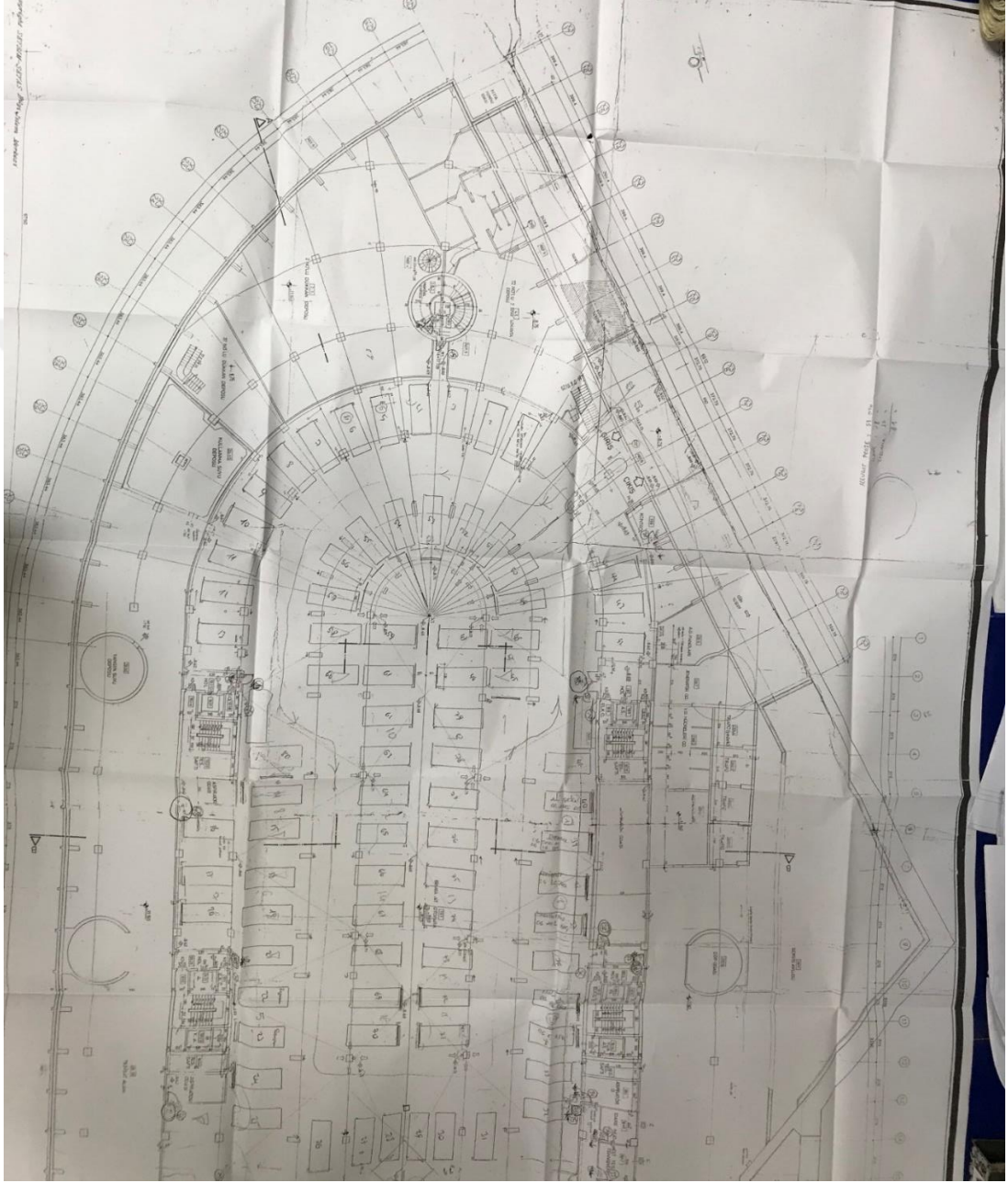

EK-2.12: B-B Kesiti (ABBİŞD, 2021)

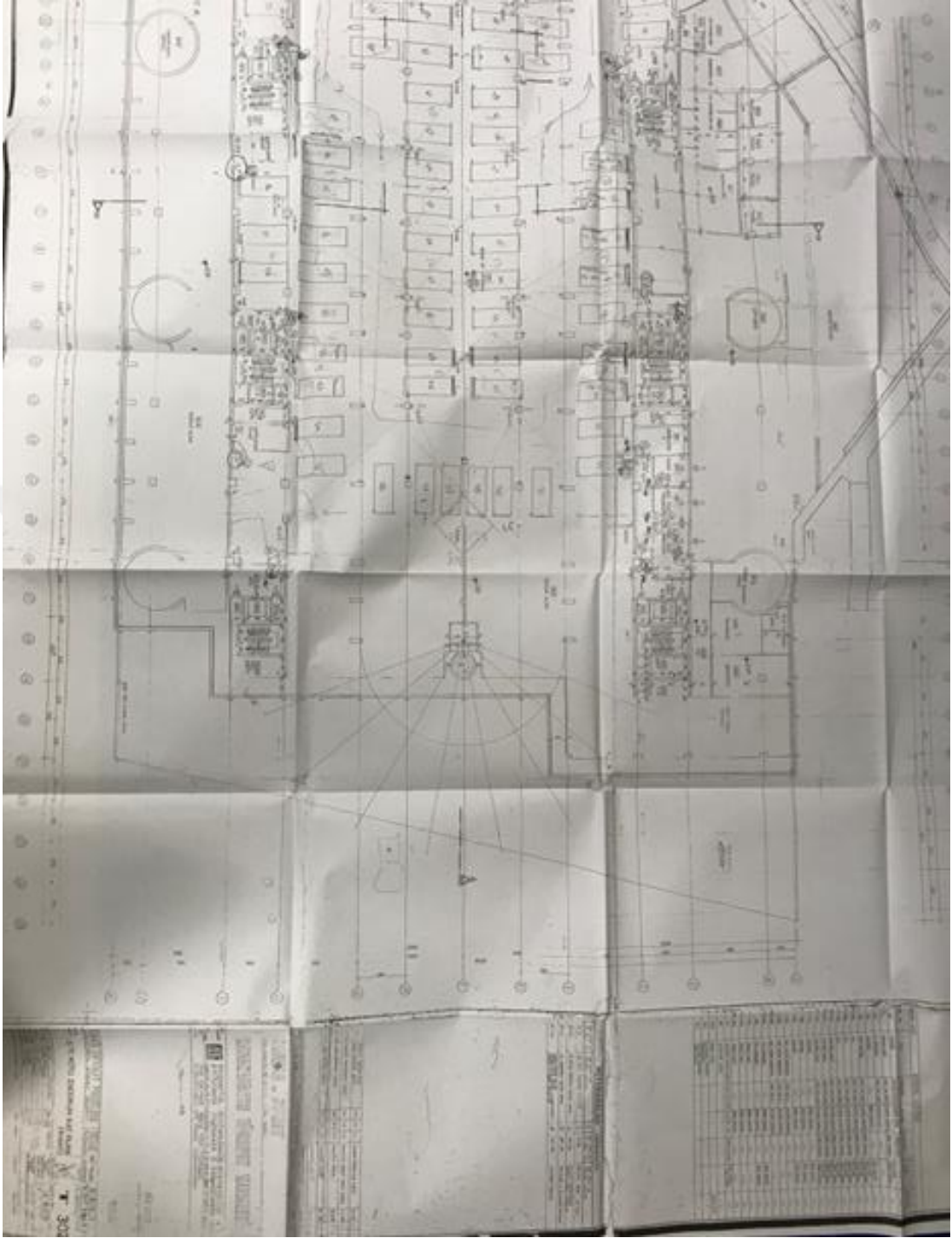

EK-3: Karum Uygulama Projesi Paftaları (Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Dairesi [ABBİŞD], 2021).

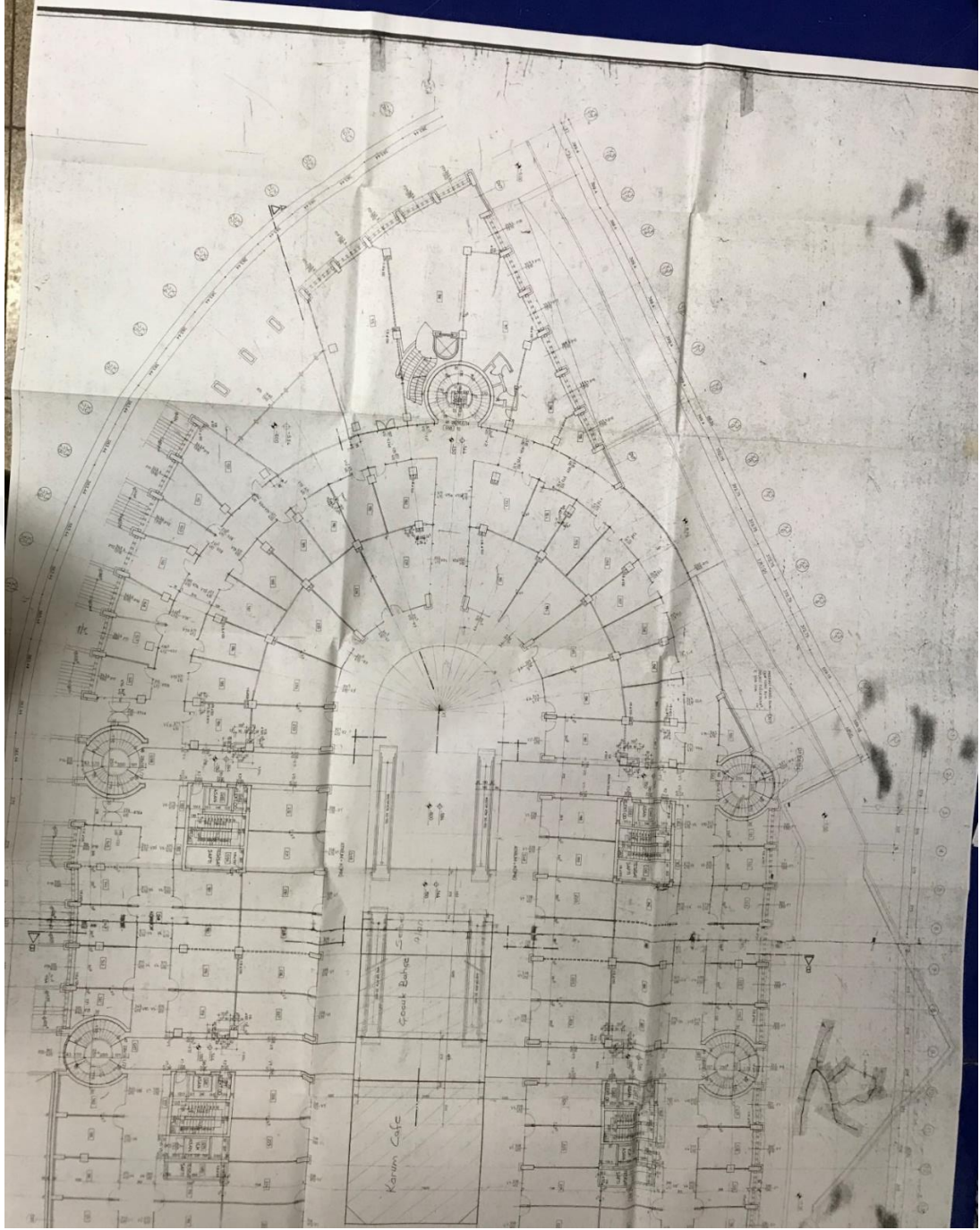
**EK-3.1: 2. Bodrum Kat Planı, -8.75 Kotu, Pafta 1. Kısım
(Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Dairesi [ABBİŞD], 2021)**

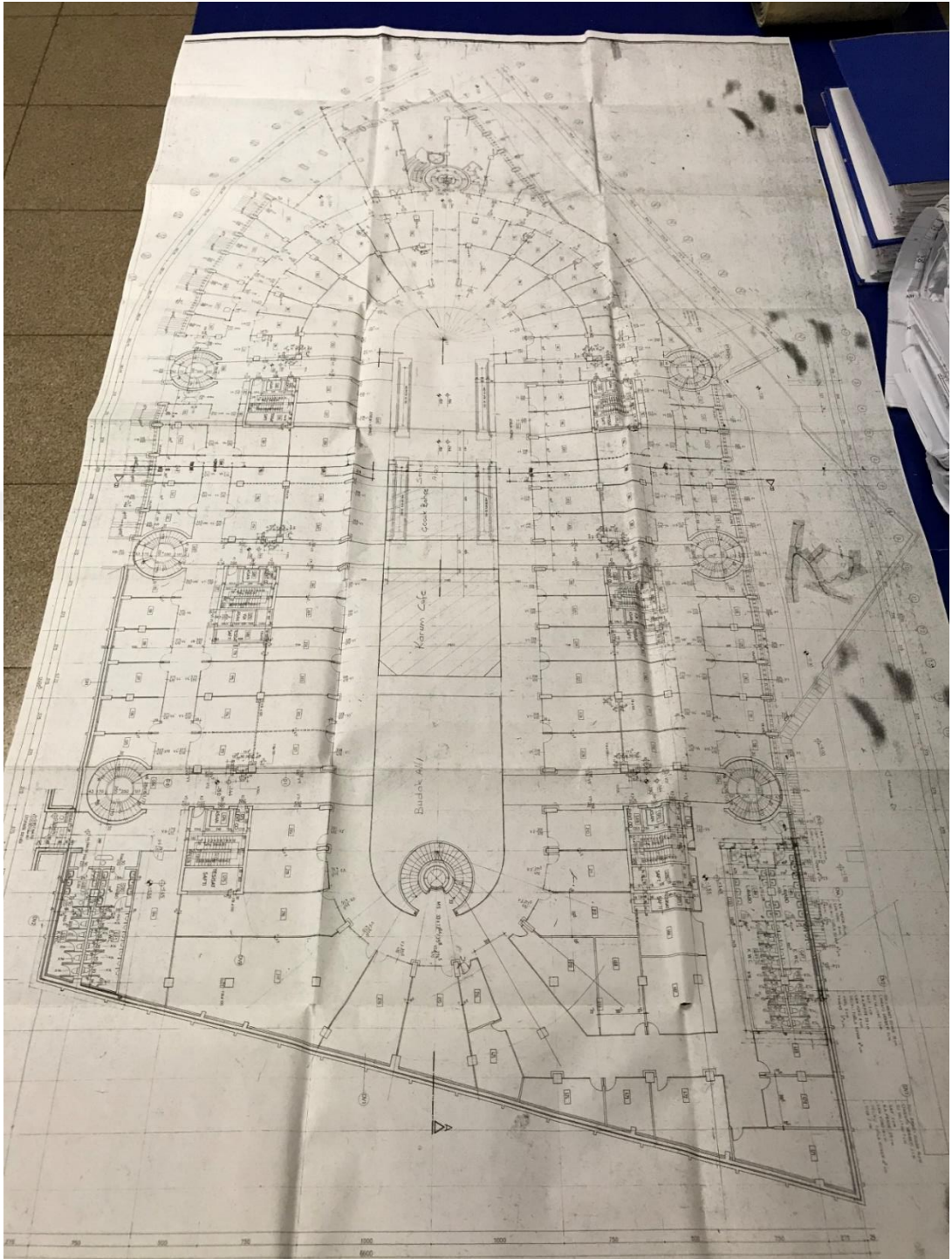
EK-3.2: 2. Bodrum Kat Planı, -8.75 Kotu, Pafta 2. Kısım (ABBİŞD, 2021)

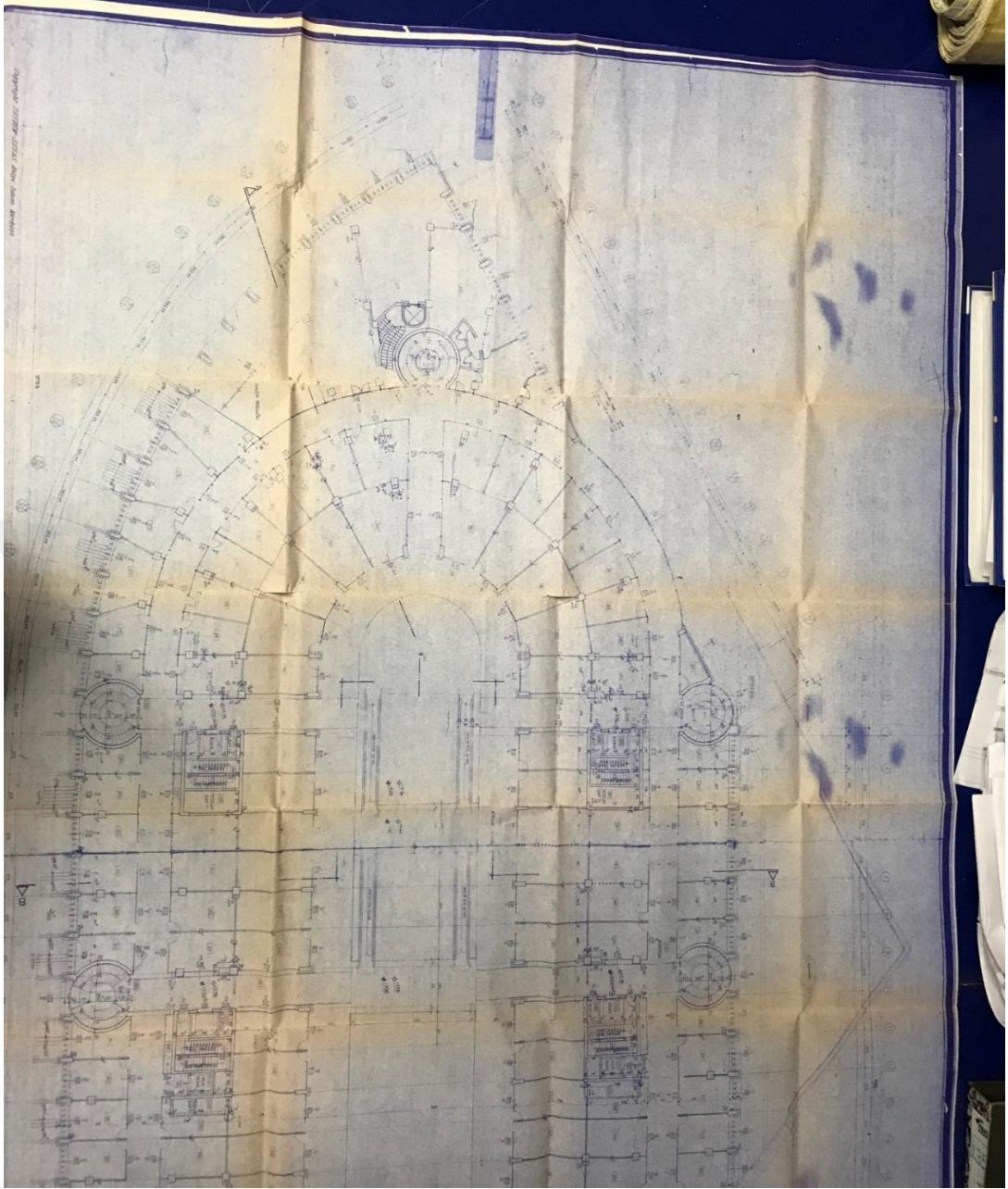
EK-3.3: Zemin Kat Planı, -1.50 Kotu, Pafta 1. Kısım (ABBİŞD, 2021)

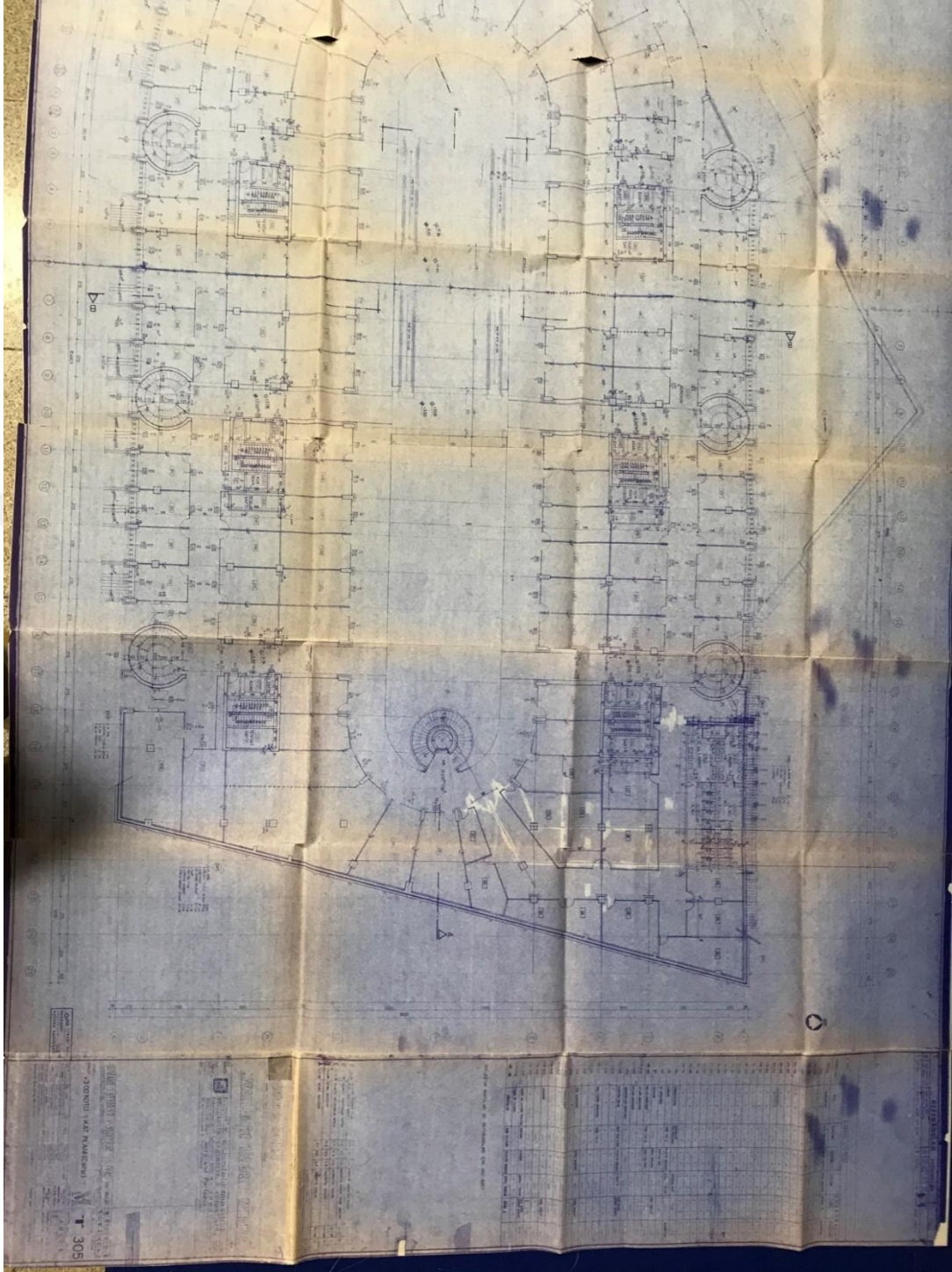
EK-3.5: Zemin Kat Planı, -1.50 Kotu, (ABBİŞD, 2021)

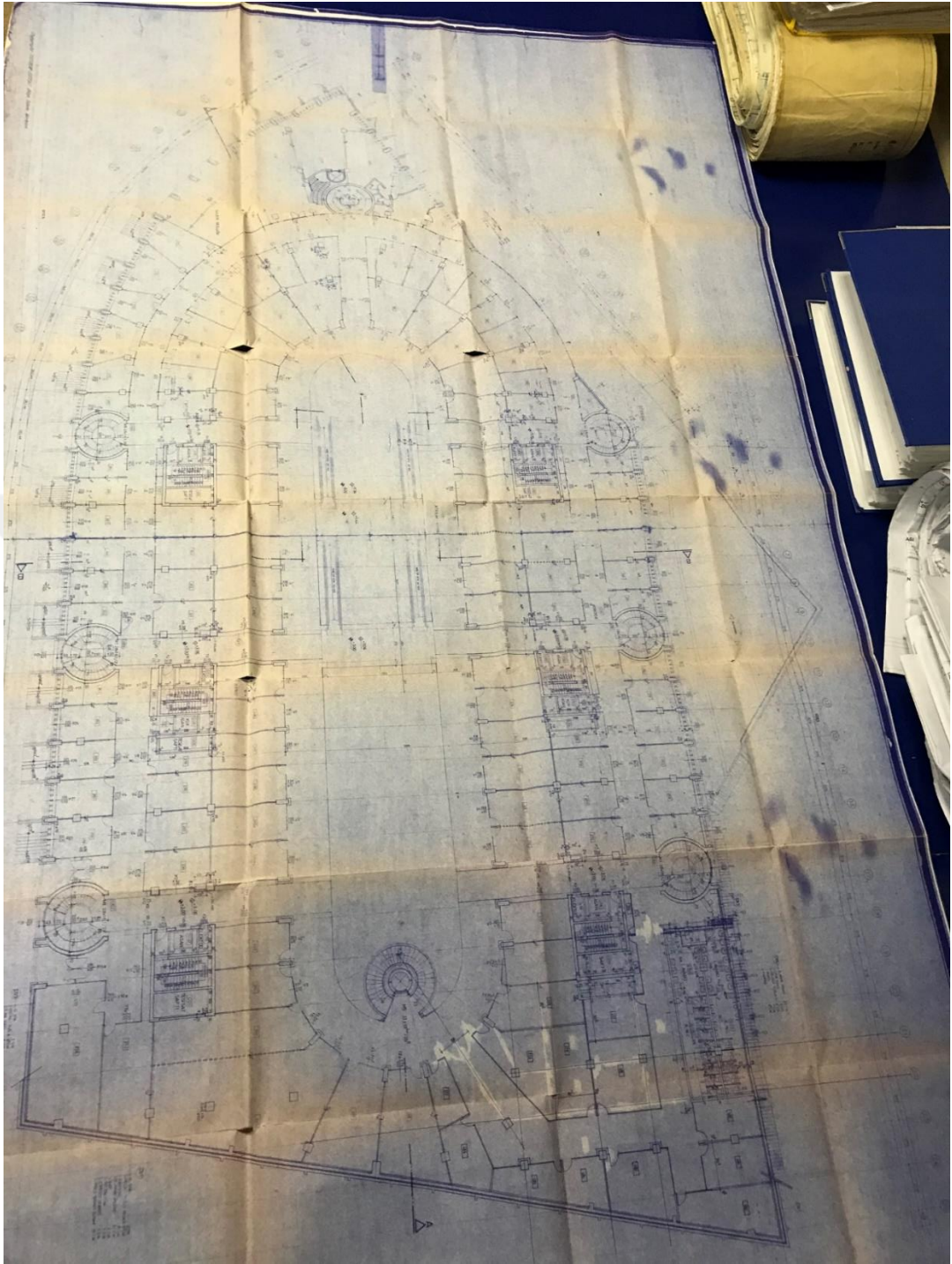
EK-3.6: 1. Kat Planı, +3.00 Kotu, Pafta 1. Kısım (ABBİŞD, 2021)

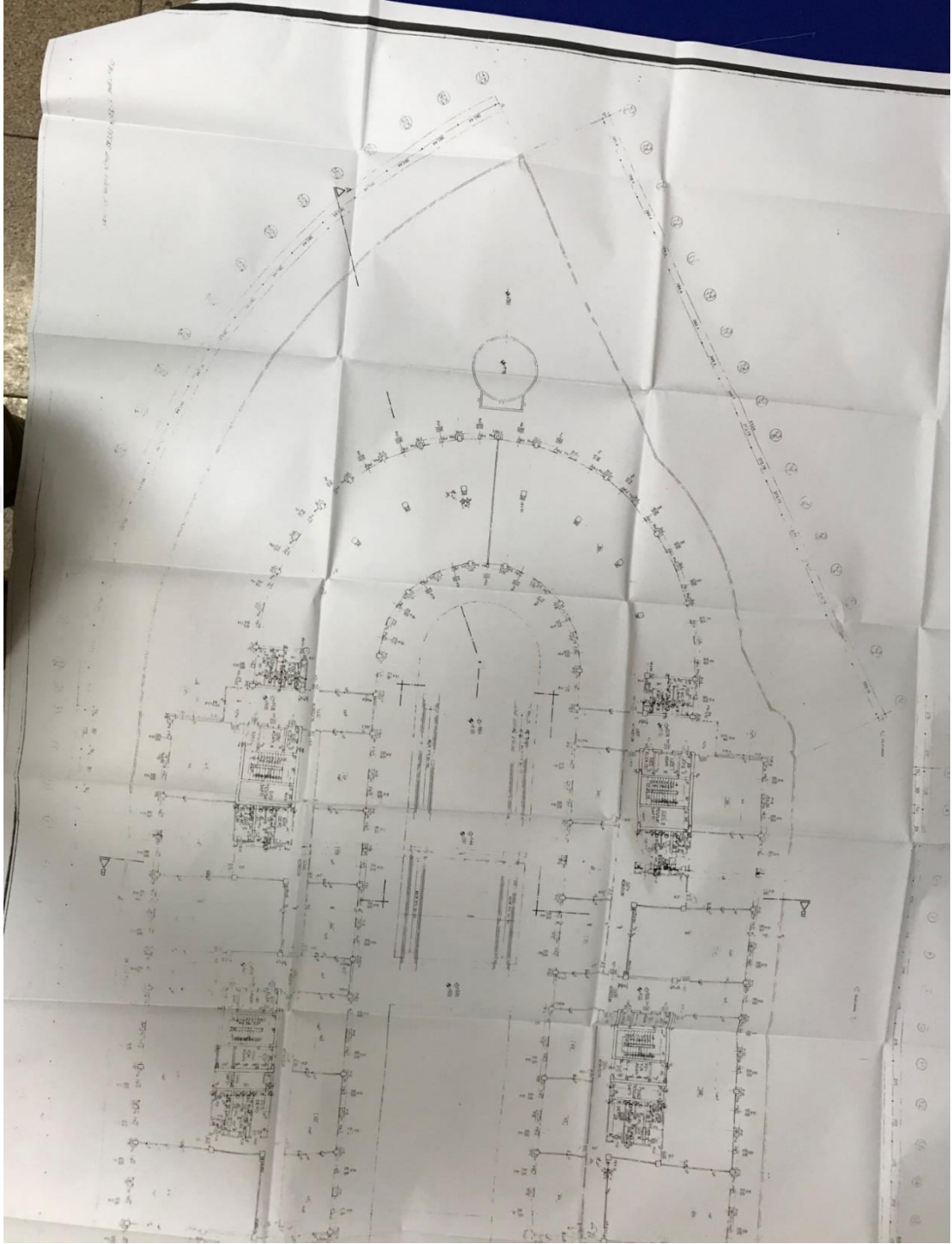
EK-3.7: 1. Kat Planı, +3.00 Kotu, Pafta 2. Kısım (ABBİŞD, 2021)

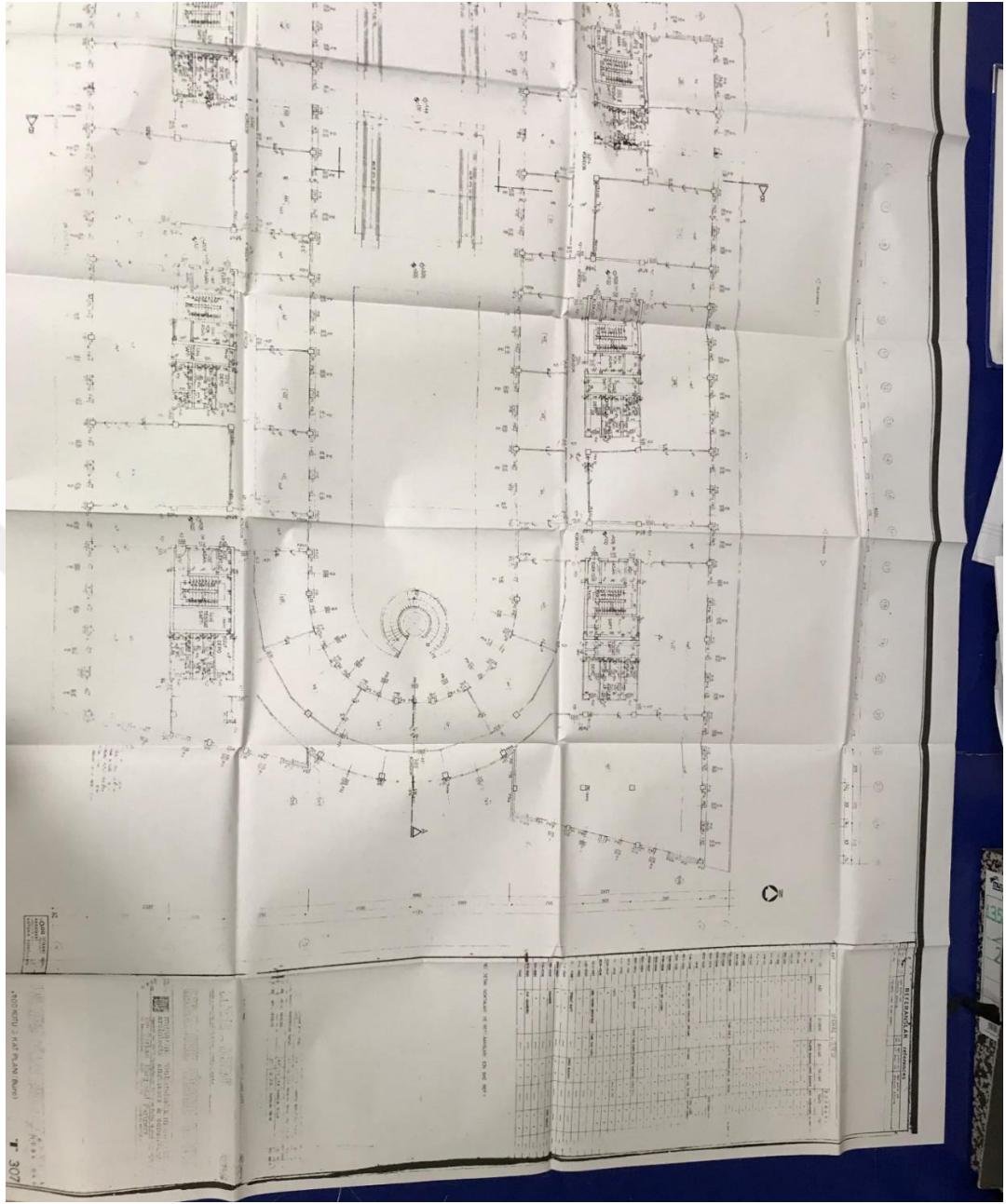
EK-3.8: 1. Kat Planı, +3.00 Kotu (ABBİŞD, 2021)

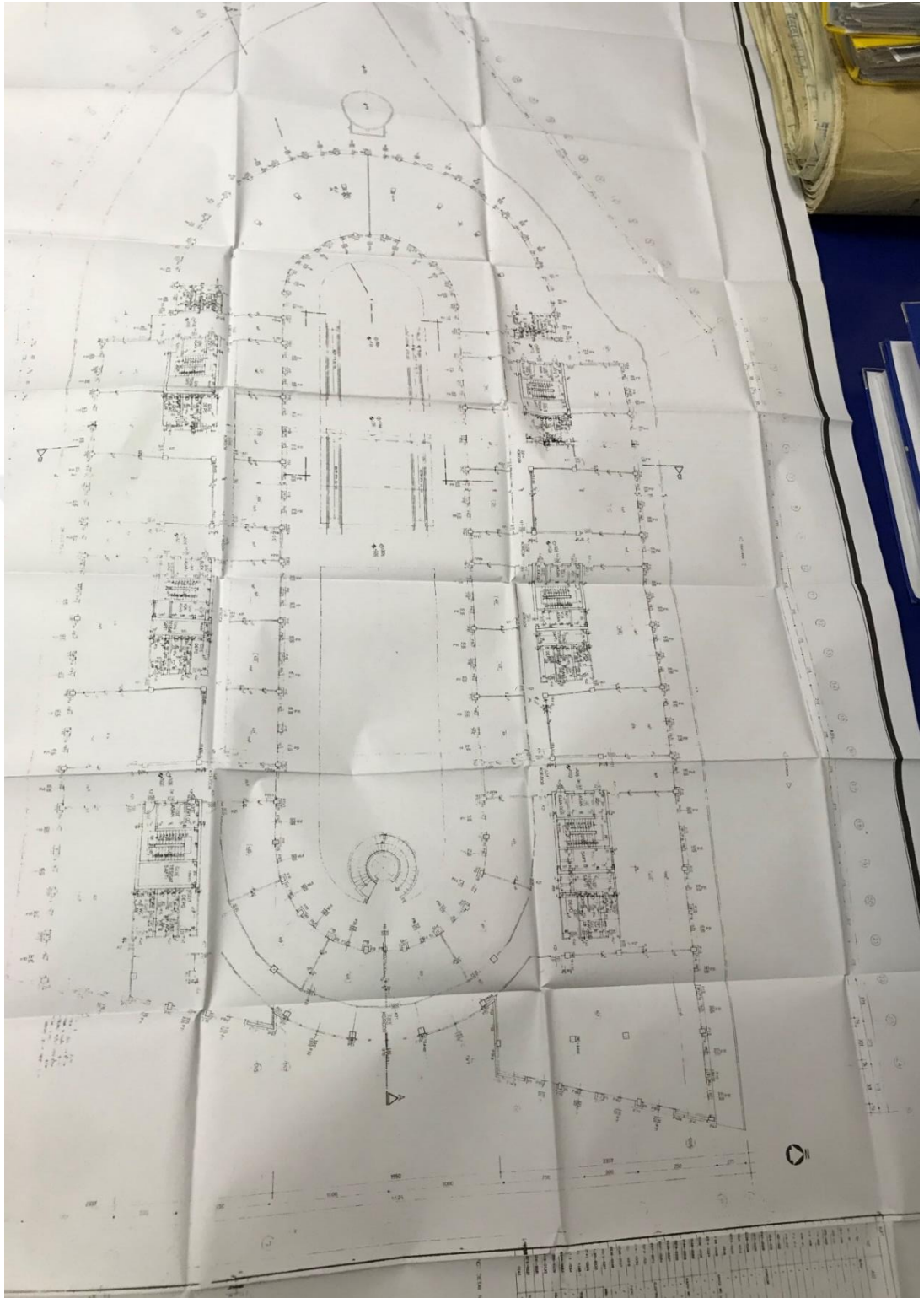
EK-3.9: 3. Kat Planı-Ofisler, +11.00 Kotu, Pafta 1. Kısım (ABBİŞD, 2021)

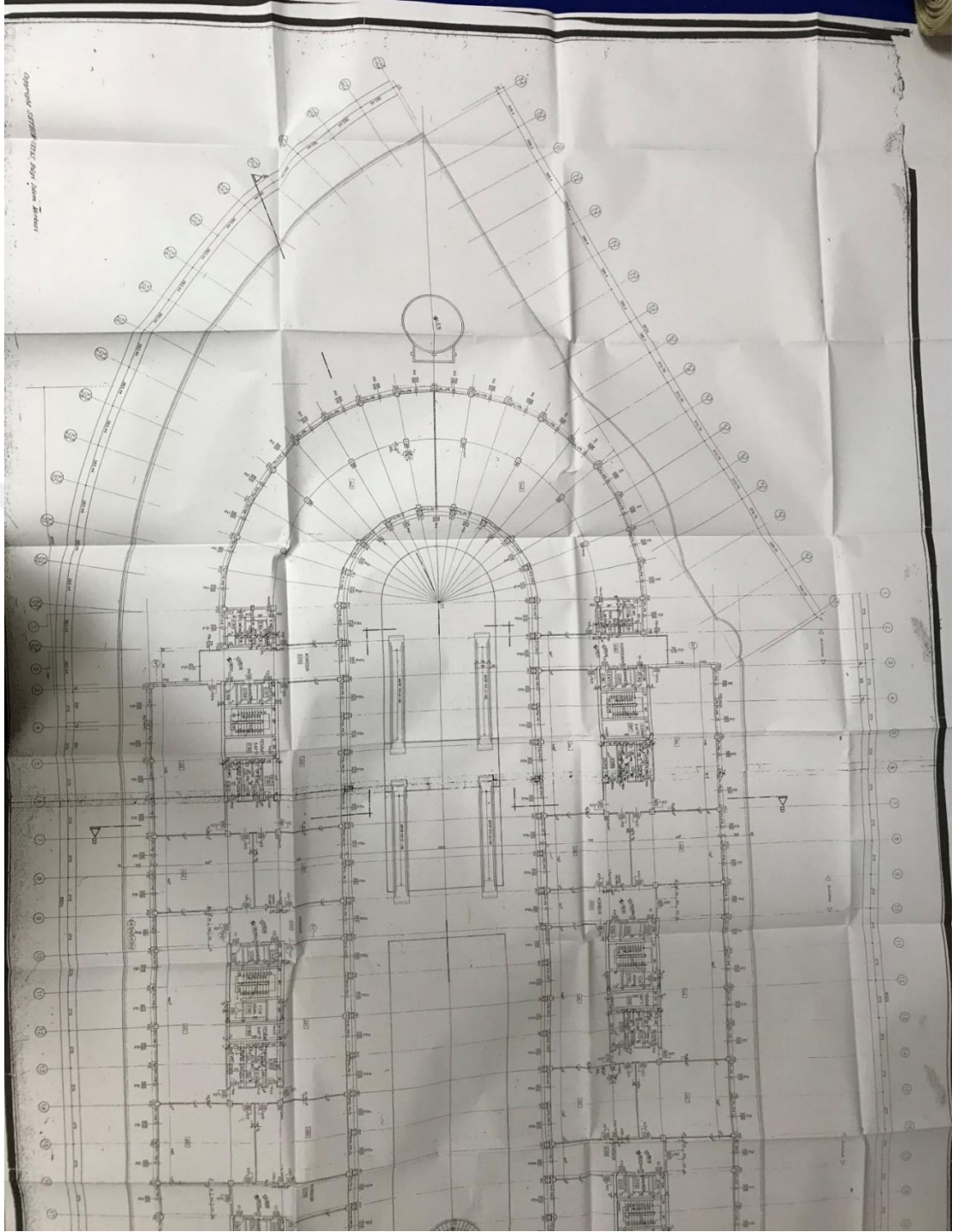
EK-3.10: 3. Kat Planı-Ofisler, +11.00 Kotu, Pafta 2. Kısım (ABBİŞD, 2021)

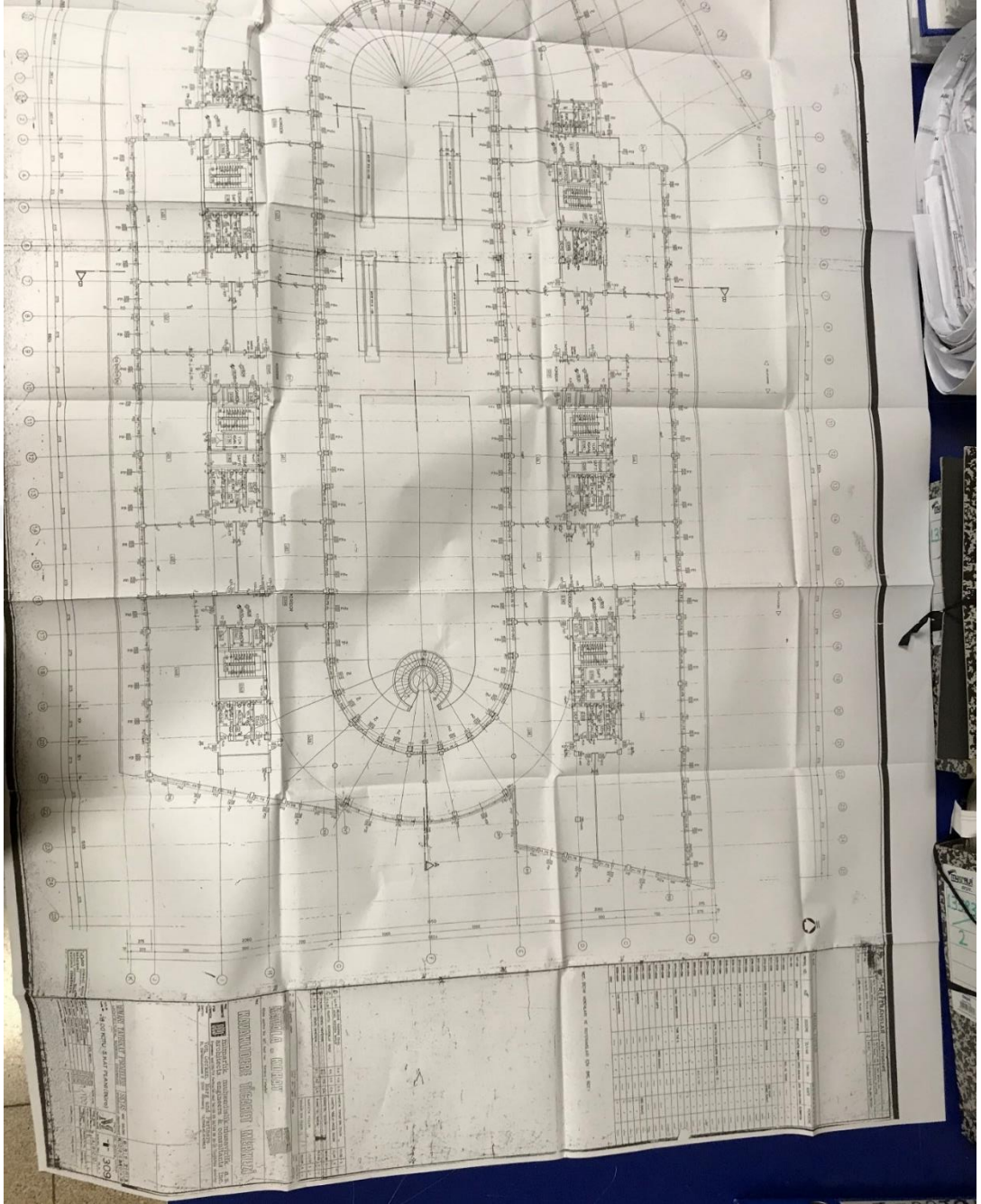
EK-3.11: 3. Kat Planı- Ofisler, +11.00 Kotu (ABBİŞD, 2021)

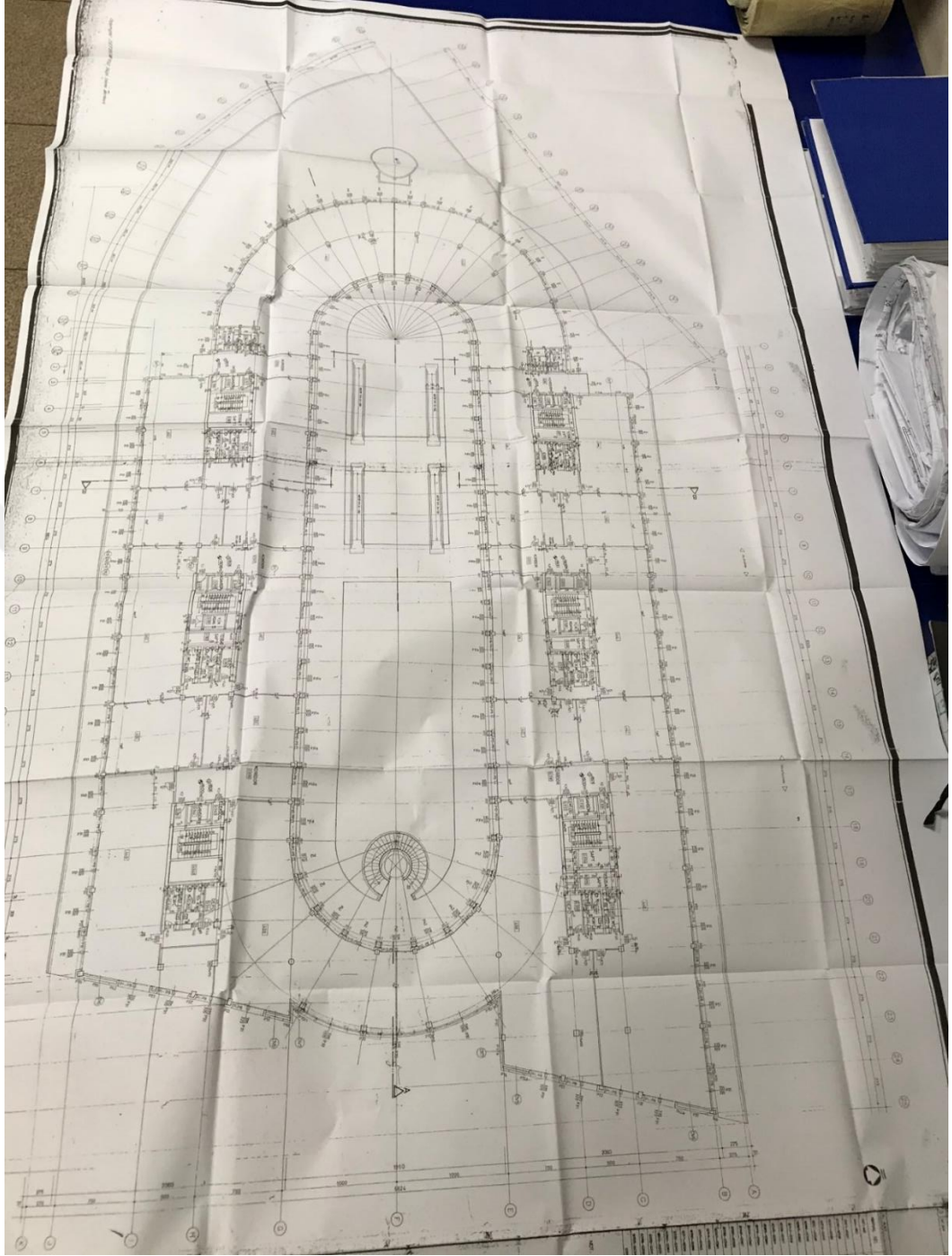
EK-3.12: 5. Kat Planı-Ofisler, +18.00 Kotu, Pafta 1. Kısım (ABBİŞD, 2021)

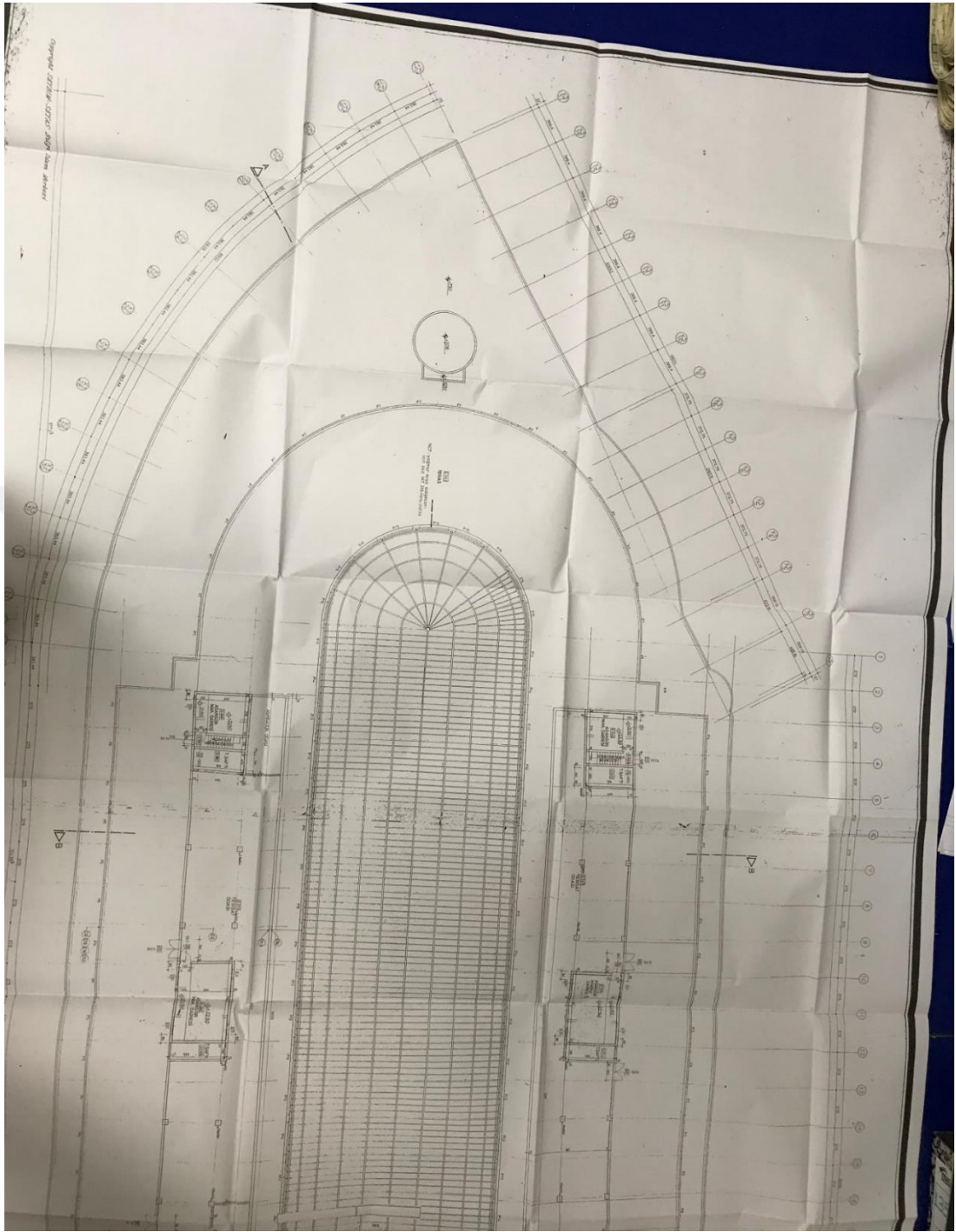
EK-3.13: 5. Kat Planı-Ofisler, +18.00 Kotu, Pafta 2. Kısım (ABBİŞD, 2021)

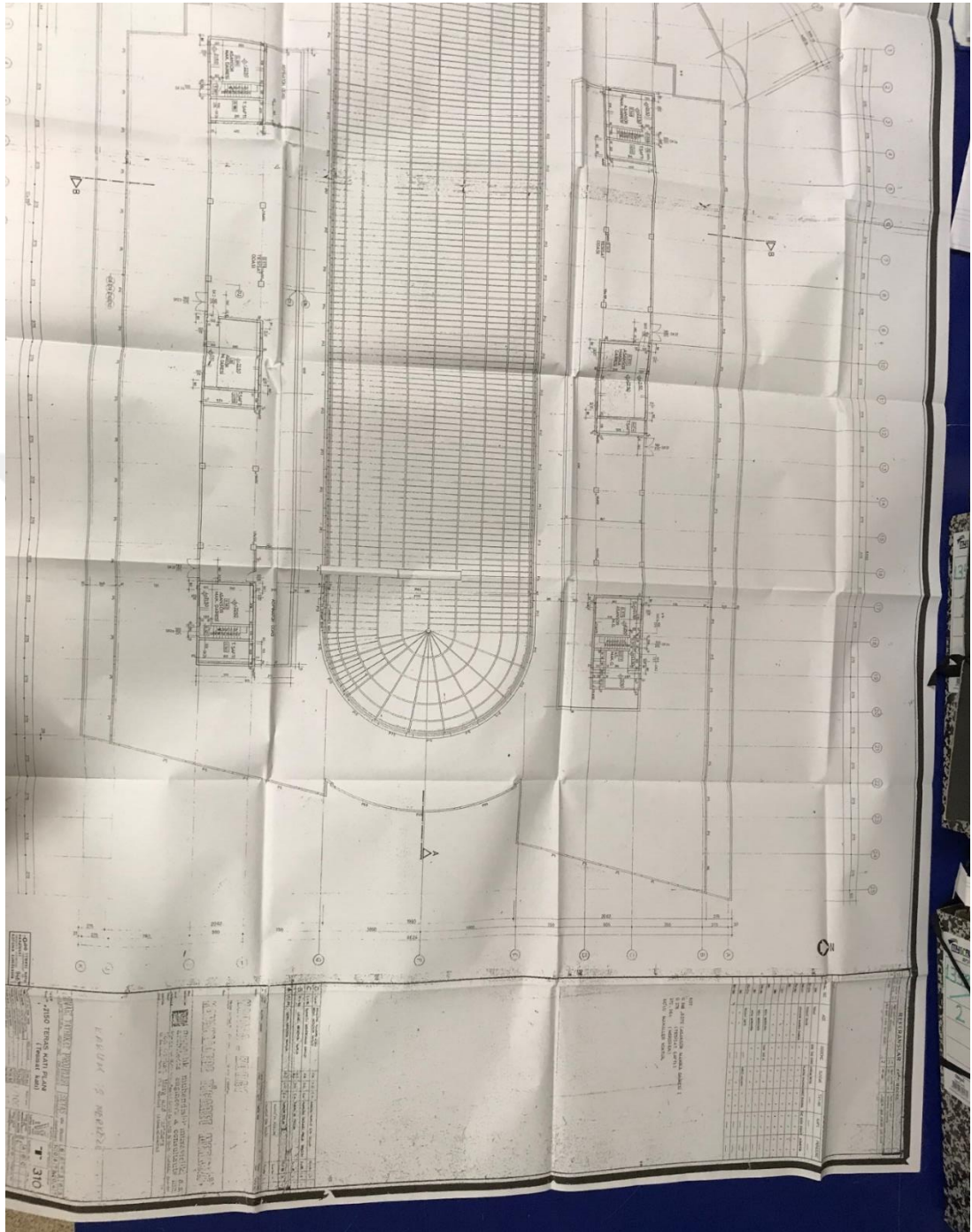
EK-3.14: 5. Kat Planı-Ofisler, +18.00 Kotu (ABBİŞD, 2021)

EK-3.15: Teras Kat Planı, +21.50 Kotu, Pafta 1. Kısım (ABBİŞD, 2021)

EK-3.16: Teras Kat Planı, +21.50 Kotu, Pafta 2. Kısım (ABBİŞD, 2021)

EK-3.17: Teras Kat Planı, +21.50 Kotu, (ABBİŞD, 2021)

